

SLOVENI | K A VII

Časopis za kulturo, nauku i obrazovanje
Časopis za kulturo, znanost in izobraževanje

SLOVENIJA

Časopis za kulturo, nauku i obrazovanje
Časopis za kulturo, znanost in izobraževanje

Beograd
2021.

SLOVENE

Časopis za kulturo, nauku i obrazovanje / Časopis za kulturo,
znanost in izobraževanje
VII (2021)

ISSN: 2466-555X

ISSN: 2466-2852 (Online)

Izdavač / Založnik

Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet / Univerza
v Beogradu, Filološka fakulteta i/in Nacionalni svet
slovenačke nacionalne manjine u Republici Srbiji / Nacionalni
svet slovenske narodne manjšine v Republiki Srbiji

Za izdavača / Za založbo

Prof. dr Iva Draškić Vićanović, Saša Verbič

Adresa izdavača / Naslov uredništva

Terazije 3/IX, 11000 Beograd
tel +381 (0)11 33 40 845
e-mail: nacionalnisvet@gmail.com
www.slovinci.rs

Prevod, lektura i korektura / Prevajanje, lektoriranje in korektura

Marina Spasojević (srpski), Maja Đukanović (slovenački), Milica
Ševkušić (engleski), Biljana Milenković-Vuković (korektura)

Dizajn korica i teksture / Oblikovanje naslovnice in teksture

Marija Vauda

Grafičko oblikovanje / Grafično oblikovanje

Jasmina Pucarević

Tiraž / Naklada

300

Štampa / Tisk

Simbol print d.o.o, Beograd

Časopis *Slovenika* je indeksiran u/v: ERIH PLUS – European Reference Index for the
Humanities; MKS lista – Референтный перечень славистических журналов при МКС; DOAJ
– Directory of Open Access Journals; WorldCat OCLC – Online Computer Library Center.

Izdavanje publikacije finansirano je iz sredstava Ministarstva za ljudska i manjinska prava
i društveni dijalog, Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije i Nacionalnog saveta
slovenačke nacionalne manjine u Republici Srbiji / Izid publikacije je financiran s sredstvi
Ministrstva za človekove in manjšinske pravice ter družbeni dijalog, Ministrstva za kulturo in
informiranja Republike Srbije in Nacionalnega sveta slovenske narodne manjšine v Republiki Srbiji.

ENIKA

Glavne i odgovorne urednice / Glavni in odgovorni urednici
Prof. dr. Maja Đukanović (Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Srbija), i/in Biljana Milenković-Vuković (Etnografski institut SANU, Beograd, Srbija)

Međunarodna redakcija / Mednarodni uredniški odbor
Dr. Tatjana Balažić Bulc (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Slovenija), prof. dr. Marija Bidovec (Università di Napoli "L'Orientale", Italia), mag. Dejan Georgiev (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Slovenija), prof. dr. Borko Kovačević (Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Srbija), Silvija Krejaković (Muzej grada Beograda – Zavičajni muzej Zemun, Srbija), prof. dr. Željko Marković (Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Srbija), dr. Mojca Nidorfer Šiškovič (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Slovenija), prof. dr. Mateja Pezdirc Bartol (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Slovenija), prof. dr. Anica Sabo (Univerzitet u Beogradu, Fakultet muzičke umetnosti, Srbija), dr. Milena Spremo (Zrenjanin, Srbija), dr. Lada Stevanović (Etnografski institut SANU, Beograd, Srbija), dr. Tanja Tomazin (Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Srbija), dr. Janja Žitnik Serafin (ZRC SAZU, Institut za slovensko izseljenstvo in migracije, Ljubljana, Slovenija), Dragomir Zupanc (Beograd, Srbija).

Međunarodni izdavački savet / Mednarodni svetovadni odbor
Prof. dr. Jurij Bajec (Beograd), dr. Jadranka Đorđević Crnobrnja (Beograd), dr. Zdenka Petermanec (Maribor), prof. dr. Vesna Polovina (Beograd), dr. Mladena Prelić (Beograd), dr. Nataša Rogelja (Ljubljana), prof. dr. Alojzija Zupan Sosič (Ljubljana).

Sekretar redakcije / Tehnična urednica
Ivana Mandić

Slovenika prihvaćena za objavljivanje na sastanku redakcije, 11. 12. 2021. godine / *Slovenika* sprejeta za objavu na sastanku redakcije 11. 12. 2021

Časopis se objavljuje jednom godišnje / Časopis izhaja enkrat na leto

Časopis se besplatno može preuzeti sa sajta: / Časopis se lahko brezplačno prevzame s spletne strani:
www.slovinci.rs

Sadržaj / Vsebina

Tema broja / Tema številke

Млади словенисти: други век / Mladi slovenisti: drugo stoletje
(urednica broja / urednica številke Maja Đukanović)

7-17 Maja Đukanović
Уводна реч / Uvodnik / Editorial

Naučni i stručni članci / Znanstveni in strokovni članki

21-39 Vanja Petrović, Darko Ilin
Socrealistička poetika u romanima Sonje Sever za decu i omladinu objavljenim na srpskohrvatskom jeziku / Socrealistična poetika v romanih Sonje Sever za otroke in mladino objavljenih v srbohrvaškem jeziku

41-55 Sašo Puljarević
Ali je to človek, Nekropola in Brezusodnost: trije primeri literarizacije izkušnje koncentracijskega taborišča / Zar je to čovek, Nekropola i Besudbinstvo: tri primera literarizacije iskustava koncentracionog logora

57-73 Nevena Lukinić
Slovenija u stvaralaštvu Ive Andrića / Slovenija v delu Iva Andrića

75-84 Marko Simonović
Od kod imejo? Kaj nam začetniška napaka v slovenščini pove o strukturi glagola v srbohrvaščini / Od kod imejo? Šta nam početnička greška na slovenačkom govori o strukturi glagola u srpskohrvatskom

85-105 Maja Kovač
Izobraževanje in usposabljanje učiteljev s poudarkom na učiteljih slovenščine / Obrazovanje i obuka nastavnika sa naglaskom na nastavnicima slovenačkog

107-121 Aleksandar Trifunović
O etimologiji izbranih besed iz pastirske terminologije karpatsko-balkanskog areala / O etimologiji izabranih reči iz pastirske terminologije karpatsko-balkanskog areala

Varia / Varia

125-135 Helena Rill
Kompleksne putanje ljudskih sudbina: mogu li se naučno prepoznati? Drugi deo / Kompleksne poti človeških usod: jih je mogoče znanstveno prepoznati? Drugi del

- 137-152 Teodora Trajković
Zaostavština Zlatana Vaude u Muzikološkom institutu SANU: arhivska građa / Zapuščina Zlatana Vaude v Muzikološkem inštitutu SANU: arhivsko gradivo
- 153-170 Aleksandar Kodela
Koncertna aktivnost slovenačkih umetnika na festivalu BEMUS od 1991. do 2020. godine / Koncertna dejavnost slovenskih umetnikov na festivalu BEMUS od 1991 do 2020
- 171-197 Goran Anđelković
Prispevek arhitekta Leonida Leona Lenarčiča k razvoju povojne beograjske arhitekture / Допринос архитекте Леонида Леона Ленарчича развоју послератне београдске архитектуре

Hronika i prikazi / Kronika in prikazi

- 201-202 Saša Verbič
Ob dvajsetletnici Društva Slovencev v Beogradu – Društva Sava / Povodom dvadesetogodišnjice Društva Slovenaca u Beogradu – Društva Sava
- 203-207 Aleksandar Dinčić
Ivana Gruden Milentijević *Slovenci u Srbiji pod nemačkom okupacijom 1941–1944. godine* / Ivana Gruden Milentijević *Slovenci v Srbiji pod nemško okupacijo med letoma 1941–1944*
- 209-210 Nejc Robida, Tanja Tomazin
Prikaz priručnika *Slovenski predlogi in frazemi* / Prikaz priručnika *Slovenski predlogi in frazemi*
- 211-212 Maja Kovač, Sašo Puljarević
Cikel pogovorov: Južnoslovanski večer / Ciklus razgovora: Južnoslovensko večer
- 213-215 Jelena Budimirović
Projekat UPSKILLS / Projekt UPSKILLS

In memoriam / In memoriam

- 219-223 Milena Spremo
Cvetka Hedžet Tóth (1948–2020) / Cvetka Hedžet Tóth (1948–2020)
- 227-231 Beleške o autorima / Podatki o avtorjih
- 232-233 Izdavački savet i lista recenzenata: imena i aflijacije / Svet časopisa in seznam recenzentov: naslov in afiliacije
- 237-260 Politika časopisa i uputstvo autorima / Politika časopisa in navodila avtorjem / Journal policy and author guidelines

Маја Ђукановић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Србија
maja.djukanovic@fil.bg.ac.rs

УДК: 050.488СЛОВЕНИКА”2021”

Млади словенисти: други век

У календарској години објављивања седмог броја Словенике – часописа за културу, науку и образовање, београдска словенистика ушла је у академску годину у којој славимо 15 година од оснивања лектората, односно четворогодишњих паралелних студија словеначког језика и културе на Филолошком факултету, када се сећамо да је прошло 115 година од првог курса словеначке књижевности на Универзитету у Београду. После првих појединачних течајева словеначког језика и књижевности на почетку 20. века, редовна настава словеначког језика на Универзитету у Београду почела је да се одвија после Другог светског рата, у форми двосеместралних предавања намењених студентима српскохрватског језика и/или јужнословенских књижевности. Четворогодишње упоредне студије словеначког језика и културе, са могућношћу наставка у оквиру мастер и докторских студија, уведене су болоњском реформом од 2006/2007. године, пре свега на основу израженог интересовања студената. Током свих ових година постојала је научна сарадња између Србије и Словеније, као и сарадња на пољу културе и уметности. На основу досадашњих студија о развоју словенистике у Србији, научној и културној сарадњи, миграцијама, међусобним утицајима двеју култура и других питања, настали су прилози који су пред нама.

Повезујући две годишњице, седми број Словенике носи наслов *Млади словенисти: други век*, а у њему представљамо научне и стручне чланке аутора млађе генерације који су се школовали на

београдском Филолошком факултету и/или сарађују са београдском словенистиком. Овај централни део прате прилози који су пре свега тематски повезани са студијама словеначког у Београду.

Рубрику научних и стручних чланака отварају три прилога у којима се аутори баве књижевном тематиком. О Соњи Север пишу Вања Петровић и Дарко Илин, у контексту истовремене припадности словеначкој и југословенској књижевној традицији, а у светлу различитих видика соцреалистичке поетике и утицаја те поетике на композицију дела, обликовање ликова и идеологизовање погледа на свет, као и о начинима на које ауторка превазилази узак оквир и матрицу ове књижевне формације, укрштајући је са посебним захтевима и функцијама књижевности за децу и омладину. Књижевна тематика се чланком Саше Пуљаревића премешта из југословенског у шире регионално окружење. Аутор у свом истраживању покушава да утврди како три књижевна дела – *Да ли је ово човек* италијанског писца Прима Левија, *Бесудбинство* мађарског аутора Имреа Кертеса и *Некропола* словеначког писца Бориса Пахора – представљају реалност концентрационих логора. Наглашава да је за документаристичку књижевност карактеристично то што и даље остаје референцијална и што се успоставља кроз сећање и сам акт приповедања. Трећи чланак са литерарном тематиком води нас у Словенију, и то кроз виђење нобеловца Иве Андрића. Невена Лукинић анализира како писац посматра и помоћу језичких средстава формира слику Словеније у својим делима. Кроз анализу изабраних Андрићевих текстова, ауторка на поетском, структурном, приповедном и имаголошком нивоу, компаративном методом скреће пажњу на њихов дијалог, на основу којег читалац гради свест о Андрићевој имагинацији Словеније у његово време.

Следећа група чланака обухвата језичку тематику. У вези са почетничком грешком говорника српскохрватског језика, који се на словеначком одлучују за облик *imejo* као правилан, др Марко Симоновић објашњава да је реч о утицају српскохрватског језика, али не на нивоу облика, него на нивоу апстрактног правила које је активно у неким српскохрватским варијететима, и повезује инфинитив са трећим лицем множине презента. Како се види из детаљне формулације правила, грешка је очекивана код говорника оних новоштокавских варијетета који имају контрастиван тон и квантитативне разлике ограничене на слоге са нагласком и/или високим тоном, као што је рецимо београдски говор. Предлагана анализа има импликације за репрезентацију тематских вокала у српскохрватском језику, где су они представљени као морфеме са лексички спецификованом прозодијом. Маја Ковач се бави професионалним усавршавањем предавача словеначког језика, од којих постпрофесионална савременост захтева свестрано доживотно учење. Ауторка у чланку представља различите

програме и форме усавршавања, и закључује да се у правилницима и законодавству уопште појам словеначки језик појављује у различитим улогама, и то као језик споразумевања, језик наставног процеса, језик окружења и наставни предмет. Група језичких чланака завршава се прилогом Александра Трифуновића, који нас води на пашњаке Балкана, све до Карпата, и представља нам своје закључке у вези са етимологијом изабраних лексема из пастирске терминологије карпатско-балканског ареала.

У рубрици Варија следи наставак серијала Животне приче Словенки Хелене Рил, која методом усмених интервјуа истражује миграције Словенки из Словеније у Србију. У овом броју *Словенике* представља животну причу сада београдске Словенке Ирене Херак, која поручује да треба бити макар мало храбар, јер човек има само један живот. Теодора Трајковић представља заоставштину познатог београдског Словенца, диригента и композитора Златана Вауде, некадашњег активног члана Друштва Словенаца у Београду – Друштва Сава. Грађа се чува у архиву Музиколошког института САНУ и представља драгоцен извор за даља истраживања. Музичком тематиком бави се и Александар Кодела, који представља наступе словеначких уметника на познатом београдском музичком фестивалу БЕМУС од 1991. године до данас. За крај нам др Горан Анђелковић у свом чланку открива допринос словеначког архитекте Леонида Леона Ленарчича развоју послератне београдске архитектуре и води нас кроз београдске улице, булеваре и насеља.

У рубрици Хроника, председник Друштва Сава представља како је Друштво Словенаца у Београду – Друштво Сава у време пандемије обележило двадесету годишњицу постојања. Међу Приказима историчар Александар Динчић представља најновију публикацију историчарке, иначе активне чланице словеначке културне заједнице „Франце Прешерн“ из Ниша, Иване Груден Милентијевић, *Словенци у Србији под немачком окупацијом 1941–1944. године*. Београдски лектори др Тања Томазин и Нејц Робиди пишу о најновијем приручнику мр Раде Лечич *Словеначки предлози и фраземи*, којим је обрадовала и студенте и наставнике словеначког као страног/другог језика. Маја Ковач и Сашо Пуљаревић представљају циклус разговора *Јужнословенско вече*, који су сами обликовали и водили, а на основу којег је објављена и публикација под истим насловом. Приказе завршавамо представљањем међународног пројекта Еразмус+, КА2, у којем је партнер Филолошки факултет Универзитета у Београду, UPSKILLS – UPgrading the SKILLS of Linguistics and Language Students. Циљ пројекта је развој студијских компоненти за развој емпиријских, научноистраживачких, техничких, организационих и других вештина студената лингвистике, које су им потребне за запослење на подручју науке и привреде.

У овом броју се опраштамо од наше драге колегице, чланице уредништва *Словенике*, проф. др Цветке Хеџет Тот, која нас је прерано напустила. Успомену на њу чувамо са највећим поштовањем и дубоким, искреним осећањима.

Животни круг се наставља и са нестрпљењем очекујемо нова достигнућа наших младих словениста, већином расутих широм света, али упркос томе чврсто међусобно повезаних, кроз простор и време. Повезујући различите теме, људе и догађаје, они корачају кроз други век београдске словенистике. Желимо им сву срећу!

Maja Đukanović

Univerza v Beogradu

Filološka fakulteta

Srbija

maja.djukanovic@fil.bg.ac.rs

Mladi slovenisti: drugo stoletje

V koledarskem letu izida sedme številke Slovenike – časopisa za kulturo, znanost in izobraževanje je beograjska slovenistika vstopila v študijsko leto, v katerem praznujemo 15 let od ustanovitve lektorata, oziroma štiriletnega vzporednega študija slovenščine na Filološki fakulteti, in se spominjamo, da je preteklo 115 let od prvega tečaja slovenske književnosti na Univerzi v Beogradu. Po prvih posamičnih tečajih slovenskega jezika in književnosti na začetku 20. stoletja, je redni pouk slovenščine na Univerzi v Beogradu ustanovljen po drugi svetovni vojni, v obliki dvosemestralnih predavanj namenjenih študentom srbohrvaščine in/ali južnoslovanskih književnosti. Štiriletni vzporedni študij slovenskega jezika in kulture, z možnostjo nadaljevanja v okviru magistrskega in doktorskega študija je uveden z bolonjsko reformo od leta 2006/2007, predvsem na podlagi izkazanega zanimanja študentov. V vseh teh letih je znanstveno sodelovanje med Slovenijo in Srbijo bilo živo, tako kot tudi sodelovanje v kulturi in umetnosti. Na podlagi dosedanjih študij o razvoju slovenistike v Srbiji, znanstvenem in kulturnem sodelovanju, migracijah, medsebojnih vplivih dveh kultur ter drugih vprašanih so nastali novi prispevki, kateri so pred nami.

Povezujoč dve obletnici smo sedmo številko Slovenike naslovili *Mladi slovenisti: drugo stoletje*, in v njej predstavljamo znanstvene ter strokovne članke avtorjev mlajše generacije, ki so se šolali na beograjski Filološki fakulteti in/ali tesno sodelujejo z beograjsko slovenistiko. Ta osrednji del spremljajo prispevki, ki so predvsem tematsko povezani s študijem slovenščine v Beogradu.

Rubriko znanstvenih in strokovnih člankov začnemo s tremi prispevki, v katerih avtorji obravnavajo literarno tematiko. O Sonji Sever pišeta Vanja Petrović ter Darko Ilin, in sicer v kontekstu pripadnosti slo-

venski in istočasno jugoslovanski literarni tradiciji, v luči različnih vidikov sorealistične poetike ter vpliva te poetike na zgradbo literarnih del, oblikovanje likov in ideologiziranje svetovnega nazora, ter o načinih, kako avtorica presega ozke okvire in matrice te literarne usmeritve, ki jo sooča s posebnimi zahtevami in funkcijami literature za otroke in mladino. Literarna tematika s prispevkom Saša Puljarevića preide iz jugoslovanskega okolja v širše regionalno. Avtor v svoji raziskavi poskuša ugotoviti, kako tri literarna dela – *Ali je to človek* italijanskega pisatelja Prima Levija, *Brezusodnost* madžarskega avtorja Imreja Kertésza ter *Nekropola* slovenskega pisatelja Borisa Pahorja – upovedujejo resničnost koncentracijskih taborišč. Poudarja, da je za pričevanjsko literaturo značilno, da še vedno ostaja referencialna ter se vzpostavlja s spominjanjem in samim aktom pripovedovanja. Tretji članek z literarno tematiko nas popelje v Slovenijo, in sicer skozi pogled nobelovca Iva Andrića. Nevena Lukinić analizira, kako pisatelj opazuje in s pomočjo jezikovnih sredstev oblikuje podobo Slovenije v svojih delih. Skozi analizo izbranih Andrićevih besedil na poetični, strukturni, pripovedni in imagološki ravni, avtorica s pomočjo primerjalne metode opozori na njihov dialog, na podlagi katerega bralec zgradi zavest o Andrićevi imaginaciji Slovenije v njegovem času.

Naslednji sklop člankov sodi v jezikoslovje. V zvezi z začetniško napako govorcev srbohrvaščine, ki se v slovenščini odločijo za obliko *imejo* kot pravilno, dr. Marko Simonović razlaga, da gre za vpliv srbohrvaščine, a ne na ravni oblike, temveč na ravni abstraktnega pravila, ki je aktivno v nekaterih različicah srbohrvaščine in povezuje nedoločnik s tretjo osebo množine sedanjika. Kot pokaže natančna formulacija pravila, je napaka pričakovana pri govorcih tistih novoštokavskih različic, ki imajo razlikovalen ton in kolikostne razlike, omejene na zloge z naglasom in/ali visokim tonom, kot je npr. beograjščina. Predlagana analiza ima implikacije za reprezentacijo tematskih vokalov v srbohrvaščini, ki so predstavljeni kot morfemi z leksikalno določeno prozodijo. Maja Kovač obravnava profesionalni razvoj učiteljev slovenščine, od katerih postprofesionalna sodobnost zahteva vsestransko vseživljenjsko izpopolnjevanje. Avtorica v članku predstavi različne programe in oblike izpopolnjevanja, ob ugotovitvi, da se v pravilnikih in zakonodaji nasploh slovenščina pojavlja v različnih vlogah, in sicer kot jezik sporazumevanja, jezik učnega procesa, jezik okolja in učni predmet. Jezikovni sklop člankov zaključí prispevek Aleksandra Trifunovića, ki nas popelje na pašnike Balkana, vse do Karpatov in nam predstavi svoje ugotovitve v zvezi z etimologijo izbranih besed iz pastirske terminologije karpatsko-balkanskega areala.

V rubriki *Varia* sledi nadaljevanje seriala *Življenjske zgodbe Slovenk* Helene Rill, ki z metodo ustnih intervjujev raziskuje migracije Slovenk iz Slovenije v Srbijo. V tej številki Slovenike predstavlja zgodbo sedaj beograjske Slovenke Irene Herak, ki izpostavlja, da moraš biti vsaj malo

pogumen, saj imaš le eno življenje. Teodora Trajković predstavi zapuščino znanega beograjskega Slovenca, zborovodje in skladatelja Zlatana Vaude, nekdanjega aktivnega člana Društva Slovencev v Beogradu – Društva Sava. Gradivo je shranjeno v arhivu Muzikološkega inštituta SANU in je dragocen vir za nadaljnje študije. Glasbeno tematiko obravnava tudi Aleksandar Kodela, ki predstavi nastope slovenskih umetnikov na znanem beograjskem glasbenem festivalu BEMUS od 1991 do danes. Za zaključek nam dr. Goran Anđelković v svojem članku razkrije kateri so prispevki slovenskega arhitekta Leonida Leona Lenarčiča k razvoju povojne beograjske arhitekture in nas vodi skozi beograjske ulice, bulvarje in naselja.

V rubriki Kronika, predsednik Društva Sava povzame, kako je Društvo Slovencev v Beogradu – Društvo Sava v času pandemije obeležilo dvajseto obletnico delovanja. Med Prikazi in pregledi nam zgodovinar Aleksandar Dinčić, predstavi najnovejšo publikacijo zgodovinarke, sicer aktivne članice slovenske kulturne skupnosti France Prešeren iz Niša Ivane Gruden Milentijević, *Slovinci v Srbiji pod nemško okupacijo med letoma 1941–1944*. Beograjska lektorja, dr. Tanja Tomazin in Nejc Robida pišeta o najnovejšem priročniku mag. Rade Lečić *Slovenski predlogi in frazemi*, katerega se veselijo tako študentje, kot učitelji slovenščine kot tujega/drugerega jezika. Maja Kovač i Sašo Puljarević predstavita cikel pogovorov Južnoslovanski večer, ki sta ga sama zasnovala in vodila, na podlagi česar je izšla tudi publikacija razprav z enakim naslovom. Predstavitve zaključimo z mednarodnim Erasmus+, KA2 projektom, v katerem je partnerica Filološka fakulteta Univerze v Beogradu, UPSKILLS – UPgrading the SKILLS of Linguistics and Language Students. Namen projekta je razvoj študijskih komponent za razvoj empiričnih, znanstveno-raziskovalnih, tehničnih, organizacijskih in drugih veščin študentov jezikoslovja, katere potrebujejo za zaposlitev na področjih znanosti in gospodarstva.

V tej številki se poslavljamo od naše drage kolegice, članice uredništva Slovenike, prof. dr. Cvetke Hedžet Tóth, ki nas je veliko prezgodaj zapustila. Spominjamo se je z največjim spoštovanjem in globokimi, iskrenimi čustvi.

Krog življenja teče naprej in nestrpnost pričakujemo nove dosežke naših mladih slovenistov, večinoma razkropljenih po svetu, a kljub temu trdno povezanih med seboj, skozi prostor in skozi čas. Povezujoč različne teme, ljudi in dogodke, korakajo skozi drugo stoletje beograjske slovenistike. Vso srečo jim želimo!

Editorial

Maja Đukanović
University of Belgrade
Faculty of Philology
Serbia
maja.djukanovic@fil.bg.ac.rs

Young Scholars in Slovenian Studies: the second century

In the calendar year when the seventh issue of *Slovenika: Journal of Culture, Science and Education* is being published, Slovenian studies at the University of Belgrade have entered the academic year in which the 15th anniversary of the establishment of the lectureship, i.e. four-year parallel study programme of the Slovenian language and culture at the Faculty of Philology is being celebrated, and we are commemorating the 115th anniversary of the first course of Slovenian literature at the University of Belgrade. After the first individual courses in the Slovenian Language and Literature at the beginning of the 20th century, a regular course in the Slovenian Language at the University of Belgrade was established after World War II, as a series of lectures over two terms for the students of the Serbo-Croatian language and/or South Slavic literature. The four-year comparative studies of the Slovenian Language and Culture that could be continued within masters and PhD programmes were introduced by the Bologna reform in 2006/2007, in response to students' interest. Throughout this period, there has been an active scholarly cooperation between Serbia and Slovenia, along with collaboration in the fields of culture and art. The papers presented in this issue draw upon previous studies on the development of Slovenian studies in Serbia, scholarly and cultural cooperation, migration, mutual influences of the two cultures, and other topics.

Connecting the two anniversaries, the seventh issue of *Slovenika* is entitled *Young Scholars in Slovenian Studies: the second century*. It

presents scholarly and technical papers by young authors who studied at the Faculty of Philology in Belgrade and/or have collaborated with scholars in Slovenian studies from Belgrade. This central section is accompanied with papers that are primarily thematically related to Slovenian language studies in Belgrade.

Three papers dealing with literary topics open the section of scholarly and technical papers. Vanja Petrović and Darko Ilin discuss the work of Sonja Sever in the context of her simultaneous belonging to the Slovenian and Yugoslav literary traditions and in the light of various aspects of the poetics of Socialist Realism and its influence on the composition of literary works, character shaping and ideologizing the worldview. They also address her methods of transcending the narrow framework and matrix of this literary form, interweaving it with special requirements and functions of literature for children and youth. The article by Sašo Puljarević shifts literary topics from the Yugoslav to a wider regional context. In this study, the author seeks to explore the ways in which the reality of concentration camps is presented in three literary works – *If This is a Man* by the Italian writer Primo Levi, *Fatelessness* by the Hungarian author Imre Kertész, and *Necropolis* by the Slovenian writer Boris Pahor. He highlights that documentary literature typically remains referential and that it comes into being through memory and the act of narration. The third paper on literary topics takes us to Slovenia, through the vision of the Nobel Prize laureate Ivo Andrić. Nevena Lukinić analyzes how the writer observes and forms the image of Slovenia in his works using linguistic means. Through an analysis of selected texts by Ivo Andrić and using a comparative method, the author draws attention, on the levels of poetics, structure, narrative and images, to their dialogue, based on which the reader builds awareness of Andrić's imagination of Slovenia in his time.

The following group of articles covers linguistic topics. In his discussion on a beginners' mistake typical of Serbo-Croatian speaking learners of Slovenian who choose the form *imejo* as correct, Dr. Marko Simonović explains that this is due to the influence of Serbo-Croatian – not at the level of form, but at the level of an abstract rule, which is also present in some varieties of Serbo-Croatian. He also connects the infinitive with the third person plural of the present tense. As demonstrated by a detailed formulation of the rule, the mistake is expected in those Neo-Štokavian varieties that have a contrasting tone and quantitative differences limited to syllables with an accent and/or a high tone, such as the Belgrade speech. The proposed analysis has implications for the representation of thematic vowels in the Serbo-Croatian language, where they are presented as morphemes with lexically specified prosody. Maja Kovač discusses the professional development of Slovenian language teachers, who are required, in the

context of post-professional modernity, to get involved in versatile lifelong learning. In the paper, the author presents various training programmes and forms, to conclude that in regulations and legislation in general, the term Slovenian language assumes different roles, as a language of communication, the language of the teaching process, the language of the environment, and a teaching subject. The group of articles dedicated to linguistics closes with the contribution of Aleksandar Trifunović, who takes us to the pastures of the Balkans, all the way to the Carpathians, and presents his conclusions regarding the etymology of selected lexemes from the pastoral terminology of the Carpathian-Balkan area.

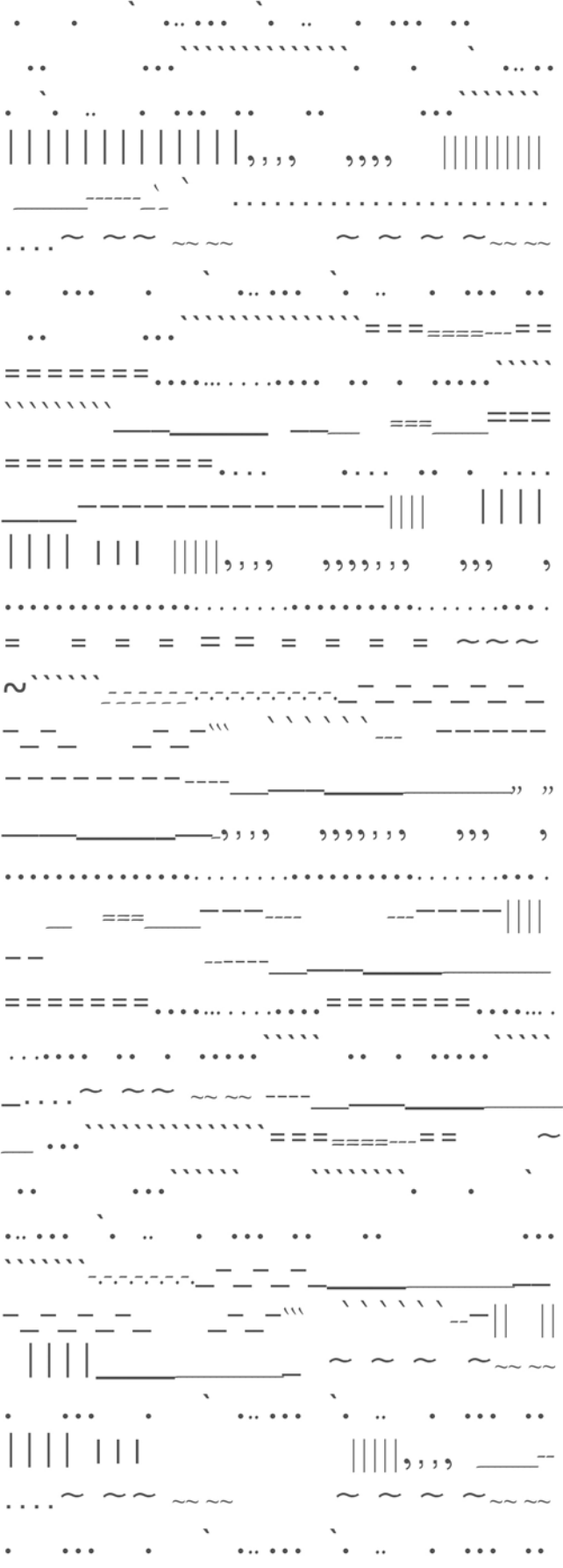
The *Varia* section features another sequel in the series of texts *Life Stories of Slovenian Women* by Helena Rill, who uses oral interviews to explore the migrations of Slovenian women from Slovenia to Serbia. In this issue of *Slovenika*, she presents the life story of the Slovenian woman Irena Herak, currently living in Belgrade, who says that all one needs is a little courage, as we have only one life to live. Teodora Trajković presents the legacy of the famous Belgrade-based Slovenian conductor and composer Zlatan Vauda, one-time active member of the Sava Association of Slovenians in Belgrade. The material is held by the Archives of the SASA Institute of Musicology and is a valuable source for further research. Aleksandar Kodela also deals with music: he presents the performances of Slovenian artists at the famous Belgrade music festival BEMUS since 1991 until today. Finally, Dr. Goran Anđelković unveils the contribution of the Slovenian architect Leonid Leon Lenarčič to the development of Belgrade's post-war architecture and leads us through Belgrade's streets, boulevards and neighbourhoods.

In the *Chronicles* section, the head of the Sava Association describes how the Sava Association of Slovenians in Belgrade celebrated the 20th anniversary of its existence during the pandemic. In the *Reviews* section, the historian Aleksandar Dinčić presents the latest publication by Ivana Gruden Milentijević, the historian and an active member of the France Prešern Slovenian Cultural Association from Niš, *Slovenians in Serbia under German Occupation, 1941–1944*. Dr. Tanja Tomazin and Nejc Robida, lecturers at the University of Belgrade, write about the latest manual by Rada Lečič, MA, *Slovenian Prepositions and Phrasemes*, published to the great delight of students and teachers of Slovenian as a foreign/second language. Maja Kovač and Sašo Puljarević present the series of conversations *South Slavic Evening*, designed and led by themselves, which served as the source for the publication bearing the same title. The *Reviews* section closes with the presentation of the international project Erasmus +, KA2, UPSKILLS – UPgrading the SKILLS of Linguistics and Language Students, where the Faculty of Philology, University of Belgrade is one of the partners. The aim of the project is to devise study components for the development of empirical, research,

technical, organizational and other skills of linguistics students necessary for being employable in the research and business sectors.

In this issue, we commemorate the death of our dear colleague, member of *Slovenika's* Editorial Board, Prof. Dr. Cvetka Hedžet Tóth, who has left us prematurely. We keep the memory of her with the deepest respect and sincere sentiment.

The life cycle continues and we are looking forward to the new achievements of our young scholars in Slovenian studies, who are mostly scattered all over the world, but nevertheless firmly interconnected, in space and time. Connecting different topics, people and events, they are stepping through the second century of Slovenian studies at the University of Belgrade. We wish them all the best of luck!

Naučni i stručni
članci

Znanstveni in
strokovni članki

Vanja Petrović
Univerzitet u Primorskoj
Fakultet za humanističke studije
Kopar, Slovenija
vanjapetrovic444@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.18485/slovenika.2021.7.1.1>
UDK: 821.163.4.09-93-31 Cerep C.

Naučni članak

Darko Ilin
Univerzitet u Novoj Gorici
Fakultet za humanistiku
Slovenija
darko.ilin@yandex.com

Socrealistička poetika u romanima Sonje Sever za decu i omladinu objavljenim na srpskohrvatskom jeziku

Sažetak

Ovaj rad ima za cilj da sagleda Sonju Sever u kontekstu pripadnosti slovenačkoj književnoj tradiciji, ali istovremeno i zajedničkom književnom sistemu socijalističke Jugoslavije. Posebna pažnja pri analizi dela ove autorke posvećena je i različitim aspektima socrealističke poetike, koja predstavlja dominantan diskurs u proznom opusu Sonje Sever za decu i omladinu na srpskohrvatskom jeziku. U ovom radu, na primerima romana *Mali Kinez Kong* i *Majko, zašto?* pokazuje se na koji način je socrealistička poetika uticala na kompoziciju dela, oblikovanje likova i ideologizovanje pogleda na svet. Fokus naučnog istraživanja usmeren je i na načine na koje autorka uspeva da prevaziđe uske okvire i matrice ove stilske formacije, ukrsti je sa specifičnim zahtevima i funkcijama književnosti za decu i omladinu, te ostvari po mnogo čemu umetnički uspela dela.

Ključne reči: Sonja Sever, socrealizam, književnost za decu i omladinu, ideologija

Sonja Sever u kontekstu jugoslovenskog književnog sistema

Sonja Sever, rođ. Kamplet (1900–1995) bila je autorka književnosti za decu i omladinu, prevoditeljka i pedagoškinja, čije ime je zabeleženo samo na marginama jugoslovenske kulture. S obzirom

na to da je skoro čitav svoj život delovala kako u Sloveniji, tako i u Hrvatskoj, postoje određeni problemi pri umeštanju ove autorke u čvrsto postavljene okvire jedne nacionalne književnosti. Tako Zlata Pirnat-Konjar, istoričarka jugoslovenske književnosti za decu i omladinu, zapisuje da je Sonja Sever po rodu Slovenka, da je istovremeno hrvatska i slovenačka spisateljica, te njeno stvaralaštvo razdvaja na dva vremenska i nacionalna delokruga: slovenački predratni i hrvatski posleratni (Pirnat-Cognart 1980, 244). U skladu sa tim, moguće je o Sonji Sever promišljati u dva pravca: prvi bi pratio mogućnost da se autorka označi kao jugoslovenska, imajući u vidu da se njen aktivni stvaralački period poklapa sa trajanjem zajedničke države jugoslovenskih naroda. Druga mogućnost bila bi sagledati Sonju Sever u kontekstu misli Zvonka Kovača o piscima „dvojne pripadnosti“ (Kovač 2010). Tako se o njoj može razmišljati na sličan način kao i o Ivi Andriću, Vladanu Desnici, Josipu Ostiju, te Zofki Kveder, koja je, poput Sonje Sever, bila „i sama slovensko-hrvatski bastard, međukulturna spisateljica“ (Kovač 2016, 17).

U slovenačkoj istoriji književnosti određena pažnja se poslednjih godina posvetila prvoj fazi stvaralaštva Sonje Sever, i to njenim dometima na području pisanja bajki, u kojima se primećuje odraz slovenske i slovenačke tradicije, očuvanje patrijarhalnog poretka i receptivnost za orijentalne uticaje (Mihurko Poniž 2019). Međutim, korpus dela Sonje Sever koji postoji samo na srpskohrvatskom jeziku gotovo sasvim je ostao izvan granica naučne pažnje, možda upravo zbog autorkine dvojne pripadnosti. Stvaralaštvo autora ili autorke dvojne pripadnosti predstavlja metodološki problem kakav je moguće rešiti samo putem „interkulturnog proučavanja južno-slovenskih književnosti“ (Kovač 2016, 61). Naime, zbog specifičnog kulturnog položaja svake od nacionalnih književnih i kulturnih tradicija unutar sistema jugoslovenske kulture, proučavanje pisaca koji su tokom svog stvaralačkog puta umnogome zamagljivali granice nacionalnih tradicija iziskuje drugačija metodološka rešenja. Ona će istovremeno poštovati tradicijske kontekste kako pojedinačne nacionalne književne tradicije, tako i kulturnog projekta jugoslovenske književnosti, kojoj posleratno delo Sonje Sever napisano na srpskohrvatskom jeziku neminovno pripada. Pod specifičnim kontekstom podrazumeva se i ideološki imperativ socijalističke književnosti, koji je u godinama neposredno nakon Drugog svetskog rata diktirao kulturnu i književnu politiku. Kao dela Sonje Sever koja nesumnjivo predstavljaju izdanke takve tradicije na srpskohrvatskom jeziku izdvajaju se roman *Majko, zašto?* i pripovedački ciklus *Legende s Primorja*, koji su objavljeni u istoj knjizi (1947), zatim roman *Mali*

Kinez Kong, koji je objavljen zajedno sa pripovetkom *Crveni lampion* (1948), pionirska drama *Novi život* (1951), te pripovetka *U bolji svet* (1956), objavljena u okviru zbirke *Darovi djetinjstvu*, koju čine izabrane pesme i pripovetke autora književnosti za decu i omladinu koji su delovali u Hrvatskoj.

Kako je „[k]ulturni obrazac u Jugoslaviji nužno [...] morao imati predznak *jugoslovenski* i *socrealistički*“ (Pijanović 2012, 36), za promatranje poetskih osobnosti ove autorke od odsudnog je značaja skicirati socrealističku paradigmu u književnosti za decu i omladinu toga perioda, kako u južnoslovenskom, tako i u međunarodnom kontekstu. Za normativnu poetiku ove stilske formacije, pored karakteristika poput (načelne) usmerenosti ka istinitosti i korektnosti u prikazivanju stvarnosti, kao i crno-bele tehnike u karakterizaciji likova (modeli tipičnih pozitivnih i negativnih junaka) (Flaker 1985, 742-743), možemo izdvojiti i određene preporuke/ograničenja kada je reč o idejnim i tematskim tekstualnim kompleksima. Za to nam kao najparadigmatičniji primer, koji umnogome sažima osnovni duh socrealističke poetike, može poslužiti tekst Maksima Gorkog *O temama dečje književnosti*:

Uopšte, potrebno je svu literaturu za decu stvarati na potpuno novom principu, koji otkriva široke perspektive naučno-umetničkom mišljenju. Ovaj princip može se formulisati ovako: u ljudskom društvu razbuktava se borba za oslobođenje radne energije radnih masa ispod pritiska svojine, ispod vlasti kapitalista, borba za novo ovaploćenje fizičke energije ljudi u energiju razuma [...] borba za vlast nad prirodnim silama, za zdravlje i dug život radnog čovečanstva, za njegovo svetsko jedinstvo i za slobodno, višestruko, bezgranično razviće njegovih sposobnosti i talenta. Eto, taj princip treba da bude osnov celokupne literature za decu i svake knjige uopšte, počev od knjiga za najmlađe (1945, 22).

S tim u vezi indikativno je istaći i dvostrukost upliva ideoloških doktrina kao dominantu stvaralačkog postupka.¹ S jedne strane, strogo definisani okviri totalitarnog režima i političke podobnosti odneli su prevagu nad estetskim komponentama umetničkih dela, pa većina istoričara književnosti ovaj period posmatra u okviru skromnih poetičkih dometa ili, još radikalnije, kao period koji treba što pre preskočiti i zaboraviti (v. Majhut i Lovrić Kralj 2017, 60). S druge strane:

¹ O vidovima ideološkog diskursa u književnosti za decu više videti u: Opačić 2017, 117-128.

Paradoksalno, i pored svega ovoga, doba socijalističke Jugoslavije jeste i period u kojem se poklanjala velika pažnja književnosti za decu – možemo slobodno reći da verovatno nikada pre toga nije bila posvećena veća pažnja brizi za to šta deca čitaju i kakve ideje usvajaju čitanjem. Svi oni koji su se bavili vaspitanjem mladih naraštaja bili su izuzetno svesni snage uticaja dečje štampe (i knjige uopšte) na izgradnju ličnosti mladih čitalaca. O tome svedoči osnivanje brojnih odbora / saveza (te njihovih saveta i komisija) zaduženih za najmlađu populaciju, pa i za njoj namenjeno izdavaštvo (Opačić 2013, 296).

Za predmet ovog rada od izuzetnog značaja je ukazati i na žanrovski sistem sorealističke književnosti, odnosno na položaj romana na samom vrhu žanrovske hijerarhijske lestvice: „U okviru sorealističkog književnog stvaralaštva posebna pažnja bila je obraćana romanu kao književnoj vrsti. Roman je od strane ideologa komunizma smatran vrhuncem mogućeg ideološkog uticanja na čitalačku publiku“ (Konstantinović 2006, 73). Razlog za to možemo tražiti u težnji ovog žanra ka „totalitetu stvarnosti“ (Lukacs 1990), što je potencijalno na najbolji način moglo obuhvatiti korenitu promenu u svim segmentima društva, koju su političari i ideolozi komunizma/socijalizma zagovarali. U fokusu ovog rada biće upravo nedovoljno istraženi romaneskni opus Sonje Sever na srpskohrvatskom jeziku (romani *Mali Kinez Kong* i *Majko, zašto?*), odnosno pokušaj da se iz pomenutih dela izdvoje tipične sorealističke matrice, načini na koje su ideološke namene teksta oblikovale dela na različitim strukturnim nivoima, ali i da se ukaže na umetnički vredne segmente, koji, iako marginalizovani ili zatamnjeni zbog ideoloških matrica i kretanja književnog stvaralaštva u okvirima „kategorija progresivno i reakcionarno“ (Opačić 2013, 297), ipak ova dela na izvestan način izdvajaju iz pamfletsko-propagandnog korpusa tekstova i čine podsticajnim za hermeneutička razmatranja.

Laki odgovori na teška pitanja u romanu *Majko, zašto?*

Korenite promene u jugoslovenskom kulturnom prostoru posle Drugog svetskog rata, a kao najveća od njih uspostavljanje socijalističkog društvenog sistema, uticale su na to da dečija književnost jugoslovenskih naroda unekoliko izmeni svoje obličje i usmeri se prema sve intenzivnijoj pedagoškoj i formativnoj funkciji, nauštrb estetske. Nova jugoslovenska dečija književnost nastojala je da na radikalnan način raskrsti sa pređašnjom tradicijom, te je uporišta pronalazila u modelima i iskustvima koje je pružao Sovjetski Savez

(Majhut i Lovrić Kralj 2017, 61). To početno razdoblje Mira Alečković određuje kao period popularisanja narodne revolucije i socijalističke izgradnje, te ističe da se u tom periodu može govoriti o dominaciji lirike, dužih narativnih pesama i kratkih pripovednih formi (1955, 365). Razlog za dominaciju poezije može se pronaći u tome što je u poetskom diskursu „lakše postići da riječi zazvuče poletnije, da riječi pokrenu na akciju, na juriš, da zvuče izazovnije“ (Majhut i Lovrić Kralj 2017, 67-68), dok su romani za decu iz pomenutog razdoblja značajno malobrojniji.

Centralna tema socrealističke književnosti u Jugoslaviji bila je Narodnooslobodilačka borba, koja združuje ratnu herojsku tematiku sa socijalističkom revolucijom, čineći je time veoma plodotvornim i korisnim oruđem za stvaranje i utvrđivanje nove kulturne klime. O književnosti s temom NOB-a najčešće se govori u kontekstu svedene i jednoznačne karakterizacije i polarizacije likova, međutim, takav pristup je razumljiv budući da je piscima književnosti za decu i omladinu „[b]luzina događaja i vremena o kojem su pisali bez neophodne distance nametnula [...] osoben tretman ratne građe“ (Idrizović 1976, 35). Status ratne tematike u dečijoj književnosti u neku ruku odudara od naivne slike sveta, tipične za ovaj narativni diskurs, i specifičnosti horizonta očekivanja, pa se postavlja pitanje da li postoji način prigodne reprezentacije ratnih zbivanja u književnosti za mlade čitaoce. Dubravka Zima primećuje da kako u diskursu književnosti za decu i omladinu, tako i u teorijskom govoru o njoj postoji snažna tabuizacija ratne tematike (2001, 83). Stoga, ukoliko se uzme u obzir da je književnost NOB-a u postsocijalističkom kontekstu skrajnuta, jugoslovenska dečija književnost s ovim tematskim okvirom predstavlja izrazito tabuizirano područje istorije književnosti.

Roman *Majko, zašto?* Sonje Sever objavljen je 1947. godine, a kako se navodi u impresumu, knjiga predstavlja prevod sa slovenačkog rukopisa. To pretpostavlja postojanje originalne verzije napisane na slovenačkom jeziku, međutim, takvo delo nikada nije izdato. Zlata Pirnat-Konjar ističe da je Sonja Sever jedna od retkih žena koja se tokom prvih godina nakon oslobodjenja u svojoj dužoj prozi bavila ratnim temama (Pirnat-Cognart 1980, 245). Ovaj roman na prvi pogled predstavlja tipičan primer dečije književnosti NOB-a, zbog toga što kao centralnu temu uzima građu iz neposredne istorije NOB-a, koja ima dvostruku funkciju. Na prvom mestu, ovo delo predstavlja roman sa istorijskim elementima, ako se ima u vidu da se može razumeti kao delo koje obrađuje događaj iz istorije. Međutim, istorijske okolnosti NOB-a predstavljaju okosnicu za ra-

zvoj središnje ideološke teze, koju roman nedvosmisleno posreduje čitaocu. Govoreći o mogućnostima narativizacije ratne tematike u književnosti za decu, Dubravka Zima ističe da autori po pravilu biraju dve pripovedne instance, i to jednu koja pokušava da pripoveda o ratu onako kako ga vidi dete, dok je druga „ona koja rat prikazuje onako kako ga odrasli djetetu pripovijedaju, tumače i opisuju (što uključuje ideologiziranost diskursa, shematičnost, dječje likove sa funkcijom)“ (2001, 84). U romanu *Majko, zašto?* može se primetiti preplitanje ovih dveju pripovednih instanci, koje zajedno tvore tipičan diskurs prve faze jugoslovenske socrealističke književnosti za decu i omladinu sa tematikom iz NOB-a.

Ovaj roman združuje dve pomenute pripovedne perspektive, gde čitalac ima priliku da prati dva toka priče, koji međusobno utiču jedan na drugi, izgrađujući time sliku ratnih dešavanja koja su prikazana kako iz vizure glavnog junaka (dečaka Metoda), tako i njegovog oca, majke i ostalih partizana iz sela. Ako se ima u vidu vreme kada je ovaj roman objavljen, tema NOB-a još uvek predstavlja događaj iz neposredne istorije, koji je imao sudbinsku važnost za konstruisanje ideološkog sistema socijalizma i izgradnju jugoslovenske države nakon Drugog svetskog rata. Stoga je autorima bilo važno da se u svojim delima za decu i omladinu osvrnu na značaj tog rata za savremenu Jugoslaviju, što je u periodu intenzivne primene socrealističke poetike predstavljalo poetički i tematski imperativ. Upravo zato je u romanu *Majko, zašto?* prisutno mnoštvo segmenata koji opisuju ratno stanje, skrivanje partizana u brdima iznad sela, planiranje odbrambenih strategija i slično. Ovi segmenti karakteristični su za književnost za odrasle, međutim, takvi motivi su prisutni u romanu iz potrebe da se mladim čitaocima predstavi jed(i)na moguća narativna reprezentacija tog odsudnog događaja.

Dubravka Zima kao jedan od mogućih modusa narativne organizacije ratne tematike u književnosti za decu navodi obradu rata kao sazrevanja: to je modus obrade „koji za svoju temu odabire užas i nesigurnost koju rat stvara u dječjim životima, izmještenost djeteta iz svakodnevice“ (2001, 85). Ovakav modus jeste dominantno organizaciono načelo romana *Majko, zašto?*, koje se može stoga razumeti i kao roman o sazrevanju dečaka Metoda. Međutim, ideološki elementi i premise socrealizma u ovom romanu ostvarene su nauštrb psihološke uverljivosti likova i njihovog razvoja, te motivacije događaja, koja može u određenim segmentima delovati u nedovoljnoj meri opravdano. Tako možemo izdvojiti neke junake iz romana koji predstavljaju likove-funkcije. Siromašni i napušteni dečak Tomica poslužiće da u mladom Metodu izgradi svest o potlačenosti

pojedinih društvenih klasa i nejednakosti među ljudima koja potiče iz kapitalističkog društvenog poretka: „Te večeri Metod dugo nije mogao zaspati. Gladni Tomica, i njegova siromašna sakata majka u općinskoj stračari, a s druge strane pune pekarnice kruha i velike lijepe kuće u selu [...] zašto je bio Tomica gladan kad ima u pekarni toliko kruha? I zašto on mora sa materom da stanuje u prosjačkoj općinskoj stračari kraj tolikih kuća u selu?“ (Sever 1947, 12-14). Tomičin lik služi za izgradnju klasne svesti kako kod Metoda, tako i kod idealnog čitaoca kakvog pretpostavlja poetika socrealističkog romana, dok lik dečaka Mike predstavlja njegov antipod, koji Metodov otac eksplicitno karakteriše rečima: „Mika je zao dječak“ (Sever 1947, 33). Ovakav vid karakterizacije predstavlja primer crno-belog oblikovanja likova u socrealističkoj književnosti, što umanjuje estetsku vrednost književnog teksta, sa druge strane ističući ideološku i vaspitnu funkciju dela, koje se bez poteškoća može čitati i kao priručnik za izgradnju poželjnog mladog predstavnika/mlade predstavnice socijalističkog društva.

S druge strane, u romanu se mogu pronaći i sadržinski elementi koji odudaraju od društvenih i kulturoloških pretpostavki socijalističke slike sveta. Na primer, u romanu *Majko, zašto?* mogu se primetiti ostaci religijskih elemenata u svakodnevnom životu. Likovi u romanu vreme mere prema hrišćanskim religioznim praznicima, te se kao temporalne oznake pominju Uskrs, Veliki petak, Cvetna nedelja i Božić. Ovakav modus poimanja vremena karakterističan je za narodni kalendar, koji u svojoj osnovi pak sadrži hrišćanski (crkveni) kalendar (Slovenska mitologija 2001, 256). Tako se u ovom romanu može govoriti o „izostanku komunističke rigidnosti“ (Majhut i Lovrić Kralj 2017, 62) u nekim segmentima prvog razdoblja jugoslovenske socrealističke književnosti.

U romanu Sonje Sever prisutan je i motiv suzdržavanja od uzimanja hrane koju je potrebno sačuvati za druge partizane. Tako Metod, u stanju ekstremne gladi i iznurenosti, leži pored vreće sa hranom koju mora da sačuva za svoje drugove: „Ni sam nije znao kako se je to dogodilo, da mu se ruka našla na vreći i opipavala je [...] Zastidio se. Trgnuo je ruku od vreće i turio je duboko u džep. Pa ipak, bio je strašno gladan! Ne samo ruka, čitavo mu je biće težilo tamo prema vreći. Sve ga je vuklo tamo“ (Sever 1947, 93). Ovaj motiv može se dovesti u komparativnu vezu sa znamenitom kanonskom pripovetkom *Kašika* Antonija Isakovića, gde će pomenuti motiv dobiti posebno istaknutu notu tragizma. Na osnovu toga motiva, kao i mnogih drugih u ovom romanu (Metodovo samostalno delovanje i otpor protiv okupatora u selu, njegovo pridruživanje partizanskoj

četi), može se govoriti o romanu o razvoju mladog partizana. Kako navode B. Majhut i S. Lovrić Kralj, u partizanskim romanima pri-
sutan je lik deteta-heroja, koji se bori rame uz rame sa odraslima,
najčešće preuzimajući uloge kurira, te je njihova dečija percepcija
prilagođena percepciji odraslog, koju karakteriše prezir prema sada-
šnjosti i nedaćama u ime stvaranja komunističke budućnosti (2016,
45). Metodov lik se, posmatrano u tom kontekstu, sasvim uklapa u
konceptiju deteta-heroja socrealističke proze za decu. Tako se pred
čitaocima romana *Majko, zašto?* odvija narativizacija procesa raz-
vijanja klasne svesti i postajanja detetom-herojem, što predstavlja
temeljnu vaspitnu dimenziju ovog književnog dela.

S druge strane, središnji motiv ovoga romana mogao bi se ra-
zumi kao zapitanost nad strahotama rata, te nepravdama u dru-
štvu, što je u skladu i sa naslovom samog dela. Naime, motiv pi-
tanja upućenog majci, te lajtmotiv „majko, zašto?“ u romanu se
ponavlja više od dvadeset puta, čime se, s jedne strane, narativno
simulira radoznalost deteta, dok se, s druge strane, ističe njegova
nemogućnost da racionalno obuhvati ne samo ratne strahote već i
društvenu klimu, koja je dovela do rata, a naposljetku i do socijalne
revolucije. Lajtmotiv dostiže kulminaciju u posljednjem segmentu
romana, kada u prelomnici boja Metod ostaje sasvim sam, bez nade
u bilo kakav pozitivan ishod: „Sva ta pitanja, svi ti 'Zašto?' odje-
dnom se pretvorili u oštre čelične ostruge. Vidio ih je, svijali su se
kao zmije i u divljem plesu derali i rezali mozak i lubanju. A bilo ih
je sve više i više. Uskoro nisu imali više ni mjesta za to svoje savija-
nje i previjanje... Jao, glavu će mi raznijeti! Hoće da izađu napolje
u svijet...“ (Sever 1947, 94). Ovakva izrazito ekspresivna i zlokobna,
te gotovo avangardistička predstava junakovih misli unekoliko izla-
zi izvan okvira socrealističke poetike, čime Sonja Sever prevazilazi
horizont očekivanja ne samo socrealizma već i književnosti za decu
i omladinu, što predstavlja nesumnjivo umetnički vredan aspekt
ovog romana.

Zaključni segment romana predstavlja majčin odgovor na brojna
neodgovorena pitanja kroz fantazijsku viziju, koja istovremeno ima
utopijski i antiutopijski karakter u kontekstu socijalističkog pogleda
na svet: „Ušla je majka, sva u nekom divnom nadzemaljskom svi-
jetlu. Nikada je još nije vidio tako lijepu. [...] Lice joj je bilo svježje,
glatko, bez onih nabora, koje joj je zadnjih dana patnja bila po nje-
mu zarezala“ (Sever 1947, 95). Scena u kojoj majka na magičnom
letećem ćilimu odvodi Metoda na putovanje oko sveta kroz konkre-
tne geografske predele bogata je ideološkim implikacijama. Naime,
ovo putovanje sastoji se iz prikaza klasnih razlika, buržoaskog i mo-

narhističkog bogatstva u kontrastu sa bedom i nesrećom potlačenih slojeva, kolonijalnih i imperijalnih poduhvata, logoraša i prosjaka. Ovaj izrazito ideologizovani segment praćen je implicitnim geografskim odrednicama poput negativno konotirane zemlje Kipa slobode i dolara, potlačenih afričkih zemalja i nepojmljivog raskoraka između vladara i naroda u zemlji maharadža. Pozitivno je konotirano jedino društveno uređenje Sovjetskog Saveza, koje predstavlja utopiju socijalističkog sveta:

Nepregledna zemlja bila je svuda jednako brižno obrađena najmodernijim strojevima. Narod je svuda radio složno i veselo. Nigdje se nije vidjelo nezaposlena čovjeka, nigde odrpanca, koji bi se sa prosjačkom palicom i ubogarskim prtom vukao prašnim cestama. [...] A gle, tamo u onoj drugoj dvorani igraju radnici šah i domino, i slušaju radio. O, kako su, majko, sretni radnici u toj zemlji! [...] Majko, gledaj, Staljin! Sam Staljin sjedi tamo za onim stolom i piše. Majko, ja ga dobro poznajem. Otac mi je često pokazivao njegovu sliku i govorio: Zapamti, Metode, to je otac svih radnika na svijetu, dobri djed sve vrijedne djece, napose pak djece ubogih (Sever 1947, 115-117).

Naposletku se Metodovo putovanje okončava u rodnoj Sloveniji, u kojoj nailazi na sliku sebe iz budućnosti, koja predstavlja ostvarenje socijalističkih ideala za koje su brojni partizani položili svoje živote.

U čitavom romanu, a posebno u njegovom završnom fantazij-skom segmentu, onoga što će se ispostaviti da je bio Metodov san, prisutni su eksplicitni ideološki elementi u skladu sa socijalističkim pogledom na svet. Takvo nedvosmisleno uključivanje ideoloških izjava predstavlja pokušaj ukidanja bahtinovske dijalogičnosti kao inherentne odlike romana, te nastoji da detetu-čitaocu nametne konstruisan unificiran monološki pogled na svet, koji ograničava dijaloški potencijal romana (McCallum 1999). Tako se isticanjem vaspitne i ideološke funkcije sputava mogućnost da čitaoci oblikuju sopstveno viđenje sveta, te se ovakav postupak graniči sa direktnom indoktrinacijom. Međutim, način na koji je izveden kraj ovoga romana na naročit način izlazi iz okvira socrealističke poetike i njenog imperativa u realističnosti prikazivanja. Zlata Pirnat-Konjar navodi da početak romana obećava i da je fabula dobro razvijena, ali da je kraj romana slabo izveden, isuviše sentimentalno i melodramatičan, te da je vizija komunističkog društva s kraja romana posve neuverljiva (Pirnat-Cognart 1980, 245). Iako se njena tvrdnja o neuverljivosti može prihvatiti, važno je istaći da ovaj izlet u ideološki obojenu fan-

tastiku predstavlja inovativan aspekt socrealističke književnosti za decu. Sonja Sever u ovome romanu istrajno i temeljno ostaje na tragu naslovnog motiva dečije zapitanosti nad strahotama rata, da bi kasnije tek u sferi fantastičnog uspjela da dà odgovor i time stvori jednu moguću narativnu konstrukciju traumatičnog događaja, a uz to jedan mogući modus prevazilaženja takve traume.

Tajfun revolucije i vesnici slobode – poetika romana *Mali Kinez Kong*

Kako navodi Urša Zidanski, *Mali Kinez Kong* prvobitno je napisan na slovenačkom jeziku (*Mali Kitajec Kong*), a za ovaj roman Sonja Sever je dobila prvu nagradu časopisa *Naš rod* 1941. godine. Štampan je na ćirilici u izdanju Prosvjete iz Zagreba 1948, a preveden je i na makedonski jezik (Малиот Кинез Конг) u izdanju Novog pokoljenja u Skoplju 1950. godine. Posebno interesantna činjenica koju autorica istraživanja ističe jeste i to da su izdavači smatrali da bi knjiga koja bi obuhvatala samo roman *Mali Kinez Kong* bila pretanka, pa je Sonja Sever dopisala još jednu priču sa sličnim tematskim okvirom, pod nazivom *Crveni lampion* (slov. *Rdeči lampijon*). Uz to, valjalo bi napomenuti da je *Mali Kinez Kong* u skraćenom obliku ušao i u čitanke za 5. razred iz 1953. godine (2016, 66–67), što svedoči o priznatosti ove autorke u datom kontekstu i vremenu.

Pre nego što se upustimo u analizu samog teksta romana *Mali Kinez Kong*, interesantno je ukratko se osvrnuti i na samo grafičko oblikovanje ove knjige. Pitanju značaja ilustracija u knjigama za decu, kao i analizi ondašnjeg materijala i izdavačkih praksi, koji su okvalifikovani kao neadekvatni i siromašni, pažnju su posvetili i ideolozi i umetnici socrealističkog kulturnog miljea, ističući vrednost „[...] emocionalno-uspelog crteža, koji bi nagonio mladog čitaoca da sa uzbuđenjem gleda na slikama poznate junake iz teksta“ (Tauber 1945, 40). Na tom tragu jeste i činjenica da „[s]avremena tumačenja ilustraciju ne tretiraju više kao statično delo, već kao 'vizuelni' tekst“, koji kreira „nove modele čitanja i doživljaja ilustrovanog sadržaja“ (Stevanović 2019, 73). Ovo stanovište od posebne je važnosti jer se imagoška predstava o stranoj i dalekoj kulturi, kakva je iz naše perspektive Kina, umnogome može kreirati upravo pomoću početnih vizuelnih stimulansa. Za ilustrovani materijal romana *Mali Kinez Kong* bio je zadužen Fedor Vaić (1910–1987), hrvatski grafičar koji je svojim „[s]enzibilnim i istančanim crtežom čistih kontinuiranih linija postizao u tušu različite tonske vrijednosti, os. u aktovima i animalističkim motivima u kojima se jezgrovitošću prikaza pri-

bližio klasičnim japanskim majstorima“ (Hrvatska enciklopedija). Iako u određenim segmentima odražavaju stereotipne predstave o Kini, ilustracije u ovom romanu možemo smatrati umetnički uspešnim. One svojim detaljnim prikazom različitih pejzaža i kulturnih miljea, kao i različitih grupa likova, dodatno potcrtavaju umetnički vredne delove teksta, upotpunjujući recepciju dela i omogućavajući najmlađim čitaocima da prodube svoj doživljaj kulture koja im može biti daleka i nepoznata.²

Kada govorimo o kompoziciji ovog dela, primetna je linearnost i sukcesivnost u organizovanju narativnih celina, što na neki način i jeste svojstveno avanturističkim romanima, ali i revolucionarnom zamahu, u okviru kog nije moguće (ili pak nije poželjno) vraćanje na početnu tačku. Uz to, valja istaći i dvostrukost sižejnih tokova u kompozicionom organizovanju dela. U fokusu pripovesti jeste sudbina malog Konga i njegova potraga za sestrom, koju su roditelji prodali kako bi isplatili pogreb preminulog člana porodice.³ Treba ipak imati u vidu da ovu sižejnu nit pre možemo razumeti kao pokretački impuls za Kongovo napuštanje rodnog mesta i avanture po svetu nego noseću kompozicionu strukturu delu. Razlog za ovakvo stanovište jeste činjenica da sestra, kako narativ odmiče, gubi sižejnu funkciju i prepušta je drugom, ideološki obojenom sižejnom kompleksu vezanom za potragu za kanarincem, koja se izjednačava sa začetkom revolucije i osvajanje slobode: „Sad razumijem, Kong, zašto si se dao na tako težak i dugi put. Tvoj kanarinac je zaista neobičan pjevač. [...] Njegova je pjesma lepa i radosna kao pjesma slobode; taj mali pjevač je vjesnik novog vremena i novoga života koji dolazi“ (Sever 1948, 97). Indikativno je naglasiti i kraj ove potrage, koja se pretvara u kolektivni trijumf, pošto kanarinci širom Kine počinju da uče pesmu slobode, a u tome ih podučava upravo Kongova ptičica. Ovu sižejnu liniju pre svega možemo razumeti kao svojevrsnu razvijenu alegoriju širenja revolucionarnog duha. Krećući od

² Roman *Majko, zašto?* takođe je opremljen ilustracijama partizanskog života i ratnih događanja, za koje je odgovoran Andrija Maurović, „stvaralac koji je svojim delom obeležio čitavu epohu jugoslovenskog stripa“ (Draginčić i Zupan 2005), što svedoči kako o značaju romana Sonje Sever u kontekstu socrealističke književnosti, tako i o značaju ilustracija kao vizuelnog stimulansa u recepciji ideološki obojenog književnog sadržaja.

³ Na prvi pogled, ovakvo sižejno rešenje možemo smatrati umetnički neubedljivim, pogotovo ako imamo u vidu kontroverznost samog čina i potencijalna reakcija mladih čitalaca. Međutim, ako se u obzir uzme snaga kulta predaka u kineskoj kulturi (kako tradicionalnoj, tako i modernoj) (v. Addison 1924, 492–503) i moguće konsekvence nesahranjivanja određenog člana porodice, ovakvo rešenje na neki način može delovati kao autentična reprezentacija date kulture.

konkretne stvari bliske dečijem iskustvu, a potom klizeći ka opšti-
joj ravni, najmlađoj publici predstavljaju se, u skladu sa njihovim
horizontom razumevanja, mehanizami revolucije, odnosno ideja da
oni skrajnuti, mali i siromašni mogu pokrenuti korenite promene u
društvu i svetu.

Kao važan element pri promatranju poetike ovog romana može-
mo izdvojiti i žanrovsku sinkretičnost. „Kada je reč o periodizaciji
i klasifikaciji socrealističkog romana, u skladu sa ideološkim poi-
manjem vremena, moguća je podela socrealističkog romana na ro-
man o predrevolucionarnom vremenu, roman o revoluciji i roman o
poslerevolucionarnom vremenu“ (Konstantinović 2006, 73–74). Na
tragu te klasifikacije, roman *Mali Kinez Kong* mogli bismo svrstati u
predrevolucionarno vreme i same začetke revolucionarnog. Među-
tim, pored navedene klasifikacije, treba napomenuti i to da se u
ovom romanu mogu pronaći rudimentarni oblici različitih romane-
skih vrsta, poput avanturističkog romana, zatim bildungsromana,
odnosno kunstlerromana (Kongove rezbarije i figurice oduševljava-
ju sve ljude) i romana s tezom. Iako je poslednja u nizu žanrovskih
odrednica verovatno pretežnija od ostalih, ova žanrovska polimorf-
nost doprinosi naročitoj dinamici narativne strukture, fluktuirajući
među opozicijama poput opšte : posebno, kolektivno : individualno,
svoje : tuđe.

Odabir Kine za hronotop na neki način predstavlja hermeneu-
tični ključ za razumevanje celokupnog dela.⁴ U prezentovanju ove
zemlje u romanu *Mali Kinez Kong* prisutan je svojevrsni paradoks.
S jedne strane, Kina se doživljava kao daleka i čudesna zemlja puna
mitskih stvorenja, nalik na hronotope bajki ili legendi, uz određen
broj karakterističnih/stereotipnih elemenata svojstvenih našoj per-
cepciji Dalekog istoka:

– Don, din, don, din! – zvone zvonca sa visokih pagoda i
svojim prodornim glasovima gone zle duhove, koji bi htjeli da
strašnim olujnim vjetrom tajfunom daju smrt i razaranje među
vrijednim kineskim ljudstvom. U velikim okruglim hramovima,
bogato ukrašenim rezbarijama od skupocjena drva i slonove ko-
sti, pjevaju kineski svećenici lame. Oni se duboko klanjaju pred
golemim kipovima boga Bude, koji dostojanstveno sjede na svo-
jim prijestoljima i sa smiješkom gledaju preda se; klanjaju se i
pred sablasnim buljookim kipovima lavljih pandža i zmajevskih
repova. Pjesma svećenika razliježe se i danju i noću kao šum rije-

⁴ Za bolje razumevanje odnosa NR Kine i Jugoslavije u ovom periodu više videti u:
Arežina 2013, 35–54.

ka, a pustinjski prah pada kao rodna rosa i pokriva zemlju i narod zlatno-žutim odbljescima.

U toj dalekoj čudnoj zemlji živeo je mali Kong (Sever 1948, 5).

Takođe, valja napomenuti da je izmeštanje radnje u daleku, polučudesnu zemlju moglo biti motivisano i potencijalnom zaštitom od eventualnog pogrešnog (političkog) tumačenja sadržaja, što je istovremeno u izvesnom smislu omogućavalo i relativnu slobodu umetničkog izražavanja bez bojazni da bi se izvesni sadržaji mogli pogrešno razumeti i sankcionisati.

Ona druga, čitaocima toga vremena bliska Kina ticala bi se društvenog uređenja i različitih antagonizmima među stanovnicima te zemlje. Kao i u velikom broju drugih socrealističkih tekstova, predstava o ovoj zemlji podređena je tipičnoj kritici kapitalizma:

Režim se trudio da neprestano ojačava samopredstavu građana o pravednosti društvenog ustrojstva. To je bilo najočiglednije pokazati crno-belim predstavljanjem sopstvenog i tuđeg uređenja. Slika o *njima* (kapitalistima) oblikovana je kao jasna antiteža *nama* i morala je da budi krajnju odbojnost u svesti čitalaca. Taj odijum izgrađivan je naglašavanjem njihove neljudske prirode (često im se u prikazivanju pridodaju aluzije na demonska bića iz bajki): oni su gramzivi, pohlepni, zlostavljaju siromašne radnike [...] (Opačić 2013, 299).

Upravo iz navedenih razloga, opozicija bogatih i siromašnih jedna je od dominantni idejnog sloja dela, ali i dinamički motiv koji pokreće radnju (prodaja sestre usled nemogućnosti da se isplati pogreb za dedu i sl.). „Jedna od osnovnih karakteristika romana u funkciji pripreme revolucionarnog prevrata je ta da su socrealistički pisci kao ciljane grupe odredili najsiromašnije slojeve stanovništva, nacionalno marginalizovane društvene grupe, kao i žene“ (Konstantinović 2007, 168). S tim u vezi možemo istaći i da modelovanje i karakterizacija likova predstavljaju umetnički možda najslabiju tačku ovog romana. Gotovo kao u bajci, svi likovi svedeni su isključivo na sižejne uloge koje im se dodeljuju, ili pak na funkcije određene socijalističkim pogledom na svet (primera radi, sveštenici su, u skladu sa vladajućom ideologijom, karakterisani kao prevaranti koji koriste praznoverja kako bi zaradili novac). Čak ni glavni lik romana nije značajnije psihološki nijansiran – njegova uloga više je kohezivna u smislu povezivanja različitih narativnih tokova nego što je u pitanju ubedljiv i mladim čitaocima prijemčiv književni lik.

Zanimljivo je istaći kako se motiv siromaštva u ovom delu opet povezuje sa motivom tajfuna, uz ekspresivne slike koje dočaravaju dramatičnost i očaj stanovnika plovećeg grada:

Ali još gori dani nastali bi za stanovnike plovećeg grada kad bi iznenada zahujao vihor i more počelo bjelasati. Kao poplašeni pilići, kada među njih sleti jastreb, raspršili bi se čamci i pohitali u pristaništa obližnje luke da se zaštite od bijesnih valova. Goto-vo nikada se nije dešavalo da se svi spase. [...] Ali čim bi zasjalo sunce, a more se stišalo i opet pružalo kao ravno ogledalo, uskoro bi se sakupili natkriveni čamci na svom starom mjestu kraj ušća Svete Rijeke, i na otvorenom moru opet bi se njihao ploveći grad. Tu bi ljudi živjeli kao i prije, i niko ne bi tugovao za onima koji su našli smrt u bijesnim valovima. A čemu i da tuguju? [...] Ta, znalci i prijatelji, koji su nestali, otišli su u neki drugi, daleki svijet, gde nema patnje i muka kao tu, u tom plovećem gradu. Tako su mudrovali ubogi Kinezi (Sever 1948, 6–7).

Na ovom mestu ukazali bismo i na deskriptivnu virtuoznost ove autorke, što je segment u kom najpre treba tražiti umetničke kvalitete ovog teksta. Uz to, kao poseban estetski kvalitet treba istaći i brižljivu kompoziciju dela, odnosno korišćenje dozivajućih motiva, koji će svoju realizaciju i metamorfozu dobiti u daljem toku narativa. Motiv vetra na svojevrsan način predstavlja temeljno kompoziciono ustrojstvo jer na različite načine spaja višestruke tematsko-motivske komplekse, sižejne tokove i uokviruje samo delo. Semantička pregnantost ovog motiva dodatno se potcrtava njegovim pojavljivanjem na obode teksta, čime dobija istaknuto strukturno mesto u kompoziciji dela (v. Uspenski 1979). Na početku romana motiv vetra povezan je sa načelom destrukcije, smrti i siromaštva. Međutim, tokom narativa on se preobražava u svojevrsno revolucionarno načelo, koje donosi korenite promene i slobodu svim narodima sveta:

– Djeco, zaista se rodila nova pjesma slobode i bratstva, pođite i nosite tu pjesmu buđenja u narod da zazvoni u svim srcima! O dođi, vjete iz gaja, pa i ti ponesi pjesmu širom naše zemlje, ponesi je preko gora i mora da je upoznaju narodi čitave zemlji i da izgrade novi, bolji život (Sever 1948, 108).

Indikativno je u ovom odlomku primetiti i apostrofu koja obuhvata i samog recipijenta, pa se zapravo, po (fiktivnom) kineskom modelu, ljudi svih zemalja pozivaju da učestvuju u izgradnji boljeg (u ovom slučaju socijalističkog) društva. Kraj dela, na taj način, prelazi granicu fiktivnog i preliva se u realnost, što možemo smatrati vidom naročitog književnog angažmana. Ukoliko se razume van

konteksta socrealizma, poruka s kraja romana može se protumačiti i kao umetnički uspeha, jer u izvesnom smislu ima univerzalan karakter – pokušaj da se otklone društvene nepravde koje su deo svakodnevice svih mladih recipijenata, bez obzira na to u kom vremenu žive.

Zaključna razmatranja

Na ovom mestu želeli bismo da se osvrnemo i na položaj Sonje Sever u sinhronoj i dijahronoj perspektivi, odnosno na svojevrsni paradoks – priznatosti i značaja u datom (socrealističkom) vremenu, s jedne strane, i manjak šireg osvrta na njeno delovanje u sklopu južnoslovenske socrealističke stilske formacije u književnosti za decu i omladinu, s druge. O relevantnosti autorke za period socijalističke Jugoslavije indikativno je navesti stanovište Branka Ćopića, jednog od retkih socrealističkih pisaca sa naših prostora kojem je u širem kontekstu priznat umetnički kredibilitet:

U Hrvatskoj mladi pisci pokazuju veoma malo aktivnosti na polju dječje literature, iako na toj liniji, naročito u prozi, imaju utrven put radovima Nazora, Ivane Brlić Mažuranić, Mate Lovrka, Pavičić i drugih. Od mladih jedino nešto veću aktivnosti pokazuje Danko Oblak, dok su još uvijek najviše čitani i najviše od sebe daju stariji pisci za decu Mato Lovrak, Josip Pavičić, Sonja Sever i drugi (1950, 23).

Kada pak govorimo o odsutnosti autorke iz savremenog doba, možemo ukazati na potencijalne razloge njene dvostruke marginalizacije. Treba imati u vidu da njena pripadnost socrealističkoj stilske formaciji u izvesnom smislu *a priori* donosi svojevrsno osporavanje umetničkih kvaliteta i literarnu stigmatizaciju. Međutim:

Ignorirati čitav period književnog stvaralaštva, koji je bio dominantan na prostorima slovenskog sveta od Vladivostoka do Odre i Nise, od Baltika pa do krajnjeg juga Balkana; koji je bio nametnut ili prihvaćen od strane mnogih neslovenskih naroda na nekoliko kontinenta u vremenu od početka pa skoro do kraja XX veka, za koje vreme je postojala ogromna književna produkcija, koja se meri hiljadama naslova, mnoštvom autora – jednako je spaljivanju knjiga i brisanju jednog dela kreativnog pamćenja čovečanstva (Konstantinović 2007, 9).

Drugi razlog marginalizacije možemo tražiti u skrajnutosti književnica iz istorija književnosti na južnoslovenskim prostorima:

Feministkinje ne razumeju marginalnost samo kao stigmatizovanu poziciju žena, već najviše kao mesto otpora, koje je suštinsko za podređene, eksploatisane i porobljene ljude. To je mesto mogućnosti otkrivanja moći žena, ali i jedne drugačije, ućutkane istorije. Takođe, to je i moguća potvrda prisustva neadekvatnih metoda naučnika, čiji dupli standardi u ocenjivanju vrednosti dela autora različitih polova osiguravaju trajnu marginalizaciju autorkama, perpetuirajući nepromenjen status ženske sfere kulture, koja ostaje izvan nacionalnog, kulturnog i obrazovnog kanona (Tomić 2014, 169).

Ne treba, ipak, izgubiti iz vida da su skromniji literarni dometi, ali i teškoće u komunikaciji sa savremenim mladim čitaocima, kojima je društveni sistem socijalističke Jugoslavije dalek i nepoznat, verovatno glavni razlozi za pozicioniranje Sonje Sever na književnu marginu. Kao što smo prikazali analizom dvaju romana za decu i omladinu (*Majko, zašto?* i *Mali Kinez Kong*), ideološki aspekti jesu dominantne strukture, kojima su podređeni različiti umetnički postupci. Ipak, i u skućenim poetskim uzusima socrealizma, Sonja Sever je uspela da izrazi svoj kreativni potencijal, te da napiše delove koji nesumnjivo plene svojom estetskom uspešnošću, što je najvidljivije u deskriptivnim slojevima teksta, kao i prevazilaženju socrealističke matrice. Delo Sonje Sever nesumnjivo otvara različita pitanje odnosa literarnog i ideološkog u književnosti za decu i omladinu, a njena važnost za datu stilsku formaciju bez zadržke iziskuje šira komparativna razmatranja, što može biti i put ka revalorizaciji i aktualizaciji interesovanja akademske zajednice za ovu autorku, ali i čitalačke publike, koja u njenom delu može pronaći vredno literarno svedočanstvo o jednom periodu i jednom pogledu na svet.

Literatura

- Addison, James Thayer. 1924. „The Modern Chinese Cult of Ancestors“. *The Journal of Religion* Vol. 4, Number 5 Sep.: 492–503.
- Alečković, Mira. 1955. „Deset godina jugoslovenske literature za decu“. *Letopis Matice srpske* 131 (376/4): 364–386.
- Arežina, Sanja. 2013. *Odnos NR Kine s Jugoslavijom i Srbijom od 1977. do 2009. godine*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka.
- Ćopić, Branko. 1950. „Naša dečja književnost“. *Nastava jezika i književnosti u srednjoj školi* 1 (1–2): 20–28.

- Draginčić, Slavko i Zdravko Zupan. 2005. *Istorija jugoslovenskog stripa I*. Dostupno na https://www.rastko.rs/strip/1/zupan-draginicic_1/index_1.html
- Flaker, Aleksandar. 1985. „Socijalistički realizam“. *Rečnik književnih termina*. Nolit: Beograd.
- Gorki, Maksim. 1945. „O temama dečje književnosti“. *Dajte deci literaturu*. Beograd: Novo pokoljenje: 11–24.
- Hrvatska enciklopedija Online. Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/>
- Idrizović, Muris. 1976. „Narodnooslobodilačka borba u djelima lektire“. *Detinjstvo: časopis o književnosti za decu* 2 (2): 35–36.
- Konstantinović, Stevan. 2006. *Ideologija u književnosti za decu*. Novi Sad: Ljubitelji knjige.
- Konstantinović, Stevan. 2007. *Socrealistički roman u slovenskim književnostima*. Novi Sad: Ljubitelji knjige.
- Kovač, Zvonko. 2010. „Dvojna pripadnost (višeprispadnost) opusa. O kulturi razgovora (metodologiji pisanja) o pripadnosti pisaca“. U *Desničini susreti 2005–2008*, urednici Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina, 130–142. Zagreb: Plejada: Filozofski fakultet.
- Kovač, Zvonko. 2016. *Interkulturalne studije i ogledi: međuknjiževna čitanja, mentorstva*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. <http://dx.doi.org/10.17234/9789531757560>
- Lukacs, Georg. 1990. *Teorija romana: jedan filozofskohistorijski pokušaj o formama velike epske literature*. Sarajevo: Veselin Masleša: Svjetlost.
- Majhut, Berislav i Sanja Lovrić Kralj. 2016. „Slika djeteta u dječjoj književnost pedesetih godina 20. stoljeća u socijalističkoj Jugoslaviji : dijete-stanovnik dječje republike“. *Detinjstvo: časopis o književnosti za decu* 42 (3): 19–30.
- Majhut, Berislav i Sanja Lovrić Kralj. 2017. „Josip Pavičić i socrealistički dječji roman“. *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi* 6: 59–87. <https://doi.org/10.21857/ygjwrc625y>
- McCallum, Robyn. 1999. *Ideologies of Identity in Adolescent Fiction*. New York; London: Garland.
- Mihurko Poniž, Katja. 2019. „Pravljice starijih slovenskih pisateljic v literarni tradiciji in vzgojno-izobraževalnem sistemu“. *Jezik in slovstvo* 64 (2): 5–18. <https://www.jezikinslovstvo.com/pdf.php?part=2019|2|7-20>
- Opačić, Zorana. 2013. „Ideologija i književnost u dječjoj periodici polovine XX veka“. U *Književnost za decu i njena uloga u vaspitanju i obrazovanju dece školskog uzrasta: tematski zbornik*, urednik Sunčica Denić, 295–308. Vranje: Učiteljski fakultet.
- Opačić, Zorana. 2017. „Vidovi ideološkog diskursa u književnosti za decu i mlade“. *Inovacije u nastavi* XXX (2017/3): 17–128.
- Pijanović, Petar. 2012. *Srpski kulturni krug 1900–1914*. Beograd: Institut za književnost i umetnost.

- Pirnat-Cognart, Zlata. 1980. *Pregled mladinskih književnosti jugoslovanskih narodov: (1945–1968)*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Sever, Sonja. 1947. *Majko, zašto?*. Zagreb: Prosvjeta.
- Sever, Sonja. 1948. *Mali Kinez Kong*. Zagreb: Prosvjeta.
- Slovenska mitologija – enciklopedijski rečnik*. 2001. Redaktori: Svetlana M. Tolstoj i Ljubinko Radenković. Beograd: Zepter book world.
- Stevanović, Goran. 2019. „Novo 'čitanje' ilustracije kao vizuelnog teksta“. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* 18 (21): 73–83.
- Tauber, Viktor Isaievič. 1945. „O ilustrovanju dečjih knjiga“. *Dajte deci literaturu*. Beograd: Novo pokoljenje: 39–46.
- Tomić, Svetlana. 2014. „Norma, književnice i istina“. *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturne politike* 143: 168–186.
- Uspenski, Boris Andrejevič. 1979. *Poetika kompozicije. Semiotika ikone*. Beograd: Nolit.
- Zidanski, Urša. 2016. *Ponikva v slovenski kulturni zgodovini*. Diplomsko delo. Univerza v Mariboru – Filozofska fakulteta.
- Zima, Dubravka. 2001. „Hrvatska dječja književnost o ratu“. *Polemos* IV (8): 81–122. <https://hrcak.srce.hr/2835>

Vanja Petrović
Univerza na Primorskem
Fakulteta za humanistične študije
Koper, Slovenija
vanjapetrovic444@gmail.com

Darko Ilin
Univerza v Novi Gorici
Fakulteta za humanistiko
Slovenija
darko.ilin@yandex.com

SOCREALISTIČNA POETIKA V ROMANIH SONJE SEVER ZA OTROKE IN MLADINO OBJAVLJENIH V SRBOHRVAŠKEM JEZIKU

Cilj tega članka je obravnavati Sonjo Sever v kontekstu njene pripadnosti slovenski literarni tradiciji, hkrati pa tudi skupnemu literarnemu sistemu socialistične Jugoslavije. Posebno pozornost bomo namenili različnim vidikom socrealistične poetike, ki predstavlja dominanten pripovedni diskurz v pripovednem opusu Sonje Sever za otroke in mladino v srbohrvaškem jeziku. V tem članku bova na podlagi romanov *Mali Kinez Kong* in *Majko, zašto?* pokazala, kako je

socrealistična poetika vplivala na zgradbo literarnih del, oblikovanje likov in ideologiziranje svetovnega nazora. Fokus raziskave je usmerjen na načine, kako avtorica presega ozke okvire in matrice te literarne usmeritve, ki jo sooča s posebnimi zahtevami in funkcijami literature za otroke in mladino, ter s tem ustvari na marsikateri način vredna literarna dela.

Ključne besede: Sonja Sever, socrealizem, književnost za otroke in mladino, ideologija

Vanja Petrović
University of Primorska
Faculty of Humanities
Koper, Slovenia
vanjapetrovic444@gmail.com

Darko Ilin
University of Nova Gorica
School of Humanities
Slovenia
darko.ilin@yandex.com

POETICS OF SOCIALIST REALISM IN THE NOVELS FOR CHILDREN AND YOUTH BY SONJA SEVER WRITTEN IN SERBO-CROATIAN

The aim of this paper is to examine Sonja Sever in the context of her affiliation with Slovene literary tradition, as well as of her belonging to the common literary system of socialist Yugoslavia. Special attention is paid to the various aspects of the poetics of Socialist Realism, that represents the dominant narrative discourse in the prose works of Sonja Sever for children and youth, written in the Serbo-Croatian language. In this paper, we will show how the poetics of Socialist Realism influenced the formation of literary works, characters and the ideologized outlook on the world. The research focus is also directed to the ways in which the author succeeds in overcoming the narrow frameworks of this literary trend by confronting it to the specific demands and functions of literature for children and youth, thereby creating works that have a multifaceted artistic value.

Keywords: Sonja Sever, Socialist Realism, literature for children and youth, ideology

Primljeno / Prejeto / Received: 12. 07. 2021.
Prihvaćeno / Sprejeto / Accepted: 20. 10. 2021.

Ali je to človek, Nekropola in Brezusodnost: trije primeri literarizacije izkušnje koncentracijskega taborišča

Povzetek

Članek na temelju opredelitve pričevanjske literature kot žanra, ki nastaja v medbesedilnem odnosu med pričevanjem, žanrom ustne zgodovine, ter književnostjo, poskuša ugotoviti, kako tri literarna dela – *Ali je to človek* italijanskega pisatelja Prima Levija, *Brezusodnost* madžarskega avtorja Imreja Kertésza ter *Nekropola* slovenskega pisatelja Borisa Pahorja – upovedujejo resničnost koncentracijskih taborišč. Za tovrstno literaturo, v nasprotju s poststrukturalističnim dojemanjem avtobiografije kot še enega v vrsti fikcijskih diskurzov, je ravno zaradi funkcij, ki jih pričevanjska književnost zavzema (klinična, dokumentarna, kulturnopolitična), značilno, da še vedno ostaja referencialna ter se vzpostavlja s spominjanjem in samim aktom pripovedovanja. Šele tako se namreč doživeto lahko osmisli oziroma prekine molk, ki ga vsiljuje travmatična izkušnja. Pri tem se postavlja vprašanje, v kolikšni meri je jezik sposoben izraziti doživeto, kar se kaže v poudarjeni metajezikovni ravni besedil.

Ključne besede: pričevanjska literatura, spominjanje, travma, *Ali je to človek*, *Nekropola*, *Brezusodnost*

Uvod

Pred osemdesetimi leti je z nemškimi napadom in italijansko okupacijo dela današnjega slovenskega ozemlja tudi takratna Jugoslavija vstopila v vojno, ki se je v zgodovino zapisala kot druga svetovna in je v veliki meri pomenila rekonceptualizacijo vojskovanja in vojaških tehnik nasploh, hkrati pa je odprla vprašanja, ki so človeštvo prisilila k razmisleku o temeljnih pojmih človeštva oziroma lastnostih, ki naj bi nas določale kot skupnost. Holokavst oziroma šoa nas še vedno kot

lapidarno dejstvo, vgrajeno v zavest večine, opozarja na grozote, ki jih je človek očitno sposoben storiti, in opominja, da se kaj podobnega ne bi smelo zgoditi *nikoli več*, kot se glasi priljubljena krilatica. Da pa do česa takšnega ne bi prišlo ponovno, se je za to treba potruditi. Iz izkušenj minulega stoletja namreč lahko sklepamo, da samo dejstvo nacističnih zločinov holokavsta enostavno ne zadostuje, da bi preprečilo perpetuiranje nasilja, temveč ga je treba neprestano dejavno privabljeti v zavest in o njem govoriti v javnem prostoru. To nalogo, ki je seveda zgolj ena od funkcij, ki jo tovrstna literatura zavzema, lahko prav zaradi svoje specifične narave opravlja spekter literarnih del, ki se jih je oprijelo ime literatura holokavsta, vključuje pa tako literaturo, ki se tematsko-motivno nanaša na holokavst, kot tudi morda še boljje definirano, gotovo pa večkrat obravnavano, t. i. pričevanjsko literaturo. V nadaljevanju bodo v tem kontekstu predstavljena tri dela, in sicer *Ali je to človek*¹ italijanskega pisatelja Prima Levija, *Nekropola*² slovenskega pisatelja Borisa Pahorja ter *Brezusodnost*³ madžarskega nobelovca Imreja Kertésza. Vsem trem je namreč skupno, da so preživeli izkušnjo koncentracijskega taborišča in jo kasneje literarno obdelali v omenjenih delih. Na začetku me bo zanimalo, kakšne so specifične zvrstne opredelitve, in sicer kako razumeti pričevanjsko literaturo v preseku fikcije in avtobiografskosti, ki kot specifičen žanr nastaja v medbese-dilnem odnosu med pričevanjem kot primarnem izrazu naracije ter literaturo (Matajc 2011). Nato se bom posvetil naratološkim značilnostim izbranih del, predvsem literarizaciji spominjanja, ter vprašanju (ne)zmožnosti jezika oziroma poudarjene metajezikovne ravni besedil. V osrednjem delu me bodo zanimali predvsem tematski poudarki, in sicer doživljanje koncentracijskega taborišča v izbranih delih, videnje glavnih vzvodov razčlovečenja (kot je to nakazano že v naslovu Levi-jevega dela) ter posledično odnos do zla in smrti. V sklepnem delu se bom posvetil predvsem dvema glavnima funkcijama pričevanjske literature – ponovnemu vzpostavljanju subjekta zgodovine (tistih, ki niso preživeli) ter dolžnosti spominjanja in ozaveščanja, ki jo dela nalagajo bralcem.

O vprašanih žanrske opredelitve

Kot lahko beremo v spremni besedi Cirila Zlobca k delu *Ali je to človek*, je Levijevo delo, potem ko so ga prvič zavrnil, naposled le izšlo tudi pri ugledni torinski založbi Einaudi (Zlobec 2004, 333). Pri tem je zanimivo, da je izšlo v zbirki esejističnih del, čeprav delo danes poznamo

¹ *Se questo è un uomo* (1947), slov. prev. Sergij Šilc, Cankarjeva založba (2004).

² *Obzorja* (1967), Založništvo tržaškega tiska (1967).

³ *Sorstalanság* (1975), slov. prev. Jože Hradil, Študentska založba (2003).

predvsem kot roman. Če se za hip ustavimo na tem mestu in sledimo opredelitvi Mirana Štuhca,⁴ ki pravi, da esej na vsebinski ravni določajo dvom, radovednost in privlačnost, nasprotovanje enoznačnim sodbam, relativizacija, nakazovanje individualnih ocen ter osebna perspektiva; na slogovni ravni pa dovršenost, kompozicija, grajena na principu asociativnega nizanja, živahnost in nazornost, trdna usmerjenost k cilju, jezikovna sredstva, ki preprečujejo izključevalnost trditev, ampak nasprotno omogočajo pomensko polifonijo in dialoškost (Štuhec 2002, 364), ugotovimo, da vseh lastnosti ne gre pripisovati tudi delu Prima Levija. Predvsem zaradi funkcije pričevanja, ki si jo v delu zadaja avtor, ta pa se v največji meri lahko realizira predvsem z naracijo, torej s pripovedjo, delo ni grajeno po principu asociativnih nizov, temveč temelji na fabuli, ki je močno zasidrana v zgodovinskem času in prostoru, predvsem pa ne trpi nikakršne relativizacije. Seveda ne gre zanemariti esejističnega sloga, ta je morda še toliko bolj značilen za roman *Nekropola*, medtem ko ga v *Brezusodnosti* lahko zaznamo bolj poredko, vendar pa je ravno pripoved oziroma pričevanje tisto, ki nam preprečuje, da bi delo označili zgolj za esej.

Prav zasidranost v zgodovinskem času in prostoru na tem mestu odpira morda pomembnejše vprašanje fikcije ter avtobiografskega diskurza. Čeprav smo na podlagi poststrukturalističnih dognanj o resničnosti kot diskurzivnem konstrukt in nerefencialnosti jezika morda bolj vajeni razmisleka o avtobiografskem diskurzu kot o še enem v vrsti fikcijskih diskurzov, gre miselna pot v primeru pričevanjske literature v drugi smeri.

Če za začetek sprejmemo premiso logike o fikciji kot diskurzu z ničto denotacijo in mu posledično odrečemo referenčno funkcijo nanašanja na resničnost, kot jo ima faktni diskurz (Koron 2011, 37), ugotovimo, da v primeru pričevanjske literature nikakor ne more iti za golo fikcijo v tem smislu, saj je referencialnost pravzaprav nujni pogoj. Kot zapiše V. Matajc, se »[...] pričevanje iz travmatične izkušnje najbolj upira ontološkemu dvomu o zgodovinski resnici« (Matajc 2011, 303).

Da bi pričevanjska literatura lahko bila referencialna, da bi torej lahko merila na nedvoumne pomene o nekem področju, ki pripada resničnosti zunaj komunikacijskega dejanja (Koron 2011, 38), jo moramo razumeti kot takšno, in sicer kot literarno delo, ki nastaja na osnovi pričevanja, enega od žanrov ustne zgodovine. Čeprav je zgodovinopisje v svoji osnovi nastalo na podlagi pričevanj (spomnimo samo na Herodota in ostale antične zgodovinarje), se je ta vez v 19. stoletju z vzpostavitvijo zgodovinopisja kot znanstvenega diskurza radikalno pretrgala. Zgodovinopisje kot objektivna znanost torej spomina kot parcialnega

⁴ Eseg lahko razumemo kot eno od najbolj raznorodnih in raznolikih literarnih vrst, zato ga na nikakor ni mogoče na en mah opisati ali še manj definirati, česar v nadaljevanju niti ne poskušam. Poudariti želim zgolj tiste značilnosti eseja, ki ne sovpadajo z značilnostmi analiziranih del, kar posledično pripelje do dvoma o zvrstni opredelitvi.

in nujno subjektivnega ni imelo za verodostojen vir.⁵ Do spremembe je prišlo šele v 80. letih prejšnjega stoletja, ko je zgodovinopisje spominjanje ponovno začelo jemati v obzir, seveda z vsemi specifikami, ki jih to prinaša (Asman 2011, 50–53). Pričevanje torej lahko prispeva k: »[...] celovitejši seznanitvi s subjektivnim doživljanjem zgodovine, k bolj poglobljenemu poznavanju posameznikovih izkušenj, kot tudi k analizi osebnih in ponotranjenih vrednotenj prostora in časa, v katerem so posamezni zgodovinski akterji živeli in delovali« (Verginella 2011, 97).

Če torej sprejmemo idejo o pričevanju kot o legitimnem zgodovinskem viru, lahko iz tega izpeljemo, da posledično tudi sama pričevanjska literatura ne more biti nereferencialna. V tem ključu lahko razumemo tudi Levijeve besede na koncu predgovora, in sicer da se zdi odveč dodajati, da v knjigi ni nobenega dogodka, ki bi bil izmišljen (Levi 2004, 8). Levi si je namreč zadal nalogo »[...] čim jasneje in natančneje prodreti v smisel preživete izkušnje in ga prenesti tistim, ki je niso doživeli, ker je zanje nadvse pomembna« (Verginella 2003, 177), pri tem pa je vložil veliko skrbi v to, da bi njegovo pričevanje ostalo čim bolj zanesljivo (prav tam).

Kljub vsemu pa še vedno nismo razrešili vprašanja žanrske opredelitve pričevanjske literature, čeprav se glavne značilnosti do tu morda že kažejo. Kot že večkrat poudarjeno, pričevanjska literatura temelji na pričevanju, vendar je s slednjim ne gre enačiti. Na ravni fabule dogodki izvirajo iz zgodovinskega prostora in časa, medtem ko je obdelava, način upovedovanja tisti del, ki je lasten literaturi. Pri tem ponovno naletimo na paradoks oziroma izmuzljivost opredelitve – je način upovedovanja v smislu diskurza rezultat komunikacijskega dejanja⁶ ali pa ga ravno ta omogoča? Gre za svojevrsten simbiotičen odnos oziroma dvojno naravo pričevanjske literature, saj ta po eni strani zagotavlja medij za govor o določenih zgodovinskih trenutkih, a istočasno se ti šele v dejanju pripovedovanja oblikujejo v smiselne, pomenljive celote (Jurić Pahor 2011, 162).

Podobno glede spomina ugotavlja tudi A. Assmann, in sicer mu pripisuje fragmentarnost, labilnost in nestalnost, ki posledično šele s pripovedjo lahko dobi obliko in strukturo, istočasno pa se s pripovedjo konzervira (Asman 2011, 23–24). Poleg tega spominjanje posameznika ni individualno, ne obstaja samo zase, temveč je vmreženo v spominjanje drugih (prav tam). Človek kot posameznik je namreč prostovoljno ali ne vključen v različne *mi-skupine*⁷ in se posledično lahko giba v veliko širšem časovnem razponu, kot pa mu jih omogočajo njegove lastne

⁵ Gl. tudi M. Verginella 2011, 95.

⁶ V smislu pričevanja kot izrekanja, dejanskega pripovedovanja.

⁷ Prostovoljno je denimo vključen v delovno okolje, prijateljske in interesne skupine ter neprostovoljno na primer v generacijske in narodnostne skupine.

izkušnje ali doživetja. V posamezniku se tako vedno križata individualni in kolektivni spomin (Asman 2011, 19–21). Iz povedanega lahko izpeljemo že omenjeni glavni funkciji pričevanjske literature, in sicer se v njej individualno pretaka v kolektivno, hkrati pa se s tem kolektivno še dodatno učvrščuje. Istočasno ne gre zanemariti pomembnosti komunikacijskega dejanja, saj kolektivni spomin nastaja prav s pripovedovanjem oziroma v komunikacijski izmenjavi. Povedano še drugače, »[p]ričevanje je torej dejanje, v katerem se urazmerjata individualni in kolektivni spomin, ki s svojo pripovedno ‚naravo‘ stopata v dinamična medbesedilna razmerja in s tem izvajata medsubjektivna razmerja« (Matajc 2011, 302).

Ko torej govorimo o odnosu avtobiografije in pričevanjske literature, moramo upoštevati dejstvo, da v ospredju ni posameznikovo zasebno življenje, temveč »zlasti vidik, ki spominja na druge zgodbe o sorodnih izkušnjah« (Jurić Pahor 2011, 163). S tem pa se počasi že premaknemo od tega, kaj pričevanjska literatura je, k temu, kako deluje oziroma kakšna naj bi bila njena naloga. Kot zapiše V. Matajc, je funkcija pričevanjske literature predvsem klinična, dokumentarna in kulturna, »[...] spregovoriti je ‚politično‘ dejanje, ki zasebno vpne v javno domeno« (Matajc 2011, 304).

O pripovednih tehnikah kot temeljnih izhodiščih pričevanjske literature

V vseh treh delih, ki jim zdaj že lahko rečemo romani, pripoved podaja prvoosebni personalni pripovedovalec, vendar je vsak od njih po svoje poseben, še najbolj sta si podobna pripovedovalca v romanih *Ali je to človek* in *Nekropola*, medtem ko si pripovedno izhodišče romana *Brezusodnost* zasluži posebno obravnavo.

V romanih Levija in Pahorja je že takoj jasno zaznavna pričevanjska težnja. Oba pripovedovalca govorita v prvi osebi, vendar hkrati mestoma zapadata v esejistične pasaže, kjer poskušata ugotoviti razloge za določena postopanja tako taboriščnikov kot nadzornikov, čeprav se hkrati zavedata, da jasnih in enoznačnih odgovorov nikoli ne bosta dobila. Pri obeh je tudi ves čas očitno, da imata v mislih komunikacijski akt, saj ponekod bralca tudi povsem neposredno nagovarjata. Pripovedovalec v Levijevem romanu na primer pravi: »Ali ne bi tudi vi storili enako?« (Levi 2004, 11). Čeprav sta, kot rečeno, oba pripovedovalca personalna, torej ne podajata resnic, ki bi težile k splošni veljavi, temveč izhajata primarno iz lastne zavesti in védenja, je predvsem pri Leviju mogoče opaziti, kako se pripovedovalec zaradi težnje po objektivnosti (gl. npr. Verginella 2003) poskuša približati znanstvenemu diskurzu. Tako se kaj hitro zgodi, da predvsem v esejiziranih delih iz prve osebe ednine pripoved preide v prvo osebo množine, kot na primer: »To, o čemer smo in bomo še govorili [...]« (Levi 2004, 76).

Medtem ko pripoved pri Leviju poteka relativno linearno, je pri Pahorju zasnova drugačna. V romanu *Nekropola* se pripovedovalec več let po vojni, zdaj že drugič, vrne v taborišče, ki je spremenjeno v spominsko središče, in se med sprehajanjem neprestano spominja časa, ki ga je tam preživel. Pripoved tako poteka na dveh časovnih ravneh, vendar ju Pahor slogovno prepleta tako, da med posameznimi deli ne prihaja do nikakršnih cezur. Še posebej pri njem se zdi, da spominjanje pomeni temeljni agens pripovedi. Vse časovne anahronije oziroma analepse si namreč ne sledijo linearno v času, temveč se pojavijo disperzivno, po principu asociacij, prav tako kot konec koncev spomin zares deluje.

Kronotop je v vseh treh delih mogoče relativno enostavno prepoznati. Pri Leviju, za katerega se zdi, da tudi z nenehnim vpenjanjem v časovne okvire teži k objektivnosti (zadnje poglavje je denimo napisano v obliki dnevniških vnosov), je ta precizno določen, in sicer Auschwitz oziroma podružnično delovno taborišče Monowitz-Buna od leta 1944 do konca vojne oziroma osvoboditve leta 1945. Pri Pahorju je kronotop podan posredno. Pripoved na osnovni pripovedni ravni poteka v nedoločeni takratni sedanjosti, glede na datum izida romana pa bi lahko sklepali, da gre verjetno za 60. leta prejšnjega stoletja, medtem ko analepse dogajanje postavljajo v čas med vojno, in sicer med leti 1944 in 1945. Obe ravni pripovedi se odvrtita v alzaškem koncentracijskem taborišču Natzweiler - Struthof, del spominov pa tudi v Dachauu, kamor so preselili taboriščnike kasneje, ko so se nacistične sile umikale pred zavezniki. Kertész je od vseh treh najbolj skop s podatki o dogajalnem času, eksplicitno ga pravzaprav nikjer ne omenja. Na podlagi poznavanja zgodovinskega konteksta pa dogajanje vendarle lahko umestimo v čas med poletjem 1944 in pomladjo 1945, in sicer v Budimpešto ter v koncentracijska taborišča Auschwitz, Zeitz ter Buchenwald.

Fokalizacija je v vseh treh primerih notranja s prvoosebni pripovedovalcem oziroma protagonistom kot fokalizatorjem, prihaja pa do razlik v načinu predstavljanja resničnosti oziroma o stopnji védenja, ki ga pripovedovalec poseduje. Pri Pahorju je že zaradi narativne zasnove, spominjanje post festum, logično, da pripovedovalec posreduje bolj celostno védenje o dogajanju v koncentracijskih taboriščih in vojni nasploh. Podobno tudi Levijev pripovedovalec, čeprav je pripoved postavljena v konkreten zgodovinski čas in poteka linearno, bolj kot ne razlaga o dogajanju z vsem védenjem, ki je dostopno nekemu, ki je vse to že preživel. Gre torej za prvine, lastne pričevanjskemu žanru, medtem ko je pri Kertészu pripovedno izhodišče drugačno. Pripovedovalec je namreč petnajstletni deček György Köves, ki se z ustrojem in delovanjem koncentracijskih taborišč šele spoznava. Prizma je torej povsem drugačna in v tem smislu moramo razumeti tudi njegovo prepričanje, da odhaja v Nemčijo zgolj na delo, h kateremu se celo sam priglasil. Pripovedovalec se večkrat čudi, ko njegova pričakovanja trčijo ob resničnost taborišča ter šele postopoma opušča svoje predstave in

se naposled sprijazni, da vendarle razlika med *jetniki*, ki jih je videl na začetku, in *delavci*, med katere naj bi spadal tudi sam, ne obstaja. Mestoma torej prihaja do citatnega prevzemanja propagandno-ideološkega diskurza (Matajc 2011, 310), vendar v tem primeru to ne pomeni podreditve pripovednega glasu režimu, temveč je posledica nevednosti oziroma pripovedovalčevih osebnih okoliščin. Čeprav je bralcu, ki se pred branjem vsaj malo pozanima o vsebini in pozna zgodovinski kontekst, takoj jasno, kam in zakaj bodo deportirali Györgyja, se ta vednost ne sklada s pripovedovalčevo, te perspektive pa pripovedovalec niti ne poskuša zavzeti. Dečka bi torej lahko okarakterizirali kot nezanesljivega pripovedovalca (gl. Harlamov 2010), saj je celotna pripovedna perspektiva pogojena z njegovim začetnim nerazumevanjem ter postopnim spoznavanjem nove resničnosti. Zaradi izbrane perspektive je torej tudi celotna težnja romana drugačna, in sicer se objektivnost in dokumentiranje oziroma pričevanje umikata svojevrstnemu intimističnemu doživljanju protagonista. Prav tako je Kertész zanikal kakršnekoli avtobiografske povezave z romanom in tudi to je eden od razlogov, zakaj ga J. Karolle prej kot med pričevanjsko literaturo umešča v žanr zgodovinskega romana (Karolle 2005, 93). Pripovedovalec prav tako ne jemlje v obzir komunikacijskega akta oziroma značilnosti komunikacijskega diskurza in se pričevanju celo eksplicitno odreče. Ko se György vrne v Budimpešto, tam namreč sreča novinarka, ki želi za časopis opisati dečkovo izkušnjo. V Matajc na tem mestu zato govori celo o pričevanju holokavsta kot o »ne-pričevanju«, saj roman zavrne vse značilnosti pričevanjske pripovedi (Matajc 2011, 306).

O (ne)zmožnosti jezika

Kot ugotavlja V. Matajc, je za pričevanjsko književnost značilna izpostavitve metajezikovne funkcije (Matajc 2011, 302) oziroma pogosto tematiziranje lastnega izraznega sredstva, tj. jezika, ter prevpraševanje, v kolikšni meri je ta sploh zmožen izraziti grozo, ki ji je subjekt bil oziroma ji je priča. S tem se povezuje tudi vprašanje upovedljivosti travme oziroma travmatične izkušnje, vendar o tem nekoliko kasneje.

Pri Pahorju je vprašanje (ne)zmožnosti jezika podano posredno, in sicer na ravni sloga. Pripovedovalec namreč pogosto uporablja visoko stilizirane metonimije ter metafore, predvsem kadar gre za ljudi oziroma človeška telesa. Te le redko imenuje s samostalniki, kot so telo, človek, truplo ipd., temveč s sinekdohami (udje, očesa ipd.), hkrati pa se pogosto zateka k živalski metaforiki (ptiči, žabe, insekti in njihovi telesni deli).

Predvsem Levi, in tudi Kertész povsem na koncu romana, sta pri tem veliko bolj deklarativna. Pripovedovalec v romanu *Ali je to človek* na primer pravi: »Ljudje pravimo ‚lakota‘, ‚utrujenost‘, ‚strah‘ in ‚bolečina‘, pravimo ‚zima‘, a vse to je nekaj drugega. To so svobodne besede, ki so

jih ustvarili in uporabljali svobodni ljudje [...] Če bi lagerji obstajali dlje, bi nastal nov surov jezik» (Levi 2004, 110). Zaradi grozodejstev, ki jim subjekt še nikoli poprej ni bil priča, se torej pojavlja potreba po drugačnem izrazju, diskurzu, ki se je sicer vzpostavil in lahko obstaja zgolj znotraj taborišča. Povedano drugače: »vse žrtvine izkušnje so osmiseljive v taboriščnem diskurzu, v katerem se samoumevno, groteskno legitimira subjekt« (Matajc 2011, 306).

Po drugi strani pripovedovalec v Kertészevem romanu v že omenjenem pogovoru z novinarjem ne razume potrebe po evfemizaciji taboriščnih izkušenj. Ko novinar nagovori pripovedovalca, da si želi slišati o peklju, ki ga je preživel, mu György odgovori, da o tem ne ve ničesar, da pozna zgolj koncentracijsko taborišče. Takšnim evfemizmom, kot sta tudi holokavst in šoa – izraz, ki ga uporablja predvsem judovska skupnost – se je sicer tudi Levi poskušal izogibati (Verginella 2003, 188). V svoji neomajni veri v človeški racio je bil namreč mnenja, da se zločini na ta način brez potrebe mistificirajo in zavijajo v tančico nerazumljivega, pri čemer pa z nerazumljivostjo ni mišljen *zakaj*, temveč *kako*.

O razčlovečenju in percepciji smrti

O tem, kaj pomeni izkušnja koncentracijskega taborišča za posameznika, so si vsi trije avtorji enotni, da gre za ravnanja, ki so v nasprotju s kakršnokoli razumsko predstavo, vendar pa, kar je seveda pričakovano, vsak od njih resničnost holokavsta upoveduje na sebi lasten način.

Levi največji dosežek – gre za sodbo v negativnem smislu – narcističnega režima vidi v tem, da so ljudi oropali vseh civilizacijskih dosežkov oziroma kvalitet, ki jim pravimo človeške, ter jih prisilili, da se ravnaajo zgolj po nagonih in še to najpogosteje po zgolj enem, in sicer preživetvenem. Taboriščniki s svojim ravnanjem namreč stopajo v sivo področje tistega, kar bi se v svetu zunaj bodeče žice imenovalo morala pa tudi etika. Okoliščine so ljudi silile v krajo, prekupčevanje ter različna dejanja, ki bi bila v drugačnih okoliščinah pojmovana kot izrazito sebična. Kot pravi Levi: »Zaključil bom s povabilom, naj bralec razmisli, kaj so v lagerju še lahko pomenili [sic] besede, kot so ‚dobro‘ in ‚zlo‘, ‚pravično‘ in ‚krivično‘; [...] koliko prave morale je lahko obstajalo v svetu tostran bodeče žice« (Levi 2004, 75). Podobno piše na drugem mestu: »Preživeti in se pri tem v ničemer ne odpovedati svojemu moralnemu svetu, je, razen če ni močno in neposredno posegla sreča, bilo dano le redkim izjemnim posameznikom, ki so bili iz istega testa kot mučeniki in svetniki« (prav tam 81). Taboriščniki so tako prisiljeni v sivo območje ravnanja in čeprav jih Levi mestoma tudi ostro obsoja,⁸

⁸ Na primer: »Človek je tisti, ki ubija, človek je tisti, ki povzroča ali prenaša krivico; a človek ni tisti, ki brez vsakega zadržka deli svojo posteljo s truplom. Kdor je čakal, da njegov sosed vendarle umre, da bi mu vzel četrtinko kruha je, čeprav nedolžen, bolj daleč od človeka kot najprimitivnejši pigmejec in najokrutnejši sadist.« (Levi 2004, 153)

istočasno izpostavlja, da je še vedno jasno, kdo je na koncu moril, ter odgovornost pripisuje tudi ljudem, ki so takšno stanje oziroma okoliščine ustvarili. Podobno o ravnanju taboriščnikov razmišlja tudi Pahor: »Kdo more vedeti, koliko je kdo sebičen po značaju, koliko pa ga napravi sebičnega ranjeni organizem« (Pahor 2017, 79).

Na podlagi ravnanja in iznajdljivosti Levi izpelje tudi svoje znano razlikovanje med t. i. potopljenimi in rešenimi. Pri tem se opira na pravilo, ki naj bi veljalo v taboriščih, in sicer: »[...] kdor ima, temu bo dano; kdor nima, temu bo vzeto« (Levi 2004, 78). Preživi torej tisti, ki je sposoben utišati notranji etični imperativ ter se na račun iznajdljivosti prebija skozi taboriščni vsakdan. Potopljeni pa so tisti, ki se jim je v taboriščnem žargonu reklo »muslimani« in se, poleg tega, da so telesno šibki, zlomijo tudi duševno.

Lager je torej sistem, mašinerija, ki ustvarja vladavino vojne vseh proti vsem. Prav na primeru Hobbesove ideje države oziroma civilne družbe se nam ukaže nesmisel ali paradoks koncentracijskih taborišč, saj v skladu s Hobbesovim antropološkim pesimizmom o naravnem stanju, torej pred obstojem države, vlada stanje, v katerem je človek človeku volk. Ljudje nato s t. i. družbeno pogodbo del pravic delegirajo na suverena, ki kot nekakšen leviatan bdi nad družbo in zagotavlja mir in red. Na primeru taborišč pa pride do povsem obrnjene logike, saj so se ljudje v stanju relativnega miru in reda prisiljeni odreči vsem človekovim pravicam, sistem pa jih nato pahne v stanje vojne vseh proti vsem.

Prav stroga organizacija, hierarhični red ter slepo spoštovanje pravi je med drugim vodilo k oblikovanju teze o banalnosti zla. Tudi same usmrtitve so bile, kot lahko beremo pri Leviju, zvedene zgolj na še eno tehnično opravilo, oropano kakršnekoli patetike in smisla: »[...] izvršitev sodbe ni nič drugega kot žalostna obveznost do družbe, [...] poskrbljeno je, da okoli sebe ne začuti sovraštva ali samovolje, pač pa potrebo, pravico in, hkrati s kaznijo, odpuščanje« (Levi 2004, 11). Podobno tudi v *Nekropoli* beremo, da ubijanje bolnih, ki so bili prešibki za transport v Doro, ni bilo posledica usmiljenja, temveč je šlo enostavno za organizatorsko računanje (Pahor 2017, 68). Vendar se, ko piše o ustroju taborišč, Levi še vedno sklicuje na človeški razum oziroma človeku imanentne vrednote: »[...] prav zato, ker je lager velika mašinerija, ki naj iz nas naredi živali, mi to ne smemo postati« (Levi 2004, 34).

V takšnem okolju se spremeni tudi percepcija časa. Kot zapiše Levi: »[...] lager ni drugega kot vrsta bivanja brez časovnih omejitev, ki nam je določena znotraj germanskega družbenega ustroja« (Levi 2004, 73). Eden od načinov, kako se t. i. rešeni prebijajo skozi taboriščno resničnost, je tudi odsotnost razmišljanja tako o preteklosti kot o prihodnosti. Tako ne zapadejo v razmišljanje o vzrokih za svojo usodo in se istočasno poskušajo izogniti prebolečim mislim na zunanji svet ter morebitne rešitve. Gre torej za popolno opustitev kakršnegakoli upanja ter

golo eksistiranje v nedoločenem časovnem obdobju, večni sedanjosti, ki je zaradi svoje absolutne neracionalnosti iztrgana iz kakršnegakoli človeku znanega konteksta. Z drugimi besedami: »Če bi bili razumni, bi se vdali očitnemu dejstvu, da je naša usoda povsem nerazpoznavna, da je vsako gibanje samovoljno in brez vsake stvarne podlage« (Levi 2004, 29). In to je v resnici položaj subjekta, ki ga opisuje naslov Kertészevega romana – brezusodnost – oziroma, kot pravi Pahor: »Dih konca [...] se je vzdigoval iz hladnega dna, kjer se je bila naša misel spojila z zavestjo dokončne ujetosti« (Pahor 2017, 38).

Eden od primerov, na katerem lahko opazujemo tako značilnosti komunikacijskega diskurza, značilnega za pričevanjsko literaturo, kot vprašanje jezikovnega upovedovanja taboriščne resničnosti ter percepcije časa, je tudi naslednji: »Ali veste, kako se v taboriščnem žargonu reče ‚nikoli‘?, Morgen früh, jutri zarana« (Levi 2011, 118).

Kljub vsem obsodbam ravnanja taboriščnikov Levi proti koncu, ko se že bliža osvoboditev in so se Nemci iz taborišča že umaknili, zazna, kako se ponovno vračajo človeške vrednote. Skupina taboriščnikov se namreč odpove delu obroka v prid tistim, ki so poskrbeli za hrano. »To dejanje je pomenilo, da je lager umrl. [...] začetek procesa, v katerem smo mi, ki nismo umrli, iz Häftlingov počasi spet postajali ljudje« (Levi 2011, 142). S tem Levi ponovno demonstrira vero v nekakšno dobro, ki naj bi bilo lastno ljudem in se manifestira takoj, ko se oblika zunanje prisile, ki jih sili v nečloveško obnašanje, umakne.

O travmi ter ponovnem vzpostavljanju subjekta zgodovine

Kot že omenjeno, je ena od funkcij pričevanja tudi klinična. Gre za to, da so žrtve šele s pomočjo pripovedi sposobne ubesediti travmatično izkušnjo, ki jih je v trenutku doživljanja s svojo absolutnostjo oropala vsakršnega obrambnega mehanizma in s tem sposobnosti osmišljanja oziroma racionalne razlage. Cilj terapije oziroma v našem primeru literarnega dela, ki ima lahko podoben, terapevtski učinek, je v določeni meri z jezikovno artikulacijo travmo prizvati iz območja potlačitve ter ji zavestno dovoliti, da postane del subjektive identitete.

Pričevanje torej deluje terapevtsko za pričevalca, vendar hkrati s tem, ko se ostali preživeli lahko poistovetijo s prebranim oziroma slišanim, tudi njim omogoča prepoznavanje lastnega v kolektivnem (Matajc 2011, 309) in s tem lažje procesiranje osebne travme. Pomembno je tudi, da kljub temu, da opisani postopek deluje na osebni ravni, subjektom istočasno sporoča, da je njihova travma del širšega zgodovinskega konteksta oziroma kolektiva.

Nadalje se pri preživelih pojavlja tudi občutek krivde v odnosu do ljudi, ki so v taboriščih umrli, že zaradi dejstva, da so preživeli. Pahor na primer pravi: »Živ sem, zato so tudi moja najbolj pristna čustva nekje nečista« (Pahor 2017, 92). Od tod izvira še dodaten impulz po pričeva-

nju, v smislu, da se čutijo dolžne povedati zgodbo tudi v imenu vseh tistih, ki jih več ni. Na tak način »mrtve, katerih obstoj se je poskušal zanikati, integrirajo v diskurz in jih s tem postavijo v ‚navzočnost‘« (Matajc 2011, 307). Milijoni umrlih se torej s pomočjo pričevanj in še posebej pričevanjske literature kot enega močnejših medijev kolektivne zavesti določene družbe ponovno formirajo kot subjekti zgodovine.

O nujnosti literature po holokavstvu

Do odnosa povojne družbe do preživelih in nacističnih zločinov so bili kritični vsi trije avtorji. Pahor se na primer že v *Nekropoli* sprašuje: »Zakaj gloriola čistega junaštva za tiste, ki so padli s puško v roki, [...] medtem ko je za tiste, ki jih je izvodila lakota, samo nanagloma izgovorjen spomin, drugače pa molk?« (Pahor 2017, 173). Levi v sanjah že v taborišču napoveduje odsotnost zanimanja zunanjega sveta za dogodke za bodečo žico: »Vendar opazim, da mi poslušalci ne sledijo, celo povsem ravnodušni so: vsevprek govorijo med sabo, kot bi mene ne bilo« (Levi 2004, 51). Prav tako tudi Kertész že v romanu opozori na nejevero družbe, s katero so se preživeli soočali po vojni. György na neki železniški postaji, ko se po osvoboditvi vrača domov, sreča nekega moža, ki ga sprašuje, ali so plinske celice res obstajale. György mora priznati, da je o njih samo slišal, možu pa to zadostuje, da vztraja pri svojem dvomu, čeprav je jasno, da tisti, ki so videli plinske celice, o njih nikomur nikoli niso mogli pričati.

Seveda je takšnemu odnosu botrovala močna nacistična medvojna propaganda ter kasnejše uničevanje taborišč in morebitnih dokazov, vendar pa bi lahko rekli, da je k temu v veliki meri prispevala tudi nezmožnost soočiti se z dejanji lastnega kolektiva ter morda tudi občutek krivde, ki se je manifestirala zgolj na podzavestni ravni, ter zaradi lastne neaktivnosti oziroma neukrepanja.

Danes je zgodovinski revizionizem v družbi močno prisoten ter mestoma prevzema celo položaj vodilnega diskurza. Literatura lahko v boju pred popačenjem kolektivnega spomina, pozabo ali morda ponovnim vzponom radikalnih idej deluje na dva načina. Poleg informiranja, ki legitimnost črpa iz pričevanja, lahko književnost pri bralcih že zaradi narave medija (v smislu Ingardnovih metafizičnih kvalitet) razvija večjo stopnjo empatičnosti. Kot pravi Pahor: »Kako neki naj potem slika prikaže poslednje odtenke nevidnega notranjega boja, v katerem so privzgojeni napotki omike že zdavnaj podlegli neomejenemu trinoštvu želodčnega epitelijskega« (Pahor 2011, 15). Literatura na drugi strani ima to sposobnost.

Drugi poudarek, ki pa se ne veže nujno zgolj na pričevanjsko literaturo, je nujen poskus upora proti detravmatizaciji, ki nepojmljive zločine osmišlja, relativizira, trivializira ter jih prepušča pozabi (Kuljić 2006, 296). Kot to opisuje Kuljić, sčasoma namreč pride do težnje, da

bi travmo razumeli kot sestavni del verige zgodovinskega dogajanja, s čimer pa se ta posploši ter izgubi moč razbijanja smisla (Kuljić 2006, 294), kot jo je imela za posameznika v danem trenutku. Jörn Rüsen (Kuljić 2006, 295) na podlagi preučevanja nemške družbe navaja naslednje strategije posploševanja: anonimizacija (namesto o konkretnih umorih in krvnikih je govor o *zli usodi, temačnih silah* ipd.), kategorizacija (uporaba abstraktnih terminov, kot so *tragedija, posledica vojne* ipd.), normalizacija (zlo kot nekaj človeku imanentnega), moralizacija (travma v vlogi moralnega opozorila), estetizacija (umetniški izdelki, ki tematizirajo travmo, postanejo potrošna roba) ter teleologizacija (nauk kot edini smisel travme).

V nasprotju z zgoraj navedenimi strategijami je torej treba poudariti, da travma ne pomeni iracionalnega upada niti ekscesa, temveč je izraz globljega strukturnega toka oziroma je konstitutivni del zgodovinskega smisla, kar je bil v primeru holokavsta nemški nacionalni kapitalizem (Kuljić 2006, 296). Nujno je torej nenehno izogibanje kakršnikoli banalizaciji, kontekstualno razumevanje ter istočasno poudarjanje istega oziroma, če parafraziramo Pahorjevo misel, je treba na odgovornost klicati družbo, ki je posameznika vzgojila, odgovorna sta namreč tako posameznik kot družba (Pahor 2017, 191–192).

Sklep

Kot smo lahko videli, je za pričevanjsko literaturo značilna predvsem medbesedilnost med pričevanjem kot legitimnim zgodovinskim virom ter literaturo. Na podlagi tega lahko sklenemo, da v nasprotju s težnjo po dojetju avtobiografije kot fikcijskega žanr pričevanjska literatura še vedno ostaja referencialna ter upošteva značilnosti komunikacijskega diskurza, opazna pa je tudi izrazna metajezikovna funkcija.

V romanih *Ali je to človek* Prima Levija in *Nekropola* Borisa Pahorja lahko zaznamo pričevanjsko težnjo z upoštevanjem zgoraj navedenih lastnosti ter poudarjeno pojasnjevalno oziroma prevpraševalno težnjo, medtem ko je pripovedno izhodišče v romanu *Brezusodnost* Imreja Kertésza pogojeno s perspektivo otroka, ki zgolj popisuje svoje intimno doživljanje, na podlagi česar je tudi žanrska oznaka pričevanjskega romana vprašljiva. Se pa v vseh treh romanih v različni meri pojavlja vprašanje, kako je mogoče izkušnjo holokavsta sploh ubesediti oziroma kako je mogoče govoriti o kraju, kjer je človek prisiljen v nemoralna početja, kjer opušča vsakršno iluzijo prihodnjega ali minulega časa ter je vpet v sistem pravil, ki jim nihče od zapovedovalcev, kljub njihovi nečlovečnosti, ne oporeka.

Takšnim literariziranim pričevanjem je lastno predvsem predelovanje travme, ki se z morebitno retencijo lahko osmisli šele post festum z naracijo. Hkrati s pomočjo tovrstnih pričevanj tudi ostali preživeli, ki (še) niso pričevalci, predelajo lastno travmo ter spoznajo, da je ta

vendarle del kolektiva, istočasno pa tovrstna dela vse tiste, ki niso preživeli, privabljajo v kolektivno zavest ter jih konstituirajo kot subjekte zgodovine.

Nenazadnje ima takšna literatura tudi visok etični naboj, ki lahko bralce primarno informira, nato pa tudi prisili k razmisleku ter prepričevanju načina spominjanja. Na takšen način je namreč mogoče ubežati kakršnikoli banalizaciji travme, ki vodi v pozabo, ta pa v neizbežno ponavljanje zgodovine. *Nikoli več* namreč še nikoli do sedaj ni bil tako nesamoumeven.

Izvori

- Kertész, Imre. 2003. *Brezusodnost*. Prev. Jože Hradil. Ljubljana: Študentska založba.
- Levi, Primo. 2004. *Ali je to človek*. Prev. Sergij Šlenc. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Pahor, Boris. 2017. *Nekropola*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Literatura

- Asman, Alaida. 2011. *Duga senka prošlosti*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Harlamov, Aljoša. 2010. »Nezanesljivi pripovedovalec v sodobnem slovenskem romanu«. *Jezik in slovstvo* 55 (1–2): 32–46.
- Jurić Pahor, Marija. 2011. »Narativnost spominjanja: vpogledi v avto/biografsko usmerjeno raziskovanje in v govorico ekstremne travme«. V *Avtobiografski diskurz*, urednika Alenka Koron in Andrej Leben, 161–173. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Karolle, Julia. 2005. »Imre Kertész's *Fatelessness* as Historical Fiction«. V *Imré Kertész and Holocaust Literature*, urednika Louse O. Vasvári in Steven Töstöy de Zepetnek, 89–96. West Lafayette: Purdue University Press.
- Koron, Alenka. 2011. »Fikcija, fakti in resnica v avtobiografiji«. V *Avtobiografski diskurz*, urednika Alenka Koron in Andrej Leben, 35–50. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kuljić, Todor. 2006. *Kultura sećanja*. Beograd: Čigoja štampa.
- Matajč, Vanesa. 2011. »Medbesedilna razmerja med ustno zgodovino in literaturo v pričevanju«. *Acta Histriae* 19 (1–2): 301–318.
- Štuhec, Miran. 2002. »K problematiki eseja«. *Slavistična revija* 50 (3): 361–372.
- Verginella, Marta. 2003. *Primo Levi, razlagalec lagerske asimetrije* [spremna beseda]. V *Potopljeni in rešeni*, Primo Levi, 171–193. Ljubljana: Studia humanitatis.

- Verginella, Marta. 2011. »Zgodovinopisna raba avtobiografskih virov in značilnosti ženskega avtobiografskega pisanja.« V *Avtobiografski diskurz*, urednika Alenka Koron in Andrej Leben, 95–108. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Zlobec, Ciril. 2004. *Kako je daleč je lahko človek od človeka v sebi* [spremnna beseda]. V *Ali je to človek*, Primo Levi, 325–341. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Sašo Puljarević
 Univerzitet u Ljubljani
 Filozofski fakultet
 Slovenija
 puljarevic.saso@gmail.com

ZAR JE TO ČOVEK, NEKROPOLA I BESUDBINSTVO: TRI PRIMERA LITERARIZACIJE ISKUSTAVA KONCENTRACIONOG LOGORA

Članak na temelju definicije testimonijalne književnosti kao književnog žanra, koji nastaje u intertekstualnom odnosu između svedočenja (žanra oralne istorije) i književnosti, pokušava da ustanovi kako je u trima književnim delima – *Zar je to čovek* italijanskog pisca Prima Le-
 vija, *Besudbinstvo* mađarskog autora Imrea Kertesa i *Nekropola* slove-
 načkog pisca Borisa Pahora – predstavljena stvarnost koncentracionih
 logora. U suprotnosti sa poststrukturalističkim shvatanjem autobiogra-
 fije kao još jednog u nizu fikcijskih diskursa, upravo je zbog funkcija
 koje testimonijalna književnost može da ima (klinička, dokumentarna,
 kulturnopolitička) za nju karakteristično da ostaje referencijalna i da se
 uspostavlja sećanjem i samim činom pripovedanja. Naime, iskustvo tek
 tako može da se osmisli, čime se prekida muk koji nameće traumatično
 iskustvo. Pri tome se postavlja pitanje u kojoj je meri jezik sposoban da
 izrazi iskustvo, što se odražava u vidu istaknutog metajezičkog nivoa
 teksta.

Ključne reči: testimonijalna književnost, sećanje, trauma, *Zar je to čovek*, *Nekropola*, *Besudbinstvo*

Sašo Puljarević
University of Ljubljana
Faculty of Philosophy
Slovenia
puljarevic.saso@gmail.com

*IF THIS IS A MAN, NECROPOLIS AND FATELESSNESS: THREE
EXAMPLES OF TRANSPOSING THE CONCENTRATION CAMP
EXPERIENCE INTO LITERATURE*

Building on the understanding of testimonial literature as a literary genre which is created in an intertextual relation between a testimony (oral history genre) and literature, the article tries to establish how three literary works – *If This Is a Man* by the Italian writer Primo Levi, *Fatelessness* by the Hungarian author Imre Kertész and *Necropolis* by the Slovenian writer Boris Pahor – narrate the reality of concentration camps. In a sharp contrast to the poststructuralist concept of autobiography as yet another fictional discourse, testimonial literature remains referential due to the functions it performs (clinical, documentary, cultural-political). It is established through remembrance and the act of narration alone, which enables survivors to break the silence caused by the trauma. In addition, it poses the question of the ability of language to express traumatic experiences, resulting in an emphasized metalingual level of the texts.

Keywords: testimonial literature, remembrance, trauma, *If This Is a Man*, *Fatelessness*, *Necropolis*

Prejeto / Primljeno / Received: 01. 07. 2021.
Sprejeto / Prihvačeno / Accepted: 20. 10. 2021.

Slovenija u stvaralaštvu Ive Andrića

Sažetak

Cilj ovog rada jeste da pokaže na koji način Slovenija figurira u stvaralaštvu Ive Andrića, odnosno kako pisac opaža i jezički oblikuje sliku Slovenije u svojim delima. Ako se pođe od ranih prevodilačkih i kritičkih radova jugoslovenskog nobelovca, primećuje se njegovo interesovanje za slovenačku književnost, koje će se potom nastaviti i proširiti u domenu (putopisnih) proznih ostvarenja i pojedinih refleksivnih zapisa. Ovaj rad će se usredsrediti na analizu Andrićeve percepcije Slovenije prikazane u obimom nevelikom ali sadržinski pregnantnom tekstu „O letovanju u Sloveniji“, te na izabrane fragmente iz *Znakova pored puta*, koji će biti sagledani kako na poetičkom, tako i na strukturnom i pripovednom, ali i na imagološkom planu, pri čemu će se komparativnom metodom ukazati na njihov dijalog, na osnovu kojeg čitalac stiže svest o Andrićevoj imaginaciji Slovenije svoga doba. Ova analiza će se osvrnuti i na druga dela iz piščevog opusa, kao i na njegove refleksije o putu i putovanju, koje, u izvesnom smislu, tvore autorovu imanentnu poetiku putopisanja. Takođe, povremeno će se ukazivati i na pojedine okolnosti iz Andrićevog života koje se pokazuju svrsishodnim za bolje razumevanje toposa Slovenije u stvaralaštvu Ive Andrića.

Ključne reči: Ivo Andrić, Slovenija, „O letovanju u Sloveniji“, *Znakovi pored puta*, putopisno-refleksivna proza

Uvod

Pošavši od vanknjiževnog elementa, koji nije zanemarljiv barem kada je reč o ulozi Slovenije u životu Ive Andrića, primećuje se najpre da je upravo ova zemlja bila jedna od uporišnih tačaka na životnom putu jugoslovenskog nobelovca. Tamnovanje u Mariboru, u koji je Ivo Andrić sa ostalim zatočenicima stigao 1914. godine iz Pešte, bilo je za njega „globalna škola života“ (Đukić Perišić 2012, 173). Ovakva posebna vrsta iskustva nesumnjivo je ostavila na mladog Andrića trag, o čijem intenzitetu govori i to što će se upravo

sećanjima iz zatočeništva Ivo Andrić vraćati u svojim delima. Osim u *Ex Pontu*, čiji je proces nastajanja i započet u mariborskoj tamnici (Đukić Perišić 2012, 174), slike iz perioda Andrićevog tamnovanja u Mariboru biće prisutne, kako ističe Žaneta Đukić Perišić, i u *Nemirima* i *Zanosu i stradanju Tome Galusa*, kao i u pesmi „1914“, koja je i napisana u tamnici (Đukić Perišić 2012, 172–174). Ipak, iako bi se moglo naslutiti da će mariborski zatvor uticati na konstituisanje negativne predstave o Sloveniji u Andrićevom doživljaju ove zemlje, ispostaviće se sasvim suprotno. Pisac će je vrlo rado i često posećivati, kako radi poslovnih obaveza, tako i radi ličnog zadovoljstva.¹ Utiske sa svojih putovanja, koji će skupa tvoriti idealnu sliku Slovenije, Andrić će dati u tekstu putopisnog karaktera pod nazivom „O letovanju u Sloveniji“, kao i u pojedinim meditativnim zapisima iz *Znakova pored puta*. Navedena dela će, budući da vode dijalog, biti sagledana komparativno na više nivoa (poetički, strukturni, pripovedni i imagološki), o čemu će više reći biti u centralnom delu ovog rada.

Zakoračivši tako na trenutak u književni svet Ive Andrića, a potom sagledavši njegov opus u celini, zanimljivo je da se i u okviru njega može zapaziti jedna posebna vrsta interesovanja za slovenačku književnost. Ona je naročito izražena u okviru pišćevih eseja i kritika, kao i u njegovim prevodilačkim radovima. Naime, rano se zainteresovavši za slovenački jezik (Osolnik 2012, 408–409), što se, osim kao vid ličnog interesovanja, može razumeti i kao prirodan razvoj mladog intelektualca koji je živeo i stvarao u duhovnoj klimi rađanja ideje o ujedinjenju slovenskih naroda, Ivo Andrić je prevodio poeziju svojih savremenika iz Slovenije – Otona Župančiča („Neplodni sati“), Vladimira Levstika („Versi“), Vide Jerajeve („Balada“), Antona Medveda („Cipres“) i Josipa Aleksandrova Murna („Veče“) – i prevode objavio 1912. godine u *Bosanskoj vili*.² Pored prevodilačke aktivnosti, njegova pažnja bila je usmerena i na kritič-

¹ O Andrićevim putovanjima u Sloveniju, ali i uopšte o njegovim putničkim poduhvatima, iscrpno piše Žaneta Đukić Perišić u svojoj monografiji *Pisac i priča – stvaralačka biografija Ive Andrića*, iz koje, na primer, saznajemo da je Andrić često boravio na Bledu, te da je sa prijateljima odlazio na izlete u Bohinj, Rubno, do Savice (Đukić Perišić 2012, 501, 511). Razlozi njegovih poseta Sloveniji bili su raznoliki: u Ljubljani je, recimo, bio na sahrani pesnika Otona Župančiča (Đukić Perišić 2012, 449), u Laškom je boravio za vreme lečenja svoje supruge Milice (Đukić Perišić 2012, 485), bio je počasni gost 1965. godine na Trideset trećem međunarodnom kongresu PEN-a u Bledu (Đukić Perišić 2012, 511) i sl.

² Podaci o Andrićevim prevodima sa slovenačkog jezika preuzeti su iz *Bibliografije Ive Andrića (1911–2011)*, koja je rezultat saradnje Zadužbine Ive Andrića, SANU i Biblioteke Matice srpske, a koja je dostupna na sledećoj adresi: https://www.ivoandric.org.rs/images/bibliografija/bai_sep2011.pdf.

ko promišljanje o slovenačkoj književnosti, o čemu svedoči Andrićev esej o književniku Otonu Župančiču³ koji je objavljen posle pesnikove smrti (1949) u *Glasniku Srpske akademije nauka pod nazivom „In memoriam“* (Đukić Perišić 2012, 449).

Zanimljivo je, međutim, da je, osim Andrićeve zainteresovanosti za slovenačku književnost i njene pisce, i u Sloveniji vladalo veliko interesovanje za Andrićeva dela, pa su se tako prevodi njegovih pesama na slovenački jezik pojavili vrlo rano, već 1914. godine, čime je u Sloveniji započeta prva faza recepcije stvaralaštva tada mladog liričara koji će s vremenom postati veoma cenjen (Osolnik 2012, 407–409). Afirmacija Andrićevih dela u Sloveniji odvijala se i u naučnim krugovima, o čemu svedoče studije mnogih slovenačkih proučavalaca, među kojima su Tone Potokar, Miran Jarc, Dušan Pirjevec, Taras Kermauner, Stanko Šimenc, Janez Rotar i dr., ali i preko zbirke *Hrvatska mlada lirika*, kao i časopisa *Književni jug*⁴ (Osolnik 2012, 407–409). Ovakva obostrana zainteresovanost – kako sa srpske, tako i sa slovenačke strane – pokazuje nam da su se u kulturnim krugovima veze među slovenskim narodima tada i te kako negovale, te da su bile veoma intenzivne.

Uzevši u obzir biografski kontekst i opus Ive Andrića, te osvrnuvši se na njegovo delovanje u slovenačkoj sredini, može se, dakle, zaključiti da Slovenija u životu Iva Andrića figurira dvojako: s jedne strane, na ličnom planu i, s druge, na književnom. Iako je drugi za proučavaoce književnosti svakako značajniji, dopunjujuće prirode navedenih polova navode nas na njihovo uporedno sagledavanje ne bi li se, konačno, dobila celovita slika toposa Slovenije u stvaralaštvu Iva Andrića.

O osobnosti žanra i genezi

Kao što je već napomenuto u radu, slika Slovenije u Andrićevom delu prisutna je u žanrovski različitim književnim ostvarenjima – „O letovanju u Sloveniji“, tekstu koji bi se mogao imenovati putopisnim, ali to nije sasvim, kako ćemo kasnije u radu pokazati, i *Znakovima pored puta*, meditativnim zapisima koje je pisac pisao

³ Zanimljivo je da, pišući afirmativno o poeziji Otona Župančiča, Ivo Andrić posebno ističe njegovu „jugoslovensku crtu“, odnosno povezanost sa „kulturnim životom ostalih jugoslovenskih naroda“ (Andrić 1976, 210), na osnovu čega se može zaključiti da je negovanje veza među slovenskim narodima bilo naročito važno u vremenu u kojem je Andrić živeo i stvarao.

⁴ Osnivanjem ovog časopisa, u kojem je Andrić ne samo objavljivao svoje radove već je izvesno vreme bio i urednik, značajno se propagirala ideja jugoslovenstva i jedinstvene južnoslovenske kulture (Đukić Perišić 2012, 186).

tokom celog života. Osobena priroda njihovog žanra, te okolnosti nastajanja i objavljivanja navode nas na to da u vezi s tim, pre nego što se usredsredimo na interpretaciju, najpre ukratko izložimo najznačajnije pojedinosti.

Naime, početak objavljivanja Andrićevih putopisa obeležava 1914. godinu, kada u *Hrvatskom pokretu* izlaze zapisi, tada mladog pisca, o Krakovu („Na Vavelu i Skalki“, „1. i 3. maja“, „Tri izložbe“ i „Šetnje“) i Beču („Hrvatska izložba“) (Đukić Perišić 2012, 162), zatim je 1923. godine u *Jugoslavenskoj njivi* objavljen putopis „Kroz Austriju“ (Stojić i dr. 1981, 268), da bi se Andrićevi poduhvati u pisanju putopisa nastavili sve do šezdesetih godina 20. veka. Bez pretenzija da predstavimo celokupni putopisni opus Ive Andrića, osvrtnom na njegove prve radove u okviru ovog žanra, namera nam je da ukážemo na okolnost da se Andrić još kao student zainteresovao za ovakvu vrstu pisanja, koja je, u njegovom slučaju, najčešće bila na granici između putopisa i fikcije, u čemu i jeste njena osobenost. Takođe želimo da istaknemo da Andrićevi putopisi, premda se nalaze u senci njegovih romana i zbirki pripovedaka⁵, zauzimaju značajno mesto u stvaralaštvu ovog pisca, ali i u razvoju putopisnog žanra u srpskoj književnosti, zbog čega im i treba posvetiti više pažnje, što je jedna od namera ovog rada.

Jedinstvenost Andrićevih putopisa u žanrovskom pogledu, o kojoj se može zaključiti već na osnovu njihovog imenovanja u literaturi⁶, ogleda se u tome što pojedini među njima sadrže one elemente koji ih udaljavaju od žanra putopisa, pri čemu bi se u ovu grupu putopisnih ostvarenja uvrstio i tekst „O letovanju u Sloveniji“, koji je, prema rečima Žanete Đukić Perišić, verovatno nastao za vreme Andrićevog boravka na Bledu od 17. do 31. jula 1962. godine (Đukić

⁵ Iako je delo Ive Andrića među najviše proučavanim u srpskoj književnosti, ako ne i najviše proučavano, stiće se utisak da su njegovi putopisi, u ovom pogledu, skrajnuti. Naime, dosadašnja istraživanja uglavnom su data na nivou osvrta i pregleda (Đukić Perišić 2002, 2012; Gvozden 2012; Novaković 1981), koji svakako predstavljaju značajan doprinos istraživanju ovog dela Andrićevog stvaralaštva, ali se na osnovu njih više stiće panoramska svest o Andrićevim putopisima nasuprot temeljnoj analizi određenog pitanja ili problema. Izuzetak, međutim, predstavlja rad Zvezdane Rados „Putopisni fragmenti Ive Andrića“, u kojem autorka sa različitih stanovišta pristupa grupi od tridesetak Andrićevih tekstova iz proširenog izdanja knjige *Staze, lica, predeli* (Rados 2012).

⁶ U literaturi koja nam je bila dostupna i kojom smo se koristili u pisanju ovog rada Andrićeva putopisna ostvarenja najčešće se označavaju sledećim kategorijama: „putopis“ (Đukić Perišić 2012, 266; Rados 2012, 92; Novaković 1981, 439; Gvozden 2012, 250), zatim „putopisna proza“ (Đukić Perišić 2012, 266; Rados 2012, 91), „putopisna reportaža“ (Gvozden 2012, 249), „putopisni tekstovi“ i „putopisne crtice“ (Rados 2012, 92, 94) ili pak „zapis“ o nekom gradu (Đukić Perišić 2012, 266).

Perišić 2012, 501). Još jedna zanimljiva pojedinost u vezi sa nastankom ovog dela jeste ta da ono nije objavljeno za vreme Andrićevog života, već se prvi put pojavljuje u *Sabranim delima* (Stojić i dr. 1981, 276), kao i to da se ono, s obzirom na odrednicu „odlomak“ u podnaslovu, te na paralelizam pojedinih njegovih segmenata, smatra mogućim fragmentom jedne veće celine pod nazivom *Znakovi pored puta* (Stojić i dr. 1981, 276), čiji se delovi prvi put pojavljuju 1925. godine u *Glasniku Saveza trezvene mladeži* (Đukić Perišić 2012, 289) i koji se u literaturi imenuju posebnim tipom „intelektualnog (anti) dnevnika“ (Đukić Perišić 2012, 290), a u kojima je takođe pisano o slovenačkoj sredini i njenim žiteljima, posebno Slovenkama. Ovakva pojedinost o genezi pomenutog Andrićevog putopisa, te njegova tematska srodnost sa meditativnim zapisima iz *Znakova pored puta*, u okviru kojih treću celinu, pod nazivom „Slike, prizori, raspoloženja“, čine upravo refleksije sa putovanja, dovoljne su, ali ne i jedine, da nas upute na njihovo uporedno tumačenje⁷, o kojem će više reči biti u narednom poglavlju ovog rada.

O slovenačkoj prirodi

Započevši pripovedanje u prvom licu množine, čime se ujedno otvara problem ne samo naracije već i specifične pozicije putopisca, pripovedač putopisnog teksta „O letovanju u Sloveniji“ deklarise se kao jedan od mnogih Jugoslovena koji je svoja letovanja veoma često provodio u ovoj zemlji: „Ima nas dosta, iz svih krajeva Jugoslavije, koji smo mesec letnjeg odmora provodili, kad god smo to mogli, u Sloveniji“ (Andrić 1981a, 248). Na taj način, već je u uvodnom delu ostvareno ono što se u literaturi smatra neophodnim uslovom za postojanje putopisa kao žanra, a reč je o putovanju kao „jezgrenom elementu retorike žanra“ (Gvozden 2011, 22), premda se stiče utisak da je Andrićev putopis formiran kao zbir utisaka o zemlji koja je više puta bila putnikovo ishodište. Nastavljajući da pripoveda u „mi“ glasu kao pripadnik jugoslovenske zajednice, narator dalje objašnjava zbog čega je i od kada učestalo posećivanje Slovenije „prešlo u naviku i postalo neophodno“ (Andrić 1981a, 248), da bi razloge za ovom vrstom neobjašnjive potrebe pronašao u domenu strasti, odnosno onog što je iracionalno. Na osnovu ovakvog početka, naslućuje se ono što će u nekoliko redova kasnije, kada pripovedač pređe na prvo

⁷ Ovakva vrsta analize prisutna je već u literaturi u okviru navedenog rada Zvezdane Rados, koja je uporednim tumačenjem Andrićevih putopisa, njegove rane i kasnije proze, uočila sličnost između njih, kako na stilskom, tako i na poetičkom planu (Rados 2012, 90–108).

lice jednine, biti prepoznato kao izvesni topos neizrecivosti⁸, doduše, izražen na nešto suptilniji način nego što je to običaj:

„Šta je to što ljude iz raznih krajeva, različite po čudi i navikama, privlači u ovu šumovitu a pitomu zemlju? Počeo sam, evo, da pišem o tome, a vidim da neću umeti mnogo da kažem; možda upravo zato što to isuviše dobro znam, isuviše živo osećam“ (Andrić 1981a, 248).

Osim što se na osnovu navedenog odlomka čitalac upoznaje sa jednom od posebnosti Slovenije, a reč je o njenoj protivrečnosti (šumovita ali pitoma), citirani fragment značajan je zbog toga što pokazuje kako se retoričkim sredstvom postiže odgovarajući efekat. Naime, u njemu se upravo isticanjem nemogućnosti verbalizovanja (moguće je jedino iskustveno, ali ne i verbalno) privlačnosti slovenačkog kraja naročito naglašavaju njegova vrednost i jedinstvenost, koje će se dalje u tekstu razvijati kroz živopisne, na momente čak poetizovane slike, gradeći na taj način afirmativnu predstavu Slovenije.

Slika Slovenije je u tekstu „O letovanju u Sloveniji“ najpre prikazana opisom slovenačke prirode, koja je, baš poput Slovenaca, prema zapažanjima Ive Andrića, gostoprimaljiva i okarakterisana kao čovekov saputnik: voda je njemu prilagođena, sunce ga „krepí a ne zamara“ i dočekuje „raširenih ruku“ (Andrić 1981a, 249). Prijateljski nastrojen, slovenački predeo opisan je bogatstvom jedinstvenih mirisa – „slovenačko leto ima svežinu planinske vode ili snežnih vrhova“, „životni dah gorenjskih ili štajerskih sela, livada, reka i šumaraka“, „miris dobro punjenih i snežnobelih jastuka“ (Andrić 1981a, 249) – koji zahtevaju buđenje čitaočevih čula, a usled kojih bi se o Andrićevom doživljaju slovenačke prirode moglo govoriti kao o čulnom. Usredsredivši se dalje na stilska sredstva pomoću kojih putopisac oživljava predeo koji je predmet njegovog opisivanja, primećuje se da preovlađuju epiteti i personifikacije kojima se jasno upućuje na to da slovenačka priroda, ali i njeni darovi (hleb, vino), kao i ljudi koji u njoj žive, odišu zdravljem, krepošću, čilošću, svežinom, snagom. Pored već navedenih, govori se o „jakom i zdravom gorskom suncu“ (Andrić 1981a, 249), zatim o suncu koje „zaodeva nevidljivo i neosetno lakom odećom zdravlja“ (Andrić 1981a, 249), o hlebu koji je „snaga i trajnost i toplota“ (Andrić 1981a, 250), o vinu koje „greje srce i bistri misao, ispunjava nas tihom melodijom koja čoveka sve do u san prati, a sutradan ga, čilog i svežeg, radosno

⁸ „Koren toposa koji sam tako nazvao jeste 'naglašavanje nesposobnosti da se izađe na kraj sa gradom'. Ono se javlja u svim vremenima od Homera naovamo“ (Kurcijus 1996, 266).

budi“ (Andrić 1981a, 250–251), i naposljetku o licima slovenačkih devojaka, koje „imaju zaista često svežinu i nevinu lepotu njihovih predela“ (Andrić 1981a, 251).

Ovako stilizovana predstava Slovenije, zemlje koja putopiscu nesumnjivo pruža osećaj ugodnosti i u čijim prirodnim lepotama uživa – „jer se moje slovenačko letovanje uvek sastojalo od jednostavnih zadovoljstava i velikih radosti koje nam ponekad daju male stvari svakodnevnog života“ (Andrić 1981a, 252) – navodi nas na razmišljanje o mogućnosti tumačenja slovenačkog prostora kao idealnog pejzaža (*locus amoenus*).⁹ Ovakvom razumevanju Andrićevog doživljaja Slovenije¹⁰ doprinosi i to što slovenačke vode pružaju osećaj bezbrižnosti koji „nigde ne možete naći ni kupiti“ (Andrić 1981a, 249). Ipak, sagledavši one elemente koji se smatraju neophodnim uslovom da bi se o nekom pejzažu moglo govoriti kao o idealnom, očigledno je da njih nema u opisu slovenačke prirode u tekstu „O letovanju u Sloveniji“. To, međutim, ne znači nužno da se o Andrićevom pejzažu ne može govoriti kao o idiličnom, budući da se, kako je u literaturi i istaknuto, ova vrsta opisa kroz epohe razvijala, zadobijajući nove forme izraza (Kurcijus 1996, 326). U tom pogledu, Andrićeva slika Slovenije bliska je onom tipu idealnog pejzaža koji se nalazi u „divljoj šumi“, a koji počiva na „spoju suprotnosti“ (Kurcijus 1996, 327), baš kao što se i Slovenija temelji na zakonu oprečnosti, odnosno koji predstavlja „podvrstu pojma *locus amoenus* – prohladnu šumsku dolinu između strmih padina“ (Kurcijus 1996, 328). Na taj način se Andrićev opis Slovenije približava utvrđenoj tradiciji „toposa opisa prirode“ (Kurcijus 1996, 327), doduše, u svom varijantnom obliku, dok će u izvornoj formi svoje mesto pronaći u opisu makedonskog predela u putopisu „Dolinom Radike, i dalje“ (v. Andrić 1981a, 245–246).

Da je Andrićeva pažnja u najvećoj meri usmerena ka opisu prirodnih lepota slovenačke zemlje, uveravaju nas i izabrani fragmenti iz *Znakova pored puta*, posebno oni koji su posvećeni alpskim pre-

⁹ O idealnom pejzažu piše Edvard Kurcijus u svojoj znamenitoj knjizi *Evropska književnost i latinski srednji vek*: „Pojam *locus amoenus* (‘mesto za uživanje’), na koji sada prelazimo, do sada još nije shvaćen u svoj svojoj retorsko-poetskoj samobitnosti. A on ipak čini glavni motiv svekolikog opisa prirode od carskih vremena do 16. veka. To je, kao što smo videli, lep, hladovit isećak iz prirode. Njegov minimum rekvizita sastoji se od jednog drveta (ili više drveća), jedne livade i izvora ili potoka. Mogu da se dodaju pevanje ptica ili cveće. Najbogatija razrada dodaje još dašak vetra“ (Kurcijus 1996, 323).

¹⁰ Pišući o rodoljublju u Andrićevim putopisnim delima, Zvezdana Rados takođe ističe mogućnost tumačenja slovenačkog i makedonskog predela kao idiličnog (v. Rados 2012, 102).

delima, slovenačkim šumama i jezerima. I u njima će se Slovenija percipirati kroz ono što je dostupno gledaočevim čulima, mada će, nasuprot putopisnom tekstu „O letovanju u Sloveniji“, u kojem su mirisi dominirali, prevlast imati oni oseti koji se odnose na čula vida¹¹, sluha i dodira. Tako će planinski kraj u jednom od zapisa biti opisan kroz svetlost i zvuk – „mlečno jutro sa prigušenom svetlošću sunca iza tankih, visokih oblaka“, „blede i razlivene“ senke, „tišina potpuna“, „oluja, osvetljena sumporastim sjajem“ (Andrić 1981b, 406) – pri čemu spektar boja neće biti običan, a nemogućnost formiranja zvuka u takvoj sredini dodatno će doprineti stvaranju posebne atmosfere zebnje, napetosti i nesigurnosti, koja će biti okončana dolaskom oluje. U pomenutom odlomku naročitu pažnju zaokuplja prisustvo sinestezije („mlečno jutro“), stilske figure kojom Andrićev čulni doživljaj slovenačkog planinskog kraja postaje jedinstven u svojoj poetičnosti, a čije ćemo tragove pronaći i u drugim zapisima: na primer, vetar na Bledskom jezeru „ima svoju boju na nebu ili na predelu; ali zvuka nema, nikako ili vrlo malo“ (Andrić 1981b, 370), ili: „tako jedno vreme samo *vidimo* vetar“ (Andrić 1981b, 499).

Ovakva ekspresivnost u izrazu primećuje se i prilikom čarobnog opisa zvezdanog neba, odnosno „čiste i svetle zvezdane orgije u modrini neba“ (Andrić 1981b, 371), kao i u posmatranju nailaženja kiše, činu koji je opisan kroz motiv zavesne i koji se poredi sa pozorišnom predstavom (v. Andrić 1981b, 499), a koji u alpskim predelima predstavlja „jedno naročito zadovoljstvo“ (Andrić 1981b, 499). Da je zaista tako, uverava nas to što je doživljaju ove prirodne pojave Andrić posvetio još jedan zapis u *Znakovima pored puta*, u kojem je kiša „gotovo nevidljiva“, „laka i fina kao vilinski veo, a teška kao planina“ (Andrić 1981b, 398), dakle, protivrečna kao i šuma u kojoj pada. Ovaj opis, međutim, naročito je zanimljiv zbog toga što na momente postaje gotovo fantastičan (kiša je odvojila čoveka od sveta, poredi se sa jatom skakavaca koji uništavaju predeo), da bi se potom, posredstvom motiva zidova, ponora, očaja i tamnice, doveo u vezu sa egzistencijalnim pitanjima (v. Andrić 1981b, 398). Iako su ona izražena u vidu obraćanja neodređenom „vi“, čime se naizgled postiže depersonalizacija izraza, stiće se ipak utisak da je drugo lice množine nominalno, a da je posredi lično pripovedanje o egzistencijalnim problemima koji muče samog naratora.

¹¹ Na primer: „Preko dana je sivo i oblačno, predveče se oblaci malo razidu i nebo zarumeni, a već posle devet sati ono je vedro, tamnomodro, raskošno, i puno zvezda što izgledaju kao lepotice koje izlaze samo noću. A jutro je opet sivo, kao jesenje“ (Andrić 1981b, 378).

Analizom opisa slovenačke prirode u putopisnom tekstu „O letovanju u Sloveniji“ i izabranim zapisima iz *Znakova pored puta*, koji su prevashodno sagledani na njihovom poetičkom planu, može se, najzad, zaključiti da je priroda onaj element koji Sloveniju čini osobenom zemljom, te da njena prirodna bogatstva u prvom redu i zaokupljaju pažnju putnika Ive Andrića, u čijoj se predstavi Slovenija konstituše kao idealno mesto. Ono je u analiziranim delima predstavljeno izgradnjom naročito stilizovanih prizora-slika, a što se postiglo određenim izražajnim sredstvima. Takođe je primećeno da Slovenija u Andrićevoj imaginaciji budi sva čula, pa je tako slovenački predeo i u *Znakovima pored puta* i u „O letovanju u Sloveniji“ prikazan putem čulnih impresija, zbog čega bi se, kako je već i navedeno, o Andrićevom doživljaju Slovenije moglo govoriti kao o čulnom, čime se piščeva percepcija ove zemlje približila impresionističkom pogledu na svet.¹²

Izvesna srodnost sa impresionizmom, međutim, zapaža se i na formalnom planu: naime, impresionistička dela karakteriše „labava kompozicija, fragmentarnost fabule, usredsređenost na detalje“ (Popović i dr. 2010, 286), što se može uočiti i u delima analiziranim u ovom radu. Sagledan na nivou strukture, Andrićev tekst „O letovanju u Sloveniji“ već odrednicom „odlomak“, na primer, upućuje na svoju necelovitost, odnosno na to da je reč o isečku iz jedne veće celine. U literaturi je takođe primećeno da je Andrićeva putopisna proza „autentično ličnog i fragmentarizovanog iskaza, sa mnogo digresija, bez stroge kompozicije, posve podešena raspoloženjima autora“ (Đukić Perišić 2002, 281), odnosno da Andrićevo „putničko oko ne zahvata celinu slike, već se fokusira na karakterističnu pojedinost ili fragment“ (Đukić Perišić 2002, 284), te da „kroz specifičan detalj posreduje atmosferu i dočarava celinu“ (Đukić Perišić 2002, 284), što se ispostavlja kao Andrićevo strukturno načelo i u putopisnom tekstu koji je predmet analize ovog rada. S druge strane, fragmentarnost zapisa iz *Znakova pored puta* ne treba posebno isticati jer je ona očigledna, a na osnovu nje, kao i na osnovu analize opisa slovenačke prirode, o izabranim refleksijama iz *Znakova pored puta* moglo bi se govoriti kao o izvesnim impresionističkim crticama.

¹² „U književnosti, *i.* se zasniva na ideji čulnog doživljaja stvarnosti, tj. na ideji da se subjektivnim prikazivanjem čulnih utisaka scena, emocija i karaktera postiže živopisnost i efektnost objektivne stvarnosti. Iako okrenut realnosti koju doživljava kao sintezu čulnih utisaka, *i.* je *nemimetičan* – predstavljanje pojavnog sveta u *i.* ne podrazumeva njegovo doslovno preslikavanje, već prikazivanje čulnih utisaka koje on izaziva, pošto je stvarnost satkana od obilja čulnih senzacija, od mnoštva boja, mirisa, zvukova“ (Popović i dr. 2010, 286).

Ono što bi, međutim, trebalo istaći i o čemu bi se moglo i polemisati, a u vezi je sa impresionističkim idejama, jeste subjektivnost izraza u prikazivanju čulnih impresija u *Znakovima pored puta*. Iako se ovo Andrićevo delo neretko uzima kao primer depersonalizovanog ličnog iskustva (v. Đukić Perišić 2012, 291), sporadično prvo lice jednine i množine, kao i nominalno drugo lice množine, u izabranim zapisima o slovenačkim predelima sugerišu da je ono o čemu narator pripoveda ipak proizvod njegovog ličnog doživljaja.

Subjektivna percepcija putopisnog ostvarenja „O letovanju u Sloveniji“ jasno je pak izražena već samim izborom pripovedačkog lica (preovlađuje prvo lice jednine), ali i osobenim postupkom evociranja: naime, opis Slovenije dat je kroz putopiščevo sećanje¹³ – „Odblesak toga letovanja, zelen i zlatan, a topao i drag, lebdi i treperi pred mojim očima i u trenutku dok ovo pišem i dok oko mojih prozora zavija studen i nemilosrdan vetar u zimskoj noći velikog grada“ (Andrić 1981a, 252) – koje jeste nesigurno i nedovoljno proverljivo, ali je i te kako lično. Sećanjem se, dakle, rekonstruišu slike slovenačkog predela, „i to neposredno i prosto, bez pomoći štampanih vodiča, priručnika i polunaučnih brošura koje nosim u svom putničkom prtljagu, samo po diktatu svojih čula, prosto slikajući i spoljne i unutrašnje događaje, kao što takozvani naivni slikari slikaju pojedine prizore sveta oko sebe“ (Andrić 1981a, 140), baš onako kako je Andrić i smatrao da se o utiscima sa putovanja treba pisati. Na taj način, osim što je ostvarena putopiščeva putopisna poetika, koja je, kako se može i zaključiti iz prethodno navedenog odlomka, bliska impresionističkim postulatima, postupkom evociranja putovanje u Andrićevom tekstu „O letovanju u Sloveniji“ postaje dvostruko, obeleženo realnim fizičkim izmeštanjem putopisca, ali i njegovim unutrašnjim kretanjem kroz sećanje, koje u krajnjem ishodu rezultira putopisnim ostvarenjem koje je „čista suština, skelet samo, možda“¹⁴ (Andrić 1981a, 244). Premda se ono time udaljava od uobičajenih načela putopisnog žanra, istovremeno se i približava onoj struji putopisa „prema kojoj je samo unutrašnji doživljaj važan, od-

¹³ U formi sećanja napisani su i putopisi „Dolinom Radike, i dalje“ i „Na vest da je Brusa pogorela“.

¹⁴ O načinu pisanja putopisa, a u vezi sa formom sećanja, Andrić beleži sledeće: „A svoja nekadašnja putovanja treba zaista čitati i odgonetati kroz sećanja, i to po mogućnosti što starija i dalja. Tako viđena i ispričana, ona nisu sasvim jasna, još manje dokumentovana, ali su utoliko stvarnija i istinitija; pa ako u njima nema mnogo sadržine, znači da je nije ni bilo ili da je nismo umeli da vidimo. Ali u isto vreme znači da nema ni laži, ni praznih i prolaznih dekora ni ukrasa. [...]“ (Andrić 1981a, 243–244).

nosno kretanje u pravcu putopisa u kojem je putopišćeva lična vizija važnija od slike zemlje kroz koju se putuje“ (Gvozden 2011, 310), čime zadobija značajno mesto u liniji razvoja putopisnog žanra u srpskoj književnosti.

Dosadašnjim istraživanjem Andrićeve putopisne proze „O letovanju u Sloveniji“ i refleksivnih zapisa iz *Znakova pored puta* u ovom radu nisu, međutim, iscrpljene njihove mogućnosti tumačenja, već naprotiv. Sagledavši ih na imagološkom planu, uočava se da se i u okviru njega konstruiše pozitivna slika drugog, odnosno slovenačke zemlje i njenih stanovnika. Stoga ćemo u narednom poglavlju ovog rada, sa ciljem sticanja celovite predstave o Andrićevom imaginiranju Slovenije, pažnju posvetiti upravo imagološkoj analizi, te ćemo pokušati da odgovorimo na pitanje zbog čega Andrić afirmativno prikazuje Sloveniju u svojim delima.

O slovenačkim licima

Budući da su putopisi ona vrsta književnih dela u kojima se predstavljaju utisci sa putovanja, te se u njima opisuju tuđi ili vlastiti prostori koje je putopisac posetio, izvesno je da su upravo oni onaj žanr koji je naročito pogodan za imagološka istraživanja, odnosno za onu vrstu analize koja se usredsređuje na proučavanje „književnih predodžbi o stranim zemljama i narodima (heteropredodžbe) te o vlastitoj zemlji i narodu (autopredodžbe)“ (Dukić 2009, 5). Ne zalazeći dublje u istorijsku perspektivu razvoja imagologije kao naučne discipline, te u pojedinačna razmatranja onih proučavalaca koji su zaslužni za njeno konstituisanje (v. Dukić i dr. 2009), cilj nam je da u nastavku rada pokažemo na koji se način gradi pozitivna predstava o Sloveniji i Slovencima u Andrićevom delu „O letovanju u Sloveniji“ i fragmentima iz *Znakova pored puta*, te da se osvrnemo na istorijske i političke prilike u kojima navedena književna ostvarenja i nastaju, a koja nam se čine značajnim za razumevanje izgradnje slike Slovenije u stvaralaštvu Ive Andrića. Kako je ispitivanje ovog problema već započeto analizom opisa slovenačke prirode, u ovom poglavlju pažnju ćemo usredsrediti na tumačenje predstava o slovenačkom narodu.

U tom pogledu može se najpre zapaziti da će se, kao i prilikom opisivanja slovenačke prirode, manir prikazivanja u izrazito pozitivnom svetlu nastaviti i u predstavljanju Slovenaca i Slovenki u *Znakovima pored puta*. U njima je, naime, pažnja pripovedača prevashodno usmerena na jedan detalj, a reč je o slovenačkim licima, koja se, tako gledano, mogu shvatiti kao *pars pro toto*. Ona su, budući da

se izabrani zapisi temelje na ideji o sraslosti čoveka sa predelom koji nastanjuje – „Nigde, čini mi se, nisam video takvu sličnost i takvo jedinstvo ljudskih lica sa krajem u kome se rađaju i žive“ (Andrić 1981b, 405), prikazana sličnim postupcima kao i slovenačka priroda, pri čemu najpre mislimo na upotrebu izvesnih izražajnih sredstava. Tako su se, na primer, metaforom „bicikliste na drumu“ najilustrativnije prikazale vitalnost i upornost slovenačkog čoveka (v. Andrić 1981b, 385). S druge strane, u opisu lepote slovenačke žene, njenog lica i tela brojnim epitetima nastojalo se, i uspelo u tome, istaći da su zdravlje i svežina one kategorije koje u prvom redu određuju biće slovenačke žene, dok se poređenjima sa grčkim statuama i izvorom u šumi želelo ukazati i na skladnost njihove lepote, koja je u isto vreme čista poput lepota prirode (v. Andrić 1981b, 404).

Poređenje se, kao dominantna stilska figura, izdvojilo i u opisu „lica slovenačkih devojaka i dečaka“, u okviru kojeg se njihov osmeh, tačnije „osmejak“, čija deminutivna priroda takođe ukazuje na jednu posebnu vrstu emotivne bliskosti i stilske vrednosti, poredi sa različitim prirodnim bogatstvima: „gorski izvor bez šuma i glasa na koji slučajno naiđete“, „divna, meka i sveža narančasta pečurka koja, na predvečernjem suncu, odjednom proviri iz mrkih naslaga vlažnog opalog lišća kraj vaših nogu“, „vidik koji se iznenada ukaže kroz borove grane“ (Andrić 1981b, 405) i sl. Osim toga, slovenački osmeh doveo se u vezu i sa motivom svetlosti, pri čemu je njegov opis parcelacijom rečenice, koja, na taj način, dobija poseban ritam, obogaćen naročitom liričnošću izraza: „On je neprolazna mladost predela kojim se krećete; ozari vas u prolazu, a sija isto tako i kad nikog nema, tom istom svojom neiscrpnom svetlošću, samo sebe radi. Sija, jer ne može drukčije“¹⁵ (Andrić 1981b, 405). Takav, sasvim poetski opisan, slovenački osmeh posetiocu pruža osećaj sigurnosti i dobrodošlice: „On vam, kao neizrečena a pouzdana reč, kazuje da ste tu sigurni: možete se zadržati koliko hoćete i otići kad htednete“ ili: „Njihov osmejak ne 'pleni' i ne obećava, nego daje sve što može dati i što treba davati, pre svakog obećanja“ (Andrić 1981b, 405).

Ovakva vrsta predusretljivosti slovenačkog naroda prisutna je i u putopisnom tekstu „O letovanju u Sloveniji“, u kojem se ona predstavlja direktno, pripovedanjem o učtivosti slovenačke posluge: „Ljudi vas tu ne *služe*, nego *primaju* i *ugošćuju*. U njihovoj učti-

¹⁵ U tekstu „O letovanju u Sloveniji“ prisutan je, sa minimalnim izmenama u vidu pojedinih reči, gotovo identičan opis lica, u ovom slučaju, samo slovenačkih devojaka, zbog čega se u radu ne analizira posebno, ali ga napominjemo jer ovaj vid paralelizma upućuje na naročiti odnos između zapisa, koji su u *Znakovima pored puta* tematski vezani za sliku Slovenije, i navedenog putopisnog teksta.

vosti nema traga od poniznosti ni sračunatog laskanja, ali ima onog poštovanja drugog čoveka koje je zasnovano na poštovanju čoveka u samom sebi“ (Andrić 1981a, 251). Međutim, slovenačko gostoprinstvo i razumevanje za ono što je drugo i drugačije prikazani su i indirektno imenovanjem Slovenije kao „nevelike ali raznovrsne zemlje“ (Andrić 1981a, 251), koja, pored onih vrednosti koje je putopisni subjekt istakao u prvi plan, ima i mnoge druge. O njima putopisac ne pripoveda opširno, već ih samo taksativno i uzgred pominje, ali ipak ne slučajno, jer se upravo navođenjem datog kataloga (v. Andrić 1981a, 252) naglašava pojedinost da je život u slovenačkoj zemlji bogato razvijen, kako na ekonomskom i privrednom, tako i na kulturnom planu, usled čega ona i jeste sposobna da prihvati i razume ono što je njenoj kulturi strano. A u to da su Slovenija i njeni stanovnici zaista gostoprinstljivi, dodatno nas uverava motiv puta, koji i inače zauzima značajno mesto u stvaralaštvu Ive Andrića, a kojim je jedan deo teksta „O letovanju u Sloveniji“ zašao u polje refleksivnosti i time se otvorio ka esejističkom diskursu. Osim što se na taj način putopisni žanr donekle transformisao, time se, na poetičkom planu, ujedno približio pojedinim meditativnim zapisima iz *Znakova pored puta*, među kojima naročitu pažnju zaokuplja fragment u kojem se, takođe duboko misaono i tipično andrićevski, promišlja o lepoti slovenačkih devojaka (v. Andrić 1981b, 404–405).

Očigledno je, na osnovu svega navedenog, da se u Andrićevim delima „O letovanju u Sloveniji“ i zapisima iz *Znakova pored puta* o Sloveniji i slovenačkom narodu gradi pozitivna predstava, čije uslove oblikovanja dalje treba ispitati. Pošavši od teksta „O letovanju u Sloveniji“, u kojem, kako je već navedeno, putopisni subjekt pripovedanje započinje u prvom licu množine, te sebe, kao pripadnika jugoslovenske zajednice, izuzima iz one grupe „stranaca“ (Andrić 1981a, 248) koji takođe u sve većem broju leti posećuju Sloveniju, pitanje koje se pred proučavaoca najpre postavlja jeste da li bi povodom navedenog dela trebalo govoriti o hetero ili autoimažu?

Iako bi se, na prvi pogled, učinilo jednostavnim odgovoriti na ovo pitanje, ispostaviće se, međutim, da nije, i to iz nekoliko razloga. Pre svega, putopišćeva identifikacija sa jugoslovenskom grupom podrazumeva takav ugao posmatranja na osnovu kojeg se Slovenija razumeva i opaža kao deo šire celine – južnoslovenske zajednice – pa se tako slovenački kraj, u izvesnom smislu, doživljava kao „svoj“. Stoga se u tekstu i ne uspostavljaju oprečne kategorije, karakteristične za putopise koji govore o stranim predelima, poput „moj“/„tvoj“, odnosno „vaš“/„naš“, „ovde“/„tamo“ i slično; naprotiv

– čitajući putopisni zapis „O letovanju u Sloveniji“ stiče se utisak o izvesnom zanemarivanju odnosa domaćeg i stranog. Navedene pojedinosti, kao i onovremene geografske granice, navode nas na razmišljanje o Andrićevom doživljaju Slovenije kao o autoimažu. S druge strane, međutim, putopisno „ja“ piše sa jasnom svešču o drugoj nacionalnosti (slovenačkoj), te kada opisuje slovenačke krčme i njihove „ogromne kaljave peći“, za njih kaže da „daju prijatnost gostoprимljivih ljudskih staništa, gotovo toplinu rodne kuće“ (Andrić 1981a, 250), dakle, ne i sasvim, što donekle relativizuje tumačenje Andrićevog doživljaja Slovenije kao autoimaža. Ono se dodatno usložnjava kada se sagledaju i *Znakovi pored puta*, u kojima se u pojedinim zapisima pojavljuje odrednica „naš“ ne bi li se njome označila suprotnost u odnosu na slovenačko: naime, uspostavlja se razlika između „slovenačkih“ i „naših“ zemljoradnika (Andrić 1981b, 370), odnosno „slovenačkih“ i „naših“ domaćinstava (Andrić 1981b, 357), mada i dalje sa nedovoljnom jasnošću koju naciju, odnosno koju zemlju označava navedena prisvojna zamenica. Stoga se stiče utisak da bi slovenački predeo u Andrićevom doživljaju možda najbolje trebalo posmatrati kao prostor „šire domovine“ (Rados 2012, 102), odnosno kao usložnjeni heteroimaž, koji, iz ideoloških uverenja i zbog društveno-političkih prilika, teži istovremeno da bude i autoimaž. Takva okolnost, međutim, putopišćevu poziciju čini ambivalentnom i dovodi u pitanje objektivnost njegovog doživljaja slovenačke zemlje, odnosno otvara mogućnost njenog tumačenja kao idealizovane predstave.

U tom pogledu, jedan od rezultata do kojih se došlo u literaturi upućuje na zaključak o utopijskom karakteru Andrićeve „šire domovine“, odnosno Slovenije i Makedonije, u odnosu na njegovu „užu domovinu“ (v. Rados 2012, 102–103). Međutim, da bi se o predstavi neke zemlje moglo govoriti kao o utopističkoj, ili pak ideološkoj, u onom značenju koje je ovim kategorijama na temeljima hermeneutičkih istraživanja Pola Rikera dao Žan Mark Mura (v. Mura 2009, 162–167), neophodno je ispitati širi kontekst. Naime, s tim u vezi javlja se potreba za proučavanjem „društveno imaginarnog koje okružuje književnu sliku o stranim zemljama. Samo ćemo polazeći od tog proučavanja moći ispitati je li autor reproducirao (svjesno ili nesvjesno) neku opću predodžbu ili se radikalno udaljio od svih kolektivnih imaginarnih shema kako bi pokazao svoju kreativnost, a time i kritički odnos prema stvarnosti“ (Mura 2009, 159). Pred istraživača bi se, u tom pogledu, morao postaviti sledeći zadatak: „[...] u svakom pojedinom slučaju razmotriti položaj pisca i njegov

način stvaranja kako bi se provjerilo što proizlazi iz individualnog izraza, iz 'temperamenta', a što dolazi iz kolektivnih imaginarnih figura" (Mura 2009, 162). To bi ujedno podrazumevalo i obimnije istraživanje koje bi u predmet analize uključilo zapise o slovenačkim krajevima drugih autora iz perioda i sa podneblja u kojima je i Ivo Andrić stvarao, ne bi li se na osnovu njih moglo uporediti da li im je Andrićeva percepcija Slovenije bliska ili ne, što se ostavlja kao izazov za dalja proučavanja. Na osnovu analize sprovedene u ovom radu, moglo bi se tek zaključiti da je pozitivna predstava Slovenije i slovenačkog naroda, budući da putopisac posećuje predele koji su mu u geografskom, ali i emotivnom, te ideološkom smislu bliski, time i te kako posredovana, pa da je za njenu izgradnju od izuzetnog značaja društveno-istorijski kontekst i ideja jugoslovenstva, u čija je uverenja Ivo Andrić verovao i za koja se zalagao.

Izvori

- Andrić, Ivo. 1976. *Eseji i kritike*. Sarajevo: Svjetlost.
- Andrić, Ivo. 1981a. *Staze, lica, predeli*. Beograd: Prosveta; Zagreb: Mladost; Sarajevo: Svjetlost; Ljubljana: Državna založba Slovenije; Skopje: Misa; Titograd: Pobjeda.
- Andrić, Ivo. 1981b. *Znakovi pored puta*. Beograd: Prosveta; Zagreb: Mladost; Sarajevo: Svjetlost; Ljubljana: Državna založba Slovenije; Skopje: Misa; Titograd: Pobjeda.
- Vuksanović, Miro, ur. 2011. *Bibliografija Ive Andrića (1911–2011)*. Beograd: Zadužbina Ive Andrića: Srpska akademija nauka i umetnosti; Novi Sad: Biblioteka Matice srpske. Dostupno na: https://www.ivoandric.org.rs/images/bibliografija/bai_sep2011.pdf

Literatura

- Gvozden, Vladimir. 2011. *Srpska putopisna kultura 1914–1940: studija o hronotopičnosti susreta*. Beograd: Službeni glasnik.
- Gvozden, Vladimir. 2012. „Putopisne reportaže Ive Andrića“. U *Ivo Andrić u srpskoj i evropskoj književnosti* 2, 249–256. Beograd: Međunarodni slavistički centar.
- Dukić, Davor. 2009. Predgovor u *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, urednici Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje i Ivana Brković, 5–22. Zagreb: Srednja Europa.
- Đukić Perišić, Žaneta. 2002. „Staze i predeli Ive Andrića“. Pogovor u *Predeli i staze*, urednici Marko Nedić i Dragan Lakićević, 271–297. Beograd: Srpska književna zadruga.

- Dukić Perišić, Žaneta. 2012. *Pisac i priča: Stvaralačka biografija Ive Andrića*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Kurcijus, Ernst Robert. 1996. *Evropska književnost i latinski srednji vek*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Mura, Žan Mark. 2009. „Kulturna imagologija: pokušaj povijesne i kritičke sinteze“. U *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, urednici Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje i Ivana Brković, 151–168. Zagreb: Srednja Europa.
- Novaković, Boško. 1981. „Struktura Andrićevog putopisa“. U *Delo Ive Andrića u kontekstu evropske književnosti i kulture*, urednik Dragan Nedeljković, 439–453. Beograd: Zadužbina Ive Andrića.
- Osolnik, Vladimir. 2012. „Ivo Andrić i Slovenci“. U *Ivo Andrić u srpskoj i evropskoj književnosti 2*, 405–412. Beograd: Međunarodni slavistički centar.
- Popović, Tanja, Aleksandra Bošković, Nataša Marković, Predrag Mirčetić, Dijana Mitrović, Aleksandar Stević. 2010. *Rečnik književnih termina*. Drugo izdanje. Beograd: Logos Art / Edicija.
- Rados, Zvezdana. 2012. „Putopisni fragmenti Ive Andrića“. *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru* 9: 90–109.
- Stojić, Vera, Petar Džadžić, Muharem Pervić, Radovan Vučković. 1981. Napomene u *Staze, lica, predeli*, urednici Vera Stojić, Petar Džadžić, Muharem Pervić, Radovan Vučković, 257–276. Beograd: Prosveta; Zagreb: Mladost; Srajevo: Svjetlost; Ljubljana: Državna založba Slovenije; Skopje: Mísla; Titograd: Pobjeda.

Nevena Lukinić
Univerza v Beogradu
Filološka fakulteta
Srbija
lukinicnevena94@gmail.com

SLOVENIJA V DELU IVA ANDRIĆA

Cilj tega članka je pokazati, kako Slovenija figurira v delu Iva Andrića, oziroma, kako pisatelj opazuje in s pomočjo jezikovnih sredstev oblikuje podobo Slovenije v svojih delih. Že od zgodnjih prevajalskih in kritičkih del jugoslovanskega nobelovca opažamo njegovo zanimanje za slovensko književnosti, ki se bo potem nadaljevalo in razširilo v domeni (potopisnih) pripovednih del in nekaterih refleksivnih zapisih. Tako se bo ta članek osredotočil na analizo Andrićeve percepcije Slovenije prikazane v ne tako zelo obsežnem ampak vendarle vsebinsko bogatem besedilu *O počitnicah v Sloveniji* ter na izbrane odlomke iz *Znamenja ob poti*, ki jih bomo analizirali tako

na poetični kot na strukturni in pripovedni, ampak tudi imagološki ravni, pri čemer se s pomočjo primerjalne metode opozori na njihov dialog, na podlagi katerega bralec zgradi zavest o Andrićeви imagini Slovenije v njegovem času. Ta članek se bo ozrl tudi na druga dela iz pisateljevega opusa, pa še na njegova razmišljanja o poti in potovanju, ki na poseben način ustvarjajo imanentno poetiko avtorjevega potopisa. Mimogrede bomo tudi omenili posamezne okoliščine iz Andrićevega življenja, ki se zdijo pomembne za podrobnejše razumevanje toposa Slovenije v delu Iva Andrića.

Ključne besede: Ivo Andrić, Slovenija, *O počitnicah v Sloveniji*, *Znamenja ob poti*, potopisno-refleksivna proza.

Nevena Lukinić
University in Belgrade
Faculty of Philology
Serbia
lukinicnevena94@gmail.com

SLOVENIA IN IVO ANDRIĆ'S WORK

The intention of this paper is to show how Slovenia is framed in Ivo Andrić's work, acutally to present how the writer perceived and shaped linguistically the image of Slovenia in his works. Already in the early translations and critical writings of the Yugoslav Nobel Prize laureate, it is possible to observe his interest in Slovenian literature, which would continue and expand in the domain of (travel writing) prose and selected reflective writings. Accordingly, this paper will focus on the analysis of Andrić's perception of Slovenia presented in a small but meaningful text "Summer in Slovenia", and on selected fragments from *Signs by the Roadside*, which will be analyzed in poetic, structural and narrative terms, but also having in mind its possible meanings in imagology. A comparative method will indicate their dialogue on the basis of which the reader acquires awareness of Andrić's imagination of Slovenia of his time. This paper will also refer to other works from the writer's oeuvre, as well as to his reflections on travel and traveling, which, to a certain degree, form the author's immanent poetics of travel writing. Furthermore, where appropriate, attention will be drawn to some circumstances from Andrić's life that are found to ensure a better understanding of the topos of Slovenia in Ivo Andrić's work.

Keywords: Ivo Andrić, Slovenia, "Summer in Slovenia", *Signs by the Roadside*, travel-reflective prose.

Primljeno / Prejeto / Received: 16. 07. 2021.
Prihvaćeno / Sprejeto / Accepted: 20. 10. 2021.

Marko Simonović

Univerza v Gradcu

Inštitut za slavistiko

Avstrija

marko.simonovic@uni-graz.at

DOI: <https://doi.org/10.18485/slovenika.2021.7.1.4>

UDK: 811.163.41'367.625

811.163.6'367.625

81'243

Znanstveni članek

Od kod *imejo*? Kaj nam začetniška napaka v slovenščini pove o strukturi glagola v srbohrvaščini¹

Povzetek

Cilj članka² je razlaga oblike *imejo* (namesto *imajo*) v začetniški slovenščini rojenih govorcev srbohrvaščine. Na prvi pogled ne gre za vpliv prvega jezika, saj imata tako slovenščina (*imajo*) kot srbohrvaščina (*imaju*) v tej obliki tematski vokal *a*. Analiza srbohrvaškega glagolskega sistema, zlasti prozodije in tematskih vokalov, kljub temu pokaže, da gre za vpliv srbohrvaščine, a ne na ravni oblike, temveč na ravni abstraktnega pravila. Pravilo, ki v slovenščini ni aktivno, a je aktivno v nekaterih različicah srbohrvaščine, povezuje nedoločnik s tretjo osebo množine sedanjika. Kot pokaže natančna formulacija pravila, je napaka pričakovana pri govorcih tistih novoštokavskih različic, ki imajo razlikovalen ton in kolikostne razlike, omejene na zloge z naglasom in/ali visokim tonom. Takšna različica je npr. beograjščina. Predlagana analiza ima posledice za reprezentacijo tematskih vokalov v srbohrvaščini, ki so predstavljeni kot morfemi z leksikalno določeno prozodijo.

Ključne besede: začetniška slovenščina, srbohrvaščina, medjezikovni vpliv, analiza napak, tematski vokali, prozodija

¹ Standardno srbohrvaščino razumemo kot policentrični standardni jezik, ki se danes uporablja kot glavni uradni jezik v Bosni in Hercegovini, Črni gori, na Hrvaškem ter v Srbiji, seveda pod štirimi različnimi imeni. Avtor se zahvaljuje Petri Mišmaš in recenzentoma za zelo koristne komentarje na prvo različico članka.

² Prispevek je nastal v okviru avstrijsko-slovenskega (FWF-ARRS) projekta Glagol v hiperprostoru: medsebojno vplivanje med prozodijo, morfologijo in semantiko v zahodnih južnoslovanskih glagolih (številki projekta I 4215 in N6-0113).

1 Opis napake: *imamo*, *imate*, **imejo*

V članku se osredotočamo na začetniško napako v slovenščini odraslih govorcev srbohrvaščine. Gre za obliko *imejo*, ki se pojavlja kot osamljena napačna oblika v spregatvi glagola *imeti*. Spregatev je predstavljena v tabeli 1.

	Ednina	Dvojina	Množina
1. oseba	imam	imava	imamo
2. oseba	imaš	imate	imate
3. oseba	ima	imate	<i>*imejo</i>

Tabela 1. Spregatev glagola *imeti* v sedanjiku v začetniški slovenščini nekaterih govorcev srbohrvaščine.

Dejstvo, da se v tem članku osredotočamo le na to začetniško spregatev seveda ne pomeni, da ni drugih možnih začetniških sistemov, denimo sistemov, kjer se isti tematski vokal posplošuje na vse glagolske oblike (Pirih Svetina 2005). Obstaja tako sistem, ki ima tematski vokal *e* v vseh oblikah sedanjika (*imem*, *imeš*, *ime* itd.), eden izmed anketiranih učiteljev (na podlagi izkušenj s študenti iz Bosne in Hercegovine) pa poroča o spregatvi s tematskim vokalom *a* tudi v nedoločniku (*imate*). V tem članku se s tema sistemoma ne ukvarjamo.

Spregatev predstavljena v tabeli 1 je avtorju članka znana iz časov, ko se je kot študent udeleževal pouka slovenščine na Univerzi v Beogradu in drugje. Avtor se spomni, da ga je oblika *imejo*, ki se je pojavljala pri drugih udeležencih presenečala, ker te napake ni poznal iz prejšnjih izkušenj z govorniki srbohrvaščine, ki so se slovenščino učili neposredno v slovensko govorečem okolju. Potem je isto napako avtor zmeraj znova opažal pri svojih učencih. Za potrebe tega članka je avtor julija 2021 opravil spletno anketo za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika za govorce srbohrvaščine³. V procesu nastajanja tega članka je avtor celo spontano 'izvabil' to napako pri petih govorniki srbohrvaščine, ki jih je izpostavil le slovenskemu nedoločniku in trem osebam sedanjika ednine.

Na prvi pogled se takšna spregatev ne more razložiti z vplivom prvega jezika, saj ima srbohrvaška ustreznica tematski vokal *a* v celotni sedanjiki spregatvi, kot je pokazano v tabeli 2.

³ Anketa je dostopna na spletni strani https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeJHLfyVC4lIxxFNNVbgDaKEz6QKJ_5ty03bOCb3YVupEpGaw/viewform?usp=sf_link.

	Ednina	Množina
1. oseba	imam	imamo
2. oseba	imaš	imate
3. oseba	ima	imaju

Tabela 2. Sklanjatev glagola *imati* 'imeti' v srbohrvaščini.

Preden se lotimo razlage napake, je pomembno poudariti, da je napaka značilna le za nekatere govorce srbohrvaščine. Kot že omenjeno, avtor to napako pozna iz Beograda, in sicer iz konteksta eksplicitnega pouka. Kot bo pokazano v razdelku 3.3, različice srbohrvaščine, v katerih je aktivno pravilo, ki povzroča napako *imejo*, niso definirane glede na države in etnične skupine, temveč glede na prozodijske značilnosti.

Še en pomemben vidik te napake je, da ne gre za 'trdovratno' napako, kar pomeni, da je ne gre pričakovati v slovenščini učencev na bolj naprednih ravneh. To je glede na visoko pogostost oblike *imajo* v slovenščini razumljivo – gre za najbolj pogosto glagolsko obliko na *-jo* v korpusu Gigafida in za 18. glagolsko obliko po pogostosti nasploh. K hitremu izginotju prav tako prispeva popravljanje, ki je, kot kaže, precej pogosto, saj večina tako anketiranih učiteljev kot drugih govorcev slovenščine ocenjuje, da gre za 'resno' napako, na katero je treba opozarjati osebe, ki se učijo slovenščino.

Cilj tega prispevka je razlaga izvora oblike *imejo*. Kot bomo videli v nadaljevanju, napako povzroča precej abstraktno pravilo, ki velja v nekaterih različicah srbohrvaščine in ki pri pouku slovenščine ne bo uporabno. Zato lahko že na tem mestu opozorimo, da za prakso pouka slovenščine analiza ne bo imela večjih posledic in da je najbolj priporočljiva strategija enostavno ponavljanje pravilne oblike *imajo*.

2 Kako razlagamo napake v učenju drugega jezika?

Analiza napak je ena izmed glavnih nalog teorij učenja drugega jezika (za sodoben pregled gl. npr. Ortega 2014). Med dejavniki, ki vplivajo na napake pri učenju drugih jezikov, je najpomembnejši prvi jezik. Medtem ko je v starejši literaturi pogosta uporaba termina *interferenca*, prevladujeta v novejših virih termina *transfer* in *medjezikovni vpliv* (glej diskusijo v Ortega 2014, 31). Medjezikovni vpliv razloži veliko večino napak v drugem jeziku, medtem ko pridejo ostali dejavniki v poštev načeloma le takrat, ko razlaga s prvim jezikom ni mogoča. Dva značilna dejavnika pri razlagi napak, ki ne izvirajo iz prvega jezika, sta *zaznamovanost* in *splošnost*. Nekateri govorci v drugem jeziku uporabljajo univerzalno nezaznamovane strukture, tudi če imata tako prvi kot drugi jezik zaznamovano strukturo. Tako je (nezaznamovano) predglagol-

sko zanikanje značilno za govorce norveščine, ki se učijo angleščino (v stavkih kot *I not like that, To mi ni všeč*), kljub temu da imata oba jezika zaglagolsko zanikanje (Ravem 1968). Splošnost v tem kontekstu pomeni, da se v drugem jeziku pojavljajo posplošitve pravil drugega jezika, ki jih v prvem jeziku ni. Tako denimo nekateri govorci srbohrvaščine, ki se učijo slovenščino, stavek *Učim se slovenščino tri mesece* zanikajo takole *Ne učim se slovenščine treh mesecev*, saj posplošujejo roditeljsko zanikanja na vsa tožilniška dopolnila.

3 Kako razlagamo imejo?

Na podlagi predstavljenih možnosti razlage napak ni jasno, katera bi bila ustrezna za obliko *imejo*. Kot že povedano v razdelku 1, se oblika *imejo* ne zdi rezultat medjezikovnega vpliva, saj je njena srbohrvaška ustreznica *imaju*. Prav tako neprepričljiva se zdi razlaga s pomočjo zaznamovanosti, saj drugačen tematski vokal v tretji osebi množine sedanjika ni univerzalno nezaznamovana struktura. Tudi posplošitev slovenskega pravila ne more biti razlaga, saj ni slovenskega pravila, ki bi razložilo premeno tematskega vokala v tretji osebi množine sedanjika.

V nadaljevanju bomo pokazali, da gre vendarle za vpliv srbohrvaščine, do katerega pa ne pride na ravni oblik, temveč na ravni abstraktnih pravil, ki povezujejo določene dele spregatev. Gre za pomemben vidik teorije medjezikovnega vpliva, tj. za prenosnost (angl. *transferability*). To, katere strukture in pravila prvega jezika bodo vplivali na drugi jezik, je delno odvisno od tega, kako podobna se govorcu zdita jezika. Kot bo pokazano v razdelku 3.1, je pravilo, ki povzroča obliko *imejo*, navezano na tematske skupine (tj. skupine glagolov, ustvarjene glede na kombinacije tematskih vokalov). Govorci torej izhajajo iz tega, da imata oba jezika iste oz. primerljive tematske skupine. Kot bomo videli, to ni slabo izhodišče, saj se tematske skupine v obeh jezikih skoraj popolnoma prekrivajo. V razdelku 3.2. se osredotočamo na tematsko skupino *a/a* (največjo v obeh jezikih) in pokažemo prozodijsko povezanost med nedoločnikom in tretjo osebo množine v standardni srbohrvaščini, zlasti pa v različicah, v katerih so kolikostne razlike omejene na zloge z naglasom in visokim tonom, kot je beograjščina. V teh različicah mora govorec internalizirati pravilo, ki neposredno povezuje tematski vokal nedoločnika s tematskim vokalom tretje osebe sedanjika. V razdelku 3.3. opišemo scenarij, po katerem dobi glagol *imeti* začetniško spregatev, predstavljeno v tabeli 1.

3.1 Tematske skupine v slovenščini in srbohrvaščini

Tabela 3 vsebuje vse skupine glagolov glede na kombinacijo tematskih vokalov v nedoločniku in sedanjiku v slovenščini in srbohrvaščini (prevod srbohrvaških primerov je podan samo v primerih, kjer ni očiteno). Seznam je nastal v okviru mednarodnega projekta Glagol v

hiperprostoru, ki poteka na univerzah v Gradcu in Novi Gorici. Izhodišče za slovenski del seznama je vzorec 3000 najpogostejših glagolov v korpusu Gigafida, medtem ko vsebuje srbohrvaški vzorec več kot 5000 najpogostejših glagolov iz korpusov bsWac, hrWac in srWac (Ljubešič in Klubička 2014).

slovenščina		srbohrvaščina	
skupina	primer	skupina	primer
Ø/e	gristi, griz <u>e</u> m	Ø/e	gristi, griz <u>e</u> m
a/e	brati, ber <u>e</u> m	a/e	grebati, greb <u>e</u> m 'grebsti'
e/e	smeti, sm <u>e</u> m	e/e	smeti, sm <u>e</u> m
ni/ne	toniti, ton <u>e</u> m	nu/ne	tonuti, ton <u>e</u> m
Ø/ne	stati, stan <u>e</u> m	Ø/ne	pasti, pad <u>n</u> e(m)
ova/uje	kovati, kuj <u>e</u> m	ova/uje	kovati, kuj <u>e</u> m
i/i	ljubiti, ljub <u>i</u> m	i/i	ljubiti, ljub <u>i</u> m
a/a	padati, pad <u>a</u> m	a/a	padati, pad <u>a</u> m
e/i	goreti, gor <u>i</u> m	e/i	goreti, gor <u>i</u> m
a/i	držati, drž <u>i</u> m	a/i	držati, drž <u>i</u> m
a/je	pisati, piš <u>e</u> m	a/je	pisati, piš <u>e</u> m
(va/je)	pljuvati, plju <u>j</u> e(m) (samo v dvojnicah)	va/je	pljuvati, plju <u>j</u> e(m)
		iva/uje	kazivati, kazuj <u>e</u> m 'pripovedovati'

Tabela 3. Tematske skupine v slovenščini in srbohrvaščini.

Tabela 3 kaže, da je 12 od 13 tematskih skupin med jezikoma prekrivnih. Celo preostala srbohrvaška skupina *iva/uje* v veliko primerih ustreza skupini *ova/uje* v slovenščini (npr. par *vpisovati, vpisujem - upisivati, upisujem*). Na osnovi tabele se zdi precej razumljivo, da govorniki srbohrvaščine privzemajo, da ima slovenščina primerljive tematske skupine.

Pozoren bralec je že opazil, da na seznamu tematskih skupin ni skupine, v katero bi sodil glagol *imeti: e/a*. Pri klasifikaciji glagolov se je raziskovalna skupina omenjenega projekta namreč držala načela, da se zaradi posameznih glagolov ne sme povečevati število tematskih skupin, tj. da ne bo skupin, v katere bi sodil en sam glagol. Tako so kot izjemni za slovenščino razvrščeni glagoli *biti, iti* in *imeti*, medtem ko je bil v srbohrvaščini kot izjemen obravnavan samo glagol *biti*. Že na tej točki je jasno, da je med izjemami v slovenščini glagol *imeti* izjemen, saj za razliko od glagolov kot *biti* (v obeh jezikih) in *iti*, ne kaže alomorfije in načeloma *izgleda* kot navaden glagol s tematskimi vokali, ki se

pojavljajo tudi v drugih skupinah. A vendar gre za *kombinacijo* tematskih vokalov, ki ni izpričana drugje v jeziku.

Zaradi nepričakovane kombinacije tematskih vokalov del govorcev srbohrvaščine glagol *imeti* pripiše skupini *a/a*, ki je glede na število glagolov v vzorcu največja skupina v obeh jezikih in v kateri velja pravilo, ki povezuje nedoločnik s tretjo osebo ednine, kot je opisano v naslednjem razdelku.

3.2 Posebna povezava med nedoločnikom in tretjo osebo množine sedanjika v srbohrvaščini

Za srbohrvaščino je splošno značilno, da se tretja oseba množine sedanjika obnaša nekoliko drugače od vseh drugih oseb. Za večino tematskih skupin je razlika v tem, da tematski vokal samo v tej osebi ni viden (npr. v *drž-i-mo*, *drž-i-te*, ampak *drž-e* ali *piš-e-mo*, *piš-e-te*, ampak *piš-u*).

V skupini *a/a* ima tretja oseba množine isto strukturo kot ostale osebe (npr. *gled-a-mo*, *gled-a-te*, *gled-a-ju*) – v mnogih glagolih te skupine ta oblika ni nikakor posebna. Vendar ima v večini glagolov te skupine tretja oseba množine sedanjika drugačno prozodijo kot vse ostale osebe.

V podatkovni bazi projekta Glagol v hiperprostoru je v srbohrvaščini v tematski skupini *a/a* 1711 glagolov. Od njih ima 1151 (67 %) dolgi samoglasnik pred tematskim vokalom. Za vse glagole z dolgim samoglasnikom v vzorcu je značilno, da imajo v sedanjiku spremeno prozodije med tretjo osebo množine in vsemi ostalimi osebami, kar je predstavljeno v tabeli 4. Na levi strani je tradicionalen zapis, pri katerem so združeni naglas, visok ton in naglašena dolžina. Bolj praktičen je zapis z mednarodno fonetično abecedo, v kateri je naglas vedno označen z ' ' pred naglašanim zlogom (npr. 'ta), dolžina z dvopičjem s trikotniki (npr. ta:), visoki ton pa z akutom (npr. tá). Pri tem sledimo Zsigi & Zec (2013), ki sta pokazali, da so tako imenovani rastoči naglasi (sh. *uzlazni naglasci*) sestavljeni iz enega zloga z naglasom, ki mu sledi en zlog z visokim tonom.

	Tradicionalni zapis		Mednarodna fonetična abeceda (IPA)	
Nedoločnik	odspávati		ot'spa:váti	
Sedanjik	Ednina	Množina	Ednina	Množina
1. oseba	òdspāvām	òdspāvāmo	'otspá:va:m	'otspá:va:mo
2. oseba	òdspāvāš	òdspāvāte	'otspá:va:ʃ	'otspá:va:te
3. oseba	òdspāvā	odspāvājū	'otspá:va:	ot'spa:vájū:

Tabela 4. Naglas glagola *odspavati* 'pospati, odspati' (v Vuk-Daničičevi normi).

Tabela 4 predstavlja sistem, ki se imenuje Vuk-Daničičeva norma, opisan in normiran v devetnajstem in prvi polovici dvajsetega stoletja in velja za standardno različico celotne srbohrvaščine (seveda pod štiri različnimi uradnimi imeni). V tem sistemu se dolgi samoglasniki lahko pojavljajo povsod v besedi – razen pred naglašenim zlogom. V sistemu imata tretja oseba množine in nedoločnik isto pozicijo naglasa in visokega tona. Distribucija visokega tona je v tem sistemu (za to skupino glagolov) predvidljiva. Če pogledamo končnice v množini, vidimo, da je končnica tretje osebe drugačna kot drugi dve, ker nima podaljšanega tematskega vokala. V analizi v okviru optimalnostne teorije Simonović (2021) predlaga, da je sedanjiški morfem dodatna mora, ki podaljša tematski vokal v vseh osebah razen tretje osebe množine, ter da se visoki ton (od katerega je odvisen naglas) izogiba podaljšanim tematskim vokalom. Deskriptivno pravilo bi bilo, da je visoki ton na tematskem vokalu – razen če je ta dolg. Če je tematski vokal dolg, je visoki ton na zlogu pred njim. Ko je visoki ton pripisan, se naglas pripiše na zlog pred zlogom z visokim tonom, če je za to dovolj prostora. Če prostora ni, sta tako naglas kot visoki ton na istem zlogu, kar pa povzroča 'padajoč naglas' (sh. *silazni naglasak*). To se dogaja v vseh osebah sedanjika razen tretje osebe množine glagola *spavati* 'spati', predstavljenega v tabeli 5.

	Tradicionalni zapis		Mednarodna fonetična abeceda (IPA)	
Nedoločnik	spávati		'spa:váti	
Sedanjik	Ednina	Množina	Ednina	Množina
1. oseba	spâvâm	spâvâmo	'spá:va:m	'spá:va:mo
2. oseba	spâvâš	spâvâte	'spá:va:f	'spá:va:te
3. oseba	spâvâ	spâvajū	'spá:va:	'spa:vájū:

Tabela 5. Naglas glagola *spavati* 'spati' (v klasični standardni srbohrvaščini).

V Vuk-Daničičevem standardu je povezava med nedoločnikom in tretjo osebo množine torej precej površinska in pravilo, ki bi te dve obliki povezovalo, ni nujno.

Za razliko od Vuk-Daničičevega standarda, ki se še vedno govori (npr. v mnogih delih Bosne in Hercegovine), ima veliko sodobnih različic srbohrvaščine več omejitev na pojavljanje dolgih nenaglašenih samoglasnikov. V beograjščini so nenaglašeni dolgi samoglasniki omejeni na pozicijo pod visokim tonom. Posledično je spregatev glagola *odspavati* 'pospati, odpati' v beograjščini drugačna, kot kaže tabela 6.

	Tradicionalni zapis		Mednarodna fonetična abeceda (IPA)	
Nedoločnik	odspávati		od'spa:váti	
Sedanjik	Ednina	Množina	Ednina	Množina
1. oseba	òdspāvam	òdspāvamo	'odspá:vam	'odspá:vamo
2. oseba	òdspāvaš	òdspāvate	'odspá:vaʃ	'odspá:vate
3. oseba	òdspāva	odspāvaju	'odspá:va	od'spa:váju

Tabela 6. Naglas glagola *odspavati* 'pospati' v beograjščini.

Sistem, predstavljen v tabeli 6, je sistem, ki potrebuje pravilo za povezovanje nedoločnika in tretje osebe množine. Glede na to, da na tematskih vokalih ni kolikostnih razlik, mora biti razlika med tretjo osebo množine in vsemi ostalimi osebami drugega izvora. Pravilo za to je formulirano v (1).

- (1) Če je glagol v tematski skupini, ki ima kot sedanjiški tematski vokal *a*, ima tretja oseba množine nedoločniški tematski vokal.

Pravilo v (1) je v beograjščini relevantno samo za glagole v skupini *a/a*, ki imajo različen naglas v nedoločniku in sedanjiku. Poleg glagolov z dolgim samoglasnikom pred tematskim vokalom sodi tja še glagol *igrati* (vsaj za nekatere govorce). Te glagole lahko razumemo kot podskupino s tematskima vokalomá *á/a* (glede na to, da je v takih primerih visoki ton vedno na nedoločniškem tematskem samoglasniku).

3.3 Na oder stopi *imeti*, *imam*

Na zelo zgodnji stopnji razvoja slovenščine izhajajo govorci iz enakih tematskih skupin in enakih pravil v obeh jezikih. Glede na to da glagol *imeti*, *imam* ne sodi v nobeno znano tematsko skupino, ga govorci začasno spravijo v največjo skupino *a/a*, v kateri se uveljavi pravilo (1). To pravilo običajno spreminja ton, a v tem primeru spremeni tudi kakovost samoglasnika, tj. *a* v *e*.

Ta način uveljavljanja pravila (1) je dokaz, da je visoki ton vsaj v beograjščini (in prozodijsko podobnih različicah) del reprezentacije tematskega vokala.

4 Zaključek

V prispevku smo razložili izvor začetniške napake *imejo*. Gre za uveljavljane pravila, ki je del nekaterih različic srbohrvaščine in neposredno povezuje tematske vokale v nedoločniku in tretji osebi sedanjika v skupini *a/a*.

Splošnih posledic za ustrezen opis (beograjske) srbohrvaščine je mnogo. Ugotovili smo, da imajo glagoli v leksikalni reprezentaciji pare

tematskih vokalov, ki imajo določeno prozodijo. Prav tako smo ugotovili, da so deli spregatve lahko povezani s pomočjo pravil, ki nimajo nobene skladenjske utemeljitve oz. so zgolj morfološka.

Glede začetniške slovenščine govorcev srbohrvaščine smo ugotovili, da se v slovenščino prenaša sistem tematskih samoglasnikov, in sicer skupaj z morfološki pravili, ki se na njih nanašajo.

Literatura

Gigafida. Dostopno na <http://www.gigafida.net/>

Ljubešić, Nikola in Filip Klubička. 2014. »{bs,hr,sr}WaC - Web corpora of Bosnian, Croatian and Serbian«. *Proceedings of the 9th Web as Corpus Workshop (WaC-9)*: 29-35. Dostopno na: <https://aclanthology.org/W14-0405/>

Ortega, Lourdes. 2014. *Understanding second language acquisition*. London: Routledge.

Pirih Svetina, Nataša. 2005. *Slovenščina kot tuji jezik*. Domžale: Založba Izolit.

Ravem, Roar. 1968. »Language acquisition in a second language environment«. *International Review of Applied Linguistics* 6: 175–185.

Simonović, Marko. 2021. »Derived long vowels as moraic spans: Why tone avoids derived long vowels«. Predavanje na konferenci 18th Old World Conference on Phonology (OCP), Univerza na Balearskih otokih.

Zsiga, Elizabeth & Draga Zec. 2013. »Contextual Evidence for the Representation of Pitch Accents in Standard Serbian«. *Language and speech* 56 (1): 69–104. <https://doi.org/10.1177/0023830912440792>

Marko Simonović
Univerzitet u Gracu
Institut za slavistiku
Austrija
marko.simonovic@uni-graz.at

OD KOD *IMEJO*? ŠTA NAM POČETNIČKA GREŠKA NA SLOVENAČKOM GOVORI O STRUKTURI GLAGOLA U SRPSKOHRVATSKOM

Cilj ovog članka je objašnjenje oblika *imejo* 'imaju' (umesto *imajo*) u početničkom slovenačkom izvornih govornika srpskohrvatskog jezika. Na prvi pogled se ne radi o uticaju prvog jezika, jer srpskohrvatski u ovom obliku ima tematski samoglasnik *a* (*imaju*), baš kao i slovenački ekvivalent (*imajo*). Analiza srpskohrvatskog glagolskog sistema, posebno prozodije i tematskih samoglasnika, međutim, pokazuje da je u pitanju uticaj srpskohrvatskog, samo ne na razini oblika, već na razini apstraktnog pravila. Pravilo, koje nije aktivno u slovenačkom, ali je aktivno u

(barem nekim) varijetetima srpskohrvatskog, povezuje infinitiv s trećim licem množine sadašnjeg vremena. Kao što precizna formulacija pravila pokazuje, pogreška se očekuje kod govornika onih novoštokavskih varijeteta koji imaju kontrastivan ton te kvantitativne razlike ograničene na slogove s naglaskom i/ili visokim tonom. Jedan od takvih varijeteta je govor Beograda. Predložena analiza ima implikacije za reprezentaciju tematskih vokala u srpskohrvatskom jeziku, gde su tematski vokali predstavljeni kao morfeme s leksički specifikovanom prozodijom.

Ključne reči: početnički slovenački, srpskohrvatski, međujezični uticaj, analiza pogrešaka, tematski vokali, prozodija

Marko Simonović
University of Graz
Institute of Slavic Studies
Austria
marko.simonovic@uni-graz.at

OD KOD *IMEJO*? WHAT DOES A BEGINNER'S MISTAKE IN SLOVENIAN REVEAL TO US ABOUT THE VERBAL STRUCTURE IN SERBO-CROATIAN?

The aim of this article is to explain the form *imejo* 'they have' (for the target form *imajo*) in beginner-level learners of Slovenian whose mother tongue is Serbo-Croatian. At first glance, this mistake does not appear under the influence of the first language, as Serbo-Croatian has the thematic vowel *a* in this form (*im-a-ju*), just like the Slovene target form (*im-a-jo*). However, an analysis of the Serbo-Croatian verbal system, especially prosody and thematic vowels, shows that the mistake occurs under the influence of Serbo-Croatian, not at the level of form, but at the level of an abstract rule. The rule, which is not active in Slovenian, but is active in (at least some) varieties of Serbo-Croatian, connects the infinitive with the third person plural of the present tense. As the precise formulation of the rule shows, the form *imejo* is expected in speakers of those Neo-Štokavian varieties that have a distinctive tone and distinctive vowel-length limited to syllables with stress and/or high tone. One such variety is that of Belgrade. The proposed analysis has implications for the representation of thematic vowels in Serbo-Croatian, which are argued to be represented as morphemes with lexically specified prosody.

Keywords: beginners' Slovenian, Serbo-Croatian, crosslinguistic influence, error analysis, theme vowels, prosody

Primljeno / Prejeto / Received: 22. 07. 2021.
Prihvaćeno / Sprejeto / Accepted: 20. 10. 2021.

Izobraževanje in usposabljanje učiteljev s poudarkom na učiteljih slovenščine

Povzetek

Postprofesionalna sodobnost od učiteljev zahteva vsestransko vseživljenjsko izpopolnjevanje, kar do neke mere zahteva tudi *Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja*, natančneje pa opredeljuje *Pravilnik o napredovanju zaposlenih v vzgoji in izobraževanju v nazive*. Model profesionalnega razvoja učiteljev predvideva napredovanje po fazah od novinca do eksperta na podlagi pridobljenih izkušenj, ki so povezane z delovno dobo, k temu pa pripomore tudi dodatno izobraževanje. Učitelji so zanj zainteresirani, ponudbo pa najdejo v *Katalogu programov nadaljnega izobraževanja in usposabljanja strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju*. S slovenističnega vidika je zanimivo, da se slovenščina pojavlja v različnih vlogah, kot jezik sporazumevanja, jezik učnega procesa, jezik okolja in učni predmet, zadnjemu segmentu pa je namenjen tudi del programov, vendar za leto 2019/2020 pomembno več književnim kot jezikovnim vsebinam. Zato je nazadnje izpostavljen še program Jezikovnotehnološko izpopolnjevanje učiteljev kot primer programa, namenjenega posebej učiteljem slovenščine, ki je bil zaradi tematske aktualnosti (korpusno jezikoslovje) in izvedbene prilagodljivosti uspešen ter kaže primer dobre prakse.

Ključne besede: profesionalni razvoj učiteljev, učitelji slovenščine, nadaljnje izobraževanje in usposabljanje, didaktika slovenščine, jezikovne tehnologije

1 Uvod

Moj razmislek izhaja iz branja odmevne Peticije za spremembo šolskega sistema, objavljene 28. januarja 2019, v kateri je Društvo Svet Staršev pozivalo k številnim spremembam na področju šolstva zaradi domnevnih nepravilnosti, k podrobnejšemu vpogledu pa me je nagovorila deseta točka, ki se glasi:

10. REDNA IZOBRAŽEVANJA IN USPOSABLJANJA UČITELJEV, SPODBUJANJE NOVOSTI, NAGRADE ZA IZNAJDLJIVE UČITELJE

POVZETEK

Učitelji vzgajajo in izobražujejo naše otroke, bodoče državljane Republike Slovenije. So najbolj pomembne osebe v življenju naših otrok. Spodbujajmo jih h napredku, nudimo jim nagrade, nudimo jim motivacijo. Naredimo njihov poklic časten, preverjajmo njihovo kakovost in opolnomočimo jih z literaturo svetovno znanih nevrologov in psihologov.

PREDLOG

Predlagamo, da denar, ki je namenjen NPZ, denar, ki je namenjen preobsežnemu učbenišskemu skladu namenimo učiteljem, njihovem izobraževanju, njihovim nagradam. Danes je najmanj cenjen poklic v javni upravi učitelj, kar je za nas starše in tudi učitelje absurd. Učitelj naredi za naše otroke veliko več, kot kdorkoli. Učitelj vzgaja naše otroke, jih izobražuje in zaradi tega naj bo spoštovan in cenjen. Predlagamo, da se izbira najboljšega učitelja glede na regijo, predlagamo, da se učitelj, ki prinese novitete in učitelj, ki je izbran za najboljšega učitelja v določeni regiji dobi z ostalimi učitelji na izobraževanju in o svojih metoda pouči druge učitelje. Celo življenje se učimo. Vsi si želimo širiti svoje znanje in vsi si želimo biti odlični pri delu, ki ga opravljamo. Naj se stvar, ki je pozitivna v praksi za otroke in starše širi dalje. Predlagamo redno usposabljanje učiteljev in letne psiho-socialne teste.

(Šram 2019)

Pri peticiji se sicer pomanjkljivosti kažejo na več ravneh, pri čemer ji ne očitam pričakovane laičnosti, temveč predvsem vsebinsko nedoslednost, kontradiktornost, nerealnost pričakovanj in obupano zahtevanje brez globlje seznanjenosti s kompleksnostjo sistema, kakršen je šolski, poleg tega pa je šibka tudi sama sestava besedila, saj je prepredeno z napakami in nespretnim izražanjem, kar celotnemu predlogu, s katerim so podpisniki peticije pozivali javnost in pristojne organe k spremembi, znižuje verodostojnost in odvzema resnost prizadevanj novonastalega gibanja. Med drugim želim v prispevku pokazati, da stanje pravzaprav ni tako neugledno in brezperspektivno, kot ga želi prikazati avtorica peticije Nataša Šram, predsednica Društva Svet Staršev.

Moja izhodišča temeljijo predvsem na prepričanju, da je vsak učitelj zavezan k doseganju čim boljših rezultatov, kar je lažje preverljivo pri izobraževalnih in funkcionalnih učnih ciljih, prav vzgojni pa so nemalokrat še pomembnejši, a obenem težje merljivi. Za zagotavljanje uspešnosti pedagoškega procesa je nepogrešljivo biti v nenehnem stiku z aktualnim dogajanjem ter novimi spoznanji stroke, poleg tega pa slediti tudi splošnim pedagoškimi in didaktičnim smernicam. Ravno to je tudi zakonsko regulirano, in sicer je nadaljnje izobraževanje in

usposabljanje učiteljeva pravica ter dolžnost. Ugotoviti želim, kakšno je dejansko stanje na tem področju, kolikšen delež udeležbe je obvezen, katere vrste izobraževanj obstajajo in kakšen je odnos učiteljev do njih. Predvidevam namreč, da je ponudba nadaljnjih izobraževanj zadostna, odprto pa ostaja vprašanje, do kolikšne mere učitelji to prenesejo v prakso.

V teoretičnem delu najprej opišem izobraževalno pot učitelja (slovenščine), natančneje predstavim njegov poklicni razvoj, s posebnim ozirom na točko prehoda, kot lahko pojmujeemo opravljanje strokovnega izpita. S pomočjo strokovne literature, ki obravnava izobraževanje in usposabljanje učiteljev, povzamem spoznanja o namenu teh dejavnosti in dejavnikih, ki pogojujejo učinkovit prenos teh znanj in veščin v poučevalno prakso.

V empiričnem delu je moj namen raziskati stanje glede izobraževanja in usposabljanja učiteljev v Sloveniji. S pregledom pravnih aktov preverim, kakšna so zakonska določila in učiteljeve dolžnosti na tem področju, nato pa še, kakšna je ponudba za udeleževanje različnih izobraževanj. Našteti so torej nekaj možnosti seminarjev, tečajev in projektov, ki jih omogočajo različni izvajalci, nazadnje pa sledi še študija primera, pri čemer izbrani izobraževalni program analiziram z vidika ustreznosti in uporabnosti, ugotovitve pa uporabim za oblikovanje predloga za prenos znanja v prakso.

2 Teoretična izhodišča

Kadar govorimo o izobraževanju in usposabljanju učiteljev, velja ponovno poudariti, da tovrstno učenje spada na področje andragogike (Jorgić 2011, 32). Udeleženci izobraževanj so namreč odrasli posamezniki z že pridobljeno izobrazbo, kar pomeni, da niso več vključeni v programe rednega izobraževanja. Pretežno se v nadaljevalne izobraževalne programe vključujejo priložnostno, občasno, saj gre za enkratne dogodke, redkeje pa so ti povezani v sklope ali dolgotrajne projekte. Vsakršno izobraževanje odraslih se seveda razlikuje od običajnega pedagoškega in učnega procesa pri otrocih že po tem, da so v vlogi učenca kognitivno, značajska, vedenjsko zreli ljudje in pravzaprav že izoblikovani strokovnjaki, torej dodatna izobraževanja razumemo le kot nadgrajevanje znanja oziroma seznanjanje z novimi spoznanji stroke ali izboljševanje pedagoškega pristopa, ki vodi do ekspertnosti (Stupar 2015, 75). Ravno zato moramo priznati, da je za vsakega učitelja bistveno, da se izpopolnjuje, kajti zaradi nenehnega znanstvenega raziskovanja na eni in spreminjajočih se potreb različnih generacij učencev na drugi strani se mora učitelj kot posrednik med njima ves čas truditi za ohranjanje dialoga, biti vsebinsko natančen, aktualen.

2.1 Profesionalni razvoj učitelja

Posameznik v učiteljskem poklicu med opravljanjem slednjega opravi in doživi nekakšno karierno evolucijo, saj se spreminja, čemur v pedagogiki že nekaj časa namenjajo več pozornosti. Različni avtorji profesionalni razvoj učitelja različno pojmujejo (Marentič Požarnik 2000), vendar gre v vsakem primeru za niz skupnih opažanj, ki povzemajo glavne značilnosti profesionalca praktika v določenem obdobju od izobraževanja in začetka poučevanja ob prvi zaposlitvi do izkušnosti pred upokojitvijo. Ryanov model (po Stupar 2015, 73) opisuje, kako se v teh obdobjih spreminja tudi učiteljevo doživljanje samega sebe in poklica, ter pravi, da je najprej na vrsti faza idealizacije oziroma obdobje idealnih predstav. Ta traja pravzaprav že od vznika posameznikovega zanimanja za pedagoški poklic in odločitve zanj ter praktično ves čas izobraževanja, medtem pa si bodoči učitelj sebe v tej vlogi zamišlja popolnega, boljšega od ostalih ali svojih učiteljev, navdušuje se nad poučevanjem nasploh in ima o njem popačeno idealizirano predstavo, do lastnega ravnanja in domnevno naprednih stališčih pa premalo kritičen. Temu sledi zaposlitev in soočenje z resničnim stanjem ter dejansko preizkušanje v vlogi učitelja, kar je pogosto zelo intenziven in naporen proces, zato ga imenujemo tudi obdobje preživetja. Začetno uvajanje v novo delovno okolje in postopno poklicno osamosvajanje povzroča marsikatero stisko, vzbuja dvome in negotovost glede lastne ustreznosti, pojavi se prepričevanje o kakovosti svojih dejavnosti, primernosti odločitev, doseganja ciljev. Tako imenovano obdobje preživetja lahko traja različno dolgo, menda celo nekaj let, v povprečju pa se opisane značilnosti predvidoma najizraziteje in najmočnejše pojavijo ter vztrajajo od oktobra do decembra v prvem šolskem letu posameznikovega poučevanja. Po premaganih številnih izzivih učitelj pridobi profesionalno samozavest, ki pa se razvija postopoma, na primer z občutkom nadzora in avtoritete v razredu, z osebnim zadovoljstvom ob ustvarjalno zasnovani in dobro izpeljani učni uri. Vse to spada v obdobje izkušnosti, ki zagotavlja tudi večjo mero uspešnega predvidevanja in razreševanja težav, upoštevanje okoliščin in prilagodljivost, celo željo po spremembah, vsekakor pa se zmanjšuje strah pred neznanimi, novimi situacijami, v najboljšem primeru celo izgine.

Prevladujoče lastnosti so nekateri avtorji še razčlenili in izdelali tako imenovani fazni model, ki ga poznamo tudi pod imenom model profesionalnega razvoja po Berlinerju, Sheckleyju in Allenu ter Dreyfusu, ki je predstavljen v naslednji preglednici (Valenčič Zuljan 2001, 127).

Raven (stopnja usposobljenosti)	1. Zaznavanje situacije 2. Celostna ocena situacije 3. Odločitev za akcijo	Usmerjenost	Ravnanje	Proces učenja
1. Učitelj novinec	1. situacijsko zaznavanje 2. analitična ocena 3. racionalna odločitev	Razumevanje temeljnih pravil in postopkov.	Pri ravnanju in odločanju togo upošteva pravila. Ni še občutljiv na kontekst dogajanja.	90 % sprejemanja, 10% preoblikovanja
2. Učitelj začetnik	1. situacijsko zaznavanje 2. analitična ocena 3. racionalna odločitev	Usmerjenost v kontekst. Razvijanje celostnega ravnanja.	Od pravil k situaciji. Pri odločanju in ravnanju že upošteva situacijo (kontekst dogajanja).	70 % sprejemanja, 30% preoblikovanja
3. Usposobljeni učitelj (praktik)	1. situacijsko zaznavanje 2. intuitivna ocena 3. racionalna odločitev	Razvijanje splošnih principov (posploševanje).	Od situacije k načrtu. Pri odločanju in ravnanju ga vodi splošni načrt.	50 % sprejemanja, 50 % preoblikovanja
4. Uspešni učitelj (ekspert)	1. situacijsko zaznavanje 2. intuitivna ocena 3. racionalna odločitev	Povezovanje izkušenj v enovit scenarij.	Od načrta k intuiciji. Pri odločanju ga usmerja intuicija.	30 % sprejemanja, 70 % preoblikovanja
5. Ekspert	1. situacijsko zaznavanje 2. intuitivna ocena 3. intuitivna odločitev	Oblikovanje predelane in požlahtnjene institucije.	Akcija in situacija pomenita enako.	10 % sprejemanja, 90 % preoblikovanja

Tabela 1. Model profesionalnega razvoja učitelja.

Jasno je torej, da pri napredovanju ni v ospredju število let poučevanja, vsakršno časovno zamejevanje bi bilo v tem smislu zgolj posploševanje, a nujno tudi banaliziranje izkušenj (prim. Hargreaves in Fillan 1992 po Stupar 2015, 74), temveč je pomembneje spremljati proces transformacije, ki je, kot je očitno iz preglednice, pospremljen s kompleksnim dogajanjem, izluščimo pa lahko prevladujoče težnje. Bistveno je večdimenzionalno obravnavanje situacij, upoštevanje čim

več okoliščin ter postopno zaupanje intuiciji, ki se izmika zgolj racionalnemu preštevanju in slepemu sledenju pravilom, kar učitelja določa kot razmišljujočega praktika, ki analizira in reflektira svoje ravnanje (Marentič Požarnik 2000, 6-10).

2.1.1 Strokovni izpit kot mejnik

Pogojno bi lahko prehod iz začetne v nadaljevalno fazo enačili z opravljanjem strokovnega izpita (MIZŠRS 2019b). K njemu lahko pristopijo kandidati, ki so opravili 840 ur pedagoškega dela in izvedli pet izpitnih nastopov pred učenci, mentorjem in ravnateljem šole, s katero so v delovnem razmerju. Strokovni izpit je sestavljen iz treh delov, ki preverjajo najprej poznavanje pravne ureditve Slovenije in Evropske unije, posebej seznanjenost z zakonodajo s področja vzgoje in izobraževanja, nato pa še znanje slovenskega knjižnega jezika. Struktura in vsebine so enake za vse bodoče pedagoške delavce, posebej pa izstopa pomemben položaj slovenščine. Ta v vzgojno-izobraževalnih ustanovah ni le učni predmet, marveč tudi jezik poučevanja, zato obvladanje slovenskega knjižnega jezika postavljeno kot kriterij ocenjevanja vseh pedagoških delavcev brez izjeme učiteljev slovenščine in je za večino zelo pomemben (Valencič Zuljan in dr. 2011, 498). Uspešno opravljen strokovni izpit potemtakem pomeni, da je učitelj poučeval že pred njim, po njem pa so njegove kompetence ponovno preverjene in potrjene. Slovenski sistem je s svojo zahtevo po preizkusu kandidatov podoben večini evropskim državam, nikakršna oblika preverjanja in akreditacije pa ni uveljavljena v Grčiji in Romuniji, v Avstriji, Švici in v beneluških, baltskih ter skandinavskih državah razen Švedske, na Češkem, Poljskem, Portugalskem in Islandiji (Eurydice 2018, 2).

2.1.2 Poti do strokovnega izpita

Z vidika popolnega začetnika, največkrat študenta s pridobljeno univerzitetno izobrazbo pedagoške usmeritve, velik izziv predstavlja ravno iskanje zaposlitvenih priložnosti, saj je to nujen pogoj za »nabiranje« zahtevanih ur in posledično opravljanje potrebnih izpitnih nastopov še pred prijavo na sam strokovni izpit. *Pravilnik o spremembah in dopolnitvah pravilnika o pripravništvu strokovnih delavcev na področju vzgoje in izobraževanja* iz leta 2014 je namreč preklical poprej obvezno opravljanje pripravništva, ki je za učitelje z visokošolsko izobrazbo, kamor sodijo učitelji slovenščine, trajalo deset mesecev. Zatem so se začele pojavljati težave z zaposlovanjem mladih učiteljev, kajti po končanem študiju in pridobljeni izobrazbi so imeli izpolnjen le en pogoj za pristop k strokovnemu izpitu od zahtevanih, brez slednjega pa so možnosti za njihovo zaposlitev precej manjše, saj imajo v izbirnem postopku prednost kandidati z že opravljenim strokovnim izpitom, morabit celo več delovnimi izkušnjami. Pedagoško izobraženi mladi so se tako znašli v začaranem krogu, kajti pripravništvo je bil mehanizem, ki

jim je omogočal ne le učinkovito vpeljavo v poučevanje, temveč je premagal tudi začetno zadrego ob iskanju prve zaposlitve, ta pa jim je zagotovila opravljanje strokovnega izpita, s čimer so posledično pridobili enakovrednost za dejavno vključevanje na trg dela (*Mladi plus* 2017).

Z namenom reševanja predstavljene problematike se na državni ravni občasno pripravljajo programi, ki učiteljem začetnikom olajšajo zaposlitvene okoliščine in jih v polnosti pripravijo na samostojno poučevanje in delo v šolskem kolektivu. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije od leta 2016 v okviru projekta Jamstvo za mlade zagotavlja sredstva za prvo zaposlitev še neizkušenih pedagoških delavcev, ki so mlajši od 29 let (*Uradni list* 2019). Podobno zasnovano ima tudi program Učim se biti učitelj (*Šola za ravnateljce* 2019), v okviru katerega so razpisana sredstva za 50 prostih mest. Zaposlitev prijavljenih kandidatov oziroma učiteljev začetnikov, kot je zapisano v dokumentaciji, za polni delovni čas je predvidena za obdobje od oktobra 2019 do aprila 2020, torej šest mesecev, v tem času pa se učitelj celostno uvede v šolsko okolje, razvije strokovne kompetence in se pripravi na opravljanje strokovnega izpita, posebnost tega projekta pa je cilj, ki vključuje pravzaprav ves kolektiv, in sicer stremi k obojestranskemu učenju v smislu učinkovitega uvajalnega obdobja za kandidata, obenem pa usposabljanja šole za njegovo zagotavljanje tudi vnaprej. Gre torej za timsko delo, njegovi ključni izvajalci pa so učitelj začetnik, učitelj mentor in ravnatelj, ki razvijajo ključne kompetence na profesionalnem, socialnem in osebnem področju, kar omogoča zadovoljstvo ob vstopu v učiteljski poklic (Valenčič Zuljan in dr. 2011, 474-475).

2.2 Način učenja učiteljev

Prav omenjeni krog vključenih v učenje nakazuje na zaželeno in danes že uveljavljeno interaktivno oziroma sodelovalno učenje, ki temelji na aktivnem sodelovanju, medsebojni izmenjavi izkušenj in socialni interakciji nasploh, za katero Piaget (Devjak in dr. 2013, 46) meni, da pripomore k socio-kognitivnemu konfliktu, nato pa vodi še k njegovi razrešitvi. Temu učnemu modelu, po katerem naj bi potekalo tako začetno usposabljanje kot nadaljnje izobraževanje učiteljev, pripisujejo veliko prednosti, kot so:

- intenzivna in stimulatívna večsmerna komunikacija,
- miselna in dejavna aktivacija,
- »skrito« in javno vrednotenje ter samovrednotenje,
- kontinuiranost povratnih informacij,
- združevanje individualnih moči in sredstev,
- izmenjava in dopolnjevanje razmišljanj, znanj, izkušenj,
- prijetno vzdušje – odsotnost monotonosti, anksioznosti in napetosti,
- krepitev samozavesti in samonadzora,
- interpersonalni transfer znanja in sposobnosti,

- spodbujanje in razvoj kritike, samokritike, kreativnosti in podobno.

(Jorgić 2011, 75-76)

Na podlagi razsežnosti sprememb, ki jih učitelj doživlja, postane razumljivo, da je poklicni razvoj učitelja kompleksen proces (Valentič Zuljan in dr. 2011, 500-501), ki zajema celotno osebnost, postopoma predružači njegova pojmovanja in spretnosti. Vendarle učenje učitelja ne more biti zvedeno le na golo spreminjanje učnih metod in nadgrajevanje veščin, temveč je nujno potrebna tudi refleksija, kajti gre za notranji proces, in ta šele v polnosti omogoči učiteljev napredek. Upoštevati je treba tudi sodobno razumevanje človeka, ki v posameznika projicira nešteto (samo)opredelitev, saj priznava, da je nosilec več identitet, vpet v različne vloge, dejavnosti in okolja, zato se je holistični pristop prenesel tudi na sfero poklicnega razvoja učitelja in poudarja pomembnost tako formalnega učenja kot tudi neformalnih izkušenj (Valentič Zuljan 2001, 126). Naslednja lastnost, ki jo soglasno izpostavljajo strokovnjaki s področja pedagogike in andragogike, pa je vseživljenjskost (Stupar 2015, 72). V ospredju je zavedanje, da se znanja in izkušnje plastijo ter medsebojno plemenitijo, nikakor pa kljub nenehnemu udejstvovanju ne pride do bliskovitega doseganja ciljev, temveč doživljajo njihovo akumulacijo in nazadnje kulminacijo.

2.3 Razsežnosti delovanja in izobraževanja učiteljev

Področja učiteljevega poklicnega razvoja obsegajo več temeljnih vidikov, in sicer:

- vzpostavljanje konstruktivnega dialoga s svojimi kolegi,
- mentoriranje študentov na praksi in učiteljev pripravnikov,
- analiza dobrih in šibkih plati svojega vzgojno-izobraževalnega dela,
- sodelovanje s starši,
- konstruktivno delovanje v raziskovalno-razvojnih projektih,
- premišljeno vključevanje novih spoznanj v svoje vzgojno-izobraževalno delo in
- vzpostavljanje partnerskega sodelovanja z drugimi šolami in institucijami ter z različnimi strokovnjaki (Čepić in dr. 2019, 30-31).

Izsledki primerjalne raziskave o lastni presoji usposobljenosti slovenskih in hrvaških učiteljev za poklicno delovanje so pokazali, da oboji najboljše ocenjujejo svoje udejstvovanje in prispevek na zadnjih dveh področjih, torej pri večinoma strokovnih nalogah, višje ocene pa so v premosorazmernem razmerju s številom let poučevanja (Čepić in dr. 2019, 31-39). Glede na konkretne rezultate raziskave in tudi sicer prevladujoče značilnosti naš pedagoški sistema spada v tako imenovano paradigmo ekspertnosti oziroma strokovnosti, pri kateri so poudarjene zlasti kompetence in ključna znanja, predana s strani akademikov, uni-

verzitetnih predavateljev, raziskovalcev, vse bolj pa jo v teoretskih priporočilih izrinja holistična oziroma reflektivna paradigma, ki je usmerjena k preverjanju moralnih in drugih stališč ter dopušča svobodno odločanje učitelja. Ta paradigma izraža veliko mero zaupanja v učitelje in njihovo ne le strokovno izpopolnjenost, temveč tudi psihosocialno in etično osveščenost oziroma načelo strokovnosti, avtonomnosti, vseživljenjskega učenja, profesionalnega razvoja, partnerskega sodelovanja, iskanja družbenega konsenza, evalvacije lastnega dela, interdisciplinarnosti in mobilnosti (Stupar 2015, 72; Valenčič Zuljan in dr. 2011, 474-476).

Iz kriterijev, ki so jih v raziskavi preverjali, je jasno, da je učiteljska vloga vsestranska. Poleg ozko usmerjenega strokovnega dela je prisotno tudi delo v kolektivu in še širše sodelovanje z okolico, se pravi interno in eksterno strokovno izpopolnjevanje (Jorgić 2011, 19-21). Že od 80. let 20. stoletja se razvija sodelovalna kultura, ki notranje gledano pri doseganju ciljev pouka upošteva tudi raznolikost učencev, njihove posebnosti in potrebe, zato je pouk diferenciran. Zaradi številnih sprememb in zahtev so se učitelji povezali ter si začeli kot zavezniki izmenjevati izkušnje in primere dobrih praks, kajti »sodelovanja se najboljše naučimo s sodelovanjem« (Jorgić 2011, 105). Ravno z bolj ali manj organiziranimi oblikami reševanja problemov so se pojavili tudi skupinski projekti, učitelji so precej avtonomni in samozavestni, tako imenovano obdobje kolegialnega profesionalizma pa zaradi posledic globalizacijskih tokov in strogih predpisov ter preverjanj njihovega upoštevanja vodi v postprofesionalno obdobje (Barica Marentič 2000), ko se mora učitelj zavedati svoje vloge in prevzeti odgovornost ne le v razredu, temveč tudi v učiteljskem zboru, se čim bolj dejavno vključiti v šolsko življenje, šolo pa preoblikovati v učečo se skupnost. Novi profesionalizem (Kalin 2002) namreč presega osnovne naloge in stremi k izboljšanju družbe nasploh, kar pa zahteva prilagodljivost, dinamičnost, sodelovalnost, vendar obenem tudi odgovornost in kritičnost. *Zelena knjiga o izobraževanju učiteljev v Evropi* priznava, da se namreč učitelj pri opravljanju svojega poklica sooča z izzivi sodobne družbe povsem neposredno, zato mu lahko le preoblikovanje znanja in ustvarjalni pristop, izmenjava izkušenj in sodelovalno razreševanje težav pomagajo razviti poklicno avtonomijo ter posledično postati proaktiven člen v izmišljanju inovacij in doseganju družbenih sprememb (Buchberger in dr. 2000, 39-41).

3 Pregled stanja

Sledeč načelom sodobne pedagogike me zanima, kakšno je stanja na obravnavanem področju. Najprej preverjam, ali je izobraževanja za učitelje tudi obvezno oz. kako je to področje šolstva pravno-formalno regulirano ter kakšen je odnos učiteljev do dodatnih izobraževanj.

Nato se osredotočim na ponudbo programov s posebnim oziroma na učitelje slovenščine, nazadnje pa izpostavim zgleden primer programa, namenjenega posebej učiteljem slovenščine. Pretresanje zastavljenih vprašanj opravljam na ozadju kvalitativne metodologije, tj. deskriptivna metoda s pregledom obstoječih ugotovitev in študija primera.

3.1 Zakonska določila

Krovna zakonska uredba slovenskega šolstva je *Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja* (ZOFVI), ki v 92. členu pravi, da za opravljanje posameznega dela v osnovni šoli izobrazbene pogoje določa minister, pristojen za področje izobraževanja, znanje pa se preverja na strokovnem izpitu, razen znanje slovenščine pri kandidatih z v tujini pridobljeno izobrazbo se preverja ob zaposlitvi, podobno piše tudi za gimnazije v 97. členu. Določeno je tudi, da delovna obveznost učitelja slovenščine, ki je zaposlen za polni delovni čas, ne sme presegati 19 ur tedensko. Zakon v 64. členu določa sestavo strokovnega aktiva, katerega pristojnost je obravnava predmetne problematike in predlaganje dejavnosti v letni delovni načrt šole in izboljševanje dela. Glede izobraževanja in usposabljanja učiteljev torej ZOFVI ponuja skope informacije, v 119. členu ga opredeljuje kot drugo delo, zato je to področje opredeljeno posebej v dveh uradnih dokumentih. *Pravilnik o izboru in sofinanciranju programov nadaljnjega izobraževanja in usposabljanja strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju* predvideva enotno podatkovno shemo prijavljenih izobraževalnih programov (6. člen), minister pa jih nato potrjuje glede na primernost s posebnim upoštevanjem prednostnih tem, ki jih vsako leto posebej izbere strokovni svet, in evalvacijskih podatkov (8. člen), odloča o njihovem deležu sofinanciranja (V. poglavje) in jih vrednoti. Točkovanje (VI. poglavje) je ločeno, in sicer so vsakemu programu za izpopolnjevanje izobrazbe dodeljene štiri točke, pri programih kariernega razvoja pa se upošteva število ur, kot je prikazano v preglednici.

Število ur	Število točk
8-15 ur	0,5 točke
16-23 ur	1 točka
24-29 ur	1,5 točke
30-46 ur	2 točki
47-63 ur	2,5 točke
64-79 ur	3 točke
80 in več ur	3,5 točke

Tabela 2. Točkovanje programov kariernega razvoja.

Prav točkovanje pa je neposredno povezano z učiteljevo kariero, saj ob opravljenih vseh obveznostih, ki jih predvideva program, pridobijo točke, na podlagi slednjih pa imajo pravico za napredovanje v naziv (10. člen). To posebej opredeljuje *Pravilnik o napredovanju zaposlenih v vzgoji in izobraževanju v nazive*, in sicer se postopek sproži z ravnateljevim predlogom ali pa ga lahko poda celo posameznik sam, če izpolnjuje pogoje, posredovati pa ga mora ministrstvu (5. člen). Obrazcu za predlog mora biti priložena tudi utemeljitev, torej mnenje ravnatelja oziroma direktorja ter potrdila o opravljenem dodatnem strokovnem delu in zaključenih izobraževalnih programih (6. člen), pri čemer morajo biti izpolnjeni še drugi pogoji, povezani zlasti s številom let delovne dobe. V šolskem sistemu si sledijo nazivi:

1. mentor - za štiri leta delovne dobe in skupno vsaj 8 točk (8. člen);
2. svetovalec - naziv mentor vsaj štiri leta in skupno vsaj 24 točk, ob nadpovprečni uspešnosti pa izjemoma vsaj 18 (9., 10. člen);
3. svetnik - naziv svetovalec najmanj pet let in skupno vsaj 45 točk, ob nadpovprečni uspešnosti pa izjemoma vsaj 38 s pogojem, da ima vsaj osem let delovne dobe.

V III. poglavju pravilnika so natančneje opisana merila za točkovanje strokovnega dela, ki obsega na primer mentorstvo, priprave na tekmovanja, recenziranje učbenikov, vodenje strokovnega aktiva, organizacija dogodkov, udeležba mednarodnega posveta, nosilstvo projekta, izdaja avtorske knjige ali prevoda, lektoriranje in avtorstvo učbenika, pri čemer se lahko vsak del uveljavlja le enkrat (14. člen). Seznam dejavnosti je obsežen, kar učiteljem omogoča precej ustvarjalnosti, izbira pa je prepuščena posamezniku, najverjetneje v dogovoru s kolektivom in ravnateljem. Sicer pa je posledica napredovanja v naziv tudi napredovanje v sistemu plačnih razredov, kot je določeno v V. poglavju *Zakona o sistemu plač v javnem sektorju*, kar lahko razumemo kot svojevrstno nagrajevanje motiviranih učiteljev. Izhodiščna peticija je med drugim predlagala uvedbo nekakšnega natečaja, ki bi izbral najboljšega učitelja v posamezni regiji, ta pa bi na nekakšnem srečanju podelil svoje metode z drugimi kolegi. Predvidevam, da je možnosti za tovrstne posvete dovolj tudi sedaj ob priložnostnih srečanj, tudi na izobraževanjih, izrecno imenovanje najboljšega učitelja pa je precej nevhvaležna naloga, še zlasti zaradi pomanjkanja objektivnih meril. V poljudnem smislu naziv najučitelj podeljuje uredništvo revije *Ona*, ki pa upošteva mnenje javnosti, saj bralci sami predlagajo in izglasujejo učitelja, ki nato prejme denarno nagrado. Gre za glas ljudstva in njihovo pohvalo dobrih primerov, kakršnokoli izpostavljanje in nagrajevanje s strani državnih organov pa se zdi neprimerno, razumljeno bi lahko bilo celo kot zahrbtno elitistično dejanje.

3.2 Pedagoško-andragoške smernice

Nataša Stupar (2015, 75) glede stanja na področju nadaljnega izobraževanja in usposabljanja učiteljev v Sloveniji povzema rezultate raziskave, ki »kažejo, da se slovenski strokovni delavci v povprečju udeležujejo 5,2 dneva izobraževanja na leto. Večina strokovnih delavcev se udeleži 2 do 3 takih izobraževanj na leto, kar pomeni, da so to krajša izobraževanja, ki trajajo 1 ali 2 dni. Skoraj vsi strokovni delavci (92,4 %) so odgovorili, da so imeli izobraževanje v celoti financirano in menijo, da je sistem nadaljnega izobraževanja in usposabljanja pri nas dobro urejen (srednje dobro – 51,9 %, dobro urejen – 32,4 %). Največ (47,2 %) strokovnih delavcev meni, da med ponujenimi temami včasih najdejo ustrezne, v večini primerov pa najde takšne teme, kot jih želijo, 36,6 % anketirancev. Iz odgovorov anketirancev lahko sklepamo, da so zadovoljni s sistemom nadaljnega izobraževanja in usposabljanja ter na splošno s sistemskimi rešitvami, povezanimi z njim, nekoliko manj pa s ponujenimi vsebinami. Anketiranci ugodno ocenjujejo tudi učinke nadaljnega izobraževanja in usposabljanja na svojo pedagoško prakso. Večina jih meni, da so ta izobraževanja srednje veliko (46,0 %) oz. veliko (38,9 %) prispevala k njihovem znanju. Zelo pozitivno ocenjujejo uspešnost prenosa znanja v svoje pedagoško delo (dobro – 64,1 % in zelo dobro – 13,1 %). Strokovni delavci si veliko bolj kot magistrskega oz. doktorskega študija želijo obiskovati dodatni študij, ki bi jim omogočal širše zaposlitvene možnosti.«

Zaradi specifičnih pojavov v postmodernem svetu, kot so migracije, multikulturalnost, internacionalizacija, spreminjanje družinskih struktur in partnerskih odnosov, staranje prebivalstva, drugačne oblike dela in zaposlitev, množstvo informacij, nove tehnologije, visok življenjski standard in revščina, socialna izključenost, prosti čas, *Zelena knjiga o izobraževanju učiteljev v Evropi* predvideva vznik novih potreb tudi na področju šolstva, med njih pa uvršča vključevanje informacij, medijev in tehnologij v šolsko prakso, obravnavanje problematike spola in spolne identitete, učenje jezika okolja in tujih jezikov, soočanje s šolskim neuspehom, povečevanje zaposljivosti mladih in vzpostavljanje novih partnerstev med izobraževalnim in gospodarskim sektorjem (Buchberger in dr. 2000, 29-30). Za vpeljavo teh vsebin potrebujemo vmesni člen med splošno in specialno oziroma predmetno didaktiko, to pa je področna didaktika (nem. *Bereichdidaktik*), ki obsega metode za uresničevanje čezpredmetnih ciljev in jih združuje v širše sklope, kot so jezikoslovje, družboslovje, okoljske študije, informacijska tehnologija, uporablja pa tematski pristop in stremi k povezovanju akademske tradicije z učiteljsko prakso (Buchberger in dr. 2000, 47-49).

3.3 Izobraževalni programi

Najrelevantnejši, najboljšežnejši in najpreglednejši seznam različnih izobraževalnih programov, med katerimi lahko slovenski učitelji izbirajo, je na voljo v zbirki, ki jo ureja Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport RS. Pri pregledu sledim Katalogu programov nadaljnega izobraževanja in usposabljanja strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju za šolsko leto 2019/2020 ter opažam, da so programi razvrščeni najprej v dve skupini, kot to določa Pravilnik o izboru in sofinanciranju programov nadaljnega izobraževanja in usposabljanja strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju, jaz pa ju tematsko še natančneje označujem. To sta:

1. **programi za izpopolnjevanje izobrazbe**, kjer so zapisani posebej po stopnjah izobraževanja, torej predšolska ločeno od osnovno- in srednješolske, ki sta pogosto tudi združeni, ni pa nujno, navedeni pa so po predmetnih področjih, na primer tuji jezik, knjižničarstvo, in

2. **programi profesionalnega usposabljanja**, kjer prevladujejo splošne teme o avtoriteti, vedenjskih in razvojnih motnjah, nenasilni komunikaciji, obvladovanju čustev, komunikaciji s starši ter o posameznih pripomočkih, npr. kamišibaj, lutke, terapevtski pes, ali pristopih, kot so coaching in socialno učenje, formativno spremljanje, dve delavnici sta posvečeni prehodu iz vrtca v prvi razred osnovne šole, poseben sklop je namenjen poučevanju priseljencev, veliko poudarka je na ocenjevanju zaključnih nalog na maturi, v zadnjem delu pa so zbrane tematske konference o aktivnem učenju, delu z otroki s posebnimi potrebami in ostalo.

V širokem naboru izobraževalnih programov kaj hitro opazimo, da se slovenščina pojavlja v različnih vlogah, razvrstila pa bi jih v naslednje kategorije:

a) **slovenščina kot jezik sporazumevanja**, ki je uporabljana načeloma pri vseh programih, saj je uradni jezik v Republiki Sloveniji in ni nikjer navedeno, da bi kak del potekal v katerem drugem jeziku,¹ četudi so določeni programi povezani s tujimi jeziki – na primer Razvijanje in vrednotenje pisne zmožnosti pri pouku nemščine kot tujega jezika v srednji šoli, Študijski program za izpopolnjevanje iz zgodnjega učenja italijanščine;

b) **slovenščina kot jezik sporazumevanja v učnem procesu**, ki mu je treba nameniti dovolj pozornosti, da so vsi učitelji, ne le učitelji slovenščine, večči uporabniki slovenskega knjižnega jezika za potrebe poučevanja, pa tudi siceršnjega tvorjenja lastnih besedil – primeri za to

¹ Izjema je program Neotrie VR - geometrija v navidezni resničnosti, pri katerem je v opombi dopisano, da je priporočljivo znanje angleškega ali španskega jezika, po potrebi pa bo zagotovljen prevod (MIZŠRS 2019a, 162).

so Leporečje in pravopis za strokovne in druge delavce v vzgoji in izobraževanju, Pravopis iz prakse za prakso,² Slovenski jezik v vrtcu in šoli;

c) **slovenščina kot učenčev tuji jezik oziroma jezik okolja**, saj je upoštevan specifičen položaj priseljencev, zato je celoten sklop namenjen poučevanju otrok, za katere slovenščina ni materni jezik, in sicer prilagojeno za vsa vzgojno-izobraževalna obdobja;³

č) **slovenščina kot učni predmet**, kjer so zastopane vsebine tako s področja svetovne in slovenske književnosti kot tudi slovenskega jezika, vendar očitno prevladuje književnost, jeziku sta namenjena le dva programa – Novejši tokovi v slovenistiki⁴ in (Upo)raba novih digitalnih jezikovnih virov pri pouku slovenskega jezika in književnosti v srednjih šolah, za književnost pa vsaj osem, na primer Slovenska in evropska literarna ter ljudska dediščina.⁵

Za učitelje slovenščine bi bili torej še posebej primerni izobraževalni programi iz zadnje skupine, v luči diferenciacije in individualizacije pri pouku (ob poznavanju in upoštevanju realne situacije v razredih in na šoli) tudi pod točko c, čeprav so nenazadnje priporočljivi in zaželeni tudi drugi, seveda pa je odločitev odvisna od lastnih preferenc in presoje pomembnosti, koristnosti itn. Kljub navidezno idealni situaciji na eni strani pa je resnično stanje kompleksnejše, kajti za dejansko izvedbo posameznega programa mora biti prijavljenih dovolj udeležencev, njihova udeležba pa je v veliki meri odvisna od razpoložljivih finančnih sredstev,⁶ kajti Ministrstvo programe le sofinancira, preostanek zneska pa krijejo udeleženci oziroma njihove matične ustanove, te pa morajo ob obisku izobraževanja učitelju omogočiti pouka prost dan, za kar je potrebno priskrbeti nadomeščanje.

² V opisu ciljne skupine je posebej opredeljeno, da je namenjeno predvsem neslovenistom, še zlasti v različnih strokah zaradi prevzete strokovne terminologije (MIZŠRS 2019a, 136).

³ Že dve leti zapored sta razpisana tudi izobraževalna programa Medkulturnost v slovenskem jeziku – južnoslovanski prostor, tako za osnovno kot srednjo šolo, vendar zaradi premalo zainteresiranih nista bila izvedena (osebna korespondenca s koordinatorko izobraževalnih programov na FF UM Tanjo Grosman), zato ju nisem mogla vključiti v raziskavo, čeprav se mi zdi prav napovedane vsebine nadvse smiselne.

⁴ Ponujena sta dva različna programa, in sicer eden obravnava novejša spoznanja stroke s področja književnosti, drugi pa jezikoslovja. Letos programa zaradi epidemije novega koronavirusa nista bila izvedena, v lanskem šolskem letu pa sta bila realizirana, vsebina pa se vsako leto spreminja tudi zaradi različnih predavateljev. (osebna korespondenca s koordinatorko izobraževalnih programov na FF UL Urško Gruden)

⁵ Prav tako sta ponujena dva različna programa, eden je prilagojen za pedagoške delavce v vrtcih in osnovnih šolah, drugi pa v srednjih šolah in gimnazijah (MIZŠRS 2019a, 197-198).

⁶ V izogib velikim stroškom šole problem rešujejo tudi z vabljenjem gostov na šolo, kjer imajo strokovnjaki predavanja in/ali delavnice hkrati za učitelje in starše.

4 Jezikovnotehnološko izpopolnjevanje učiteljev

Pri obravnavi konkretnega izobraževalnega programa sem se morala zaradi okoliščin, nastalih zaradi epidemije novega koronavirusa, spoprijeti z neizvedljivostjo prvotno načrtovanega raziskovalnega okvira, ki bi temeljil na metodi opazovanja z udeležbo. Tako sem izhajala iz programa z naslovom Jezikovnotehnološko izpopolnjevanje učiteljev, ker je namenjen učiteljem slovenščine in čeprav je že nekaj let star in ga analiziram s časovnim zamikom, to ni ovira, ker lahko služi kot preučevalni model. Poleg tega pa je njegovo izvajanje več let zaporedoma svojevrsten dokaz o njegovi ustreznosti in pomembnosti, tudi preizkušeni. Gradivo je prostodostopno tudi na uradni spletni strani projekta, organizatorji pa so pripravili še zaključno evalvacijsko poročilo, zato sem vse, kar je na voljo, uporabila kot izhodišče za lastno opazovanje.

Na podlagi predstavljenih posebnosti mora današnji učitelj razpolagati s strokovnim znanjem, imeti jasno izoblikovana etična načela, visoko psihosocialno občutljivost in širok nabor zmožnosti. K vsemu temu zelo pripomorejo izobraževanja, namenjena pedagoškim delavcem, ta pa morajo prav tako biti primerno zasnovana, da zadostijo njihovim potrebam in zahtevam. V okviru raziskave, ki je preverjala zadovoljstvo učiteljev z obiskanimi izobraževalnimi programi, je nastal obsežen seznam dobrih strani in slabosti, sodelujoči pa so tudi predlagali rešitve za odpravo pomanjkljivosti, na podlagi česar so bile nazadnje zastavljene smernice za pripravo dobrega seminarja. Ključna priporočila (Devjak in dr. 2013, 117-118) so tako, da morajo biti seminarji organizirani ločeno glede na ciljno skupino oziroma zahtevnostno stopnjo, izvedeni naj bodo bližje prebivališča oziroma delovnega mesta udeležencev, učenje naj poteka v manjših skupinah do 20 udeležencev, programi pa naj bodo strnjeni, poglobljeni in tako tudi ekonomsko racionalnejši. Sama vsebina naj bo podana s predstavitev vsebine, sledijo predlogi za delo, nato pa še analiza in vrednotenje, pri čemer naj bodo uporabljene sodobne in raznovrstne oblike in metode dela. Predavatelji morajo biti strokovnjaki, zaželeno tudi praktiki. Gradivo naj bo dostopno že pred seminarjem, končno poročilo pa naj vsebuje refleksijo in predstavitev spoznanj na lastni instituciji. Pri analizi izbranega primera bom te dejavnike upoštevala kot kriterije za oceno.

Na slovenskem delu spleta najdemo spletno stran, v celoti posvečeno izobraževalnemu programu⁷ za učitelje slovenščine, to je Jezikovnotehnološko izpopolnjevanje učiteljev. Program je pripravilo Slovensko društvo za jezikovne tehnologije, sodelovali pa sta še Filozofska fakulteta UL in Trojina, zavod za uporabno slovenistiko. Kaja Dobrovoljc (Stritar in dr. 2013, 181, 185), odgovorna za organizacijo, poroča o zadovoljstvu ravnateljev zlasti s prilagodljivostjo organizatorjev glede lokacije izvedbe in pa brezplačnostjo, saj je bil program financiran v okviru *Resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011*. Organizatorji govorijo o dobri udeležbi, in sicer naj bi se v prvih dveh letih izvajanja udeležilo več kot 450 učiteljev, izveden pa je bil po 55 različnih šolah po Sloveniji.⁸ Če upoštevamo te podatke, ugotovimo, da so izobraževanja potekala v manjših skupinah, pretežni del udeležencev pa so bili učitelji slovenščine, katerim je program tudi prvotno namenjen, interes pa so izkazali tudi knjižničarji in ostali. Če sklepamo po razpredelnici s predvidenimi termini izvedbe programa v šolskem letu 2014/2015, ugotovimo, da so ti načeloma potekali med tednom, vendar v popoldanskem času, tako da potek rednega pouka ni bil oviran, zato pa so se odločili za dva sklopa po štiri ure namesto enega osemurnega, kar se zdi celo bolj smotrno z vidika kapacitet kognitivnih zmogljivosti.

Tema obravnavanega programa so nove jezikovne tehnologije, cilj pa je seznaniti učitelje s korpusi in elektronskimi viri za pouk, še zlasti slovenskega jezika. Gradivo je bilo vnaprej pripravljeno in je še danes dostopno na spletni strani, so pa posamezni vodje programa lahko prosojnice v programu Powerpoint tudi prilagodili, saj so se v vlogi predavatelja strokovnjaki izmenjevali, med njimi so na primer bili Darja Fišer, Mojca Stritar, Tamara Mikolič Južnič, Jernej Vičič itd. (Stritar in dr. 2013, 187) V prvem sklopu je bil na vrsti razmislek o razmerju med jezikovnim opisom in jezikovno normo, natančneje pa so spoznali delo s korpusom Gigafida. Drugi sklop je znanje o načinu iskanja v tem okolju ponovil, sledil pa je korpus GOS in delo še z drugimi viri, kot sta Nova beseda in Wikivir, tudi večjezičnimi, na primer Presis in Google Translate, nazadnje pa so čas namenili še sklepu in evalvaciji. Kljub

⁷ Nemara gre res za manj ustaljeno prakso, a podoben primer najdemo tudi pri prireditvi Kulturni bazar. To je vsakoletni program strokovnega usposabljanja, ki se osredotoča predvsem na kulturno-umetnostno vzgojo in poteka v Cankarjevem domu, vendar je tam očitno še drug, povsem praktično-logističen namen, torej časovna in prostorska orientacija znotraj pestrega dogajanja, zato spletna stran, skupaj s katalogom, deluje bolj kot informativni vodič. Še ena pomembna skupna točka obeh omenjenih primerov pa je brezplačnost, saj poleg Cankarjevega doma dogodek organizirajo in sofinancirajo Ministrstvo RS za kulturo, Ministrstvo RS za izobraževanje, znanost in šport ter Zavod RS za šolstvo.

⁸ Navajam posodobljene podatke o udeležbi, kot jih je v elektronskem sporočilu za SlovLit 7. oktobra 2014 napisala koordinatorka Tadeja Rozman (vir: <https://mailman.ijs.si/pipermail/slovlit/2014/004934.html>).

precej informativnim poglavjem in delavniško zasnovi, ki zahteva skrajša mentorsko vodenje, so bile oblike in metode učenja raznolike, predavanju oziroma razlagi so dodali delo z orodji, in sicer samostojno in v dvojicah, vključena je bila tudi razprava, ki pa se je po srečanju preselila v virtualno okolje, kjer so nadaljevali z izmenjavo mnenj in predlogov (Stritar in dr. 2013, 187).

Iz podrobnega opisa izbranega primera se pokaže, da je Jezikovnotehnološko izpopolnjevanje učiteljev vsebinsko nadvse aktualno oziroma je bilo relevantno v času izvedbe, saj je bila tema za učitelje slovenščine relativno nova in nepoznana, tem okoliščinam ustrezno pa je bila predstavitev jasno, dovolj postopno in natančno podana ter izvirno, razgibano zasnovana, poleg tega pa je bila tudi izvedba časovno in krajevno prilagojena, da bi bila čim dostopnejša. Na podlagi teh ugotovitev, ki izhajajo iz primerjave s strokovnimi priporočili, lahko sklenemo, da je obravnavani program izviren in kakovosten.

4.1 Aplikativna izpeljava

Pri razmisleku o možnostih uporabe novopridobljenega znanja in veščin je treba najprej upoštevati zamisli, ki so jih predvideli že organizatorji sami. Dobra plat izobraževanja je, kot je razvidno že s prosojnic, da se odmika od oblike klasičnega predavanja in se nagiba v smeri delavnice, saj so številni primeri povsem praktično naravnani, s čimer ne preverjamo le, ali so udeleženci povedano razumeli in razloženo osvojili tako, da so pri uporabi orodij samostojni, temveč posredno dosežemo tudi zavedanje, da se tovrstnega preizkušanja lahko poslužimo tudi v razredu. Zgleden primer je vprašanje, kaj je brbotalnik, nato pa se v korpusu Gigafida preveri, kako pogosta je ta novotvorjenka in v kakšnem razmerju so pojavnice v primerjavi s tujim izrazom in še natančneje podomačenim zapisom džakuzi oziroma citatnim jacuzzi. Z izvirno uporabo naprednega iskanja je prikazano iskanje rim (iskalni niz *jok > njok, cmok itn.), veliko pozornosti pa so namenili tudi preverjanju pogostosti posameznih pravopisno zahtevnejših zapisov (konzervativen : konzervativen, kdor koli : kdorkoli itn.). Ko so se ukvarjali s korpusom govornih besedil, so pokazali, kako se to da pri pouku uporabiti za spoznavanje socialnih zvrsti slovenskega jezika (na primer zakaj : zaka, zakva, zekej). Učitelji so po koncu seminarja lahko izrazili svoje mnenje najprej v razpravi, nato pa še v vprašalniku. Tam je večina izrazila mnenje, da znanje ni preveč uporabno za pouk, malo bolj pride v poštev za samostojno delo učencev, najbolj koristno pa se jim je zdelo za potrebe njihovega strokovnega dela, za raziskovanje, lektoriranje in prevajanje (Stritar in dr. 2013, 189-190). V naštetem prepoznavam dobre osnove, ki ponujajo možnosti za prenos v šolsko prakso, dokončno pa jih bo oblikoval in osmisлил šele učitelj kot avtonomni člen.

5 Sklep

V prispevku opisujem karierno pot učitelja (slovenščine), ki se po končani univerzitetni izobrazbi nadaljuje z opravljanjem strokovnega izpita, sestavljenem iz preverjanja praktične usposobljenosti z izpitnimi nastopi ter poznavanja pravne ureditve Slovenije in Evropske unije, zakonodaje s področja vzgoje in izobraževanja ter slovenskega knjižnega jezika. Pogoj za pristop k izpitu je poprejšnja zaposlitev v šolstvu za pol leta, kar je prej bilo pojmovano kot pripravništvo, od leta 2014 pa se to kompenzira z različnimi razpisi za prvo zaposlitev mladih, kot to na primer omogoča predstavljen program Učim se biti učitelj. Namen tega je med drugim tudi usposabljanje kolektiva za uvažanje novih sodelavcev. Strokovni izpit kot svojevrstna preizkušnja po polletnem obdobju poučevanja pomeni prehod med fazo učitelja novinca in učitelja začetnika. Gre za del profesionalnega razvoja učitelja vse do eksperta. To je sicer vseživljenjski proces učenja, ki v današnjem svetu temelji na izmenjavi izkušenj in primerov dobrih praks predvsem s sodelovalnim oziroma interaktivnim učenjem, zavoljo napredka pa stremi k nenehni refleksiji, saj zajema učitelja kot celostno osebnost, ne le njegovo strokovno plat. Tako imenovani novi profesionalizem se zavzema za aktivno vlogo učitelja, ki deluje ne le v razredu, ampak širše v šolskem okolju in skupnosti, s tem pa prevzema odgovornost in je angažiran. Dejstvo je, da zakonska določila, na primer krovni *Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja*, učiteljev ne obvezujejo k udeleževanju dodatnih izobraževanj, so pa učitelji naklonjeni obiskovanju seminarjev, predavanj ipd. *Pravilnik o napredovanju zaposlenih v vzgoji in izobraževanju v nazive* opredeljuje, kako posameznik napreduje v nazive mentor, svetovalec in svetnik na podlagi dodatnega strokovnega dela, s tem pa napreduje tudi v plačne razrede, tako da je lahko dodatno udejstvovanje tudi motivirano oziroma nagrajeno. Nabor programov razpisuje Ministrstvo RS za izobraževanja, znanost in šport, ki jih tudi sofinancira. Pregledala sem *Katalog programov nadaljnjega izobraževanja in usposabljanja strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju* za šolsko leto 2019/2020 ter ugotovila, da so programi številni, namenjeni različnim ravnam izobraževanj, osredotočila pa sem se na programe, namenjene učiteljem slovenščine, in ugotovila, da jih več obravnava književnost kot jezikovni pouk. Nazadnje sem analizirala še program Jezikovnotehnoško izpopolnjevanje učiteljev, ki ponuja podroben pregled korpusov in digitalnih virov ter možnosti za njegovo uporabo. Ocenjujem ga kot natančno, aktualno in uporabno, čeravno udeleženci pravijo, da bolj za seznanjanje z novostmi kot za pouk. S tem se kaže, da so tovrstna izobraževanja most med spoznanji znanosti in šolsko prakso.

Viri in literatura

- Buchberger, F., B. P. Campos, D. Kallos and J. Stephenson, eds. 2000. *Green Paper on Teacher Education in Europe*. Umeå: Fakultetsnämnden för lärarutbildning, Umeå universitet.
- Čepić, Renata, Jana Kalin in Barbara Šteh. 2019. »Poklicni razvoj učiteljev: kontekst, perspektive in izzivi«. V *Poklicni razvoj učiteljev: Ugled in transverzalne kompetence*, urednici Renata Čepić in Jana Kalin, 21-46. Ljubljana: ZZFF; Reka: Pedagoška fakulteta UR.
- Devjak, Tatjana in Alenka Polak. 2013. *Nadaljnje izobraževanje in usposabljanje delavcev v vzgoji in izobraževanju*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta: Ministrstvo za šolstvo in šport.
- Eurydice. 2018. »Kariera učiteljev v Evropi: dostop, napredovanje in podpora«. Dostopno na: http://www.eurydice.si/publikacije/Kariera-uciteljev-v-Evropi_dostop-napredovanje-in-podpora-SI-HI.pdf?_t=1554841901
- Jorgić, Draženko. 2011. *Interaktivno stručno usavršavanje nastavnika*. Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Kalin, Jana. 2002. »Ravnatelj in razrednik pred ogledalom novega profesionalizma«. *Sodobna pedagogika* 53 (1): 150-166.
- Marentič Požarnik, Barica. 2000. »Profesionalizacija izobraževanja učiteljev: nujna predpostavka uspešne prenove«. *Vzgoja in izobraževanje* 31(4): 4-11.
- MIZŠRS (Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šolstvo Republike Slovenije). 2019a. *Katalog programov nadaljnega izobraževanja in usposabljanja strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju za šolsko leto 2019/2020*. Dostopno na: <https://paka3.mss.edus.si/katis/Katalogi/KATALOG1920.pdf>
- MIZŠRS (Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šolstvo Republike Slovenije). 2019b. *Prijava na strokovni izpit na področju vzgoje in izobraževanja*. Dostopno na: <https://www.gov.si/zbirke/storitve/prijava-na-strokovni-izpit-na-podrocju-vzgoje-in-izobrazevanja/>
- Mladi plus. 2017. »Transparentno o pripravnih – so ta sploh urejena?«. *Sindikat Mladi plus*, objavljeno 10. novembra 2017. Dostopno na: <https://www.mladiplus.si/2017/11/10/transparentno-o-pripravnih/>
- Pravno-informacijski sistem. 1996. *Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI)*. Dostopno na: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO445>
- Pravno-informacijski sistem. 2010. *Pravilnik o napredovanju zaposlenih v vzgoji in izobraževanju v nazive*. Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV4272>
- Slovensko društvo za jezikoslovne tehnologije. 2014. *Jezikovnotehnoško izpopolnjevanje učiteljev*. Dostopno na: <http://ucitelji.sdjt.si/>
- Stritar, Mojca in Kaja Dobrovoljc. 2013. »Korpusi na poti v šole: jezikovnotehnoško izpopolnjevanje učiteljev«. *Slovenščina 2.0* 1(1): 181-194.
- Stupar, Nataša. 2015. »Profesionalni razvoj učiteljev«. *Didakta* 25 (185): 72-77.

- Šola za ravnatelje. 2019. *Javni razpis za dodelitev sredstev za izvajanje projektov v okviru programa »Učim se biti učitelj«*. Dostopno na: <http://solazaravnatelj.si/index.php/predstavitev/objave/javni-razpis-za-ucim-se-biti-ucitelj>
- Šram, Nataša. 2019. *Peticija za spremembo šolskega sistema*. Dostopno na: https://www.peticija.online/peticija_za_spremembo_olskega_sistema
- Uradni list*. 2006. »Pravilnik o strokovnem izpitu strokovnih delavcev na področju vzgoje in izobraževanja«. *Glasiło Uradni list RS* 23 (3. 3. 2006). Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina?urlurid=2006901>
- Uradni list*. 2017. »Pravilnik o izboru in sofinanciranju programov nadaljnega izobraževanja in usposabljanja strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju«. *Glasiło Uradni list RS* 33 (30. 6. 2006). Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2017-01-1813?sop=2017-01-1813>
- Uradni list*. 2019. »Javni razpis Prva zaposlitev na področju vzgoje in izobraževanja 2020«. *Glasiło Uradni list RS* 69 (22. 11. 2019). Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2019006900005/javni-razpis-prva-zaposlitev-na-podrocju-vzgoje-in-izobrazevanja-2020-st--5442-2082019-ob-344519>
- Valenčič Zuljan, Milena. 2001. »Modeli in načela učiteljevega profesionalnega razvoja«. *Sodobna pedagogika* 52 (2) 122-141.
- Valenčič Zuljan, Milena, Mara Cotič, Samo Fošnarič, Cirila Peklaj in Janez Vorginc. 2011. »Izobraževanje strokovnih delavcev in njihov profesionalni razvoj«. V *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*, urednika Janez Krek in Mira Metljak, 465-518. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Maja Kovač
Univerzitet u Ljubljani
Filozofski fakultet
Slovenija
mk.majakovac@gmail.com

OBRAZOVANJE I OBUKA NASTAVNIKA SA NAGLASKOM NA NASTAVNICIMA SLOVENAČKOG

Postprofesionalna modernost zahteva sveobuhvatnu doživotnu obuku nastavnika, što u određenoj meri takođe zahteva *Zakon o organizaciji i finansiranju obrazovanja*, dok ga preciznije definiše *Pravilnik o unapređenju zaposlenih u obrazovanju u zvanja*. Model profesionalnog razvoja nastavnika predviđa postepeno napredovanje od početnika do eksperta na osnovu stečenog iskustva vezanog za radni vek, a tome doprinosi i dodatno obrazovanje. Nastavnici su zainteresovani za to i pronalaze ponudu u *Katalogu programa daljeg obrazovanja i usavršavanja za stručno osoblje u obrazovanju*. Sa stanovišta slovenistike, zanimljivo je da se slovenački pojavljuje u različitim ulogama, kao jezik komunikacije, jezik

učenja, jezik okruženja i predmet, a deo programa je posvećen upravo poslednjem segmentu, ali za 2019/2020. sadrži znatno više književnih nego jezičkih sadržaja. Stoga je program jezičkotehnološke obuke za nastavnike istaknut kao primer programa namenjenog nastavnicima slovenačkog jezika, koji je bio uspešan zbog tematske važnosti (korpusna lingvistika) i fleksibilnosti izvođenja, te pokazuje primer dobre prakse.

Ključne reči: profesionalni razvoj nastavnika, nastavnici slovenačkog, dalje obrazovanje i usavršavanje, didaktika slovenačkog, jezičke tehnologije

Maja Kovač
University of Ljubljana
Faculty of Philosophy
Slovenia
mk.majakovac@gmail.com

TEACHERS' EDUCATION AND TRAINING, WITH A SPECIAL REFERENCE TO TEACHERS OF SLOVENE

Post-professional modernity requires comprehensive lifelong training from teachers, which is also, to some extent, required by the *Law on the Organization and Funding of Education*, and is more precisely defined in the *Rules on the Promotion of Employees in Education to Professional Titles*. The model of teachers' professional development envisages progression in stages from novice to expert on the basis of acquired experience related to the career, and additional education also contributes to this. Teachers are interested in this and they find offers in the *Catalogue of Continuing Education and Training Programmes for Professionals in Education*. From the perspective of Slovene studies, it is interesting that Slovene appears in various roles, as a language of communication, a language of the learning process, a language of the environment and a school subject, and some programmes are dedicated to this last segment. However, in 2019/2020, the content of the programme was significantly more literary than linguistic. Therefore, the teacher training programme in Language Technology was last highlighted as an example of a programme intended specifically for Slovene language teachers. It was successful due to its thematic relevance (*corpus linguistics*) and implementation flexibility, and it shows an example of good practice.

Keywords: professional development of teachers, teachers of Slovene, continuing education and training, didactics of Slovene, language technology

Prejeto / Primljeno / Received: 30. 06. 2021.
Sprejeto / Prihvaćeno / Accepted: 20. 10. 2021.

O etimologiji izbranih besed iz pastirske terminologije karpatsko-balkanskega areala

Povzetek

Transhumantno pašništvo je do dvajsetega stoletja za nekatere prebivalce Balkanskega polotoka pomenilo glavni vir dohodkov. Stoletja se je vlaško ljudstvo na območju Balkana in Karpatov vsako leto selilo med poletnimi in zimskimi pašniki. Takšen način življenja je neizogibno pripeljal tudi do stika transhumantnih pastirjev z drugimi ljudstvi. Rezultat teh stikov so kulturne in jezikovne izmenjave, ki so opazne tudi na ravni leksike. Prispevek obravnava izbrane besede iz pastirske terminologije karpatsko-balkanskega areala.

Ključne besede: Vlahi, pastirji, transhumanca, Balkan, karpatsko-balkanski areal

Seznam okrajšav

alb.	albansko
arom.	aromunsko
av.	avestijsko
ben.	beneško
bolg.	bolgarsko
cslovan.	cerkvenoslovansko
češ.	češko
čiš.	čiško
got.	gotsko
ide.	(pra)indoevropsko
it.	italijansko
lat.	latinsko
lit.	litovsko

madž.	madžarsko
mak.	makedonsko
nar.	narečno
ngr.	novogrško
perz.	perzijsko
polj.	poljsko
psl.	praslovansko
rom.	romunsko
sln.	slovensko
slš.	slovaško
srb.	srbsko
srb.-hrv.	srbohrvaško
srvnem.	starovisokonemško
stcsl.	starocerkvenoslovansko
tur.	turško

1 Uvod

Pastirstvo je za prebivalce gorskih območij, kjer tla niso rodovitna in klima ni primerna za poljedelstvo, dolgo bilo najpomembnejša (če ne celo edina) gospodarska panoga (Luković 2015, 47). Eden od načinov prilagoditve na takšno okolje je transhumantno pašništvo, sezonska selitev ljudi in živine na poletne ter zimske pašnike (Luković 2015, 50). Pastirstvo je dolgo bilo del vsakdana velikega dela balkanskega in karpatskega prebivalstva, v nekaterih delih Balkana in Karpatov pa so sledi tovrstnega življenja še vedno prisotne (Luković 2015, 62). Na Slovenskem je ovčereja značilna predvsem za Kras, Istro, Bovško, Belo krajino in Pivško ter je imela pomembno vlogo že od časa naseljevanja Slovanov na to ozemlje naprej (Smerdel 1989, 15). V nasprotju z Balkanom in Karpati, kjer še vedno obstajajo sledi transhumance, se je ta na Slovenskem bližala koncu že v drugi polovici 18. stoletja (Smerdel 1989, 17). Zaradi pomena, ki ga je pastirstvo imelo na omenjenih območjih, je treba pozornost nameniti tudi pastirski terminologiji, ki zajema poimenovanja domačih živali, objektov za namestitvev pastirjev in živali, poimenovanja za mleko in mlečne izdelke, volno in njeno predelavo, medmete, ki so se uporabljali za privabljanje in odganjanje živali ipd.

Najbolj znani pastirji s karpatsko-balkanskega območja so Vlahi, ki so se nemoteno selili med svojimi pašniki in so bili v stiku z lokalnim prebivalstvom ter drugimi družbenimi skupinami. Sčasoma so postali del lokalnega prebivalstva in v njihovem jeziku pustili svoje sledi (Radan in dr. 2016, 60).

2 Metodologija

Prispevek je razdeljen na dve celoti: prva je posvečena Vlahom, romaniziranemu balkanskemu prebivalstvu, ki se je od antike do prve polovice 20. stoletja množično ukvarjalo s transhumantnim pašništvom (Luković 2015, 62) in tako stopalo v stike z različnimi skupnostmi. Slednji so pripeljali do medsebojne kulturne izmenjave in posledično do vzajemnega prevzemanja besed (Kahl 2007, 157); drugi del je posvečen besedam iz pastirske terminologije oziroma besedam karpatsko-balkanskega areala, ki se pojavljajo v večini jezikov Balkanskega polotoka (predvsem v albanščini, osrednji južni slovanščini, makedonščini, bolgarščini, aromunščini in dakoromunščini) ter v ukrajinjščini, slovaščini in poljščini.

Seznam besed, ki bodo obravnavane v tem prispevku, je sestavljen na podlagi *Splošnokarpatskega dialektološkega atlasa*, zvezek 2 (*Общекарпатский диалектологический атлас, выпуск 2*), *Malega balkanskega dialektološkega atlasa*, knjiga III (*Малый диалектологический атлас балканских языков, Том III*) in *Slovarja balkanizmov v dialektih Egejske Makedonije* (*Słownik bałkanizmów w dialektach Macedonii Egejskiej*). Kriterij pri izbiri besed je bil, da besedo najdemo v vsaj štirih jezikih med zgoraj navedenimi.

Besede so navedene v knjižni obliki, s pomenom, ki ga imajo v knjižnih jezikih. Narečne oblike so navedene le v primeru, če je njihov pomen drugačen od tistega, ki ga ima beseda v knjižnem jeziku, ali če se besede pojavijo samo v narečju.

V prispevku poskušam razložiti, kateri jezik predstavlja izhodišče za določeno besedo, in dokazati, da se izposojanje določenih besed ujema s selitvami Vlahov. V ta namen bom uporabil komparativno metodo za primerjanje besed v jezikih karpatsko-balkanskega areala, za rekonstrukcijo besed pa metodo rekonstrukcije.

Gesla iz osrednje južne slovanščine so zaradi uporabljene literature označena s terminom *srbohrvaški* zaradi, zapisana pa so v latinici. Gesla v albanskem, makedonskem, bolgarskem in romunskem jeziku so navedena v nedoločni obliki.

3 Vlahi

Ime *Vlahi* je etnonim, natančneje eksonim, za paleobalkansko romanizirano prebivalstvo, s katerim so Južni Slovani prišli v stik ob prihodu na Balkan (Mirdita 2007, 256). Etnonim se prvič pojavi v pismu bizantinskega cesarja Bazilija II. Ubijalca Bolgarov leta 980 (Dölger v Mutavdžić 2019, 69).

Etnonim izhaja iz imena velikega keltskega naroda *Volcae* (Mutavdžić 2019, 69). Slovanski jeziki naj bi prevzeli ta etnonim iz got. **Walhs*, srvnem. *walah*, *walh* 'tujec, Kelt, Roman', pri čemer je prišlo do splošno-

slovanskega premeta jezičnikov: cslovan. *vlahъ*, srb.-hrv. *Vläh* 'Roman, Italijan', slš. *Vlach*, polj. *Włoch* 'Roman', ukr. *Влох* 'Romun'. Na podlagi izpričanih besed lahko rekonstruiramo psl. **volchъ* (Bezljaj II 1982, 119–120, Skok III 1973, 608).

Vlahi se niso ukvarjali s poljedelstvom v veliki meri (Mutavdžić 2019, 71), zato pa se je romanizirano prebivalstvo z obeh strani Donave (Dakoromuni in Aromuni) že od antike ukvarjalo s pastirstvom, o čemer priča tudi pastirska terminologija v romunščini in aromunščini, ki je latinskega izvora (Micle 2013, 4). Njihov način življenja – transhumantno pašništvo – in privilegiji, ki so jih imeli na območjih različnih balkanskih držav, so Vlahom omogočili nemoteno gibanje po Balkanskem polotoku. O njihovih premikih pričajo tudi toponimi v današnji Srbiji (*Stari Vlah*, *Vlasina*, *Vlašić*), Bosni in Hercegovini (*Vlašić*), Sloveniji (*Lahovna*, *Lašče*, *Laško*, *Lašna*, *Lahovče*) (Snoj 2009, 227)¹ in Grčiji (*Βλαχόπουλος*) (Mutavdžić 2019, 71). Sčasoma se je beseda *Vlah*, ki je prvotno uporabljana samo kot etnonim, razširila na vse ljudi, ki so se ukvarjali s pastirstvom, ne glede na njihovo etnično pripadnost, ter postala sinonim za pastirja. (Mirdita 2007, 257).

Vlaška kolonizacija severnega dela Karpatov se je začela v 13. stoletju. S seboj so prinesli pastirsko kulturo, ki je bila lokalnemu prebivalstvu neznana (Oczko 2016, 151). O tem pričajo toponimi v pokrajinah južne Poljske kot tudi pastirska terminologija (Oczko 2016).

3.1 Vlaška transhumanca

Poti vlaške transhumance lahko razdelimo na dva velika dela: aromunski in dakoromunski.

Dakoromunski pastirji so se selili med zimskimi pašniki v dolini reke Donave, v Banatu, Dobrudži in Moldaviji ter poletnimi na Karpatih (Micle 2013, 4). Aromunski pastirji pa so zimske pašnike imeli ob obali Jadranskega morja, v Sremu, Slavoniji, v Tesaliji in južni Albaniji, medtem ko so poletne imeli v Dinarskem in Balkanskem gorovju ter Pinskem gorstvu in v Istri, segali pa so celo do Kolpe (Micle 2013, 4).

¹ Tudi hidronim *Lahinja*.

Slika 1. Poti vlaške transhumance (Bogdan 2011, 46).

Beseda *Vlah* oz. *vlah* ima danes v jezikih karpatsko-balkanskega areala različne pomene, in sicer:

- 1) v albanščini (*vlláh*) označuje govorca romaniziranega ljudstva, ki se je ukvarjalo predvsem s pastirstvom;
- 2) na srbohrvaškem območju (*Vläh* in *vläh*) označuje:
 - a) živinorejca iz notranjosti Balkana v srednjem veku,
 - b) prebivalca romunske pokrajine Vlaške,
 - c) (slabš.) kristjana iz BiH (zlasti Srba),
 - d) osebo romanskega rodu na levem bregu Donave (Homolje, Stig);
- 3) v makedonščini (*Bлax*) označuje tako Romuna kot Vlahu;
- 4) v bolgarščini (*Bлax*) označuje tako Romuna kot Aromuna;
- 5) v grščini (*Βλάχος*) označuje Romuna;
- 6) v romunščini (*Valáh*) označuje prebivalca Vlaške (Mutavdžić 2019, 70);
- 7) v slovaščini označuje prebivalca pokrajine Vlaške v Romuniji (*Valach*) in pastirja (*valach*);
- 8) v ukrajinščini (*Волох*) označuje prebivalca romunskih zgodovinskih pokrajin Vlaške, Oltenije, Besarabije, Moldavije in Transilvanije.

4 Pastirska terminologija

Jeziki karpatsko-balkanskega areala sodijo v različne jezikovne skupine in družine. V srbski pastirski terminologiji prevladujejo besede slovanskega izvora, vendar v njej lahko najdemo tudi besede omenjenega areala, zlasti za pomenska polja, ki niso značilna za Slovane (Bošnjaković 1985, 88; Rakić-Milojković 1993, 81; Radan in dr. 2016, 63). Domnevamo lahko, da je stanje podobno tudi v drugih slovanskih jezikih. Stiki Slovanov in drugih narod Balkana ter karpatske regije z ljudstvom, ki se je preživljalo z vzrejo živine, in prihod Turkov na Balkanski polotok so pripeljali do tega, da so se v jezikih pojavile nove besede, ki so bodisi sopomenke za že obstoječe besede (alb. *barí* : *çoban* 'pastir', srb.-hrv. *pàstīr* : *čòban(in)* 'pastir') bodisi pa gre za besede, ki so iz vsakdanje rabe izrinile že obstoječe (srb.-hrv. *vàtra* : *òganj* 'ogonj').

Klepikova (Klemenčič 2005, 30–31), ena od avtoric *Splošnokarpatskega dialektološkega atlasa*, razlikuje dva oziroma tri areale karpatske leksike:

- ozko karpatski areal, ki zajema ukrajinske, slovaške, poljske in češke govore, v katerem se pojavljajo naslednji primeri:

**vakeša* »bela ovca«, **bu(n)(d)z* »svež ali le malo uležan ovčji sir, iz katerega delajo brindzo«, **žentica* »sirotka iz ovčjega mleka«, **podišor* »polica v hiši, kjer je spravljen sir in posoda«, morda tudi **komarnik* »prostor, kjer so spravljeni mlečni izdelki« in **salaš* »pastirsko bivališče; čreda«;

- karpatsko-balkanski areal, ki ga razdeli v dve skupini, in sicer:

a) areal, ki zajema poleg naštetih jezikov tudi romunščino, albanščino in grščino z naslednjimi besedami:

**kornut* »žival z rogovi«, **balan* »žival bele barve«, **tsark* »ločeno mesto v hlevu«, **strunga* »ozek prehod; staja za ovce; staja za krave«, **ryn(d)za* »želodec prežvekovalca, iz katerega pridobivajo sirilo«;

b) areal, ki zajema tudi južnoslovanske jezike in v katerega sodijo naslednje besede:

**dzer(a)* »sirotka, ki ni namenjena nadaljnji predelavi«, **kolastra* »prvo mleko krave ali ovce po porodu«, **urda* »skuta iz prekuhanne sirotke«, **koliba* »koliba, pastirski stan«, **pojata* »prostor za živino«, **cul* »žival z majhnimi ušesi ali brez njih« **p(V)rc(-k)* »neskopljen kozel ali koštrun« **bačija* »pastirsko bivališče«, leksemi s korenomo **var-* in **syr-* za označevanje različnih mlečnih izdelkov; **belica* »ovca bele barve«; **kłag* ali **głag* »sirilo«; **šut(k)(a)* »brezroga ovca« **cap* »kozel«, **košara*, **staja*.

Čeprav v svojem članku navaja, da se nekatere besede pojavljajo zgolj v srbskih narečjih, npr. **salaš*, srb. *sàlāš* in **strunga*, srb. nar. *strònga* (Klepikova 1975, 165, 167), bomo v nadaljevanju videli, da tovrstna razdelitev ni povsem točna, saj se omenjene besede pojavljajo tudi v drugih južnoslovanskih jezikih (npr. oblika besede **salaš*, a z drugačnim pomenom, kot ga ima beseda v čeških, poljskih, slovaških in ukrajinskih narečjih) ali pa se na širšem območju uporablja druga oblika besede

(npr. **strunga*, srb.-hrv. *strùga*). Hkrati je beseda **cap* »kozel« označena kot beseda, ki se pojavlja tudi v južnoslovanskih jezikih, čeprav jo najdemo zgolj v kosovsko-resavskem narečju osrednje južne slovanščine (gl. Bošnjaković 1985, Stanišić 1995, Rakić-Milojković 1993). Pri tem je treba omeniti, da te besede ni niti v srbskih narečjih v Romuniji, čeprav se pojavlja tudi v romunskem jeziku (rom. *țap* »kozel«) (Radan in dr. 2016).

4.1 Karpatsko-balkanski areal in stanje na Slovenskem

Prihod Turkov na Balkan je sprožil selitev ljudstev. Tako so se na območje Čičarije priselili govorci osrednječakavskega narečja, v južno Belo krajino pa so prišli govorci štokavskega narečja, ki se identificirajo kot Srbi (Šekli 2019, 10).

Čeprav slovenski jezik ne sodi v karpatsko-balkanski areal, se v določenih narečjih na Slovenskem, tako genetsko slovenskih (južnobelokranjsko narečje)² kot genetsko neslovenskih (čiško narečje) in tudi v knjižni slovenščini, pojavljajo nekatere besede, ki so leksikalno sorodni z besedami v omenjenem arealu. V nadaljevanju bomo videli, ali je pojav teh besed povezan s selitvami transhumantnih pastirjev ali gre za posledico stikov Slovencev in drugih narodov (Furlanov, Italijanov in Madžarov).

4.2 **balega* »gnoj«

Pojavlja se le v srb.-hrv. *bàlega*, mak. *балега*, čiš. *baloga* rom. *bălegă*, alb. *bajgë*, v drugih karpatsko-balkanskih jezikih je ni (Stanišić 1995, 67). Obstajali so poskusi etimološke razlage besede – romunski jezikoslovec Hasdeu jo je poskusil povezati s tatarsko besedo *balhas*, ki ima isti pomen, ampak je ta razlaga fonetično nevzdržna, zato jo Skok uvršča v besede ilirsko-traškega izvora (Skok I 1971, 100–101).

4.3 **čoban* »pastir«

V jezikih tega areala se poleg domače besede za pastirja (alb. *bari*, rom. *păstor*, bol. *насмѣп* ipd.) pojavlja še beseda, ki je s prihodom Turkov na Balkan prišla v jezike karpatsko-balkanskega areala iz perzijskega jezika (Skok I 1971, 332) V sodobnih jezikih se beseda glasi: srb.-hrv. *čoban(in)*, mak. *чобан*, bol. *чобан*, sln. nar. *čōban*, polj. *czaban*, ukr. *чаб́ан*, rom. *ciobán*, alb. *çobán*, ngr. *τσιομπάνης*, tur. *çoban*, perz. *šubān*, kar je enako z av. **fšupāna*- < **fšū* (čreda) in **pāna*- (varuh) (Pokorny 2007, 2302) – v pomenu »tisti, ki varuje, skrbi za čredo«.

4.4 **guša* »sprednji del vratu«

Na področju karpatsko-balkanskega areala besedo najdemo v naslednjih jezikih: srb.-hrv. *gùša*, mak. *гуша*, bolg. *гуша*, čiš. *guša*, rom. *gușă*,

² Na tem področju najdemo tudi posamične kraje, kot so Marindol, Miliči, Paunoviči, kjer so genetskojezikoslovno gledano štokavski govori (Šekli 2018, 384).

alb. *gushë*, v pomenu »sprednji del vratu, tako človeškega kot živalskega; bolezensko povečana žleza ščitnica«, tudi sln. *gôlša* »bolezensko povečana žleza ščitnica; razširjeni del požiralnika pri pticah in nekaterih žuželkah«, istega izvora je tudi francoska beseda *gosier*, v pomenu »notranji del vratu« (Georgiev et al. I 1971, 297). Beseda se je razvila iz latinskega *geusiae* (gingiva, dlesen) (Georgiev et al. I 1971, 297 in Skok I 1971, 638), v slovenski jezik naj bi beseda prišla iz ben. it. (Snoj 2009b).

4.5 **katun* »vas«

Srb.-hrv. *kātūn* »poletno pastirsko naselje«, mak. *kaMyH* »poletno pastirsko naselje«, bolg. *kaMyH* »romsko naselje, romska hiša izven mesta«, alb. *katund* »vas« (prvotno »gorska vas«), rum. *cătun* »pastirsko naselje«, gr. *χατούνα* »poletno pastirsko naselje«, beseda se pojavlja tudi v stosl. *katounъ* (Skok II 1972, 64). Glede etimologije besede obstajata dve mnenji:

1) Jokl, s katerim se strinja tudi Skok, pravi, da se je beseda razvila v albanščini in da je nastala iz predpone *ka-*, ki jo najdemo v sklopu z glagoli, *kapërcej* »preskočiti«, *kapërdij* »pogoltniti, pogoltniti«, ter deležnika na *-to* glagola *ndenj* »stati« < ie. **tŕto* (Skok II. 1972, 64).

2) Miklošič je mnenja, da se je beseda razvila iz nar. lat. *cantone* »kot«, kar je sorodno s stosl. *kotъ* in je nastalo iz gal. *canthos* (Snoj 2009b).³

Zdi se, da so v drugem primeru zgodovinske okoliščine spregledane. Beseda *katun* se namreč ne pojavlja v severnem delu areala, čeprav so jo s seboj verjetno prinesli vlaški pastirji. Poleg tega je v srednjem veku na balkanskem področju *katun* predstavljal enoto družbenega in gospodarskega življenja, podobno zadrugam pri Južnih Slovanih. Tovrstnega termina pri karpatskih Vlahih ni (Luković 2016, 37). Če upoštevamo dejstvo, da so se tudi Albanci ukvarjali s pastirstvom (Stanišić 1995, 63) in da so stopali v stike z balkanskimi Vlahi (Desnickaâ 1976, 23), lahko domnevamo, da so besedo od Albancev prevzeli Vlahi in jo nato prenesli na druga področja. Zato je verjetnejša Joklova trditev, da beseda izhaja iz albanškega jezika.

4.6 **kopil* »izvenzakonski otrok«

Srb.-hrv. *kòpile* »nezakonski otrok, neželeni otrok«, mak. *kopилe* »nezakonski otrok«, bolg. *кòпеле* »nezakonski otrok«, alb. *kopil* »nezakonski otrok, pameten in nemiren človek; odvečna veja, ki raste iz korenine že zrasle rastline, nar. dekle«, rom. *copil* »nezakonski otrok«, ngr. *κόπελος* »dekle«, pojavlja se še slš. nar. *kopyl'* »nezakonski otrok«, ukr. nar. *кòпил* »nezakonski otrok«. Skok meni, da se je beseda razvila v albanščini iz pripone *ko-* »slab« (primer. sanskr. *ka-*) in glagola *pjell* »roditi«, torej tisto, kar je »slabo rojeno« (II 1972, 148), in naj bi po njegovem mnenju

³ <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=193&View=1&Query=%2A>

izvirala iz pastirske terminologije. O tem priča pomen besede v srbskih narečjih *kopile* »mladič zelo mlade samice« (Bošnjaković 1985, 123).

Po drugem tolmačenju je beseda slovanskega izvora. Avtorji *Etimološkega slovarja slovanskih jezikov* pravijo, da je psl. beseda **kopylŷ* izvedena iz glagola **kopǣti* »odstranjevati odvečne mladike« (Stanišić 1995, 93). Beseda naj bi se iz poljedelstva razširila na družino in nato na druge plasti življenja (Stanišić 1995, 93). Če je ta domneva točna, je potem beseda sorodna z lit. *kapóti* »sekati«, stprus. *enkopts* »pokopati«, gr. *κόπτω* »sekam, bijem«, vse < ide. **(s)kǵp-* »kopati, sekati« (Bezljaj II 1982, 64).

Glede na to, da v knjižnih jezikih beseda večinoma pomeni nezakonskega otroka, je bolj verjetna trditev avtorjev *Etimološkega slovarja slovanskih jezikov*. Temu v prid pričata tudi dejstva, da se v pastirstvu beseda pojavlja le v narečjih ter da beseda v albanščini pomeni 'odvečna sadika'.

4.7 **ob(v)or* »obor, obora«

V jezikih karpatsko-balkanskega areala je prisotna v: srb.-hrv *òbor*, mak. *обор*, bolg. *обор*, sln. *obòr*, ukr. *обора*, alb. *oborr*, rom. *obor*, v vseh jezikih s pomenom »nepokrit ograjen prostor za živali«, razen v albanščini, kjer pomeni »vrt«. Od Slovanov so besedo prevzeli Romuni in Albanci (Skok II 1972, 538). Sorodno še s sln. *obóra* »ograjen rezervat v gozdu«. Prvotno **ob(v)ora* je izpeljano iz glagola **ob(v)érti* »zagraditi«, < **ob* »okolli, pri« in **vertǣ* »zapirati« (Snoj 2009b in Bezljaj II 1982, 235).

4.8 **salaš* »salaš«

Srb.-hrv. *sàlāš* »kmetija daleč od mesta«, mak. *салаш* »kmetija daleč od mesta«, bolg. *салаш* »koča, zgrajena iz desk«, sln. zlasti v madžarskem okolju *sálaš* »posestvo s hišo in gospodarskimi poslopji daleč od gospodarskega bivališča«, slš. *salaš* »ograjen prostor za ovce s kočo za pastirje«, rom. *sălăș* »začasno zavetišče«, tur. *salaş* »baraka za prodajo sadja«. Beseda je izposojena iz madž. *szállás* »prenočišče«, ki je izpeljanka iz madž. *száll* »vstopiti« (Bezljaj III 1995, 2015).

4.9 **strunga* »prostor za molžo ovc«

Srb.-hrv. *strùga* »ograjen prostor za molžo ovc«, slš. *strunga* »ograjen prostor za molžo ovc«, pol. *strąga* »ograjen prostor v staji za molžo ovc«, rom. *strungă* »ograjen prostor v staji za molžo ovc«, ukr. nar. *струнка* »ograjen prostor v staji za molžo ovc«, alb. *shtrungë* »ozka steza v bližini vhoda v stajo, kjer se molžejo ovce«, rum. *strungă* »ograjen prostor v staji, kjer se molžejo ovce«. Po Miklošičevem mnenju je beseda izpeljana iz alb. glagola *shtrëngoj* »stisniti, zategniti« < lat. *stringere* (Skok III 1973, 148–149). Po Skokovem mnenju je osnovna oblika **stronga*, ki naj bi bila ilirotraški prevoj nasproti lat. *stringere* (Skok III 1973, 149).

4.10 *šēleg »jagnje staro eno leto«

Srb.-hrv. *šiljeg*, mak. *шиле*, bolg. *шѹне* in alb. *sheleg* »jagnje, staro eno leto«. Etimologija te besede še vedno ni razložena. Polak jo povezuje s kavkaškimi jeziki, gruz. *šveli* »srnjak« (Stanišić 1995, 65). Skok po drugi strani navaja možnost, da je beseda slovanskega izvora, kar je razvidno iz besed *sēlek* (ki se uporablja v Srbiji) in *sēletak* (ki se uporablja v Liki) s pomenom »letošnje jagnje« < psl. **se lēto* (Stanišić 1995, 65).

4.11 *vatra »ogenj, ognjišče«

Srb.-hrv. *vātra* »ogenj«, bolg. nar. *vāmpa* »ogenj«, češ. nar. *vatra* »velikogenj v naravi«, slš. *vatra* »velik ogenj v naravi«, ukr. nar. *vāmpa* »ognjišče, odprt pastirski ogenj v polju«, alb. *vatër* »ognjišče«, rom. *vatră* »ognjišče«, beseda se je po menju Desnickaje iz albanščine razširila v druge jezike. Ta naj bi se razvila iz lat. *atrium* »ognjišče« s protetičnim v- po analogiji s starimi latinskimi prevzetimi besedami v albanščini *vaj* »olje« < lat. *oleum*, *varfēr* »revež« < lat. *orphanus* (Desnickaja v Stanišić 1995, 69). Če je domneva točna, je to naprej podobno z avest. **atras* > perz. *odar* »ogenj«, arm. *ariem* »gorim« (Skok II 1972, 569).

Stanišić opozarja na dejstvo, da te besede ni v južnih govorih srbohrvaškega jezika ter v makedonščini, kjer bi se po vsej verjetnosti pojavila (1995, 69). Treba je dodati, da besede ne pozna niti aromunščina, čeprav so aromunski pastirji bili v stiku z albanskim prebivalstvom.

Širši vpogled v to vprašanje ponuja Jokl, s katerim se strinja Vine-reanu (2008, 882), ki meni, da so besedo od Albancev prevzeli Romuni pred prihodom Slovanov. Beseda je potem iz romunščine prešla v druge jezike. S to razlago se odpravlja vprašanje diskontinuitete te izoglose, saj se je beseda iz romunščine kot jezika, ki se geografsko nahaja v središču karpatsko-balkanskega areala, lahko nemoteno razširila v druge jezike.

5 Sklep

Obravnavane besede ponujajo v pogled v stike med ljudstvi balkanskega in karpatskega območja. Na podlagi gibanja teh skupin, predvsem Vlahov, lahko sklepamo, kako so se besede prenašale.

Iz izbranih besed je razvidno, da so stiki med etničnimi skupinami tega področja bili zelo pestri, saj prevzemanje ni potekalo iz enega jezika v druge, temveč je ta proces bil vzajemen.

Besede, ki se pojavljajo v narečjih slovenskega jezika, so posledica stikov Slovencev in drugih ljudstev, ki so na slovensko ozemlje prišli v času turških upadov na Balkan, medtem ko so besede, ki se pojavljajo tudi v knjižni slovenščini prej posledica stika s sosednjimi narodi (Furlani, Italijani in Madžari).

Obravnavane besede lahko razdelimo v več skupin, in sicer glede na izvor ter njihovo ustrezno etimologiziranost.

Glede na izvor jih lahko razdelimo na:

- a) besede albanskega izvora: *vatra;
- b) besede madžarskega izvora: *salaš;
- c) besede slovanskega izvora: *ob(v)or;
- d) besede romanskega izvora: *guša, *strunga;
- e) besede perzijskega izvora: *čoban;
- f) besede nejasnega izvora in tiste, ki jim različni avtorji pripisujejo različen izvor: *balega, *katun, *kopil, *šéleg.

Glede na etimološko razlago:

- a) ustrezno etimologizirane besede: *čoban, *guša, *ob(v)or, *strunga, *salaš, *vatra;
- b) besede, ki niso ustrezno etimologizirane: *balega, *šéleg;
- c) besede, pri katerih obstajajo razhajanja: *katun, *kopil.

Glede zadnjih dveh lahko dodamo:

- a) pri besedi *katun ima najverjetneje prav Jokl, ki meni, da je beseda albanskega izvora. Glede na to, da se beseda pojavlja samo v balkanskih jezikih, medtem ko je jeziki karpatskega dela karpatsko-balkanskega areala ne poznajo, lahko sklepamo da je beseda albanskega izvora, saj bi v nasprotnem primeru, ki ga zagovarja Miklošič (da je beseda latinskega izvora), ta bila znana tudi dakoromunskim pastirjem, ki bi jo posledično s seboj prinesli na karpatsko območje;
- b) Glede na to, da ima beseda *kopil v večini jezikov pomen nezakonskega otroka, je bolj verjetna trditev avtorjev *Etimološkega slovarja slovanskih jezikov*, v skladu s katero je psl. beseda *kopyľ izvedena iz glagola *kopǎti, kasneje pa se je uporaba besede iz poljedelstva razširila na družino in nato še na druga pomenska polja. Temu v prid govorita tudi dejstva, da se v pastirstvu beseda pojavlja le v narečjih in da v albanščini pomeni odvečna sadika.

Ker je za določene besede težko ali nemogoče določiti izvor, ostaja še veliko prostora za nadaljnje raziskave.

Literatura

- Bernštejn 1988. – Бернштейн С. Б., Клепикова Г. П. 1988. *Общекарпатский диалектологический атлас, выпуск 2*. Moskva: Nauka. [Bernštejn S. B., Klepikova G. P. 1988. *Obšekarpatiskij dialektologičeskij atlas, vypusk 2*. Moskva: Nauka].
- Bezljaj, France. 1982. *Etimološki slovar slovenskega jezika II. K–O*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU.

- Bezljaj, France. 1995. *Etimološki slovar slovenskega jezika III. P-S*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU.
- Bogdan, Michael. 2011. *Memory, Identity, Typology: An Interdisciplinary Reconstruction of Vlach Ethnohistory*. Magistrska naloga. University of British Columbia.
- Bošnjaković 1985. – Бошняковић, Жарко. 1985. *Пастурска терминологија Срема*. Нови Сад: Филозофски факултет [Bošnjaković, Žarko. 1985. *Pastirska terminologija Srema*. Novi Sad: Filozofski fakultet].
- Desnickaâ 1976. – Десницкая, Агня В. 1976. – *К интерпретации балканизмов в карпатской лексике*. Кишинев: Общекарпатский диалектологический атлас. Лингвистические и этнографические тексты: 15–27 [Desnickaâ, Agnâ V. 1976. *K interpretaciji balkanizmov v karpatskoj leksike*. Kišinev: Obšekarpatskij dialektologičeskij atlas. Lingvističeskie i ètnografičeskie teksty: 15-27].
- Georgiev 1971. – Георгиев, В. и др. 1971. *Български етимологичен речник. Том I (А-З)*. София: БАН. [Georgiev, V. et al. 1971. *Balgarski etimologičen rečnik. Tom I (A-Z)*. Sofija: BAN].
- Kahl, Thede. 2007. *Überlegungen zum Prozess des Sprachproblems, unter besonderer Berücksichtigung der Balkanromania*. Iași: Editura Alfa, 155-173.
- Klemenčič, Simona. 2005. *Starejše jezikovne povezave albanščine, baltščine in slovanščine*. Doktorsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Klepikova 1975. – Клепикова, Г. П. 1975. *Функционирование и генезис терминологии горного пастушества в славянских диалектах карпатского ареала*. Москва: Наука. 161–201 [Klepikova, G. P. 1975. *Funkcionirovanie i genезis terminologii gornogo pastušeštva v slavânskikh dialektah karpatskogo areala*. Moskva: Nauka].
- Luković. 2014. – Луковић, Милош. 2014. *Сточарска привреда као чинилац обликовања народне културе Срба*. Београд: Балканолошки институт САНУ [Luković, Miloš. 2014. *Stočarska privreda kao činilac oblikovanja narodne kulture Srba*. Beograd: Balkanološki institut SANU].
- Luković, Miloš. 2015. „Sezonowe migracije pasterzy na Bałkanach: charakter, historia, transformacje“. *Res Historica* 40: 61–95.
- Luković, Miloš. 2016. „Self-Government Institutions of Nomadic and Semi-Nomadic Livestock Breeders in the Balkans and in the Carpathian Regions in the Late Medieval and early Modern Periods“. *Res Historica* 41: 51–94.
- Micle, Ionel Călin. 2013. *From Carpathians to Pindus: Transhumance – A Bridge Between Romanians and Aromanians*. Pridobijeno s https://www.researchgate.net/publication/307466551_FROM_CARPATHIANS_TO_PINDUS_TRANSHUMANCE_-_A_BRIDGE_BETWEEN_ROMANIANS_AND_AROMANIAN
- Mirdita, Zef. 2007. „Vlasi, polinomičan narod“. *Povjesni prilozi* 26 (33): 249–269.

- Mutavdžić 2019. – Мутавџић, Предраг. 2019. *Балканологија: скрипта*. Београд: Филолошки факултет. [Mutavdžić, Predrag. 2019. *Balkanologija: skripta*. Београд: Filološki fakultet].
- Oczko, Anna. 2016. „Traces of Vlach migrations in the Toponymy of the Polish Podtatrze Region“. *Res Historica* 41: 151–158.
- Pokorny, Julius. 2007. *Proto-Indo-European Etymological Dictionary*. Indo-European language revival association.
- Radan in dr. 2016. – Радан, Михај Н. и Миљана-Радмила Ускату. 2016. „Карашевска пастирска терминологија (са посебним освртом на страни утицај у њој)“. У *Језици и културе у времену и простору V*, уреднице Снежана Гудурић и Марија Стефановић, 55–65. Нови Сад: Филозофски факултет [Radan, Mihaj N. i Miljana-Radmila Uskatu. 2016. „Karaševska pastirska terminologija (sa posebnim osvrtom na strani uticaj u njoj)“. У *Jezici i kulture u vremenu i prostoru V*, urednice Snežana Gudurić i Marija Stefanović, 55–65. Novi Sad: Filozofski fakultet].
- Rakić-Milojković. 1993. – Ракић-Милојковић, Софија. 1993. „Пастирска терминологија Кривовирског Тимока“. *Српски дијалектолошки зборник* 29: 11–148 [Rakić-Milojković, Sofija. 1993. „Pastirska terminologija Krivovirskog Timoka“. *Srpski dijalektološki zbornik* 29: 11–148].
- Smerdel, Inja. 1989. *Ovčarstvo na pivki: transhumanca od srede 19. do srede 20. stoletja ali trije »ovčarjki«: etnološka razprava*. Koper: Lipa.
- Snoj, Marko. 2009a. *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan; Založba ZRC.
- Snoj, Marko. 2009b. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU. Pridobljeno s: <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=193&View=1&Query=%2A>
- Skok, Petar. 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I, A–J*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Skok, Petar. 1972. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika II, K–poni*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Skok, Petar. 1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika III, poni–Ž*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Stanišić 1995. – Станишић, Вања. 1995. *Српско-албански језички односи*. Београд: Балканолошки институт САНУ. [Stanišić, Vanja. 1995. *Srpsko-albanski jezički odnosi*. Београд: Balkanološki institut SANU].
- Šekli, Matej. 2018. *Tipologija lingvogeneze slovanskih jezikov*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- Šekli, Matej. 2019. „Spoznaj svoj jezik in svojega sosedu“. V *Slovenski jezik in njegovi sosedje: zbornik Slavističnega društva Slovenije* 29, uredila Matej Šekli in Lidija Rezoničnik, 9–12. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.
- Vinereanu, Mihai. 2008. *Dicționar etimologic al limbii române: pe baza cercetărilor de indo-europenistică*. București: Alcor Edimpex.

Dodatna literatura

- Atanasov 2002. – Атанасов Васил и др. 2002. *Български етимологичен речник. Том VI (крес1-много1)*. Софија: БАН. [Atanasov Vasil et al. 2002. *Balgarski etimologichen rechnik. Tom VI (kres1-mnogo1)*. Sofiya: BAN].
- Bezljaj, France. 1977. *Etimološki slovar slovenskega jezika I. A–K*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU.
- Budzieszewska, Wanda. 1983. *Słownik batkanizmów w dialektach Macedonii Egejskiej*. Warszawa: Wydawnictawa Uniwersitetu Warszawskiego.
- Dictionar explicativ al limbii române*. Dostopno na <https://dexonline.ro/>
- Digitalen rečnik na makedonskiot jazik – Дигитален речник на македонскиот јазик*. Dostopno na <http://www.makedonski.info/>
- Fjalori i gjuhës shqipe*. Dostopno na <https://fjalorthi.com/>
- Georgiev 1979. – Георгиев, В. И. и др. 1979. *Български етимологичен речник. Том II (И-крепя)*. Софија: БАН. [Georgiev, V. I. et al. 1979. *Balgarski etimologichen rechnik. Tom II (I-krepya)*. Sofiya: BAN].
- Georgiev 1986. – Георгиев, В. И. и др. 1986. *Български етимологичен речник. Том III (крес1-много1)*. Софија: БАН. [Georgiev, V. I. et al. 1986. *Balgarski etimologichen rechnik. Tom III (kres1-mnogo1)*. Sofiya: BAN].
- Istarski rječnik*. Dostopno na <http://www.istarski-rjecnik.com/>
- Rechnik na balgarskiya ezik – Речник на българския език*. Dostopno na <https://ibl.bas.bg/>
- Slovník ukraínskoj movi – Словник української мови*. Dostopno na <http://sum.in.ua/>
- Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra*. Dostopno na <https://slovník.juls.savba.sk/>
- Soboleva 2009. – Соболева, А. Н. 2009. *Малый диалектологический атлас балканских языков, Том III*. Санкт Петербург: Наука. [Soboleva, A. N. 2009. *Malij dialektologičeskij atlas balkanskih ázikov, Tom III*. Sankt Peterburg: Nauka].
- Vujanić 2011. – Вујанић, Милица и др. 2011. *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска. [Vujanić, Milica i dr. 2011. *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska].
- Wieliki słownik języka polskiego*. Dostopno na <https://wsjp.pl/>

Aleksandar Trifunović
Univerzitet u Ljubljani
Filozofski fakultet
Slovenija
aleksandartrifunovic3@gmail.com

O ETIMOLOGIJI IZABRANIH REČI IZ PASTRISKE TERMINOLOGIJE KARPATSKO-BALKANSKOG AREALA

Transhumantno stočarstvo je do dvadesetog veka za neke žitelje Balkanskog poluostrva predstavljalo način života i bilo glavni izvor njihovih prihoda. Zbog takvog načina života su se Vlasi balkanskog i karpatskog područja svake godine selili na letnje i zimske pašnjake. Takav način života je neizostavno doveo i do kontakta transhumanatnih pastira s drugim narodima. Njihov kontakt je doveo do kulturne i jezičke razmene, što je ostavljalo trag u njihovim jezicima, a rezultati kontakata su najočigledniji na leksičkoj ravni jezika tih naroda. Ovaj članak će se baviti izabranim rečima iz pastirske terminologije karpatsko-balkanskog areala.

Ključne reči: Vlasi, pastiri, trahnumanca, Balkan, karpatsko-balkanski areal

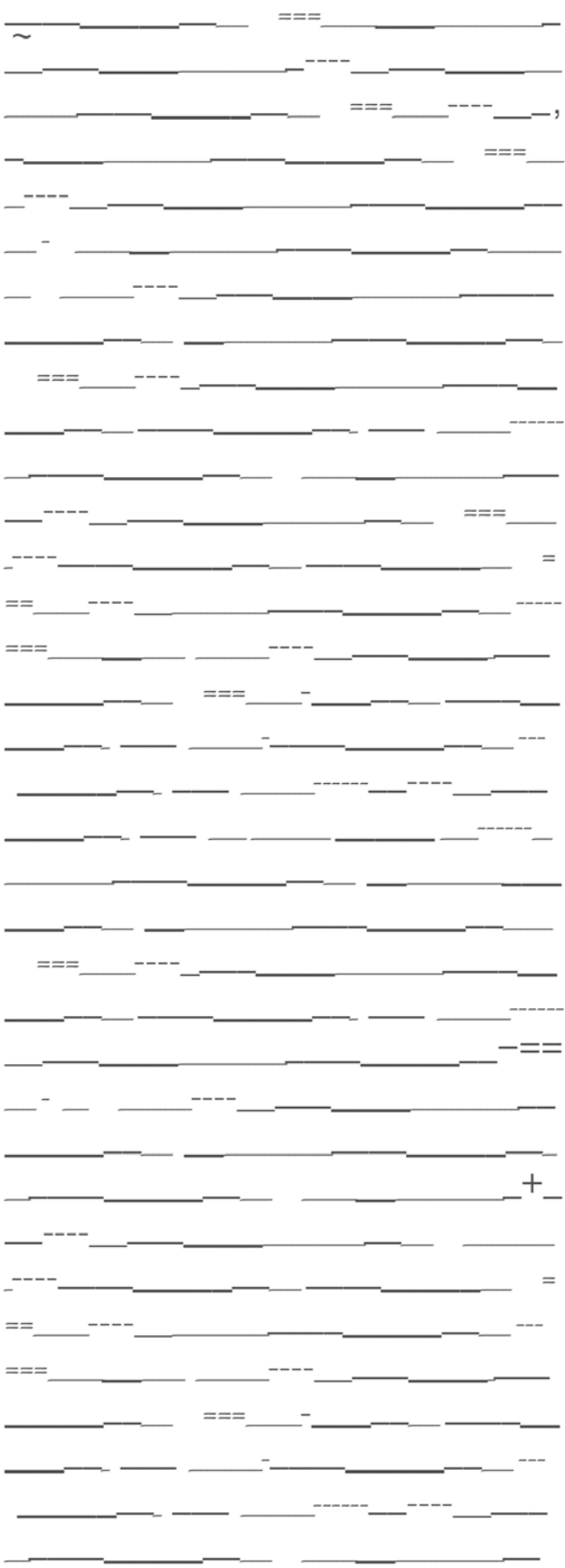
Aleksandar Trifunović
University of Ljubljana
Faculty of Philosophy
Slovenia
aleksandartrifunovic3@gmail.com

THE ETYMOLOGY OF SELECTED WORDS FROM THE PASTORAL TERMINOLOGY OF THE CARPATHIAN-BALKAN AREA

Until the 20th century, transhumant animal husbandry was a way of life and the main source of income for some inhabitants of the Balkan Peninsula. Due to such a way of life, the Vlachs of the Balkan and Carpathian area moved to summer and winter pastures every year. Such a way of life inevitably brought transhumant shepherds in contact with other ethnic groups. The contacts led to cultural and linguistic exchange, which left an imprint on their languages. Accordingly, the effects of the contacts are the most apparent at the lexical level of their languages. This paper deals with selected words from the pastoral terminology of the Carpathian-Balkan area.

Keywords: Vlachs, shepherds, transhumance, Balkans, Carpathian-Balkan area

Prejeto / Primljeno / Received: 31. 07. 2021
Sprejeto / Prihvaćeno / Accepted: 20. 10. 2021.

Varia

Varia

Helena Rill

Centar za nenasilnu akciju (CNA)
Beograd, Srbija
Helena.rill@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.18485/slovenika.2021.7.1.7>

UDK: 316.728:314.15.044-055.2(497.4)(093.3)
392.61(497.4:497.11)(093.3)

Pregledni rad

Kompleksne putanje ljudskih sudbina: mogu li se naučno prepoznati?

Drugi deo

Treba samo da si malo hrabar, imaš samo jedan život

Sažetak

U ovom radu donosi se teorijski uvodnik za analizu razgovora koji sledi, a koji je deo šireg istraživanja migracija iz Slovenije u Srbiju. Metod korišćen za ovo istraživanje jesu usmeni intervjui, tj. razgovori vođeni sa ženama, i to kako bi se razotkrio intimni i skriveni aspekt migracionih procesa i individualnih iskustava. U prethodnom broju, uvodnik je bio posvećen teorijskim aspektima istraživanja migracija i usmenih istorija, čiji sadržaj nije uvek u skladu sa dominantnim i često vrlo jednostavnim vladajućim narativima. Naglašavajući razliku između celokupne životne priče (*total life story*) i tematske životne priče (*topical life story*), ovaj uvodnik proširuje teorijski okvir zadat u prethodnom broju i predočava značaj i mesto koje usmeni intervjui i životne priče (celokupne i tematske) imaju u mirovnom radu, psiho-socijalnim procesima pomirenja i opštem radu na razbijanju predubeđenja koja često vladaju među različitim delovima društva.

Ključne reči: migracije, sećanja, žene, životne priče, pomirenje

Tekst i razgovor koji slede predstavljaju nastavak članka posvećenog istraživanju migracija iz Slovenije u Srbiju metodom usmenih intervjua objavljenog u prethodnom broju časopisa *Slovenika*.¹ Reč je o razgovorima vođenim sa ženama koji su osmišljeni tako da razotkriju „drugi“, tj. intimni aspekt, a sprovedeni su u okviru projekta usmenih istorija koje donose životne priče Slovenki.

¹ Rill, Helena i Lada Stevanović. 2020. „Kompleksne putanje ljudskih sudbina: mogu li se naučno prepoznati?“. U *Slovenika 6: časopis za kulturu, nauku i obrazovanje*.

Svaki razgovor, svaka životna priča je, kao i svaki život, jedinstvena, neizbežno određena spoljašnjim okolnostima, ali uvek prožeta intimnim i individualnim doživljajima. Tako su ove priče istovremeno različite i jedinstvene, ali i univerzalne. Ovaj, na prvi pogled neobičan spoj posledica je upliva političkih i društvenih okolnosti na naše živote. Ponekad je teško odrediti šta je uzrok a šta posledica nekog događaja ili doživljaja, a ti procesi i okolnosti umeju da se spominju u intervjuima implicitno. Iako bi se iz životne priče koja sledi moglo prepoznati da je reč o selidbi koja se dogodila zbog ljubavi, tj. o *migraciji srca*, kako je ovaj fenomen nazvao etnolog Dušan Drljača (Rill i Stevanović 2020, 115), ipak je sam doživljaj preseljenja bio obojen i političkim i društvenim prilikama koje su vladale u sredini u koju se sagovornica doselila. Kako i sama usput navodi, došla je u zemlju u kojoj su nekada bile sankcije, u kojoj su vladali drugačiji pogledi na svet i stavovi od onih u Sloveniji. U vezi sa tim važno je istaći da, iako su dominantni narativi o društvenim i političkim zbivanjima najčešće monolitni, lična priča koja sledi primer je toga da doživljaji i ispričana sećanja doprinose tome da žive slike i individualna sećanja omogućavaju da predstave o određenom istorijskom trenutku postanu daleko kompleksnije od pamćenja oblikovanog u javnom diskursu (medija, obrazovanja, javnog prostora). Ova višedimenzionalna i složena slika gradi se postepeno od glasova onih koji nisu prisutni u javnom prostoru – u ovom slučaju reč je o ženskom glasu. Važno je istaći da intervju koji sledi nije celokupna životna priča (*total life story*), kako Petrović navodi Plamera (Petrović 2018, 322), nego predstavlja strukturirani razgovor, tj. tematsku životnu priču (*topical life story*), gde postoji fokus na određeni aspekt koji se želi osvetliti. U uvodu za prethodni intervju bilo je već reči o tome koliko su usmene istorije i životne priče (celokupne ili tematske) značajne za rodne i ženske studije i za istraživanja ženskih istorija, tj. na koji način su ove metode omogućile da se muškoj priči (*his-story*), dominantnom istorijskom narativu, doda i ženska istorija (*her-story*).² Ovome bih dodala da postoje i druga polja u kojima su usmene istorije, lične priče i *storytelling*, dobile značajno mesto, kao što su psihologija, narativna psihoterapija, mirovne studije, izgradnja mira. Sagovornica u ovom intervjuu spominje društveni kontekst u koji dolazi, a time indirektno ukazuje upravo na spomenuto važno polje u kome se koriste lične priče.

² Videti detaljnije Rill i Stevanović 2020, 115–127. U radu je takođe priložena i izabrana bibliografija objavljenih ženskih životnih priča i usmenih istorija kod nas (Rill i Stevanović 2020, 117).

Tako psiholog i mirovni aktivista Dan Bar-On govori o tome kako praksa i istraživanje kroz *storytelling* i konstrukciju ličnih narativa predstavljaju koristan način da se pristupi kompleksnim psihološkim i sociološkim fenomenima nacionalnih i etničkih konflikata. On je u svom radu uveo dijaloške grupe u kojima je fokus razgovora bio pričanje ličnih priča i razumevanje kako bi se izgradilo poverenje, i to u grupama koje su već u početku bile veoma heterogene i podeljene.³ Takođe sam na mnogim treninzima/seminarima iz izgradnje mira i sama bila svedokinjom situacija u kojima je pripovedanje ličnih životnih priča među učesnicama i učesnicima različitih identiteta i iskustava doprinosilo razumevanju i uspostavljanju poverenja.

To sve potvrđuje ono o čemu Pol Tompson piše u svojoj knjizi *Glas prošlosti*, navodeći zaključak Džordža E. Evansa da je svima onima „koji su na terenu u dužem periodu sakupljali usmena svedočanstva jasno da je to aktivnost koja ukazuje na povezanost svih aspekata istorije a ne na njihovo međusobno razdvajanje“ (Tompson 2012, 93). Usmene istorije ne samo što pokrivaju različite aspekte istorije, nego daju mnogo više. Kao što je već rečeno, lične priče su značajne u kontekstu izgradnje poverenja, razumevanja, pa i pomirenja u postkonfliktnim društvima. Slovenija i Srbija, kao i druge zemlje proistekle iz bivše Jugoslavije, bremenite su sopstvenim istorijama, sopstvenim viđenjem prošlosti, konfliktnim i postkonfliktnim dešavanjima. Nažalost, predrasude i stereotipi među ljudima i dalje postoje. Iako Slovenija i Srbija nisu izrazito suprotstavljena društva, ni ova društva nisu lišena međusobnih predrasuda. Stoga, nema sumnje u to da lična priča u kojoj osoba govori o svojim nadanjima, emocijama, životnim okolnostima i iskustvima pruža mogućnost razumevanja i sagledavanje osobe kroz ono što je proživela (bilo da je reč o lepim ili bolnim i teškim životnim iskustvima), a ne kroz predubedenje o njenom nacionalnom identitetu.

U uvodnom tekstu ovog rada pokušala sam da ukažem na vrednost i značaj koji životne priče mogu imati kako za pojedinca, tako i za kolektiv. Dragocenost sakupljanja i objavljivanja onoga što je najintimnije i najdragocenije u životu pojedinca je ogromna, od toga da omogućava kompleksnije i šire sagledavanje prošlosti i is-

³ U početku je Dan Bar-On krenuo sa grupama koje su sačinjavali nemački potomci počinilaca nacističkih zločina i Jevreja potomaka onih koji su preživeli holokaust. Kasnije se taj rad, odnosno dijalog preneo na Severnu Irsku, Južnu Afriku i konflikt Palestina–Izrael. Više o tome u: Albeck, J. H., S. Adwan, & D. Bar-On. 2002. „Dialogue groups: TRT’s guidelines for working through intractable conflicts by personal storytelling“. U: *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 8(4), 301–322.

pisivanje istorije marginalizovanih grupa (npr. ženske istorije u slučajevima kada se sakupljaju ženske životne priče) do toga da mogu služiti kao način rada u procesima izgradnje poverenja i pomirenja.

U svojim pričama intervjuisane žene govore ne samo o sebi i društvu u kome žive već i svojim najbližima: roditeljima, a posebno mamama, bakama. Toplina i ljubav kojima odišu redovi kada sagovornica spominje mamu i baku govori o njihovoj ulozi u njenom životu. Veličina i značaj ovih žena nije u tome što su bile heroji – bilo je dovoljno što su bile tu, što su volele i prihvatale bez osude i što su, kako sagovornica kaže, „davale estetiku života“. Budući da je reč o intervjuisanoj osobi koja se preselila iz Slovenije u Srbiju, jedan od fokusa intervjua je bila upravo migracija, tj. pitanje „gde je dom“: Da li tamo gde su sećanja počela, gde se sećamo doma odakle smo potekli, gde su sećanja na našu majku i baku? Da li taj dom mi nosimo sa sobom – sećanja, uspomene, pa onda kad se preselimo, imamo ih ipak dva? Ili je dom jedan, tamo gde je kutija sa slikama.

Ne treba izgubiti iz vida da, bez obzira na to što se ovakvi intervjui često objavljuju anonimno, nije uvek lako ni jednostavno da osoba iznese u javnost ono što je najintimnije. Uz svest da je potreban poseban napor da se ono što je duboko lično prikaže svetu, zahvaljujem sagovornici koja zaključuje naš razgovor upravo onim životnim, odvažnim i toplim: *Treba samo da si malo hrabar, imaš samo jedan život.*

Razgovor sa Irenom iz Slovenije⁴

Za početak zamolila bih te da kažeš nešto o sebi: ko si, odakle si, koliko imaš godina, nešto što te određuje u ovom momentu.

– Ja sam Irena, rođena sam u Kranju, živela sam do 18. godine u Tržiču, a posle sam se preselila u Ljubljano. Tamo sam živela do svoje 36. godine i onda sam se preselila u Beograd i posle u Zemun (*smeh*). Po zanimanju sam fotograf, u suštini frizer i fotograf, radila sam u srednjoj školi i posle sam završila višu školu za fotografa u Sloveniji. Pre četiri godine, pre dolaska u Beograd, poslednjih 15 godina sam radila kao fotograf za novine. Najviše volim da radim portrete jer me interesuju ljudi i to mi je uvek enigma – imaš ime i prezime, a daš neki portret. Ja sam osoba kakva jesam i u ovim godinama zadovoljna sam sama sa sobom i svojim životom. U suštini

⁴ Razgovor je prenet u originalu kako je vođen, red reči i leksika nisu menjani.

sam bila oduvek, no, samo taj osećaj da gradim u životu, malo napred, malo nazad, nisam skroz i uvek na istom.

Kako to da si odlučila da se preseliš ovde? Da li je bilo lako, teško?

– Upoznala sam se sa sadašnjim suprugom ovde u Beogradu. Vratila sam se natrag, pa smo se prvo dopisivali, posle nekoliko meseci sam ponovo došla u Beograd i malo smo se bolje upoznali. Onda sam se vratila u Ljubljanu i na poslu su mi posle nekoliko nedjelja rekli da jedan od fotografa treba da ide, da nema više dovoljno posla i kažem – idem ja. Pitam njega šta on misli o tome i da dam otkaz. To je bilo u septembru, videli smo se još dva puta i decembra 2015. seli smo u auto sa svim mojim stvarima i došli u Beograd. I sad je četiri godine, malo više od toga i još smo zajedno. U horoskopu sam rak, u podznaku vaga, i ja se lako odlučim kad su teške stvari u pitanju, slušaš to u sebi, i nema tu *what if*, uvek sam mogla da se vratim, ali ako ne ideš, nikad nećeš znati. I jednom kad umrem, nadam se da neće biti uskoro (*smeh*), a nikad ne znaš, želim da, kad se zavrti film života, da to bude neka europska drama, a ne Holivud. Dakle, za te stvari se lako odlučim, a kad odem u restoran, šta da jedem, nema šanse. Eto to je za mene baš interesantno. Ja nemam mamu, umrla je kad sam bila 15 godina. Moj tata je baš super, kad sam njemu rekla, rekao je: „Idi, baš super, ako nećeš ići, nećeš znati“, dok je brat rekao: „Jesi ti normalna!“ Ali u suštini to nikom nisam rekla, sama sam odlučila. Puno stvari u životu ne bih uradila da sam slušala druge ljude. Na kraju ti živiš svoj život.

Kakav ti je bio život kad si došla ovde?

– Ja sam oduvek govorila da ću imati Srbina za supruga, a pritom sam već bila udata za jednog Slovenca (*smeh*). Nije da sad nešto pričam, neke gluposti, pa kao nešto romantično. Meni se Srbija oduvek dopadala, mislim cela bivša Juga, jer sam ja karakter više za ovde nego za Sloveniju, otvorena sam, volim da pričam, volim da popijem i rakiju, dobro da jedem. Ta otvorenost srca, to se meni više ovde dopada nego u Sloveniji. I u Sloveniji imam slične ljude kao što sam ja, ali nekako... meni je super ovde. Moj suprug je isto u tom periodu odlučio da traži novi posao, i kad sam ja došla u decembru, njemu je već počela da kasni plata, klasično za Srbiju, tako da smo mi negde u februaru, martu, ostali bez novca. Ja nisam imala ovde posao, tako da smo imali teško iskustvo, ali što je meni ovde super, ja mislim da ne bih tako lako izgurala u Sloveniju, mislim da je drugačije ovde. Tu se vidi da ste bili pod sankcijama i da imate drugačiji način da preživiš. I ovde nije sramota kad nemaš. To je velika razlika. Meni

se recimo desilo... ja sam inače uvek imala novac, uvek sam radila, a kad već nisam, uvek sam se snašla i verujem da uvek možeš nešto da zaradiš. Uglavnom desilo se da sam otišla na pijacu, nisam imala dovoljno novca i pitala da li mogu da donesem novac sutra, i kaže mi, ma možeš, i da mi još dve šargarepe. Ovde je lakše jer je neki drugačiji ponos. Kad ti je tako loše, onda i više narod upoznaš, zemlju i ljude, i dešavale su nam se lepe stvari. I vidiš da li imaš prijatelje ili nemaš. Recimo, kad smo se venčali, bili smo samo nas dvoje i kumovi, i nisam imala novca za haljinu. Našla sam neku, bila je 12.000 – 13.000, i kažem prijateljici. Kaže Maša: „Kupi je!“ „Pa sa čim?“, kažem, „nemam za hleb.“ Sledeći dan kaže: „Idi da kupiš, imaš na računu. To je moj poklon za venčanje.“ Ni za sekunda nisam pomislila da se vratim u Sloveniju.

Da li postoji nešto što ti nedostaje od tamo?

– Možda planine, i što je sve bliže. Jer ja sam živela u Ljubljani, pa subota, šta bih radila, ma idem u Piran na neki dobar ručak i da vidim more. Nedostaje mi porodica. Razmišljam, tata mi ima 73 godine, on ima suprugu sad, ja sam mu bila kuma, ima i dve ćerke, moje polusestre, jedna je 16, druga 22 godine. Tata mi možda najviše nedostaje i taj neki osećaj koliko ima godina. Recimo ako se nešto razboli, tad je teško, ali to su stvari na koje nemaš uticaja. Kad već izgubiš jednog roditelja, onda... Prijatelji... pa sad ipak imaš viber, i ostalo... Mislim nedostaje mi, odeš, popiješ kafu, ali ne patim. A i znaš šta, svakog meseca neko dolazi. Ne volim ni da idem puno u Sloveniju, idem dva-tri puta godišnje jer mi je naporno. Ideš kratko na nekoliko dana, a onda mi treba isto toliko dana da se odmorim (*smeh*). Svakom pričaš isto. Volim da idem, ali bih volela da idemo jedanput sami da putujemo po Sloveniji, da suprug vidi malo moju zemlju. Imam još i brata koji ima suprugu i jednu ćerku.

Šta si to sa sobom nosila što ti je bilo važno?

– Baš sam razmišljala, mislim da nemam, ali opet, to bih nosila uvek, imam jednu kutiju sa slikama koju retko otvaram. Sigurno je nisam otvorila jednu godinu jer ne osećam potrebu, a pre nisam htela da je otvaram jer sam bila baš tužna. Unutra imam slike iz detinjstva i imam samo jednu sliku gde smo moja majka i ja. Imam i neki album, ali sve se to izgubilo jer sam se selila, mislim da je kod tate negde u podrumu. To je možda jedina takva stvar i u suštini jedina stvar da ja od 18. godine, kad sam se presilila u Ljubljanu, da je imam. Da znaš da je imaš, da negde stoji, i ako bude neka kriza... Recimo, dugo sam trebala da proradim smrt svoje majke, radila sam

neku ozbiljnu terapiju, ne psihoterapiju. Imala sam ozbiljne krize, nisam ni znala da imam to... puno, puno sam se bavila tim, nekih sedam godina. Upoznala sam nekog kolegu, koji kao da je neki šaman, i onda smo radili neke ozbiljne terapije, i tada sam došla do puno nekih odgovora. Bili su Maori sa Novog Zelanda, otišla sam da slikam to i ponudio mi je da radimo, svidelo mi se kako to izgleda. Oni pritiskaju delove tvog tela, on veruje da ćelija kad imaš neki veliki šok, neki deo se zgrči, i na ovaj način se otpusti. To je bilo iste godine kad sam se preselila u Beograd. Tada kao da sam se resetirala. Uglavnom, kad otvorim tu kutiju, umela sam da plačem, a bilo mi je dosadno već to plakanje. Verujem da to treba da izađe, ali istovremeno ostavljaš stvari da nešto ne kažeš. Ja nisam bila uvek tako ekstrovertiran tip, a sad sam se malo naučila jer sam videla da neće ovako dobro da izađe.

Čega se sećaš – kakve su ti bile mama i bake?

– Kad bilo kom kažeš da si izgubio mamu, svako te ono gleda... ona mi nedostaje, šta bih dala za jedan dan da idem sa njom da idem na pijacu, ili da pričam sad s njom. Ja sam imala 15 godina kad se to desilo, ostala sam sama sa tatom i sa bratom, i dobila sam nove uloge, od ćerke i sestre postala sam i majka i supruga, to je sticaj okolnosti, a ne nešto što ti pripada. Imala sam dve bake, jednu s tatine strane, živeli smo u istoj kući, svako na svom spratu, i bilo je naporno. Druga baka je po mami, ona je bila tako divna žena. Bila je vernica, što ja nisam, ali mi nikad nije sudila. Kad je moja mama umrla, puno puta sam išla do njih, sa njom sam imala da se ponosim na majku. Bila je takva posebna žena. Ona je kao mlada izgubila svog supruga, živela je na nekoj velikoj farmi. Ona mi je bila neki uzor. Mama je brzo otišla, pa se pitam kako bi bilo sad. Moja mama je volela da putuje, a tata je optimista, kažem da sam uzela najbolje i od jednog i od drugog. Sa mamom sam odlazila uvek u Ljubljanu na pijacu, ona je volela lepe stvari, kad se jede, da se sve lepo sredi, ta neka estetika, i ta putovanja, to sam isto dobila od nje.

Volela si da odlaziš na pijacu s mamom u Ljubljani, šta još voliš tamo, a šta u Beogradu?

– Ovde mi nedostaje što pijace nisu tako struktuirane kao kod nas. Meni je, recimo, subota dan za pijacu. U Ljubljani odem na pijacu u 10 h, pa negde na doručak, sama ili sa prijateljima, pa popijemo neki proseko, pa si kupiš nekih deset lala, ne mogu bez toga da se šetam po pijaci... Meni je sve to tako lepo. Pored pijace u Ljubljani imaš puno kafića, ideš tamo, pa popiješ čašu vina, pa malo pršuta, pa

ovo pa ono, pa onda nekad odeš još na ručak, pa te neko zove kući, pa ti onda tako prođe ceo dan. Ili sam volela da na jedan dan odem na more, ili na Bled, tamo imam prijateljice. Recimo, to volim, i jogu. Volim Zemun, volim da idem i na Kalenić, ima malo drugačiji izbor. Sad je možda malo više postala *fancy*, ne miriše mi više tako dobro. I ovde volim sa suprugom kad je subota, recimo, kad je zima, prvo malo pogledamo skijanje, idem onda na pijacu, imam tamo jednu gospođu, Snežanu, zovem je salata diler, zovemo je u petak i onda nam ona sve spremi. Meni ovde baš nedostaje salata, puterica mi je baš bezvezna. Volim jake stvari, radič, ozbiljne salate, ovde teško nađeš. To za pijacu me podseća na detinjstvo.

Da li ti nedostaje slovenački jezik?

– Pa znaš šta – ne! Jer otkada radim u ambasadi, puno ga pričam. Ovde nemam puno prijatelja, iskreno, nisam ih ni tražila, nekako prijateljstvo se desi, a pritom je ovo toliko veliki grad da je skroz drugačije. Recimo, sa Tanjom, sa kojom smo postale dobre prijateljice, viđamo se na dva meseca kad uspemo. Sa suprugom pričam najviše i to na srpskom, a ovako kad se čuješ s nekim na viber, kad pišem mejl prijateljicama slovenački. Pre mi je nedostajalo, ali sad imam tu. Recimo, kad pišem suprugu poruku, pišem mu pola na srpskom, pola na slovenačkom. U ambasadi ponekad ni ne znam koji jezik govorim, još i engleski, kao... (*smeh*). Lep mi je slovenački jezik, a pritom mi je i srpski lep.

Imaš li neku omiljenu reč na slovenačkom?

– Volim te – ljubim te. Dobro jutro, recimo, to je isto. Mislim da je to reč kad je kažeš, to je to. A isto je i na srpskom lepa.

Kako je biti žensko tamo, a kako ovde?

– Lično nemam nekih loših iskustava. Ali ponekad mislim da se žene u Sloveniji više cene nego ovde. To je razlika. Drugačije je, žena je cenjena, ali ovde muškarac neće dozvoliti da ti nosiš torbu. Recimo, za neke druge stvari bila sam u šoku, kad je slava u pitanju, zašto svi ne sedimo za stolom, meni je poanta da svi sedimo, da se družimo, a ne samo da si u kuhinji. Nije mi to problem, ali to više ide na ženu. Kod nas, kod mene i supruga je to jednako pravno. On pere sudove jer ja to stvarno ne volim da radim, a ja volim da usisivam, a on ne. Ovde mi je isto čudno što muškarac nije tu dok se žena porađa. Kod nas je to normalno.

Da li ima nešto što bi volela da podeliš a šta te ja nisam pitala?

– Da, možda to, mene svi pitaju zašto se suprug nije preselio kod mene u Sloveniju, zašto sam ja došla ovde. Bolje plate, egzistenca,

iskreno, meni to nije ni palo na pamet. Imala sam taj osećaj da već imam dovoljno Slovenije, jer ona je mala, nisam imala više izazova da slikam jer sam sve znala. Znala sam da ministar finansija, kako radi sa očima, znaš, mislila, pa čekaj, Irena, hoćeš ti ovako do kraja života ovako? A pritom volim fotografiju. Ja sam baš sretna da sam tu. Želela bih da ljudi ovde više cene šta imaju. Ti treba da ceniš svoju zemlju, i ovde je to problem. Ja verujem da možeš i ovde da uspeš. Nema *easy way*. Ovde imaš puno prirode, možeš na pijaci da kupiš domaća jaja, hrana je dostupna na pijaci i onima koji stvarno nemaju bar neke osnovne namirnice. Nekako se ipak razvija, vidim kako se promenio Beograd u četiri godine, koliko je malih prodavnica, ljudi stvaraju nešto sami, ovi prave krofne, ovaj ima specijaliziranu prodavnicu za maslac, to se meni sviđa. To je velika zemlja i Beograd je veliki grad. (...) Ja uvek gledam, kad se jedna vrata zatvore, otvore se druga. Samo treba da imaš petlje. Ja sam baš u tom nekom vremenu želela da imam izložbu, još prvi put kad sam bila u Gardošu kuli, rekla sam ovde ću imati izložbu. Pitala sam u opštini, i taj dan kad sam dala otkaz, zvali su me da u Gardoš kuli ima jedno slobodno mesto za izložbu. I onda razmišljam, nemam ni dinar, i ja se setim da pišem jednom Slovcu, poznajem ga iz Slovenije, pišem mu ako postoji mogućnost neke donacije, i dobijem, iz ambasade su isto pomogli, i to je bila tako lepa izložba... Inače, u onim pitanjima koja si mi poslala pitala si šta radim ako/kad mi nedostaje Slovenija. E pa još prvi put u decembru kad sam došla iz Slovenije, došli smo uveče na Dunavski kej u Zemunu sećam se, bila je takva magla, pomislila sam – to je to. Puno puta sam sela na autobus i došla u Zemun. Posle, kad smo se selili, rekla sam samo Zemun. Kad mi nedostaje Slovenija, Zemun je njena alternativa. Što je interesantno, Zemun i Kranj su pobratimljeni gradovi i stvarno se tamo osećam kao kod kuće. Treba samo da si malo hrabar, imaš samo jedan život.

Razgovor vođen u Beogradu, februara 2020.

Literatura

- Albeck, Josef H., Sami Adwan and Dan Bar-On. 2002. „Dialogue groups: TRT’s guidelines for working through intractable conflicts by personal storytelling“. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology* 8(4): 301–322.
- Bar-On, Dan. 2006. *Tell me your Life Story: Creating Dialogue among Jews and Germans, Israelis and Palestinians*. Budapest: Central European University Press.
- Petrović, Sonja. 2018. „Vrednovanje usmenih istorija i životnih priča“. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 66 (2): 319-331.
- Rill, Helena i Lada Stevanović. 2020. „Kompleksne putanje ljudskih sudbina: mogu li se naučno prepoznati?“. *Slovenika: časopis za kulturu, nauku i obrazovanje* 6: 115–128.
- Tompson, Pol. 2012. *Glas prošlosti: usmena istorija*. Beograd: Klio.

Helena Rill
Center za nenasilno akcijo (CNA)
Beograd, Srbija
Helena.rill@gmail.com

KOMPLEKSNE POTI ČLOVEŠKIH USOD: JIH JE MOGOČE
ZNAJSTVENO PREPOZNATI?
DRUGI DEL

Moraš biti vsaj malo pogumen, imaš le eno življenje

V tem prispevku je predstavljen teoretični uvodnik za analizo pogovora, ki sledi, in ki je del zajetnejše raziskave migracij iz Slovenije v Srbijo. Metoda, uporabljena za pričujočo raziskavo je ustni intervju, oz. pogovori vodeni z ženskami, z namenom odkrivanja intimnega in skritega vidika migracijskih procesov ter individualnih izkušenj. V prejšnji številki je uvodnik bil posvečen teoretičnim vidikom raziskav migracij in ustnih zgodovin, katerih vsebina ni vedno v skladu z dominantnimi in pogosto zelo enostavnimi prevladujočimi narativi. Naglašujoč razliko med celotno življenjsko zgodbo (*total life story*) in tematsko življenjsko zgodbo (*topical life story*), ta uvodnik razširi teoretični okvir postavljen v prejšnji številki, in nakaže pomen ter mesto, ki jih imajo ustni intervjuji in življenjske zgodbe (celotne in tematske) v mirovnem delu, psiho-socialnih procesih miritev in splošnem delu na razbijanju predsodkov, ki so pogosti v različnih delih družbe.

Ključne besede: migracije, spomini, ženske, življenjske zgodbe, miritev

Helena Rill
Centre for Nonviolent Action (CNA)
Beograd, Serbia
Helena.rill@gmail.com

COMPLEX TRAJECTORIES OF HUMAN DESTINIES: IS
IT POSSIBLE TO IDENTIFY THEM USING SCIENTIFIC
METHODS?

PART TWO

All you need is a little courage, as you have only one life to live

This paper presents a theoretical introduction for the analysis of the conversation that follows, which is part of a broader study of migration from Slovenia to Serbia. The research uses oral interviews as a method, i.e. conversations with women, to reveal the intimate and hidden aspect of migration processes and individual experiences. In the previous issue, the introductory section was dedicated to the theoretical aspects of the study of migration and oral histories, the content of which is not always in line with dominant and often very simple leading narratives. While emphasizing the difference between a total life story and a topical life story, this introduction expands the theoretical framework defined in the previous issue and highlights the importance and place that oral interviews and life stories (both total and topical) have in peace-making efforts, psycho-social processes of reconciliation, and the overall efforts to do away with prejudices that are often present in different parts of society.

Keywords: migrations, memories, women, life stories, reconciliation

Primljeno / Prejeto / Received: 01. 07. 2021.
Prihvaćeno / Sprejeto / Accepted: 20. 10. 2021.

Zaostavština Zlatana Vaude u Muzikološkom institutu SANU

– Arhivska građa –

Sažetak

U ovom radu će biti predstavljena zaostavština kompozitora i dirigenta Zlatana Vaude (1923–2010), jedna od mnogobrojnih koje se čuvaju u Arhivu Muzikološkog instituta SANU. Zaostavština je popisana i signirana tokom 2020. godine, a pretežno je čine štampane muzikalije. Raznovrsnost građe koja se nalazi u tom fondu prikazuje širok spektar interesovanja i delatnosti kompozitora. Naime, tu se nalaze kompozicije pisane za različite sastave, te najveće celine predstavljaju muzika za decu (pretežno dečje horove), kompozicije za solo instrumente, ali i za različite kamerne sastave. S obzirom na to da je zaostavština sistematizovana, biće analitički predstavljene i opisane jedinice koje čine ovu skromnu zbirku veoma dragocenom. Uz tekst će biti priložen i popis građe koja se nalazi u Arhivu Muzikološkog instituta SANU.

Ključne reči: Zlatan Vauda, Arhiv Muzikološkog instituta SANU, kompozitorska zaostavština, dečja horska muzika, štampane muzikalije

Uvod

Arhivska građa je važan izvor za proučavanje prošlosti, koji može obilovati vrednim informacijama kada se istražuju određeni istorijski procesi ili životi posebnih i istaknutih ličnosti. „Pod „arhivskom građom smatra se sav izvorni i reprodukovani (pisani, crtani, štampani, fotografisani, filmovani, fonografisani ili na drugi način zabeleženi) dokumentarni materijal značajan za istoriju i druge naučne oblasti, za kulturu uopšte, za nastale društvene potrebe, za materijal sačinjen u radu svih društvenih subjekata, građanskih pravnih

lica i pojedinaca, bez obzira na to kad i gde je nastao“ (Lekić 2006, 29). U arhivima, građa se može izdvojiti u posebne celine ili fondove. Tako se fond jedne određene ličnosti ili porodice povezuje u jednu celinu, koja se karakteriše kao kategorija ličnog fonda. Skup povezanih dokumenata koji se odnose na život i rad jedne osobe koja je imala značajnu ulogu u društveno-političkom životu smatra se ličnim fondom (Lekić 2006, 29).

U Muzikološkom institutu SANU počeci prikupljanja arhivske građe vode do imena muzikologa i pijanistkinje Stane Đurić-Klajn (1905–1986), koja je učestvovala u formiranju arhiva te naučne institucije.¹ Građa arhiva je veoma bogata i raznovrsna, kako u oblasti muzikologije, tako i u oblasti etnomuzikologije, a nju čine:

- notni materijal, literarna svedočanstva, odlikovanja i drugi predmeti, fotografije (Vasić 2010, 72);²

- fonoteka, koju čine „gramofonske ploče, kasete i kompakt diskovi, terenski snimci tradicionalne narodne i crkvene muzike na voštanim pločama, žičanim kalemovima, magnetofonskim trakama, audio-kasetama i mini-diskovima, i snimci muzike srpskih kompozitora 19. i 20. veka“ (Lajić-Mihajlović 2010, 141);

- fond kompozitorskih zaostavština.

„Arhiv i Fond zaostavština Instituta broje unikatne rukopise i prepise, stara izdanja, prepisku, dnevnik, neobjavljene biografske i autobiografske beleške, diplome, zvanična akta, koncertne programe i drugu dokumentaciju“ (Milanović 2010, 101). Međutim, iako je arhivska građa Instituta obimna i raznovrsna, najveću celinu čini fond kompozitorskih zaostavština sačinjen od ličnih fondova istaknutih pojedinaca srpske muzičke istorije. Svaka zaostavština govori za sebe i oštro oko radoznalog istraživača u njima će pronaći zanimljive, neobične i korisne informacije o ličnosti, životu i delu kompozitora kog istražuje.

¹ Detaljnije u: Roksanda Pejović, *Muzikolog Stana Đurić-Klajn: istoriografska, esejistička i kritička delatnost*, Beograd, Muzikološki institut SANU – Udruženje kompozitora Srbije, 1994; Mina Božanić, „Zaostavština Stane Đurić-Klajn u Muzikološkom institutu SANU“, u: *Zbornik Matice srpske za scenske umetnosti i muziku* 55, ur. Zoran T. Jovanović, Novi Sad, Matica srpska, 2016, 91–106.

² Ovakvu kategorizaciju građe načinio je saradnik Muzikološkog instituta u svom radu: Aleksandar Vasić, „Arhiv Muzikološkog instituta SANU : Kolekcija dokumenata, autografa, prepisa, starih notnih izdanja i fotografija“, u: *Muzikologija* 10, ur. Katarina Tomašević, Beograd, Muzikološki institut SANU, 2010, 71–100.

Zlatan Vauda (1923–2010)

U srpskoj muzičkoj istoriji, pored domaćih umetnika, istakli su se i muzičari koji nisu srpskog porekla, ali su svoj život i muzičko delo gradili i stvarali u Srbiji. Među njima su bili i slovenački muzičari koji su aktivno učestvovali na muzičkoj sceni Beograda posle Drugog svetskog rata. Njihovo učešće u srpskom muzičkom životu traje već više od sto godina u kontinuitetu. Raznovrsnost delatnosti muzičara Slovenaca u Beogradu sagledava se počev od istaknutih kompozitora, muzičkih umetnika svih profila, muzičkih pedagoga – od nastavnika u osnovnim školama do profesora Muzičke akademije (sada Fakulteta muzičke umetnosti) – te do članova profesionalnih orkestara i horova. I po broju, a pre svega po značaju i kvalitetu, slovenački muzičari su dali veoma značajan i zapažen doprinos razvoju srpske muzičke kulture (Jakšić 1989, 31).

U istoriji srpske muzike mogu se izdvojiti trojica slovenačkih kompozitora koji su svojom delatnošću ostavili poseban trag, i to su Davorin Jenko (1835–1914), Mihovil Logar (1902–1998) i Zlatan Vauda (1923–2010). Najmlađi među spomenutim slovenačkim muzičarima koji su živeli i stvarali u Srbiji, kompozitor i horski dirigent Zlatan Vauda, rođen je 1923. godine u mestu Šmarjeti kod Maribora, a u Srbiji se trajno nastanio za vreme Drugog svetskog rata. Kompoziciju i dirigovanje upisao je 1947. godine na Muzičkoj akademiji u Beogradu, u klasi Marka Tajčevića, koji je prepoznao njegov potencijal za bavljenje muzikom. Nakon završene Muzičke akademije (sada Fakulteta muzičke umetnosti), Zlatan Vauda bavio se kompozitorskom, pedagoškom i izvođačkom delatnošću. Od 1952. do 1986. godine bio je dirigent Dečjeg hora Radio-televizije Beograd. Dugogodišnji posvećeni rad rezultirao je velikim brojem dela u njegovom opusu namenjenom ovom mediju. Tokom godina, hor je postigao izuzetno visok kvalitet izvođaštva, koji je prevazišao standardne okvire muzičkog stvaralaštva dečjeg ansambla. Sa ovim horom Vauda je nastupao na mnogim festivalima kako u Srbiji, tako i u inostranstvu. Neki od tih festivala su Dubrovačke letnje igre, BE-MUS, Zmajeve igre, Veliki školski čas u Kragujevcu itd. Dečji hor je pod Vaudinom dirigentskom palicom izveo veliki broj dela lokalnih autora, pa je tako ovaj ansambl dao važan doprinos za umetnički i muzički život zemlje, kao i promociju i afirmaciju domaćeg kompozicionog stvaranja (Sabo 2015, 89–90).⁵ Dugogodišnji rad sa Dečjim horom odražava se u Vaudinim brojnim pesmama za decu, kao i u dečjoj operi *Ježeva kućica* (1957), prema istoimenoj priči Branka Čo-

⁵ Prim. prev. T. Trajković.

pića (Kodela i dr. 2006, 10). Premda se iz celokupnog Vaudinog opusa najčešće izdvajaju dečji horovi, njegovo stvaralaštvo obuhvata oko 300 dela koja su komponovana za solo instrumente i ansamble, što govori o širokim interesovanjima kompozitora za različite muzičke forme i doživljaje.⁴ Pored horske muzike, značajan doprinos se ogleda i na polju kamerne muzike. Neke od najzapaženijih kompozicija su *Pasteli I i II* (za duvački kvintet), *Seanse I, II i III* (za klavirski trio), *Sonata brevis* (za klarinet i klavir) i, na kraju, zanimljiva kompozicija sa stihovima kineske poezije *Pokošeni osmesi* (za glas i duvački kvintet). Treba spomenuti i *Koncert za klarinet i orkestar*, koji je izveo Zubin Mehta sa Ernestom Ačkunom 1960. godine (Sabo 2004, 32).

O Zlatanu Vaudi pisali su njegovi savremenici, istaknuti teoretičari i muzikolozi u Srbiji. Sonja Marinković se u udžbeniku iz istorije srpske muzike za srednju muzičku školu u poglavlju o tendencijama u razvoju srpske muzike druge polovine XX veka osvrnula na život i delo Zlatana Vaude (Marinković 2008, 175). Anica Sabo je objavila razgovor sa kompozitorom u formi intervjuja za časopis *Novi zvuk* (Sabo 2004, 28–33), dok je Mirjana Živković u časopisu *ProMusica*, u rubrici Portret umetnika, napisala tekst povodom 40-godišnjice kompozitorskog rada i dodeljivanja Vukove nagrade za 1984. godinu Zlatanu Vaudi (Živković 1985, 4–5). Treba dodati još i to da je Vlastimir Peričić u svojoj knjizi *Muzički stvaraoci u Srbiji* pisao i o ovom umetniku, kao i to da je priložio muzičku analizu četiri njegove kompozicije (Peričić 1969, 563–566). Međutim, lik i delo Zlatana Vaude još uvek nisu izbledeli, pa se tako i danas o njemu piše. O tome svedoči tekst koji je nastao deset godina nakon njegove smrti, a kao spomen na njegov kulturno-umetnički rad. Iz njega se mogu saznati biografski podaci kompozitora, ali i pravci muzičkog mišljenja i promišljanja o životu i struci, a sve to iz pera Anice Sabo i kompozitorove ćerke Marije Vaude (Sabo 2020, 193–209).

Zaostavština Zlatana Vaude u Muzikološkom institutu SANU

Kao što smo spomenuli na početku rada, kompozitorske zaostavštine se u Muzikološkom institutu SANU prikupljaju, obrađuju i čuvaju od samog početka rada institucije (1948). Te zaostavštine čine manuskripti kompozicija najrazličitijih žanrova, skice i prepisi, pisma, koncertni plakati i programi, kao i štampana notna građa.

⁴ Interesantan prilog koji svedoči o značaju Vaudinog rada sa Dečjim horom Radio-televizije Beograd, a isto tako i o postignutim značajnim rezultatima, može se pronaći u tekstu M. S., „Dvostruki jubilej Zlatana Vaude“, u: *ProMusica* 119, ur. Đura Jakšić, Beograd, Udruženje muzičkih umetnika Srbije, oktobar 1983, 29–30.

U tom smislu najobimniju građu predstavljaju zaostavštine Petra Konjovića, Petra Krstića, Svetomira Nastasijevića, Jovana Bandura i Stevana Hristića, koje većim delom čine njihovi rukopisi, dok zanimljiv primer predstavljaju biblioteke Stane Đurić-Klajn i Mihaila Vukdragovića.⁵ U odnosu na pomenute, Vaudina zaostavština je nešto skromnijeg obima i sačinjena je pretežno od štampanih muzikalija.

Pregledom zaostavštine Zlatana Vaude saznaje se da je on 1991. godine Institutu poklonio određeni broj svojih dela, kako štampanih muzikalija, tako i fotokopija, koje je popisao i predao akademiku Dimitriju Stefanoviću, tadašnjem direktoru Muzikološkog instituta. Nakon Vaudine smrti, 2010. godine, kompozicije koje je darivao Institutu ostale su u arhivu kao njegova zaostavština.⁶ Godine 2020. zaostavština je revidirana, presložena i prepakovana, pa se sada nalazi u kutiji na kojoj je naznačeno da je to lični fond Zlatana Vaude.⁷ U novom, elektronskom popisu Vaudinih dela jedinice su složene hronološkim redom po vremenu nastanka. Postoje takođe i kompozicije bez datuma, pa su se one našle na kraju popisa.

Elektronski dokument sa popisom zaostavštine sadrži nekoliko rubrika. Prva je *Redni broj* i predstavlja pokazatelj broja različitih dela u zaostavštini. Treba naglasiti da u taj zbir nisu uračunati duplikati pojedinih kompozicija. Nakon rednog broja, nalazi se informacija o signaturi, koju čine inicijali kompozitora (ZV) odvojeni crtom od broja jedinice. Bitno je reći da broj jedinice nije istovetan rednom broju zbog toga što, na primer, postoji kompozicija u dva primerka, ali sa različitim godinama izdanja. S obzirom na to da su jedinice složene hronološkim redom, moralo je doći do odvajanja u popisu iako je reč o istoj kompoziciji. Sledeća rubrika je *Naziv/Kompozicija*. U njoj su beleženi podaci o nazivu dela ili pak o sadržaju dokumenta. Pored naziva kompozicija, označeni su i drugi autori – pesnici ili pisci na čiji je tekst komponovano neko delo. Logičan sled sastavljanja popisa zahtevao je podatak o sastavu za koji je delo napisano, pa je tako rubrika posle podatka o nazivu dodeljena podatku *Ansambl*. Jasno je naznačeno da li je delo komponovano za hor, solistu ili kamerni sastav. Kada je posredi kamerni sastav, navedeni

⁵ Detaljnije o zaostavštinama u: Biljana Milanović, „Fond kompozitorskih zaostavština u Muzikološkom institutu SANU“, u: *Muzikologija* 10, ur. Katarina Tomašević, Beograd, Muzikološki institut SANU, 2010, 101–139.

⁶ Popis dela koja je Zlatan Vauda poklonio Muzikološkom institutu SANU može se videti u arhivu ove ustanove, u okviru njegove zaostavštine, pod signaturama 3B-35 i 3B-36.

⁷ Popis zaostavštine Zlatana Vaude dat je u prilogu, na kraju rada (Prilog 1).

su svi instrumenti koji čine ansambl, dok je kod hora obeleženo za koji hor je pisano (muški, ženski, mešoviti ili dečji). Važan podatak za svaku jedinicu zaostavštine jeste i rubrika *Izdanje / Godina izdanja*, pa se u popisu mogu pronaći i ti podaci. Među kompozicijama i dokumentima postoje i oni koji nisu datirani, pa su u spisku ta polja ostala prazna/nepopunjena. U rubrici *Napomena* date su informacije koje nisu bile obuhvaćene u prethodnim poljima. Tu se nalaze podaci o broju primeraka, beleške i Vaudine posvete izvođačima i institucijama napisane na prvoj ili poslednjoj strani kompozicija.

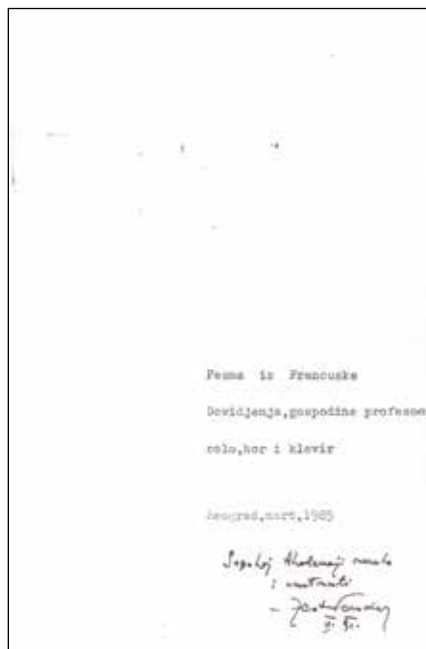
Iz popisa kompozitorske zaostavštine Zlatana Vaude uočava se da je pretežno sačinjena od kompozicija za dečji hor, ali se među delima pronalaze i kompozicije za različite vrste ansambla, solo instrumente, mešoviti hor, pesme za glas i klavir, kao i jedan program koncerta, kratka biografija i oproštajna beseda (tekst). Ovde naglašavamo da je oproštajnu besedu (sa podnaslovom „jubilarni koncert“) pročitao Slobodan Atanacković na koncertu Dečjeg hora Radio-televizije Beograd održanom u Kolarčevoj zadužbini u Beogradu, povodom 40 godina Vaudinog umetničko-pedagoškog rada, 20. aprila 1986. godine.

Kada je reč o kompozicijama za solo instrumente, u zaostavštini Zlatana Vaude u Muzikološkom institutu SANU nalaze se po dva dela za klavir, flautu i klarinet: *Mala svita* (1952) i *Enklopija* (1971) za klavir, *Aforizmi* (1959) i *Kadenca* (1981) za B klarinet, *Estampa i Snovi* (1962) za solo flautu (štampan kao diptih). Iako se Vauda istakao kao kompozitor pesama za glas, u arhivu se mogu pronaći samo tri dela za glas i klavir, i to: *Četiri pesme za bas* (1976) na stihove Božidara Timotijevića, koje je posvetio čuvenom operskom i koncertnom pevaču Miroslavu Čangaloviću, *Devojačka sećanja* (1990) za mecosopran i klavir, na tekst Danice Petrović, i *Majko moja* (1984) za bariton i klavir. Zanimljiv je, međutim, način na koji kompozitor koristi glas u kombinaciji sa instrumentima i ponekad u netipičnim ansamblima. Jedna takva kompozicija je *Jesenji vetar* (1980) na tekst haiku poezije, napisana za ansambl koji u svom sastavu broji četiri izvođača – glas i tri instrumenta – pikolo flautu, violu i klavir. Pored toga, treba spomenuti i značajno delo, *Seanse III* (1974) za mecosopran i klavirski trio, u izdanju Udruženja kompozitora Srbije, koje se takođe nalazi u arhivu Muzikološkog instituta SANU.

Dela iz oblasti kamerne muzike, u kojima se Vauda pokazao kao inventivan stvaralac, takođe zauzimaju određeni deo njegove zaostavštine u Institutu. Ovom prilikom neće biti navedene sve kompozicije, već samo one koje smatramo da su najinteresantnije u pogledu izvođačkog sastava. *Nokturno* (1953), komponovan za flautu

i harfu/klavir, posvećen je Jakovu Srejiću i Josipu Pikelju. Takođe su veoma poznati i izvođeni *Pasteli* I (1967) i II (1986) za duvački kvintet. Zanimljivo je istaći da je *Pastele* I kompozitor posvetio Beogradskom duvačkom kvintetu, i to u sastavu Miodrag Azanjac, Egon Gotvald, Ernest Ačkun, Stjepan Rabuzin i Marijan Bolfan. Vauda je na narodnu melodiju iz Pomurja (Slovenija) komponovao dva dela: *Plać matere* (1988) – za tri violončela i *Tužnu pesmu* (1984) – za tri flaute. Na kraju treba spomenuti i *Adagietto* (1984), pisan za neobičan ansambl: za duvačke instrumente, klavir, harfu, vibrafon, ksilofon i udaraljke.

Horska dela čine najveći deo ove zaostavštine. Ona broje dvadeset dečjih horova i četiri kompozicije za mešoviti hor. Ta dela koja je Vauda poklonio Muzikološkom institutu SANU čine samo jedan skromni deo njegovog celokupnog stvaralačkog opusa. Zbog njegove umetničke misije sa Dečjim horom Radio-televizije Beograd većina kompozicija za dečji hor posvećena je tom mediju. Neke od spomenutih kompozicija napisao je Zlatan Vauda, dok je dela drugih autora aranžirao za hor ili za hor sa pratnjom klavira. Jedna takva kompozicija je francuska pesma *Doviđenja, gospodine profesore*, koju je Vauda preradio za hor i klavir, tj. za solistu, hor i klavir. Ovo delo postoji u dva primerka – jedan je iz 1968. godine, a drugi iz 1985. godine, na kojem je autorova posveta Srpskoj akademiji nauka i umetnosti.

Još neki primeri kompozicija koje je Vauda preradio za hor sa pratnjom klavira su: *Nek svud ljubav sja* (1972) za dvoglasni hor, *Al je lep* (1984) na tekst Jovana Jovanovića Zmaja, *Jugoslavijo* (1989) na tekst S. Grozdanova, takođe u dva primerka, od kojih jedan ima posvetu Srpskoj akademiji nauka i umetnosti, *Himna Sv. Savi* (1991) Stevana Stojanovića Mokranjca, koju je Vauda preradio za jedno-glasni, dvoglasni i troglasni dečji hor i klavir, u izdanju organizacije Prijatelji dece Beograda. Pored prerada za dečji hor, Vauda je napisao i dosta originalnih dela, pa se primeri tog delovanja mogu pronaći u kompozicijama kao što je *Rukovet*, napisana za dečji hor. Među horskim kompozicijama koje se nalaze u njegovoj zaostavštini u Muzikološkom institutu ima više obrada i prerada kompozicija za decu nego njegovih autorskih. Međutim, to ne umanjuje vrednost ove kolekcije, jer su prerade majstorski urađene: njih je na taj način mogao da aranžira samo neko ko ima iskustva u radu sa dečjim horom i velikog znanja na polju opsega dečjih glasova i generalno mogućnosti jednog takvog ansambla.

Značajno je istaći dve horske kompozicije pisane za dečji hor iz 1977. i 1978. godine, a to su *Ljubavna lirika* i *Lirika*. *Ljubavna lirika* nastala je prema zapisu Miodraga Vasiljevića, a na melodije iz Crne Gore,⁸ što je obeleženo u notama. *Lirika*, sa podnaslovom *Tri madrigala*, sačinjena je, zapravo, od tri pesme na tekst Ive Andrića. To su *Tama*, *Sinoć* i *Jesenski predjeli*.

Poslednje što treba spomenuti iz zaostavštine Zlatana Vaude jeste nekoliko dokumenata koji svedoče o njegovoj ličnosti i muzičkoj delatnosti. Tu se, pre svega, misli na njegovu veoma sažetu biografiju, sa izborom dela i diskografijom, koju je sastavila Ana Kotevska, a izdalo Udruženje kompozitora Srbije. Reč je o dve fotokopije ovog izdanja na engleskom jeziku. Jedinica je nedatirana, ali donosi veoma korisne informacije i podatke. S obzirom na bogatu Vaudinu koncertnu delatnost, nije čudno što se u njegovoj zaostavštini nalazi i program koncerta Dečjeg hora Radio-televizije Beograd, kojim je rukovodio. Značajno je to što se u programu mogu pronaći podaci o dirigentu, horu i izvođačkom programu. Međutim, ne mogu se pro-

⁸ Miodrag A. Vasiljević (1903–1963) bio je srpski etnomuzikolog, melograf i muzički pedagog, profesor Muzičke akademije u Beogradu (danas Fakulteta muzičke umetnosti). Iz dugogodišnjeg melografskog rada nastali su zbornici narodnih melodija, među njima i *Narodne melodije Crne Gore* (Miodrag A. Vasiljević, *Narodne melodije Crne Gore*, Beograd, Muzikološki institut SANU – Naučno delo, 1965). Treba naglasiti da je reč o Staroj Crnoj Gori, koja se ne podudara sa granicama današnje istoimene države. Detaljnije u: Sanja Radinović, „Vasiljevićeve zbornice narodnih melodija: srpsko muzičko blago“, u: *Muzikologija* 20, ur. Jelena Jovanović, Ivana Medić, Beograd, Muzikološki institut SANU, 2016, 171–198.

naći informacije o tome gde je i kada koncert održan. Ovaj program se u arhivu čuva u dva primerka – jedan na engleskom, a drugi na srpskom jeziku.⁹

Zaključak

Kompozitorske zaostavštine predstavljaju za buduće generacije bogat izvor informacija o životu, radu i delu jedne ličnosti. Na osnovu zaostavštine Zlatana Vaude, primetno je da je na svim poljima kompozitorskog delovanja bio inventivan stvaralac. Iako je cilj ovog rada bio da se napravi koncizan pregled zaostavštine, nije se mogao izostaviti izbor pojedinih interesantnih dela, kako solističkih, tako i kamernih. Neophodno je takođe bilo govoriti i o delatnosti sa Dečjim horom Radio-televizije Beograd i o dečjoj muzici, kojoj je Vauda bio toliko posvećen.

Ovaj fond mogao bi biti zanimljiv istraživačima koji se bave muzikom XX veka, svima koji deluju na polju dečje muzike i dečjih horova, ali i dirigentima i aranžerima, koji neretko imaju potrebu za korigovanjem nekog dela u službi koncertne delatnosti.

Literatura

- Božanić, Mina. 2016. „Zaostavština Stane Đurić-Klajn u Muzikološkom institutu SANU“. *Zbornik Matice srpske za scenske umetnosti i muziku* 55: 91–106. Dostupno na https://www.maticasrpska.org.rs/stariSajt/casopisi/ZMSSU_55.pdf.
- Jakšić, Đura (ur.). 1983. „Dvostruki jubilej Zlatana Vaude“. *ProMusica* 119: 29–30.
- Jakšić, Đura. Mart 1989. „Slovinci u srpskoj muzici (I)“. *ProMusica* 140: 31.
- Kodela, Slobodan A., Danijela Stojanović i Sonja Cvetković. 2006. *Slovinci muzičari u niškom kraju = Slovinci glazbeniki v Nišu in okolici*. Niš: Slovenačka kulturna zajednica „France Prešern“.
- Lajić-Mihajlović, Danka. 2010. „Fono zbirka Muzikološkog instituta SANU“. *Muzikologija* 10: 141–151. <https://doi.org/10.2298/MUZ1010141L>.
- Lekić, Bogdan. 2006. *Arhivistika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Marinković, Sonja. 2008. *Istorija srpske muzike*. Beograd: Zavod za udžbenike.

⁹ Zahvaljujemo Mariji Vaudi na značajnim sugestijama i objašnjenjima koji su ovaj tekst učinili bogatijim, a popisanu arhivsku građu razjasnili.

- Milanović, Biljana. 2010. „Fond kompozitorskih zaostavština u Muzikološkom institutu SANU“. *Muzikologija* 10: 101–139. <https://doi.org/10.2298/MUZ1010101M>.
- Pejović, Roksanda. 1994. *Muzikolog Stana Đurić-Klajn: istoriografska, esejistička i kritička delatnost*. Beograd: Muzikološki institut SANU; Udruženje kompozitora Srbije.
- Peričić, Vlastimir. 1969. *Muzički stvaraoci u Srbiji*. Beograd: Prosveta.
- Radinović, Sanja. 2016. „Vasiljevićeve zbornice narodnih melodija: srpsko muzičko blago“. *Muzikologija* 20: 171–198. <https://doi.org/10.2298/MUZ1620171R>.
- Sabo, Adriana. 2015. „Skladatelji slovenskega rodu v Srbiji / Slovenački kompozitori u Srbiji“. *Slovenika* 1: 83–95. Dostupno na <http://slovinci.rs/adriana-sabo-skladatelji-slovenskega-rodu-v-srbiji/>.
- Sabo, Anica. 2004. „Tri akorda Zlatana Vaude: razgovor sa kompozitorom“. *Novi Zvuk* 23: 28–33.
- Sabo, Anica i Marija Vauda. 2020. „*NePOKOŠENI osmesi*: Zlatan Vauda (1923–2010)“. *Slovenika* 6: 193–209. Dostupno na <http://slovinci.rs/anica-sabo-marija-vauda-nepokoseni-osmesi-zlatan-vauda-1923-2010/>.
- Vasić, Aleksandar. 2010. „Arhiv Muzikološkog instituta SANU: kolekcija dokumenata, autografa, prepisa, starih notnih izdanja i fotografija“. *Muzikologija* 10: 71–100. <https://doi.org/10.2298/MUZ1010071V>.
- Vasiljević, Miodrag A. 1965. *Narodne melodije Crne Gore*. Beograd: Muzikološki institut SANU; Naučno delo.
- Živković, Mirjana. 1985. „Zlatan Vauda: povodom 40-godišnjice kompozitorskog rada i dodeljivanja Vukove nagrade za 1984. godinu“. *ProMusica* 125: 4–5.

Teodora Trajković
Muzikološki inštitut SANU
Beograd, Srbija
teodora.trajkovic93@gmail.com

ZAPUŠČINA ZLATANA VAUDE V MUZIKOLOŠKEM INŠTITUTU SANU

– Arhivsko gradivo –

V tem prispevku bo predstavljena zapuščina skladatelja in dirigenta Zlatana Vaude (1923–2010), ena med številnimi, ki se hranijo v Arhivu Muzikološkega inštituta SANU. Zapuščina je popisana in signirana v letu 2020, v njej pa se nahajajo predvsem tiskane muzikalije. Raznolikost gradiva, shranjenega v tem fondu, predstavlja širok spekter skladateljevih zanimanj in dejavnosti. Zajema, namreč skladbe pisane za različne sestave, in največje celote so glasba za

otroke (prevsem otroške zборе), skladbe za solo inštrumente, in tudi za različne komorne sestave. Glede na to, da je zapuščina sistematizirana, bodo analitično predstavljene in opisane enote, zaradi katerih je ta skromna zbirka zelo dragocena. K besedilu bo priložen tudi popis gradiva, ki se nahaja v Arhivu Muzikološkega inštituta SANU.

Ključne besede: Zlatan Vauda, Arhiv Muzikološkega inštituta SANU, skladateljska zapuščina, otroška zborovska glasba, tiskane muzikalije

Teodora Trajković
SASA Institute of Musicology
Belgrade, Serbia
teodora.trajkovic93@gmail.com

THE LEGACY OF ZLATAN VAUDA AT THE SASA INSTITUTE OF MUSICOLOGY

– Archival materials –

The paper presents the legacy of the composer and conductor Zlatan Vauda (1923–2010), one of the many collections held by the Archives of the SASA Institute of Musicology. The items from the legacy, which mostly contains printed musical scores, were inventoried and assigned accession numbers during 2020. The variety of materials in this collection shows a wide range of the composer's interests and activities. Namely, there are compositions written for various ensembles, and the major units are music for children (mostly children's choirs) and compositions for solo instruments, as well as those for various chamber ensembles. Since the legacy is systematized, the items that make this modest collection valuable will be analytically presented and described. The text is accompanied with a list of items held by the Archives of the SASA Institute of Musicology.

Keywords: Zlatan Vauda, Archives of the SASA Institute of Musicology, composer's legacy, children's choir music, printed musical scores

Primljeno / Prejeto / Received: 01. 07. 2021.
Prihvaćeno / Sprejeto / Accepted: 20. 10. 2021.

Prilog 1. Kompozicije Zlatana Vaude u Muzikološkom institutu SANU (štampane muzikalije i dokumenta)

Redni broj	Signatura	Naziv/Kompozicija	Ansambl	Izdanje / Godina izdanja	Napomena
1.	3B-1	<i>Mala svita</i>	Pianoforte	1952.	1 primerak, sa posvetom Z. Vaude Srpskoj akademiji nauka i umetnosti
2.	3B-2	<i>Nokturno</i> Jakovu Srejoviću i Josipu Pikelju	Za flautu i harfu/klavir	Beograd, IX 1953.	1 primerak + deonica flaute
3.	3B-3	<i>Aforizmi</i>	Solo klarinet (B)	Dunaj (Beč), VII 1959.	2 primerka, 1 sa posvetom Z. Vaude Srpskoj akademiji nauka i umetnosti
4.	3B-4	<i>Estampa</i> (Miodragu Azanjcu) <i>Snovi</i> (Tahiru Kulenoviću)	Flauta	Beograd, XII 1962.	1 primerak
5.	3B-5	<i>Pasteli 1</i>	Beogradskom duvačkom kvintetu (Azanjac, Gotvald, Ačkun, Rabuzin, Bolfan)	Beograd, 1967.	1 primerak
6.	3B-6	Pesma iz Francuske <i>Doviđenja, gospodine profesore</i>	Dečji hor Radio-televizije Beograd	1968.	1 primerak, za hor i klavir priredio Z. Vauda
7.	3B-7	<i>Sonata brevis</i> (tri stava)	Klarinet i klavir (izvod za klarinet solo + izvod za klarinet i klavir)	Beograd, 1968, izdanje autora	1 primerak
8.	3B-8	<i>Pripovetka</i>	Za trubu i klavir	1970.	1 primerak + deonica trube
9.	3B-9	<i>String quartet No. 2</i>	Gudački kvartet	1970.	1 primerak, sa posvetom Z. Vaude Srpskoj akademiji nauka i umetnosti
10.	3B-10	<i>Enkolpija</i>	Pianoforte	1971.	1 primerak, sa posvetom Z. Vaude Srpskoj akademiji nauka i umetnosti

11.	3B-11	(Branko Karakaš) Himna miru	Dečji hor i klavir	Beograd, 1971.	1 primerak, uz note priložen je i poseban list sa tekstom pesme
12.	3B-12	Nek svud ljubav sja	Dečji hor Radio-televizije Beograd (dvoglasni hor)	1972.	1 primerak, za hor i klavir priredio Z. Vauda
13.	3B-13	Seanse III	Mecosopran i klavirski trio	Udruženje kompozitora Srbije, 1974.	1 primerak + deonice glasa i vl-vc
14.	3B-14	Četiri pesme za bas (B. Timotijević)	Bas i klavir	1976.	1 primerak, Miroslavu Čangaloviću
15.	3B-15	Ljubavna lirika (Crna Gora) (zapis M. Vasiljevića)	Mešoviti hor	1977.	1 primerak
16.	3B-16	(Ivo Andrić) Lirika Tri madrigala (Tama, Sinoć, Jesenski predjeli)	Mešoviti hor	Beograd, jesen, 1978.	1 primerak
17.	3B-17	Jesenji vetar Haiku poezija	Glas Flauta (pikolo, G-fl.) Viola Pianoforte	Jun, 1980.	1 primerak
18.	3B-18	Kadencia	Klarinet (B)	1981.	2 primerka, 1 sa posvetom Z. Vauda Srpskoj akademiji nauka i umetnosti
19.	3B-19	A. Dedić Pjesma o moru L. Paljetak	Dečji hor	Mart 1982.	1 primerak, za hor i klavir priredio Z. Vauda
20.	3B-19a	A. Dedić Pjesma o moru L. Paljetak	Solo dečji hor Za dečji hor i klavir	III 1982.	2 primerka, sa posvetom Z. Vauda Srpskoj akademiji nauka i umetnosti
21.	3B-20	Frères Jaques – kanon	Za dečji hor	16. II 1983.	1 primerak, priredio Z. Vauda, sa posvetom Z. Vauda Srpskoj akademiji nauka i umetnosti

22.	3B-21	Radosav Graič Zdravica učitelju (B. Timotijevič)	Dečji hor i klavir	Oktobar 1983.	1 primerak, za hor i klavir priredio Z. Vauda, uz note priložen je i poseban list sa tekstom pesme
23.	3B-22	Petar Popović Al je lep (J. J. Zmaj)	Dečji hor i klavir	1984.	1 primerak, za hor i klavir priredio Z. Vauda
24.	3B-23	Tužna pesma Narodna – Pomurje, Slovenija	Za tri flaute	Beograd, 1984.	1 primerak
25.	3B-24	Adagietto	Za duvačke instrumente, klavir, harfu, vibrafon, ksilofon i udaraljke	Beograd, VI 1984.	1 primerak
26.	3B-25	Majko moja S. Dragičević	Bariton i klavir	30. XII 1984.	1 primerak
27.	3B-26	Pesma iz Francuske Doviđenja, gospodine profesore	Solo, hor i klavir	Beograd, mart, 1985.	1 primerak, sa posvetom Z. Vaude Srpskoj akademiji nauka i umetnosti
28.	3B-27	Slobodan Atanacković Zlatan Vauda Jubilarni koncert	– oproštajna beseda –	Beograd, 20. IV 1986.	2 primerka, tekst oproštajne besede, jedan primerak sa posvetom dr Dimitriju Stefanoviću
29.	3B-28	Pasteli 2	Duvački kvintet	1986.	1 primerak, in memoriam Pavle Stefanović
30.	3B-29	Pojanja jek: vokalno-instrumentalni zapis narodne poezije	Muški hor (+ hor dečaka, recitator, bariton, mecosopran)	Avgust, 1987.	1 primerak, za 200 godina od Vukovog rođenja
31.	3B-30	Plać matere Narodna – Pomurje (Slovenija)	Tri violončela	Beograd, 1988.	1 primerak
32.	3B-31	Petar Popović Jugoslavijo S. Grozdanov	Dečji hor i klavir	IX 1989.	1 primerak, priredio Z. Vauda

33.	3B-31a	Petar Popović <i>Jugoslavijo</i> S. Grozdanov	Dečji hor i klavir (izvod za hor sa klavirom + samo horska partitura)	IX 1989.	1 primerak, sa posvetom Z. Vaude Srpskoj akademiji nauka i umetnosti
34.	3B-32	<i>Retrospekcije</i>	Violina–violončelo	Oktobar, 1989.	1 primerak
35.	3B-33	<i>Mladinski zbori 1</i> (besedna stvaritev: Alenka Glazer)	A cappella, s klavirjem	VIII 1990.	1 primerak, sa posvetom Z. Vaude Srpskoj akademiji nauka i umetnosti
36.	3B-34	<i>Devojačka sećanja</i> Danica Petrović	Mecosopran i klavir	Avgust, 1990.	1 primerak
37.	3B-35	Spisak kompozicija Zlatana Vaude Sastavio: Dimitrije Stefanović		10. decembar 1990.	1 primerak, 2 lista papira, kucano na pisaćoj mašini
38.	3B-36	Dokument o kompozicijama koje je Zlatan Vauda poklonio biblioteci Muzikološkog instituta (naslovljeno na Dimitrija Stefanovića)		10. maj 1991.	1 primerak, kucano na pisaćoj mašini
39.	3B-37	St. Mokranjac <i>Himna Sv. Savi</i>	Jednoglasi, dvoglasni i troglasni dečji hor i klavir	Januar, 1991. Izdaje organizacija Prijatelji dece Beograda	2 primerka, priredio Z. Vauda, sa posvetom Z. Vaude Srpskoj akademiji nauka i umetnosti
40.	3B-38	<i>Narodne pesme</i>	Obrađene za solo-jedno-dvo-troglas i uz pratnju klavira	April, 1998.	1 primerak, fotokopija
41.	3B-39	Petar Popović <i>Al je lep</i> (J. J. Zmaj)	Dečji hor i klavir, peva dečji hor Radio-televizije Beograd (izvod za hor i klavir + izvod za hor bez klavira)		1 primerak, sa posvetom Z. Vaude Srpskoj akademiji nauka i umetnosti

42.	3B-40	<i>Rođendanska</i> Narodna iz Hrvatskog Zagorja	Dečji hor		1 primerak, Radio-televizija Beograd, Nototeka br. 4024-DS
43.	3B-40a	<i>Rođendanska</i> Narodna iz Hrvatskog Zagorja	Dečji hor		1 primerak, Radio-televizija Beograd, Nototeka br. 4024-DS, sa posvetom Z. Vaude Srpskoj akademiji nauka i umetnosti
44.	3B-41	D. Lukić <i>Ulični svirači</i>	Hor dečaka (izvod za hor i klavir + izvod za hor bez klavira)		1 primerak
45.	3B-42	M. Mrđanov <i>U bari</i>	Hor (troglasni hor)		1 primerak, za hor priredio Z. Vauda, Radio- televizija Beograd, Nototeka br. 4406-DS
46.	3B-43	<i>Rukovet</i>	Dečji hor		1 primerak
47.	3B-44	<i>Durmitor, Durmitore</i>	Za hor (troglas)		1 primerak, pečat Radio- televizija Beograd, Nototeka br. 4741-DS, sa posvetom Z. Vaude Srpskoj akademiji nauka i umetnosti
48.	3B-45	Program koncerta Dečjeg hora Radio- televizije Beograd (dirigent Z. Vauda)	Dečji hor Radio-televizije Beograd		2 primerka, jedan na srpskom, drugi na engleskom jeziku
49.	3B-46	Kratka biografija, popis dela i diskografija	Sastavila Ana Kotevska, izdalo Udruženje kompozitora Srbije		2 primerka, fotokopije, na engleskom jeziku

Koncertna aktivnost slovenačkih umetnika na festivalu BEMUS od 1991. do 2020. godine

Sažetak

Važan prikaz kulturološkog delovanja na ovim prostorima predstavljaju studije koje se temelje na izučavanju značaja kulturnih manifestacija. Cilj tih studija je da ispitaju određenu vrstu fenomena koja se najčešće javlja kao posledica novonastalih društvenih, političkih i kulturoloških promena u zemlji. U ovom radu želimo da ispitamo i predstavimo status uglednog izvođačkog kadra iz Slovenije na prestižnom i međunarodnom festivalu umetničke muzike BEMUS od raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije do danas. Uvidom u napise kako iz srpske tako i slovenačke dnevne štampe te u dostupne arhive BEMUS-a, kao i analizom intervjua učesnika na festivalu, došli smo do relevantnih saznanja povezanih sa ovom tematikom. U radu smo konstatovali da cenjeni slovenački umetnici spadaju u sam vrh kada govorimo o kvantitetu i kvalitetu nastupa inostranih izvođača na ovom festivalu. Rezultatima istraživanja predstavili smo važan domet spoznaje i sagledavanja šireg konteksta kulturne saradnje koja se odvija između Srbije i Slovenije.

Ključne reči: BEMUS, festival, Beogradske muzičke svečanosti, slovenački umetnici, izvođaštvo

1. Uvod

Raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (dalje SFRJ) prouzrokovao je promene u gotovo svim društvenim i kulturnim sferama u novonastalim državama. Ako posmatramo Srbiju i aspekte kulturološkog delovanja u periodu od raspada SFRJ do da-

nas, opazićemo da kulturne manifestacije slede tok socijalnog ili, jasnije, političkog konteksta u zemlji. Srbiju su od raspada SFRJ do danas obeležila „kretanja od jednopartijskog ka višepartijskom sistemu, tranzicijom od socijalističkog samoupravljanja ka tržišnom kapitalizmu, menjanjem granica od SFRJ preko SRJ i Državne zajednice SCG do Republike Srbije, ratovima, sankcijama, hiperinflacijom, NATO bombardovanjem, protestima“ (Cvetković 2014, 2). Takav društveni okvir svakako nije mogao da zaobiđe kulturni, pa zato u istorijama srpskih manifestacija, sa naglaskom na festivale umetničke muzike u tom periodu, nalazimo brojne promene u broju gostujućih umetnika (Arnautović 2014, 239). Sva naučna istraživanja ovog tipa manifestacija, koja se, između ostalog, bave analizom koncertnih aktivnosti, predstavljaju važne korake ka spoznaji brojnih drugih fenomena koji postoje u ovim te sličnim nekonvencionalnim društvenim prilikama. Značaj proučavanja festivala takođe daje uvek prisutna nacionalna težnja, za koju bismo mogli reći da usmerava dalji razvoj manifestacija ovog tipa. Prihvatajući stav da se pogled na afirmaciju kulturoloških osobenosti jedne zemlje u drugoj ogleda u kulturnoj saradnji koju jedna zemlja razvija i gradi sa drugom, predstavljanje umetnika iz Slovenije na srpskom festivalu, odnosno tema na kojoj se temelji ovaj tekst puno nam govori ne samo o kulturološkoj spoznaji već i o saradnji na kulturnom, političkom, turističkom, ekonomskom i privrednom planu između ove dve zemlje.

Pored analize koja se tiče kulturoloških prilika u tranzicionom periodu u Srbiji te načina kako se ta situacija odražava na nastupe slovenačkih izvođača na ovim prostorima, ovaj rad se bavi proučavanjem veoma važne kulturne manifestacije kako za Beograd tako i za Srbiju. U ovom radu želimo predstaviti koncertno delovanje umetnika iz Slovenije na najznačajnijoj i najstarijoj srpskoj manifestaciji umetničke muzike u zemlji – festivalu Beogradske muzičke svečanosti (BEMUS).

Ovo istraživanje omeđeno je, s jedne strane, 1991. godinom, što se poklapa sa vremenom raspada SFRJ i nastankom nove države – Savezne Republike Jugoslavije, dok se, s druge strane, nalazi 2020. godina, koja se poistovećuje sa poslednjim održanim BEMUS-om.

U nastavku teksta pružićemo odgovore na sledeća pitanja:

1. koliko je slovenačkih umetnika nastupilo na ovom festivalu i da li je taj broj veći ili manji u odnosu na druge inostrane umetnike;

2. koji su umetnici nastupali i od kada beležimo njihove nastupe na BEMUS-u;
3. kako su mediji, posetioци i muzički kritičari uvažili gostovanja slovenačkih umetnika.

Da bismo dobili adekvatne odgovore na ova pitanja, u prvom delu rada predstavili smo ključne podatke u vezi sa ovom muzičkom manifestacijom, dosadašnja naučna istraživanja BEMUS-a te repertoarske koncepcije festivala. Drugi deo rada posvetili smo kvantitativnom istraživanju nastupa slovenačkih umetnika, prikazu umetnika te dela koja su kao deo stvaralaštva slovenačkih kompozitora bila izvedena na ovom festivalu. Sledeći deo rada predstavlja kritički osvrt na koncertne aktivnosti slovenačkih umetnika. U tom segmentu proučavali smo ne samo kritičke objave u dnevnim novinama o nastupima slovenačkih umetnika već smo predstavili i utiske izvođača koji su nastupali na festivalu, kao i njihov kulturni doprinos pomenutoj manifestaciji. Pored objava u srpskim novinskim glasilima, u radu smo predstavili i objave iz slovenačke dnevne štampe o nastupima slovenačkih umetnika na BEMUS-u. Završni deo rada sadrži zaključke do kojih smo došli tokom istraživanja pomenute teme.

2. Koncepcija festivala BEMUS-a

„Bila je to godina posebno značajna kako za svet tako i za Beograd. Toga leta, 21. jula, učinjen je ovaj 'mali korak za čoveka, ali veliki za čovečanstvo': prve ljudske stope Nila Armstronga ostavile su trag u prašini mesečeva tla. A te jeseni, 7. oktobra, i Beograd je učinio svojevrstan mali-veliki korak, s trajnim tragom na našem kulturnom tlu: oglasili su se zvuci njegovih prvih muzičkih svečanosti [...] Rodio se BEMUS – praznik muzike, muzička 'slava' Beograđanina“ (Despić 2000, 2).

Festival Beogradske muzičke svečanosti, poznatiji kao BEMUS, zauzima posebno mesto na mapi evropskih festivala umetničke muzike. BEMUS je u društvu prepoznatljiv kao festival elitne kulture, koji značajan udeo temeljne koncepcije od osnivanja, 1969. godine, do danas nije promenio te se stoga izvodi na uglednim beogradskim pozornicama,¹ uoči praznika oslobođenja Beograda – 20. oktobra (Despić 2000, 174). Glavni pokrovitelj ove manifestacije je Skupština

¹ Do sada su se koncerti na BEMUS-u održavali u koncertnim salama Kolarčevog narodnog univerziteta i Beogradske filharmonije, brojnim pozorišnim salama (Bitef teatra, Narodnog pozorišta, Jugoslovenskog dramskog pozorišta, Beogradskog dramskog pozorišta, Madlenijanuma, Pozorišta „Atelje 212“, Dečjeg pozorišta „Boško Buha“, Pozorišta lutaka „Pinokio“), arijumu Narodnog muzeja i Muzeju „25. maj“, dvorani Kulturnog centra Beograda, Umetničkom paviljonu „Cvijeta Zuzorić“.

na grada Beograda, a organizator i izvršni producent Jugokonzert. Izvođački kadar koji nastupa na pomenutom najstarijem srpskom festivalu ovog tipa čine akademski obrazovani umetnici, koji su specijalizovani za izvođenje umetničke muzike. Međutim, ekskluzivnu čar BEMUS-a donose brojna gostovanja renomiranih ansambala, solista, dirigenata, koji poseduju respektabilnu međunarodnu karijeru. Važno je dodati da su na BEMUS-u izvedena dela, mnoga i premijerno, kako iz domaćeg tako i stranog savremenog stvaralaštva (Arnautović 2014, 192–193).

Repertoar BEMUS-a je kompleksniji nego što se na prvi pogled može činiti. Poznato je da je BEMUS festival zapadnoevropske umetničke muzike, ali su često na njegovoj programskoj šemi prisutni i žanrovi „polupopularne“ džez muzike, kao i muzike u duhu narodnog stvaralaštva.² Uz sporadične pokušaje da se obezbedi stalna repertoarska koncepcija koja bi podrazumevala strogo izvođenje umetničke muzike iz određenog perioda, BEMUS je prepoznatljiv kao festival „opšteg tipa“ (što prema tvrdnjama nekih kritičara predstavlja nedostatak),³ koji se repertoarski bazira na delima svetske muzičke baštine od baroka do 20. veka, uz povremenu pojavu dela iz savremenog (postmodernističkog) stilskog stvaralaštva (Toković 2019, 66). Međutim, možemo tvrditi da BEMUS nije festival koji je u potpunosti bez zasnovane programske koncepcije. Svaki početak, kao i završetak festivala (na kome nastupa najčešće neki od uglednih orkestara), skoro je po pravilu „rezervisan“ za svečane programe, po mogućnosti „asocijativno, epsko-herojskih karaktera“ (Toković 2019, 70).

Pored toga, težište organizatora BEMUS-a nije na tome da izborom umetnika, orkestara i ansambala predstavi ono što je u datom trenutku najinteresantnije kako na domaćoj tako i na svetskoj muzičkoj sceni (što bismo možda i očekivali), već se insistira na izvođenju „onoga što je opšteprihvaćeno i što se ne dovodi u pitanje“ (Arnautović 2014, 187). Takav organizacioni koncept festivala, između ostalog, omogućava i priliku za brojnije i samim tim raznovrsnije programske iskorake ili, preciznije, dopušta veću zastupljenost koncerata koji su zasnovani na dijalogu umetničke i popularne muzike (Arnautović 2014, 187–88).

² Selekcija muzike koju po sadržaju ne možemo uvrstiti u žanr umetničke muzike na BEMUS-u je pažljivo izabrana i u skladu je sa dominantnim konceptom elitne kulture (Arnautović 2014, 184).

³ Nedovoljno profilisana repertoarska koncepcija „našla“ se na meti čestih kritika novinara, muzičkih kritičara i hroničara BEMUS-a.

O publici koja posećuje BEMUS podeljena su mišljenja muzikologa. Istražujući ovaj aspekt festivala, Melita Milin (prema Arnautović 2014, 188) smatra da ova manifestacija privlači užestručnu publiku, ljubitelje umetničke muzike i da je festivalu pošlo za rukom da „tokom decenija veže za sebe veliki broj zainteresovanih obrazovanih ljudi za koje je on događaj koji se ne propušta“ (Arnautović 2014, 188). Na drugoj strani, Danica Petrović (prema Bebler 2008, 46) naglašava da je BEMUS godinama „uobličio“ standardne posetioce koji posećuju koncerte, da postoji raskorak između broja stanovnika Beograda i posećenosti festivala te vidi nedostatak festivala pre svega u tome što se u nedovoljnoj meri posvećuje mlađoj populaciji. Arnautovićeva (2014) smatra da BEMUS za svoju „svakidašnju“ publiku, odnosno onu koja ga posećuje nizom godina nije neki od pukog niza običnih koncerata, već ga doživljavaju kao mesto susreta sa prijateljima, na kojima se evociraju zajedničke uspomene iz prošlosti.

Jedan od važnih aspekata izvođačkog afirmisanja inostranih izvođača kod domaće publike predstavljaju nastupi koje oni dele sa nekim od uglednih srpskih umetnika. Takav vid nastupa je takođe brojčano impozantan. Važna napomena je da izvođački potencijal gostujućih izvođača, i posebno onih koji čine jezgro umetničkog života neke zemlje, nije samo da prezentuju, već i da promovišu i afirmišu umetničku, odnosno kulturološku stranu zemlje iz koje dolaze. Tim povodom festival BEMUS za njih predstavlja vid dostignuća i, naročito kod mlađih izvođača, čini okosnicu za razvoj dalje muzičke karijere. Na drugoj strani, srpski kulturni aspekti na festivalu BEMUS prevashodno su predstavljeni premijernim izvođenjima dela domaćih kompozitora, kao i obeležavanjem „jubileja ličnosti, koji se smatraju važnim za srpsku kulturu“ (Arnautović 2014, 246–248).

Takođe je ovaj festival, posebno poslednjih godina, specifičnim marketinškim konceptom, značajem i udelom stvaranja kulturnog identiteta Beograda, kao i menjanjem koncepcije, koja strogo sledi društvenim prilikama u zemlji, privukao posebnu pažnju istraživača (Janković 2006; Arnautović 2014; Toković 2019).

Istraživanjem unutrašnje organizacije vodećih festivala u zemlji, Jelena Janković (2006) došla je do spoznaje da je osnovni problem ne samo BEMUS-a već i drugih festivala umetničke muzike u Srbiji (kao npr. Nomus, Nimus, Mokranjčevi dani) nedovoljna primećenost zbog površnih marketinških kampanja. U pomenutoj studiji ona je takođe utvrdila da je na BEMUS-u počeo da gubi svoju težu nacionalni aspekt, koji je obeležavao ovu manifestaciju od osnivanja. Posebno važan bio je datum njegovog održavanja, međutim, s vremenom on je potisnut iz kolektivnog sećanja građana, što je posledično

doprinelo smanjenju interesovanja javnih (ili tačnije političkih) vlasti za ovaj festival.

U svom istraživanju Arnautovićeva (2014) potvrdila je na neki način pomenutu hipotezu Jankovićeve da je BEMUS-u primetan nedostatak značajnijih marketinških poduhvata i jasnije pozicioniranje u muzičkoj ponudi Beograda i dodala da je zbog toga on udaljen od kulturne unutrašnjosti Srbije i manje primetan u međunarodnim okvirima. Arnautovićeva je u pomenutoj studiji, istražujući odnos interkulturalnih dijaloga na festivalima u Srbiji, utvrdila da među posetiocima BEMUS-a ne postoje preduslovi za razvoj te sfere kulturnih dijaloga, odnosno da BEMUS ne predstavlja, ne omogućava i ne doprinosi razvoju festivalskog turizma u Srbiji (što je prevashodno karakteristika festivala poput Egzita i Guče).

U anketnom istraživanju Toković (2019), između ostalog, bavila se i analizom posetilaca BEMUS-a i njihovim pogledima na ovaj festival. Došla je do saznanja da posetioci BEMUS-a prevashodno smatraju da ova manifestacija svojom tradicijom, promovisanjem kulturnih i duhovnih vrednosti grada i klasične muzike „proizvodi intriznične vrednosti za grad“ (Toković 2019, 135).

3. Istraživačka analiza koncertnih aktivnosti slovenačkih umetnika na BEMUS-u

3.1. Metodološki okvir

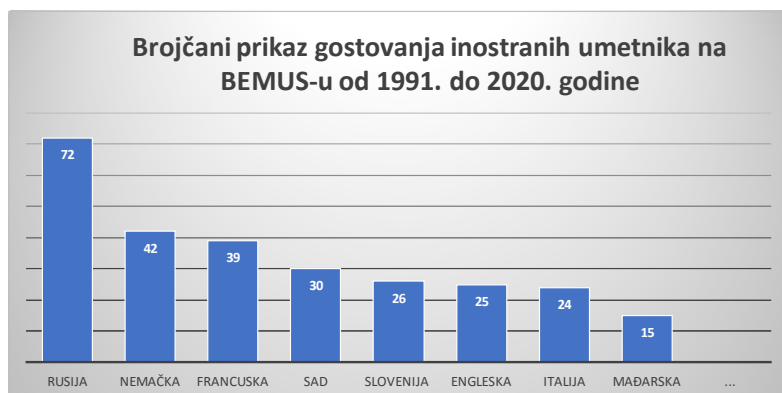
Građa za istraživanje bazira se na relevantnim podacima pronađenim u arhivima godišnjih programa (koji su dostupni na zvaničnoj internet stranici BEMUS-a),⁴ kao i na stranicama kako srpskih tako i slovenačkih dnevnih listova koji su izveštavali o nastupima slovenačkih umetnika na ovoj manifestaciji. Na ovaj način dolazimo do činjenica o učešću slovenačkih umetnika na BEMUS-u od 1991. do 2020. godine. Brojčano sagledavanje umetnika, kao i njihovi poslekoncertni odzivi, omogućavaju nam spoznaju šireg aspekta kulturnog delovanja slovenačkih umetnika na ovom festivalu. Zbog toga, ovaj metodološki pristup je (i jedino) rešenje za dobijanje konkretnih rezultata te vrste.

3.2. Pregled gostujućih umetnika

Pregledom gostujućih umetnika u arhivima BEMUS-a posle 1991. godine dolazimo do saznanja da su 44 države imale predsta-

⁴ <https://www.bemus.rs/en/archive.html>.

vnika na festivalu BEMUS. Ovu činjenicu prikazujemo i u prilogu u vidu tabele, gde primećujemo da od zemalja iz kojih potiču dirigenti, solisti i ostali umetnici koji su nastupali dominira Rusija i zemlje zapada, odnosno Nemačka, Francuska, SAD, Italija i Velika Britanija. Na drugoj strani, slovenačkih umetnika je bilo u pomenutom periodu 26, odnosno 6,4% od ukupnog broja inostranih izvođača. Ovim podacima slovenačke umetnike svrstavamo na peto mesto kada je reč o broju inostranih gostovanja na festivalu BEMUS u navedenom periodu.

Moramo se osvrnuti na stav Smiljke Isaković da je nekadašnja, „prava“ atmosfera BEMUS-a „doživljena“ 1996. godine, što se vremenski poklapa sa društvenim prilikama u Srbiji posle ukidanja sankcija (Isaković 2012, 11). Važno je napomenuti da je takva situa-

cija u zemlji posledično doprinela ponovnom, odnosno dinamičnijem gostovanju inostranih umetnika na festivalu, sa naglaskom na one iz pomenutih zemalja zapada.

Brojčani nastupi slovenačkih umetnika od 1997. godine dalje potvrđuju prethodno iznesen stav Isakovićeve. Prvi u nizu koncerata slovenačkih umetnika od proglašenja samostalnosti Slovenije, 1991. godine, pripao je flautistkinji Ireni Grafenauer. Ako sagledamo pomenut tridesetogodišnji period, dolazimo do podataka da je ova umetnica izvela dela raznovrsnog repertoara (koji je, između ostalog, uključivao novitete srpskih kompozitora) te brojčano prevazilazi izvođenja ostalih slovenačkih umetnika učešćima na BEMUS-u – nastupila je sedam puta: tri puta 2001, dva puta 1997. i po jednom 2004. i 2020. godine. Na ovoj manifestaciji Grafenauerova je zabeležila nastupe kako u solo, tako i u duo i trio sastavu.

Kao i Grafenauerova, višestruke nastupe na BEMUS-u od 1991. do 2020. godine imao je klarinetista Mate Bekavac. U dosadašnjoj karijeri, na ovoj manifestaciji Bekavac je nastupio tri puta: dva puta 2001. te jednom 2003. godine.

Orkestrom Beogradske filharmonije dirigovao je od 2000. do 2005. godine Uroš Lajovic. Dirigentski prvenac sa pomenutim orkestrom Lajovic je ostvario 2000. godine, kada nije ozvaničio saradnju sa filharmonijom. Visok nivo profesionalizma i istrajnosti u vođenju pomenutog orkestra ovaj umetnik je na BEMUS-u demonstrirao u pet navrata: 2000, 2001, 2003, 2004. i 2005. godine, što ne čini samo najučestaliji nastup nekog stranog dirigenta Beogradske filharmonije na BEMUS-u, već se pokazalo da predstavlja i najduži period gostujućeg šefa dirigenta ovog orkestra u protekle dve decenije.⁵

Po jednom su se na festivalu predstavili i sledeći umetnici: gitarista Tomaž Rajterič nastupom 2003. godine, klarinetista Darko Brlek 2014. godine, čembalista Egon Mihajlović 2005. godine te beležimo i nastup sopranistkinje Marijane Lipovšek 2007. godine.

Međutim, poseban značaj predstavljanju i afirmisanju slovenačke kulture beogradskoj publici doprinose nastupi uglednih slovenačkih muzičkih institucija, kojima posebnu težinu daje status ustanove od nacionalnog značaja. Te muzičke ustanove možemo sagledavati i kao srž kulturnog predstavljanja slovenačkog izvođaštva na BEMUS-u.

Uvidom u arhivu BEMUS-a dolazimo do podataka da je festivalski prvenac 2019. godine zabeležio Kamerni orkestar Slovenačke filharmonije u izvođačkoj saradnji sa engleskom violončelistkinjom

⁵ <https://www.bgf.rs/o-nama/?b=2>.

Natali Klajn (Natalie Clain). Na tadašnjem BEMUS-u izveli su dela iz zapadnoevropskog muzičkog opusa i kompoziciju iz slovenačkog stvaralaštva.⁶

Simfonijski orkestar RTV Slovenije je 2006. godine delio gostovanje sa domaćim perkusionistom Nebojšom Živkovićem na koncertu na kom su, između ostalog, izveli dela srpsko-slovenačkog autora. Festivalsko veče upotpunili su izvođenjem Pete simfonije P. I. Čajkovskog.⁷

Ugledom centralne muzičke ustanove na slovenačkom podneblju, Slovenačka filharmonija je, sa solistima Miranom Koblom na violini i Igorom Škerjancem na violončelu, završnim nastupom na BEMUS-u 2003. godine najviše doprinela razvoju pomenutih kulturnih aspekata u posmatranom tridesetogodišnjem periodu.⁸

Pored orkestra, Hor Slovenačke filharmonije takođe je obeležio zatvaranje BEMUS-a 2018. godine u zajedničkoj muzičkoj saradnji sa orkestrom Beogradske filharmonije.⁹

Ime i prezime	Godina nastupanja	Nastupa kao
Slavko Savinšek	1992	bas
Irena Grafenauer	(2x) 1997, (3x) 2001, 2004, 2020	flautista
Uroš Lajovic	2000, 2001, 2003, 2004, 2005	dirigent
Mate Bekavac	(2x) 2001, 2004	klarinetista
Tomaž Rajterič	2003	gitarista
Slovenačka filharmonija	2003	filharmonijski orkestar
Miran Kobl	2003	violinista
Igor Škerjanec	2003	violončelista
Egon Mihajlović	2005	čembalista
Simfonijski orkestar RTV Slovenije	2006	simfonijski orkestar
Marjana Lipovšek	2007	mecosopran
Darko Brlek	2014	klarinetista
Hor Slovenačke filharmonije	2018	hor
Kamerni orkestar Slovenačke filharmonije	2019	gudački orkestar

Tabela 1. Tabela prikaz umetnika koji su nastupali na BEMUS-u od 1991. do 2020. godine.

⁶ Na pomenutom koncertu umetnici su izveli *Sonatinu za gudače* autora Uroša Kreka, zatim Hajdnov *Koncert za violončelo broj 1 u C-duru* i delo P. I. Čajkovskog sa nazivom *Serenada za gudače*, up. <https://www.bemus.rs/en/archive/content/51-bemus-2019.html>.

⁷ <https://www.bemus.rs/en/archive/content/38-bemus-2006.html>.

⁸ <https://www.bemus.rs/en/archive/content/35-bemus.html>.

⁹ <https://www.bemus.rs/en/archive/content/50-bemus-2.html>.

Značajan udeo afirmacije kulture slovenačkih izvođača na BEMUS-u obogatilo je i premijerno izvođenje dela slovenačkih kompozitora. Na BEMUS-u su premijerno izvedene dve kompozicije Slavka Šuklara: *Vokalise concertate*, koju je muzički interpretirao srpski kamerni ansambl „Camerata Academica“ 1992. godine, i kompozicija *Corridors* u izvođenju Simfonijskog orkestrara RTV Slovenije 2006. godine. S druge strane, *Favilla*, delo Petera Šavlija, beogradskoj publici premijerno je predstavila Slovenačka filharmonija 2003. godine, dok je Kamerni orkestar Slovenačke filharmonije izveo delo pod nazivom *Sonatina za gudače*, koju je sredinom prošlog veka napisao slovenački kompozitor Uroš Krek.

Kompozitor	Kompozicija	Godina izvođenja na BEMUS-u	Izveo	Država
Slavko Šuklar	Vokalise concertante	1992	Camerata Academica	Srbija
Peter Šavli	Favilla	2003	Slovenačka filharmonija	Slovenija
Slavko Šuklar	Corridors	2006	Simfonijski orkestar RTV Slovenije	Slovenija
Uroš Krek	Sonatina za gudače	2019	Kamerni orkestar Slovenačke filharmonije	Slovenija

Tabela 2. Tabelarni prikaz kompozicija slovenačkih autora koje su izvedene na BEMUS-u od 1991. do 2020. godine.

3.3. Izveštaji u dnevnoj štampi

Prihvatajući stav da BEMUS zauzima status elitnog festivala i da predstavlja kulturni brend Beograda, ne čudi podatak da značaju ove manifestacije i u tom kontekstu doprinosi pažnja domaćih medija.

Kada govorimo o medijskim izveštajima, veliki doprinos, između ostalog, donose muzičke kritike, kao i intervjui sa gorepomenutim umetnicima. Kritike sa BEMUS-a objavljene su u dnevnom listu *Politika* u sedmici po održavanju koncerta za koje su napisane.

Posebno medijsko interesovanje privlačili su brojni koncerti Irene Grafenauer. Pregledom kritika koncerata ove umetnice dolazimo do saznanja da su njeni nastupi izazivali ovacije publike i pozive za bis, što predstavlja jasan dokaz njenog izvođačkog kredibiliteta. Medijski osvrt Grafenaureve bio je zabeležen i u formi kratkog intervjua, u kojem je ona, između ostalog, govorila o utiscima i dotada-

šnjim nastupima pred beogradskom publikom. Tom prilikom iznela je utisak da se pred beogradskom publikom oseća „kod kuće više, nego na bilo kojem drugom mestu.“¹⁰

Kulturnu afirmaciju slovenačkog izvođenja na BEMUS-u upotpunjavali su koncerti klarinetiste Mate Bekavca. Njegovi koncertni nastupi poistovećuju se sa Grafenauerovom kada govorimo o kvantitetu medijskog publiciteta. Medijsku pažnju ovaj umetnik je u *Politici* zadobio u formi intervjua i poslekoncertnih kritičkih objava. U intervjuu je govorio o prethodnim nastupima u Beogradu i nakratko se osvrnuo na atmosferu koju pravi domaća publika na BEMUS-u: „atmosfera je takva da nama omogućava da dajemo sve od sebe i da znamo da ćemo, zauzvrat, dobiti puno pozitivne energije.“¹¹ Kao prilog izvrsnih muzičkih interpretacija, u koje uvrstavamo sve navedene nastupe ovog renomiranog umetnika na BEMUS-u, predstaviceo jedan od brojnih kritičkih osvrti koji je bio objavljen nakon Bekavčevog koncerta 2001. godine: „[takvo izvođenje M. Bekavca] odavno nismo čuli u Beogradu, a da li smo ikad?“¹²

Međutim, prihvatajući stav da Beogradska filharmonija ima ugled najelitnijeg orkestra u zemlji, jasno je da je poseban kvantitet medijske pažnje pripao dirigentskim poduhvatima koji je ostvario Uroš Lajovic sa ovim orkestrom. Iznosimo zapažanje da je Uroš Lajovic na koncertima na BEMUS-u ostavio izvestan trag kod beogradske publike. Ovo potkrepljujemo izveštavanjima iz sledećih kritičkih objava u listu *Politika*: „Lajovic sam pridao je svom beogradskom nastupu vrhunske umetničke odrednice, uložio veliki trud, zauzvrat izvukao veoma mnogo iz našeg orkestra, dobio zaslužene ovacije publike;“¹³ „gostovanje Uroša Lajovica, nekada čestog i omiljenog dirigenta Beogradske filharmonije, još je jedan dobar znak da nam se najbolji vraćaju.“¹⁴

Izvođačkim poduhvatima su ka aspektu prezentovanja i razvoju ugleda slovenačke kulture na ovoj manifestaciji doprineli koncerti na kojima su se u jednom izdanju predstavili Marijana Lipovšek, Egon Mihajlović, Tomaž Rajterič i Darko Brlek.

¹⁰ *Politika*. 2007. Kad duša zapleše. *Politika* 16. oktobar.

¹¹ *Politika*. 2001. Ostvaren san. *Politika* 14. oktobar.

¹² *Politika*. 2001. Manje od očekivanog. *Politika* 16. oktobar.

¹³ *Politika*. 2005. Između Betovena i Janačeka. *Politika* 15. oktobar.

¹⁴ *Politika*. 2000. Sloboda podrazumeva ograničenja. *Politika* 25. oktobar.

Arhivska građa BEMUS-a svedoči da su koncertom Marijane Lipovšek, u muzičkoj saradnji sa Simfonijskim orkestrom RTS-a, 2007. godine otpočete 39. Beogradske muzičke svečanosti. Iz kritičkog, poslekoncertnog sagledavanja autorke Branke Radović saznajemo da je Marijana Lipovšek svojim muzičkim interpretacijama na tadašnjem BEMUS-u ostavila dubok trag. Objavu u vezi sa nastupom Lipovšekove prenosimo u celosti: „Najlepši deo simfonije i najupečatljivije izvođenje bila je arija sa uvek raskošnim glasom izvanredne mecosporanistkinje Marijane Lipovšek. Ona ima utisak da je 'pisana za nju', mi takođe.“¹⁵

Pre nastupa Darko Brlek je predstavljen kao dobro poznat umetnik beogradskoj publici, koji je takođe sa „svojim klarinetom odavno postao građanin sveta“,¹⁶ dok je u poslekoncertnoj kritici o njegovom izvođenju zapisano da je prošao „u odličnom izvođenju svoje solo deonice“,¹⁷ koje je pratio orkestar „Musica viva“ pod vođstvom Aleksandera Rudina.

Gitarista Tomaž Rajterič je na festivalu BEMUS imao solistički nastup 2003. godine, međutim, nedostaju relevantni kritički osvrti o njegovom tadašnjem muzičkom performansu bitni za ovo istraživanje. Poznato je da je ovaj umetnik na koncertu izveo delo srpskog autora Dušana Bogdanovića.

Egon Mihajlović je izvršio izvođačku produkciju na čembalu u saradnji sa domaćim umetnicima na ovoj manifestaciji 2005. godine. Kritički osvrt u *Politici* ocenio je ovo koncertno izvođenje na sledeći način: „bogato polifono tkanje udruženo sa muzikalnim vajanjem svake linije i svakog soliste na svom instrumentu ostvarilo je željeni rezultat i u potpunosti zadovoljilo publiku.“¹⁸

Završni nastup Hora Slovenačke filharmonije, u interpretacijskoj saradnji sa orkestrom Beogradske filharmonije, obeležilo je jubilarni, pedeseti BEMUS. Iz kritičkih osvrtu po završetku ovog koncerta saznajemo da je: „Hor Slovenačke filharmonije, [...] ne preterano glomazan ni po brojčanosti ni po tretmanu, [...] primeren i ukusno upotrebljen.“¹⁹

¹⁵ *Politika*. 2007. Posmrtna muzika za otvaranje Bemusa. *Politika* 7. oktobar.

¹⁶ *Politika*. 2014. Promenada sa Sedlarom. *Politika* 26. oktobar.

¹⁷ *Politika*. 2014. Rudinove neobične kadence. *Politika* 30. oktobar.

¹⁸ *Politika*. 2005. Porudžbina Bemusa. *Politika* 12. oktobar.

¹⁹ *Politika*. 2018. Deveta Betovenova za kraj. *Politika* 22. oktobar.

Jednu od vodećih komponenata promocije slovenačke kulture predstavlja izvođenje dela domaćeg stvaralaštva na koncertima izvan matične države, što se pokazalo i tadašnjim koncertom engleske violončelistkinje Natali Klajn. Ona je nastupila na BEMUS-u u pratnji Kamernog orkestra Slovenačke filharmonije, sa kompozicijom slovenačkog kompozitora Uroša Kreka. Međutim, ocenu ovog koncerta ne možemo upotpuniti zbog nedostatka podataka u dnevnim novinama.

Još jedan karakterističan primer koncerta na kome je izvedeno delo slovenačkog autora predstavlja nastup Simfonijskog orkestra RTV Slovenije na BEMUS-u 2006. godine sa uglednim srpskim perkusionistom Nebojšom Živkovićem. Značajno je istaći da se na tadašnjem repertoaru nije našlo samo delo slovenačkog kompozitora (orkestar je izveo delo srpsko-slovenačkog autora Slavka Šuklara *Corridors*), koje je svetsku premijeru doživelo te večeri, već je izvedena i kompozicija srpskog autora (delo *Koncert za lude kraljice* autora Nebojše Živkovića). Kritičar Branka Radović je taj koncert opisala na sledeći način: „Dirigent [Simfonijskog orkestra RTV Slovenije] Valter Prost izvlačio je krupne slike i glavne partije, velike gradacije i masivan zvuk celog orkestra.“²⁰

S obzirom na činjenicu da stalni repertoarski koncept organizatora BEMUS-a podrazumeva da poslednje delo na festivalu bude izvedeno sa nekom od uglednih institucija muzičke kulture, naglašavamo da nastup Slovenačke filharmonije u tom kontekstu predstavlja dragocen domet u predstavljanju i afirmaciji slovenačkog (nacionalnog) kulturnog bića. Orkestar Slovenačke filharmonije je na BEMUS-u nastupio pod dirigentskim vođstvom hrvatskog dirigenta Milana Horvata, dok su na pozicijama solista na violini i violončelu bili Miran Kobl i Igor Škerjanec. Izvođači filharmonije su na programu, koji je bio sastavljen iz dela zapadnoevropske muzike, izveli i delo slovenačkog autora Petera Šavlija, koje je „nakon nedavne premijere u Ljubljani, sada doživelo premijerni bis u Beogradu.“²¹

Svečani kraj ovog koncerta obeležilo je izvođenje 6. simfonije P. I. Čajkovskog. Iz kritičkog osvrta je relevantno da je Slovenačka filharmonija interpretacijom ovog dela „probijala granice i pronalazila put do duše svirača (i slušalaca).“²²

²⁰ *Politika*. 2006. Horna, hor i marimba. *Politika* 5. oktobar.

²¹ *Politika*. 2003. Izgubljenje emocije. *Politika* 8. oktobar.

²² *Politika*. 2003. Izgubljene emocije. *Politika* 8. oktobar.

Kritički osvrt na nastupe slovenačkih umetnika takođe je bio zastupljen i u objavama slovenačke štampe. Prvi put nakon sticanja samostalnosti pominjanje slovenačkih umetnika na BEMUS-u²³ u tekstovima dnevnih novina nalazimo 2001. godine, kada su muzički kritičari lista *Dnevnik* predstavili predstojeće koncerte Uroša Lajovica i Mate Bekavca.²⁴ S obzirom na to da važan (i možda najvažniji) element reprezentovanja slovenačke kulture predstavlja nastup orkestra Slovenačke filharmonije, ovaj dnevni list je u svojim rubrikama posebnu pažnju preusmerio na koncerte ovog orkestra. *Dnevnik* je pisao o nastupu Slovenačke filharmonije 2003. godine, kao i o nastupima domaćih solista Mirana Kobla i Igora Škerjanca na tadašnjem koncertu.

Na drugoj strani, autori iz dnevne štampe *Delo* navodili su o slovenačkim umetnicima u svojim rubrikama nastupe iz 2003, 2004. i 2006. godine. Nastupu najuglednijeg orkestra u Sloveniji na festivalu BEMUS posvećen je obiman tekst. Autori u njemu predstavljaju umetnike koji su nastupali, soliste i naglašavaju da će na repertoaru biti izvedeno delo slovenačkog autora.

U članku iz 2004. godine srećemo najavu predstojećeg koncerta Irene Grafenauer, dok su se u nastavku ovog teksta autori posvetili pisanju o koncertima Mate Bekavca i Uroša Lajovica na „36. BEMUS-u, najvećem beogradskom muzičkom festivalu.“²⁵

U novinarskoj objavi, odnosno koncertnoj najavi nastupa Simfonijskog orkestra RTV Slovenije u 2006. godini saznajemo ne samo repertoar kojim su se predstavili izvođači pred publikom u Beogradu već i imena dotadašnjih slovenačkih umetnika koji su nastupili na „najstarijem i najbitnijem muzičkom festivalu u Srbiji.“²⁶

4. Zaključak

U tekstu smo istraživali nastupe slovenačkih izvođača na festivalu BEMUS. Međutim, iako ova vrsta proučavanja slovenačkih umetnika ne predstavlja način na kom se baziraju sva gostovanja slovenačkih dirigenata, izvođača itd. u inostranstvu, on je i te kako relevantan, posebno kada govorimo o širokom spektru vrednovanja slovenačkih izvođača van granica Slovenije.

²³ Odnosi se na period posle sticanja samostalnosti.

²⁴ *Dnevnik*. 2001. Slovenski umetnici sodelujejo s srbskimi. *Dnevnik* 2. oktobar.

²⁵ *Delo*. 2004. Irena Grafenauer na BEMUS-u. *Delo* 16. oktobar.

²⁶ *Delo*. 2006. Simfonični orkester RTV Slovenija v Beogradu. *Delo* 5. oktobar.

Analizom u ovom radu takođe smo došli do značajnih otkrića i zaključaka vezanih za ovu temu. Jedan od ključnih zaključaka je činjenica da su nastupi slovenačkih umetnika među najbrojnijim nastupima inostranih umetnika na BEMUS-u. Brojevi su još impresivniji ako uporedimo broj stanovnika i broj orkestara u Sloveniji sa izvođačima iz drugih zemalja. Na zavidnom kvantitativnom nivou su takođe nastupi slovenačkih umetnika koji su označili završetak festivalske sezone.

Okosnicu izvođačkog repertoara slovenačkih umetnika na BEMUS-u činila su dela iz raznovrsnih perioda zapadnoevropske muzike, na osnovu čega zaključujemo da su se izvođači prilagodili repertoarskoj koncepciji i profilu BEMUS-a kao festivala „opšteg tipa“.

Međutim, postoje svakako i dodatni repertoarski kontinuiteti u kojima slovenački umetnici prate organizacioni tok BEMUS-a. U tom kontekstu navodimo sledeće tendencije:

- slovenački umetnici izvode (često i premijerno) dela domaćeg muzičkog stvaralaštva;
- slovenački umetnici izvode repertoar srpskog muzičkog stvaralaštva;
- slovenački umetnici se u repertoarskom izboru na BEMUS-u odlučuju za širok spektar dela od baroka sve do premijernih noviteta;
- poslednje delo na festivalu kod slovenačkih umetnika, odnosno muzičkih sastava rezervisano je za delo svečanog karaktera.

Takođe je primetno da se slovenački umetnici u određenim segmentima „odmiču“ od osnovne koncepcije i profila festivala. To, pre svega, čine na sledeće načine:

- slovenački umetnici odstupaju od osnovne koncepcije festivala u vidu neinterpretiranja dela koja slede dijalog sa popularnom muzikom;
- nastupe na BEMUS-u do sada nije zabeležio nijedan džez ansambl, izvođač, a isto tako nije izvedeno ni delo slovenačkog autora u stilu ovog žanra.

Dodatnu vrednost svojim nastupima slovenački umetnici donose izvođenjem dela u saradnji sa domaćim izvođačima. Tu konstataciju je važno dopuniti opaskom da umetnici ne samo da doprinose konceptu približavanja sa posetiocima BEMUS-a već unapređuju svoj i izvođački kredibilitet domaćeg/ih umetnika sa kojim/a nastupaju.

Kritički osvrt u objavama dnevnih štampi je na veoma visokom nivou ocenjivao nastupe slovenačkih umetnika. Važno je tom prilikom istaći i da su dodatnu vrednost nastupima doneli pretkoncertni intervjui sa slovenačkim umetnicima. U tom kontekstu su pojedna-

ko značajne izjave umetnika, koje su doprinele ne samo povećanoj reputaciji izvođača, već su umetnici svojim pohvalnim izjavama o BEMUS-u dali dodatan ugled ovoj manifestaciji.

Važan princip kulturne spoznaje predstavlja ne samo prezentovanje kulture izvan granica matične države već i medijsko vrednovanje u domaćim okvirima ili, preciznije, prema stanovnicima zemlje iz koje umetnici dolaze. U primeru kulturološkog prikaza slovenačkih umetnika na BEMUS-u u slovenačkoj dnevnoj štampi autori tekstova objavama tog tipa ne samo da dodaju određenu vrednost svojim umetnicima, već doprinose povećavanju ugleda, vrednosti i značaja ove manifestacije u Sloveniji.

Literatura

- Arnautović, Jelena. 2014. *Muzički festivali u Srbiji u prvoj deceniji 21. veka kao mesta interkulturnih dijaloga*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu – Fakultet muzičke umetnosti. Dostupno na <http://eteze.arts.bg.ac.rs/handle/123456789/99>.
- Bebler, Neda. 2008. *Bemus memorabilia 1969–2008*. Beograd: Jugokonzert.
- Cvetković, Sonja. 2014. „Križa ozvučena muzikom, muzika obeležena krizom: Niške muzičke svečanosti (NIMUS) u poslednjoj deceniji XX veka“. *Teme: časopis za društvene nauke* 38 (3): 1365–1384.
- Despić, Dejan. 2000. *Bemus (1969–1998). Trideset godina beogradskih muzičkih svečanosti*. Beograd: Jugokonzert.
- Isaković, Smiljka. 2012. *Bemus prepletum mobile*. Beograd: Muzika klasika.
- Janković, Jelena. 2006. *Place of the classical music festivals in a transitional society*. Master thesis. University of Arts in Belgrade. Dostupno na https://www.culturalmanagement.ac.rs/uploads/research_file_1/9fbed963c40f8208b18acb3dc08c6b0bcfa65305.pdf.
- Toković, Milena. 2019. *Brendiranje Beograda kao proaktivna razvojna strategija u sferi kulture: uporedna analiza Festa i Bemusa*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet. Dostupno na <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/18179>.

Izvori

- Politika* (1997–2018).
- Delo* (16. oktobar 2004).
- Delo* (5. oktobar 2006).
- Dnevnik* (2. oktobar 2001).

Aleksandar Kodela
Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za muzikologijo
Slovenija
akodela1993@gmail.com

KONCERTNA DEJAVNOST SLOVENSKIH UMETNIKOV NA FESTIVALU BEMUS OD 1991 DO 2020

Pomembna predstavitev kulturološkega delovanja na teh prostorih so študije, ki temeljijo na preučevanju pomena kulturnih manifestacij. Namen teh študij je ugotoviti določeno vrsto fenomena, ki se najpogosteje pojavi kot posledica novih družbenih, političnih in kulturoloških sprememb v državi. V prispevku želimo raziskati in predstaviti status uglednega izvajalskega kadra iz Slovenije na prestižnem mednarodnem festivalu umetniške glasbe BEMUS, od razpada Socialistične Federativne Republike Jugoslavije do danes. Z vpogledom v napise, tako iz srbskega, kot iz slovenskega dnevnega tiska, ter iz dostupnih arhivov BEMUS-a, in analizo intervjujev sodelujočih na festivalu, smo prišli do relevantnih spoznanj povezanih s to tematiko. V prispevku smo ugotovili, da cenjeni slovenski umetniki sodijo v sam vrh, ko govorimo o kvantiteti in kvaliteti nastopov tujih izvajalcev na tem festivalu. Skozi rezultate raziskav smo predstavili pomemben doseg spoznanja in videnja širšega konteksta kulturološkega sodelovanja, ki se udejanja med Srbijo in Slovenijo.

Ključne besede: BEMUS, festival, Beogradske muzičke svečanosti, slovenski umetniki, izvajanje

Aleksandar Kodela
University of Ljubljana
Faculty of Philosophy
Department of Musicology
Slovenia
akodela1993@gmail.com

THE CONCERT ACTIVITY OF SLOVENIAN MUSICIANS AT THE BEMUS FESTIVAL, 1991–2020

Studies dealing with the significance of cultural events provide an important overview of cultural activities in this region. The aim of these studies is to examine a particular type of phenomena that usually occur as a consequence of new social, political and cultural

changes in the country. In this paper, we seek to examine and present the status of a prominent group of performers from Slovenia at the prestigious international festival of art music BEMUS since the breakup of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia until present. Based on an analysis of articles from Serbian and Slovenian daily press, the available archives of BEMUS, and the interviews of festival participants, we have found relevant information about this topic. The paper puts forward the conclusion that esteemed Slovenian artists rank among top international musicians in terms of the quantity and quality of performances at this festival. Through the results of this research, we have presented a wide-ranging knowledge and understanding of the broader context of cultural cooperation between Serbia and Slovenia.

Keywords: BEMUS, festival, Belgrade Music Festival, Slovenian artists, performing arts

Primljeno / Prejeto / Received: 31. 07. 2021.

Prihvaćeno / Sprejeto / Accepted: 20. 10. 2021.

Prispevek arhitekta Leonida Leona Lenarčiča k razvoju povojne beograjske arhitekture

Povzetek

Delo slovenskega arhitekta Leonida Leona Lenarčiča (1932–2011) do sedaj ni bilo podrobneje raziskano v srbski in slovenski strokovni ter znanstveni literaturi. Zato je v tem prispevku obravnavano beograjsko obdobje tega arhitekta, v luči razvoja povojne beograjske arhitekture. Namen prispevka je podrobno razsvetliti Lenarčičevo študijsko obdobje (1951–1957) in projektantsko dejavnost v povojni beograjski arhitekturi (1957–1967) ter opredeliti pomembne faze njegovega razvoja, ugotoviti osnovne in specifične značilnosti njegove arhitekture ter njegovo avtorsko pozicijo v arhitekturni skupini »Beograjskih pet«.

Ključne besede: Leonid Leon Lenarčič, povojni modernizem, moderna arhitektura, arhitekturna skupina »Beograjskih pet«, 20. stoletje

Uvod

Arhitekt Leonid Leon Lenarčič (1932–2011) ima pomembno vlogo v razvoju povojne beograjske arhitekture, in sicer v urbanističnem in arhitekturnem razvoju Novega Beograda (Manević 2008, 225).¹ Lenarčičevo delo v Beogradu še ni dovolj raziskano in si zasluži podrobno znanstveno obravnavo. Lenarčičev prispevek k razvoju beograjske, še posebej novobeograjske arhitekture se odraža predvsem v drznem oblikovanju enostavnih parapetnih in okenskih horizontal večstanovanjskih objektov, kar se lahko opredeli kot tako imenovani »novobe-

¹ Zoran Manević, srbski arhitekturni zgodovinar, navaja Lenarčičeve splošne biografske podatke, ter seznam urbanističnih in arhitekturnih del v Novem Beogradu.

ograjski horizontalizem».² Značilna primera za ta pojav sta recimo dva stanovanjska bloka v stavbnem otoku 21 v Novem Beogradu (1960–1966): »B–7« (stanovanjski meander) in »B–9« (megablok).³

Lenarčič je bil član neformalne arhitekturne skupine »Beograjskih pet« do svojega odhoda v tujino (1956–1967)⁴ in je z njo sodeloval na številnih javnih natečajih. Ti nerealizirani projekti, ki so deloma shranjeni v zapuščini arhitekta Mihaila Mike Čanka (1932–2014), pričajo o močnih in drznih zasnovah mladih arhitektov na samem začetku poklicne kariere.

Poleg beograjskih izvedenih objektov, je bil soavtor zgrajenih večstanovanjskih objektov v novosadskih stanovanjskih naseljih Liman I (1962–1965) in Liman II (1964–1968) ter večstanovanjske stavbe v tuzelskem stanovanjskem naselju Slatina (1965). Ti so predstavljali odmev že zgrajenih novobeograjskih večstanovanjskih objektov.

Raziskava Lenarčičeve arhitekturne dejavnosti v petdesetih in šestdesetih letih dvajsetega stoletja lahko prispeva k novem pogledu ter drugačnemu tolmačenju razvoja povojne beograjske arhitekture in urbanizma. Ta obenem odpira nova vprašanja in kritično obravnava takratne aktualne tendence v povojni beograjski arhitekturi ter jih z vidika skupine mladih arhitektov skuša podrobno obravnavati.

Pričujoča raziskava ima namen, da z znanstveno obravnavo opredeli natančne Lenarčičeve faze razvoja v povojni beograjski arhitekturi, ugotovi osnovne in specifične značilnosti njegove arhitekture ter tudi njegovo avtorsko pozicijo v omenjeni arhitekturni skupini.

Dejavnost pred diplomo: študijsko obdobje (1951–1957) in ustanovitev arhitekturne skupine »Beograjskih pet« (1956)

Leta 1951 se je vpisal na Fakulteto za arhitekturo Tehniške velike šole v Beogradu.⁵ Takrat se je uveljavljal tako imenovani »ateljjski sistem« poučevanja na Beograjski šoli za arhitekturo (Nestorović in dr.

² »Novobeograjski horizontalizem« je pojav množične uporabe parapetnih in okenskih horizontal v večstanovanjski arhitekturi šestdesetih let dvajsetega stoletja. Nastal je kot posledica hitrega razvoja konstrukcijskega sistema IMS, ki je temeljil na načelu »steber + plošča«. Sistem je omogočil hitro in učinkovito gradnjo, in sicer večstanovanjskih objektov, kar je bil pomemben pogoj za začetek množične stanovanjske gradnje v nekdanji Jugoslaviji.

³ Stanovanjska bloka »B–7« in »B–9« sta razglašena za objekta posebnega pomena, Osrednja cona Novega Beograda pa za prostorsko kulturno-zgodovinsko celoto. Glej: https://beogradskonasledje.rs/aktuelnosti/centralna-zona-novog-beograda?_rstr_nocache=rstr31461601c5f3bebd (dostop: 20. 05. 2021)

⁴ Skupino so sestavljali: Leonid Leon Lenarčič, Milosav Miša Mitić, Ivan Ivo Petrović, Ivan Ivo Simović in Mihailo Mika Čanak.

⁵ Tehniška velika šola je obstajala med letoma 1948 in 1954. Potem pa je Fakulteta za arhitekturo postala članica Univerze v Beogradu.

1996, 65–66).⁶ Tak sistem poučevanja je predvideval, da vaje pri projektantskih predmetih (projektiranje stanovanjskih in družbenih stavb) potekajo v obliki dela z manjšimi skupinami študentov v ateljejih.⁷ Takšna oblika pouka naj bi učiteljem omogočala, da nenehno spremljajo delo študentov in imajo jasen vpogled v njihov napredek. V resnici se je dogajalo nasprotno. Študentje so imeli več stikov z asistenti, kot s samimi profesorji, skupine pa so bile ogromne. Velike risalne mize s pripomočki, beli plašči, skupno delo v ateljejih so bile nekatere značilnosti takratnih vaj. Vaje so sledile predavanjem v veliki predavalnici v drugem nadstropju poslopja fakultete,⁸ in predavali so profesorji starejše generacije, ki so svojo projektantsko prakso zgradili v obdobju med obema svetovnjima vojnama (1918–1941), večinoma na načelih moderne arhitekture.

Lenarčič je od samega začetka študija z dvema kolegoma, Mihailom Mikom Čankom⁹ in Ivanom Ivom Petrovićem, ustvaril prijateljske stike (Čanak 2005, 21). Sodelovali so v likovni sekciji Mladinskega kulturno-umetniškega društva »Ivo Lola Ribar« (Čanak 2012, 45). To jim je omogočilo, da se, poleg arhitekture, ukvarjajo z umetnostjo, predvsem s slikarstvom. Lenarčičeve risbe iz tistega časa, ki so bile deloma objavljene,¹⁰ pričajo o njegovem velikem zanimanju za kubizem (Čanak 2005, 21). V njih zasledimo prvi izvirni vpliv zgodnje moderne dvajsetih let dvajsetega stoletja na kasnejšo Lenarčičevo arhitekturno dejavnost, ki pride do popolnega izraza pri projektiranju in izvajanju prvih večstanovanjskih objektov v stavbnem otoku 21 v Novem Beogradu (1960–1966).

V prvih letih študija Lenarčič še ni bil aktiven na javnih natečajih (1951–1954). V tretjem letniku (1953/1954) je obiskoval vaje pri profesorju Stanku Kliski. V tem ateljeju sta bila tudi Čanak, že znan kolega, in Milosav Miša Mitić (Čanak 2004, 50). Na podlagi prikaza Mitićevega študijskega obdobja lahko domnevamo takratne projektne naloge v tem ateljeju (Čanak 1980, 4-6; Anđelković 2021, 66-68).

⁶ Na Fakulteti za arhitekturo je bilo pet ateljejev, ki so jih vodili naslednji profesorji s svojimi sodelavci: Dimitrije M. Leko, Milan Zloković, Stanko Kliska, Bogdan Nestorović in Mate Baylon.

⁷ Ta prostor se danes imenuje studio.

⁸ Fakulteta za arhitekturo Tehniške velike šole je bila na Bulvarju Revolucije št. 73.

⁹ Lenarčič in Čanak sta bila sošolca z Gimnazije Kralj Aleksandar Prvi (Čanak 2012, 44).

¹⁰ Nekatere Lenarčičeve risbe so bile objavljene v reviji *ARD Review* (Čanak 2012, 53). Jaka Bonča, sedanji profesor na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani, prikazuje Lenarčičeve risbe in kolaže kot zgledne primere na predmetu Predstavitvene tehnike 1.

Na podlagi Čankove zapuščine¹¹ sklepamo, da so v nekdanji Jugoslaviji med takratnimi študenti arhitekture bile pomembne tri revije: ljubljanski *Arhitekt*,¹² zagrebška *Arhitektura*¹³ in beograjski *Pregled arhitekture*.¹⁴ To je bilo temeljno gradivo, iz katerega so črpali osnovne informacije in spremljali aktualne tendence med študijem. Poleg omenjenih revij, so izhajale tudi beograjske *Tehnika*,¹⁵ *Naše građevinarstvo*¹⁶ in *Izgradnja*¹⁷ ter zagrebška *Čovjek i prostor*.¹⁸ Drugi pomembnejši vir strokovnih informacij izven fakultete pa so bile tuje čitalnice, še posebej Ameriška (Čanak 1980, 9; Čanak 2010).¹⁹

Petdeseta leta dvajsetega stoletja so bila pravzaprav prehodno obdobje v nekdanji Jugoslaviji, predvsem na področju kulturne dejavnosti (Milašinović Marić 2017, 109). To desetletje so zaznamovale številne razstave in drugi kulturno-umetniški dogodki. Med njimi so posebno mesto zavzemale določene arhitekturne razstave, ki so bile pomembne pri ustvarjanju specifične poti razvoja arhitekture v socialistični Jugoslaviji, kot so: razstava sodobne švicarske arhitekture (1951), Le Corbusierova razstava (1952), razstava sodobne umetnosti v Združenih državah Amerike (1956), razstava sodobne švedske arhitekture (1959) in razstava sodobne finske arhitekture (1959). Omenjene razstave so predstavljale posredni stik s tujino, in sicer z zahodnoevropsko arhitekturo. Bile so ključne v razvoju domače arhitekturne misli, tako arhitektov kot študentov arhitekture.

V četrtem letniku (1954/1955), po velikemu samostojnemu Mitićevemu uspehu na javnem natečaju za zdravstvene ustanove v Bosni in Hercegovini, so se Lenarčič, Petrović in Čanak skupaj prijaviли na naslednji javni natečaj za zdravstvene ustanove na Hrvaškem, kjer so dobili peto nagrado (Čanak 2005, 21; Čanak 2012, 46).²⁰ Žal projektna dokumentacija teh javnih natečajev ni shranjena, med rezultati omenjenih natečajev pa izstopa dejstvo, da je kmalu potem bila oblikovana nefor-

¹¹ Čankova zapuščina je shranjena v osebem arhivu avtorja prispevka.

¹² Revija *Arhitekt* je izhajala med letoma 1951 in 1963.

¹³ Revija *Arhitektura* je izhajala med letoma 1952 in 2008. Revija je dvakrat spreminjala naslov: *Arhitektura* (1947–1949) in *Urbanizam i arhitektura* (1950–1951).

¹⁴ Revija *Pregled arhitekture* je izhajala med letoma 1954 in 1956.

¹⁵ Revija *Tehnika* redno izhaja od leta 1946.

¹⁶ Revija *Naše građevinarstvo* je izhajala med letoma 1947 in 1991.

¹⁷ Revija *Izgradnja* redno izhaja od leta 1947.

¹⁸ Revija *Čovjek i prostor* izhaja od leta 1954.

¹⁹ Ameriška čitalnica je bila na Knez-Mihailovi ulici št. 32.

²⁰ Na tem natečaju je Mitić dobil četrto nagrado.

malna in heterogena arhitekturna skupina »Beograjskih pet« (1956), ki je zaznamovala beograjsko arhitekturo petdesetih in šestdesetih let dvajsetega stoletja.

V Čankovi zapuščini je shranjena edina risba delno aksonometrične situacije skupnega študentskega dela Urbanistične rešitve delavskega stanovanjskega naselja na Kanarevem brdu v Beogradu (1955) (slika 1). Skupno študentsko delo je bilo predvideno za mednarodni študentski natečaj za stanovanjsko sososko za 10.000 prebivalcev, ki je bil organiziran v okviru četrtega kongresa Mednarodne zveze arhitektov (fr. *L'Union internationale des architectes*)²¹ v Haagu na Nizozemskem (1955).²² Gre za pomembno konferenco, katere se je udeležilo veliko arhitektov, pomembnih predstavnikov stroke v petdesetih letih dvajsetega stoletja z območja nekdanje Jugoslavije (Bjažić Klarin 2016, 52). Ni znano ali so Lenarčič, Mitić in Čanak prejeli nagrado na tem natečaju, pa vendar velja omeniti, da je šlo za prvi javni nastop teh treh študentov v tujini.

V kratkem povzetku tega skupnega študentskega dela Čanak navaja še vedno aktualno organsko dispozicijo dveh stanovanjskih skupin, popolnoma prosto artikuliranih in prilagojenih hribovitemu terenu tega beograjskega območja. Celotna kompozicija je nastala na podlagi navdihnutih pogovorov z Bogdanom Bogdanovićem, tedanjim asistentom na področju urbanizma na beograjski fakulteti za arhitekturo (Čanak 2014, 37). Gre torej za skrajni poskus združevanja dveh temeljnih in nasprotnih stanovanjskih tipologij v tistem času – enodružinskih hiš in stanovanjskih stolpnic (Anđelković 2020, 59–60). Zato ga je mogoče šteti za kritiko takratne množične stanovanjske gradnje v socialistični Jugoslaviji, ki jo je močno narekoval politični dejavnik.

Pomanjkljivost drugih grafičnih prilog onemogoča podrobno analizo tega skupnega študentskega dela, vendar pa je mogoče izpeljati nekaj sklepov. V tem projektu so prvič maksimalno izrabili en tip stanovanjskega objekta – stanovanjsko stolpnico – v oblikovanju urbanistične zasnove stanovanjskega naselja. Na ta način je stanovanjska stolpnica postala glavni »zaščitni znak« skupine.²³ Na podlagi nadaljnega poklicnega in strokovnega razvoja posameznih članov skupine sklepamo, da je množično uporabo stanovanjske stolpnice spodbujal ravno Lenarčič. K temu je prispevala močna funkcionalistična komponenta, z vztrajanjem na mejnih maksimalnih koncentracijah stanovanj okoli

²¹ Mednarodna zveza arhitektov je bila ustanovljena leta 1948 v Lozani, v Švici. Četrty kongres Mednarodne zveze arhitektov z naslovom *Arhitektura in evolucija prebivanja: 1945–1955* je potekal od 9. do 16. julija 1955.

²² Tega kongresa se je udeležil arhitekt Ratomir Rata Bogojević, ki je bil takrat docent na predmetu Elementi projektiranja na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Beogradu.

²³ To potrjujeta dve urbanistični rešitvi: stanovanjsko naselje »Lepenica« v Kragujevcu (1958) in stanovanjska skupnost »EFGH« v Novem Beogradu (1958–1959).

osrednjega komunikacijskega jedra,²⁴ kar se lahko pripiše Čankovemu dojemanju njenega pomena v stanovanjski arhitekturi.

Leto 1956 je bilo ključno za ustanovitev arhitekturne skupine »Beograjskih pet«. Skupina petih absolventov arhitekture se je prvič udeležila javnega natečaja za urbanistično rešitev Trga padlih borcev (danes Trga vstaje) v Čačku (slika 2), na katerem je dosegla tretjo nagrado v ostri konkurenci že potrjenih in uveljavljenih arhitektov.²⁵ Natečaj je bil razpisan na podlagi že sprejetega in potem dopolnjenega Generalnega regulacijskega načrta (1947 in 1953), ki ga je izdelal arhitekt Jozef Kortus na takratnem Urbanističnem zavodu Srbije (Mitrović 1953, 55–64). V Čankovi zapuščini je shranjena le ena fotografija situacije iz projektne dokumentacije. Na podlagi nje ni možno ugotoviti prispevke posameznih članov skupine. Vendar pa se lahko reče, da je imela ta izkušnja veliko vpliva na Lenarčičevo ukvarjanje z urbanistično problematiko. V kratkoročnem smislu to je bila zelo dobra priprava za urbanistično razdelavo Osrednje cone Novega Beograda na Urbanističnem zavodu Beograda nekaj let kasneje (1959–1960), v dolgoročnem pa jasna usmeritev nadaljnjega poklicnega razvoja, kar potrjuje ljubljansko obdobje tega arhitekta (1973–2011).

Začetek samostojne projektantske prakse: projektivni atelje »Atrium« (1957–1959)

Po diplomu (1957) se je Lenarčič zaposlil v projektivnem ateljeju »Atrium« na Terazijah št. 12 (1957–1959), ki ga je vodil arhitekt Radan Trišić (Čanak 2012, 46). V tem ateljeju je že eno leto delal tudi Mitić, takrat absolvent arhitekture. Lenarčič in Mitić sta bila v neposrednem stiku, čeprav sta delala na različnih projektih nalogah.

Lenarčičeva naklonjenost k čisti puristični formi objektov, do tedaj izražena le v različnih risalnih tehnikah med študijem, je vplivala na Mitićevo iskanje lastnega avtorskega izraza. To potrjuje Mitićevo zgrajena poslovno-stanovanjska stavba na Nušičevi ulici št. 21 (1957–1958), ki je postala prvi prototip kasnejšega tako imenovanega »novo-beograjskega horizontalizma« in je sledila zarisano linijo jasne in čiste arhitekture medvojnih predstavnikov modernega gibanja na območju nekdanje Jugoslavije, kot sta Iblerjeva najemna stanovanjska stavba »Wellisch« (1930–1931) v Zagrebu in Weissmanov Dom Novinarjev (1934–1935) v Beogradu.

V tem ateljeju je Lenarčič samostojno zasnoval stanovanjsko stolpnico na Ulici Jaše Prodanovića št. 31 (slika 3). Gre za odličen primer sinteze purističnih, neobrutalističnih in minimalističnih tendenc (Čanak

²⁴ Osem stanovanj okoli osrednjega komunikacijskega jedra.

²⁵ Prvo nagrado so osvojili arhitekti Mihajlo Mitrović, Radivoje Tomić in Petar Petrović, drugo pa arhitekta Zoran B. Petrović in Milan Vuković.

2012, 46–47). Betonske površine z dvema teksturama (vodoravne in navpične črte) na stranskih fasadah, bloki žindre kot parapetni panoji, dobro oblikovane okenske odprtine ter sistem s horizontalno in vertikalno razdelitvijo armiranobetonskih konstrukcijskih elementov na glavnih fasadah (steber in plošča) so prispevali k nastanku enostavne, racionalne in ekonomične večstanovanjske arhitekture. Dvonnadstropni kubus z dvema valjema na vrhu je specifičen poudarek na kompoziciji stolpnice. V prvem nadstropju so bili predvideni skupni prostori s strešno teraso, v drugem nadstropju pa strojnica dvigal. Ta kubus kaže tudi na še vedno aktualen Le Corbusierov vpliv pri zaključku objektov, kar je bila značilnost petdesetih let dvajsetega stoletja.²⁶ V pritličju se pojavi zunanji nadstrešek nad vhodom, ki izhaja iz mednadstropne armiranobetonske plošče in ki v enem delu obkroži stolpnico kot delno avtonomna celota, naslonjena na valjaste stebre. Lenarčič je na ta način želel vzpostaviti odnos med objektom in bližnjim okoljem. Občutek za kontekst in pomen povezave objekta s tlemi se lahko pripiše neposrednemu stiku z Mitićem med dvema letoma skupnega dela v tem ateljeju.

Glede prostorske in funkcionalne rešitve stanovanjske stolpnice je očitna uporaba tako imenovanega »švedskega tlorisa« (Koselj 1995, 28; Bernik 2004, 316). To pomeni, da je bil uporabljen kvadratni tloris s štirimi stanovanji okoli osrednjega komunikacijskega jedra. Stanovanja imajo vogalno dvostransko orientacijo, maksimalno koncentracijo inštalacij znotraj stanovanjskega prostora (kot fiksna skupina prostorov v stanovanju) in maksimalno izrabo fasadnih površin za bivalne prostore (dnevno sobo, spalnice in podobno).

Poleg dela v ateljeju, se je Lenarčič z drugimi člani skupine udeležil javnih natečajev.²⁷ Zagotovo med najpomembnejše sodi Splošni urbanistično-arhitekturni natečaj za Osrednjo cono Novega Beograda s podrobno razdelavo prve stanovanjske skupnosti za 10.000 prebivalcev (1958–1959). Na tem javnem natečaju je skupina prejela *ex aequo* drugo nagrado ter pridobila možnost prve večje in samostojne avtorske realizacije v poklicni karieri. Zato je treba opozoriti na Lenarčičevo avtorsko pozicijo v zasnovi natečajne urbanistične rešitve pr-

²⁶ Stanovanjski blok Sekretariata za zunanje zadeve (1953–1957), zgrajen po načrtih arhitekta Milorada Macure, je značilen predstavnik Le Corbusierovega vpliva (L'Unité d'habitation, 1947–1952) v poveljni beograjski večstanovanjski arhitekturi.

²⁷ Natečaj za idejno rešitev zgradbe Zvezne gradbene zbornice s centrom za pospeševanje gradbeništva in s stalno razstavo (Lenarčič, Mitić in Čanak, odkup, 1957–1958), natečaj za stanovanjsko naselje »Lepenica« v Kragujevcu (Lenarčič, Mitić, Petrović in Čanak, nagrada izven konkurence, 1958), splošni urbanistično-arhitekturni natečaj za Osrednjo cono Novega Beograda s podrobno razdelavo prve stanovanjske skupnosti za 10.000 prebivalcev (Lenarčič, Mitić, Petrović in Čanak, druga *ex aequo* nagrada, 1958–1959) in natečaj za rešitev kompleksa Avtobusnega podjetja »Vojvodina« v Novem Sadu (Lenarčič, Mitić, Petrović, Simović in Čanak, prva enakovredna nagrada, 1959).

ve stanovanjske skupnosti v novobeograjskem središču, poimenovane z delovno in neuradno označbo »EFGH« (slika 4). Na podlagi znanih prispevkov drugih članov skupine jo je lahko ugotoviti. Iz natečajne urbanistične rešitve stanovanjske skupnosti je torej razvidna uporaba velikih skupin stanovanjskih stolpnic (skupaj 14), ki se lahko pripiše Lenarčičevemu vplivu. Lahko tudi trdimo, da so stolpnice prve stanovanjske skupnosti v središču Novega Beograda primer nadaljnega razvoja idejnih zasnov iz omenjenega skupnega študentskega dela za Kanarevo brdo v Beogradu (1955) in natečajne urbanistično-arhitekturne zasnove za stanovanjsko naselje »Lepenica« v Kragujevcu (1958), ki sta bili bolj prilagojeni konkretnim razmeram in okoliščinam na omenjenem novobeograjskem natečaju.

Začasno delo na Urbanističnem zavodu Beograda (1959–1960)

Po končanju javnega natečaja za Osrednjo cono Novega Beograda se je začela razdelava podrobnega načrta na Urbanističnem zavodu Beograda (1960). Prejšnje spremembe na Zavodu so prispevale k njegovi uresničitvi. Leta 1958 je tako postal novi direktor arhitekt Aleksandar Đorđević. Z njegovim prihodom se začelo dejansko spreminjanje že sprejetega Generalnega urbanističnega načrta Novega Beograda (Blagojević 2007, 179). Uveden je bil nov sistem dela po sektorjih, oziroma po teritorialnih območjih (Manević in dr. 2006, 69). Omenjeni natečaj je torej bil prelomna točka urbanističnega načrtovanja in razvoja Novega Beograda na koncu petdesetih let dvajsetega stoletja.

Kljub nasprotovanju nekdanjega direktorja, arhitekta Branka Petričića, ki je bil zelo kritičen do sprejetih nagrajenih rešitev (Petričić 1975, 223–224) in je zaviral sprejetje urbanističnega projekta novobeograjskega središča (*Politika*, 27. januar 1960), je proces načrtovanja na Urbanističnem zavodu Beograda potekal nemoteno. Ustanovljena je bila Delovna skupina, ki so jo sestavljali posamezni člani iz dveh nagrajenih projektantskih skupin,²⁸ z dodeljeno nevtralno osebnostjo na čelu – Urošem Martinovićem (Blagojević 2007, 179–180). Lenarčič in Mitić sta se prvič srečala z urbanističnim načrtovanjem v poklicnem razvoju. Načrtovanje Osrednje cone Novega Beograda ni potekalo gladko. Martinović je namreč želel prevzeti glavno vlogo, kar je naletelo na ostro Lenarčičevo in Mitićevo nasprotovanje (Čanak 2012, 48; Čanak 2012a, 17). Ne glede na težave med načrtovanjem, je Lenarčiču in Mitiću uspelo delno ohraniti izvorno zamisel novobeograjskega središča iz natečajne rešitve skupine, kot so: močna simetrija tako na nivoju stanovanjske skupnosti, kot na nivoju celotne Osrednje cone Novega Beograda, močna artikulacija javnih prostorov med načrtovanimi sta-

²⁸ V skupini so bili: Leonid Leon Lenarčič, Milosav Miša Mitić, Milutin Glavički in Dušan Milenković – Hijavata.

novanjskimi skupnostmi ter aksialna os Zvezni izvršni svet – Železniška postaja »Novi Beograd«²⁹ s tremi mestnimi trgi (Manifestacijski, Osrednji in Železniški trg) in predvidenimi objekti javnih namembnosti (slika 5).

Delo na Inštitutu za raziskavo materialov Srbije (1960–1967)

Po zaključku urbanističnega načrta Osrednje cone Novega Beograda in Podrobnega prostorskega načrta stanovanjske skupnosti »EFGH«, se je Lenarčič, kot tudi drugi člani skupine, zaposlil na Inštitutu za raziskavo materialov Srbije (1960). Na Inštitutu je bil do svojega odhoda v Združeno kraljevstvo Velike Britanije in Severne Irske (1967).

Petčlanska skupina mladih arhitektov je s svojo zaposlitvijo v Inštitut prinesla veliko delo – projektiranje in izvajanje objektov v stavbnem otoku 21, v prvem stanovanjskem naselju Osrednje cone Novega Beograda. Delo na Inštitutu, z močno podporo direktorjev Branka Žežlja in Svete Pejanovića, predvsem zaradi možnosti širše uporabe novega konstrukcijskega sistema IMS, je zagotavljalo, da takratni naročnik, Oddelek za gradnjo gradbenih objektov Državnega sekretariata za ljudsko obrambo, sprejme odločbo o vključitvi mladih arhitektov, nagrajencev omenjenega natečaja, v proces projektiranja in izvajanja nekaj tisoč stanovanj. Med pogajanjem so dobili dve tretjini stavbnega otoka 21, s približno 1.500 stanovanji, kar je bila izjemna zadeva za takratni Inštitut.

Stanovanjska bloka »B–7« (slika 6) in »B–9« (slika 7) sta že bila podrobneje predstavljena (Anđelković 2018, 339–371), in v nadaljevanju se bomo zato osredotočili na ugotavljanje Lenarčičeve avtorske pozicije v skupini med projektiranjem in izvajanjem omenjenih večstanovanjskih objektov.

Obe zasnovi sta nastali kot rezultat skupnega dela, razlike se pojavijo v posameznih prispevkih, in sicer so Lenarčičevi opazni predvsem v dosledni in natančni izpeljavi vseh detajlov ter v upoštevanju izvirne zamisli večstanovanjskih objektov v stavbnem otoku 21. Oba objekta sta bila v duhu zgodnje moderne dvajsetih let dvajsetega stoletja, z močno poudarjenimi horizontalami okenskih in parapetnih trakov, kar se lahko pripiše njegovemu vplivu in dojemanju arhitekture, do tedaj izraženemu le v risalnih tehnikah med študijem in prvem resnem poskusu – stanovanjski stolpnici v okviru samostojne prakse. Gre za odlične predstavnike omenjenega tako imenovanega »novobeograjskega horizontalizma« v povojnem razvoju beograjske, še posebej novobeograjske arhitekture.

²⁹ Velja omeniti tudi to, da je aksialno os prvi postavil arhitekt Nikola Dobrović v Idejnem načrtu Novega Beograda (1948). Vsi kasnejši načrti, bodisi natečajni bodisi urbanistični, so se navezali na Dobrovićev načrt.

Očiten pa je prispevek tudi pri resničnem izvajanju elementov in detajlov. Lenarčič je namreč tako ustvaril poseben kalup, v katerega je bila položena vsaka fasadna keramična ploščica, da bi se ugotovilo, ali jo je mogoče uporabiti ali ne (Nikolić in Radonjić 2012, 188). Iz tega konkretnega primera izhaja dejstvo, da je bil Lenarčič seznanjen tudi s sistemom poučevanja na Ljubljanski šoli za arhitekturo, in njeno tradicijo obrtništva, ki ga je med obema svetovnima vojnima s svojim načelom »od žlice do mesta«, uvedel Josip Jože Plečnik (Anđelković 2019, 28). Zato ne preseneča Lenarčičevo stališče v povojnem času, ki ga je oblikoval po svoje: »vsaka resna operacija mora obsegati vse – od urbanizma do stopniščne ograje« (Čanak 2005, 21). To pomeni tudi, da si je zelo prizadeval v celoti uresničiti izvorno zamisel skupine.

Iz primera stanovanjskega bloka »B-9« je razvidna tudi uporaba barvnih površin, kar lahko pripišemo Lenarčičevemu purističnemu pristopu. Tako imenovane »rdeče stene« se pojavijo na čelnih straneh vsake lamele (slika 8). Neprekinjene horizontale neparnih etaž in skupno stopnišče so soustvarjalni element majhnega atrija, dimenzij 3.3 x 4.8 m. Majhni atrij, ki je bil pomembna projektantska tema v Mitičevem ustvarjanju, je bil hkrati odraz Lenarčičevih minimalističnih tendenc. Ta se kaže v nedvomnem vplivu japonskega vrta v povojni beograjski arhitekturi in jasnem poudarku na manj obravnavanih prostorskih temah v povojnem beograjskem urbanizmu – pri ustvarjanju majhnih ambientalnih celot z zelenjem v vhodnih delih stanovanjskega bloka (slika 9). Tak Lenarčičev pristop je oplemenitil zgrajeni megablok ob takratnem Prvem bulvarju (danes Bulvar Zorana Đinđića) in je vplival na zmanjšanje neugodnosti bivanja v tej veliki skupnosti.

Polikromatičnost čelnih strani lamel stanovanjskega bloka »B-9« spominja na Le Corbusierov pristop k uporabi barv na notranjih stenah lož v Marsejskem bloku (fr. *L'Unité d'habitation*, 1947–1952), ki je dvignjen na višji nivo – dvoetažne stene majhnih atrij. Njihova raba ne gre le za estetiko in formalistično oblikovanje. Lenarčič drzno odpira vprašanje uporabe toplih barv pri globokih delih objekta, s ciljem doseganja zadostnih količin dnevne svetlobe in večje stopnje kakovosti bivanja ter zmanjšanja neprijetnosti in pomanjkljivosti zaradi velike dolžine objekta. To Lenarčičevo naklonjenost k zmanjšanju pomanjkljivosti potrjuje tudi notranjščina skupnega komunikacijskega prostora. Avtorji so se odločili za rumene talne linolejske plošče, da bi nadomestili nezadostne količine dnevne svetlobe s toplo barvo zaradi velike globine in s tem tudi zmanjšali neprijetnost tega zasebnega dela komunikacijskega prostora (Anđelković 2018, 367).

Manj je znano, da je bil Lenarčič strasten fotograf. Zahvaljujoč njemu obstaja velika fotodokumentacija med in po končanju gradnje omenjenih stanovanjskih blokov v stavbnem otoku 21. V podobah se jasno opažajo arhitekturne prvine, detajli povezave konstrukcijskih elementov, močna zasnova parapetnih in okenskih horizontal, obnaša-

nje prvih uporabnikov stanovanjskih blokov in tako naprej. Vse navedeno kaže na prvi vtis na novo nastale arhitekture tako imenovanega »novobeograjskega horizontalizma« med šestdesetimi leti dvajsetega stoletja (slika 10).

Javni natečaji (1960–1966)

Skupina se je udeležila več javnih natečajev, predvsem z namenom izboljšanja dohodkov. Raziskava je omejena na štiri javne natečaje v Beogradu,³⁰ na katerih je mogoče zanesljivo ugotoviti Lenarčičev prispevek in njegovo avtorsko pozicijo v skupnem delu.³¹

Med projektiranjem večstanovanjskih objektov v stavbnem otoku 21 (1960–1966) je Zavod za pospeševanje komunalnih storitev Srbije leta 1960 razpisal javni natečaj za kolektivne tipične nadstropne stanovanjske stavbe. Natečaj je bil sestavljen iz treh manjših nalog: majhna, srednja in velika stavba.³² Skupina je zato bila razdeljena na tri podskupine (Čanak 2012, 15), ki so prejele različne nagrade na vseh treh projektnih nalogah (Nastasović in Aničin 1962, 4).³³ V nadaljevanju bo predstavljen Lenarčičev projekt večstanovanjske stavbe, s katero je skupina dosegla drugo nagrado (slika 11). Že na prvi pogled je razvidno, da je nagrajen objekt podoben takrat projektiranim stanovanjskim blokom »B–7« v stavbnem otoku 21 (1960–1966), predvsem po veliki dolžini (79.65 m),³⁴ zamaknjeni podstrešni etaži,³⁵ koncentracijah stanovanj okoli vertikalnega komunikacijskega jedra ter v vzpostavljene-

³⁰ Izven Beograda je skupina sodelovala na naslednjih javnih natečajih: izdelava idejnega projekta zgradbe Muzeja revolucije v Novem Sadu (Lenarčič, Mitić, Petrović, Simović in Čanak, 1959); idejna arhitekturna rešitev novega hotela v Kruševcu (Lenarčič, Mitić in Čanak, 1963); osrednji trg z idejno zasnovno veleblagovnice v Velenju (Lenarčič, Mitić in Čanak, odkup, 1964); urbanistična rešitev centra v Prijedoru (Lenarčič, Mitić in Čanak, 1964, odkup); izdelava idejne urbanistično-arhitekturne rešitve turističnega območja Sveti Stefan – Miločer – Pržno (Branislav Karadžić, Lenarčič, Mitić in Čanak, 1964).

³¹ Skupina je sodelovala tudi na naslednjih beograjskih natečajih: zgradba Doma mladine (Lenarčič, Mitić, Petrović, Simović in Čanak, 1960); zgradba Umetniške akademije (Lenarčič, Mitić, Simović in Čanak, odkup, 1963); nova zgradba sodnih inštitucij (Lenarčič, Mitić in Čanak, 1964).

³² Natečaj je predvideval natančne dimenzije, nadstropnosti in število stanovanj v vseh treh tipih stanovanjskih blokov, označenih z velikimi črkami M (majhni), S (srednji) in V (veliki).

³³ Prvo podskupino je vodil Čanak, drugo Lenarčič, tretjo pa Petrović. Na ta način je skupina s spreminjanjem voditeljev podskupin namesto ene dosegla tri nagrade na tem javnem natečaju.

³⁴ Ta dolžina objekta približno ustreza dolžinam neparnih lamel 3, 5 in 7 stanovanjskega bloka »B–7«.

³⁵ Zamaknjena podstrešna etaža se pojavi v stanovanjskem bloku »B–7«.

nem drznem sistemu okenskih in parapetnih horizontal na vzdolžnih fasadah.

V primerjavi s prvo (Čankovo rešitvijo) in tretjo nagrado (Petrovićevo rešitvijo) na tem natečaju, kjer je bila dosledno uporabljena tako imenovana »Aaltova kuhinja«,³⁶ Lenarčičeva rešitev pa ima popolnoma drugačno zasnovo. Tlorisna zasnova stanovanj je izhajala iz tako imenovanega »celičnega« sistema. K temu je prispeval uporabljeni konstrukcijski sistem prečnih nosilnih sten. Inštalacijsko jedro oziroma »celica« servisnega in higiensko-sanitarnega bloka predstavlja univerzalno in nespremenljivo stalnico vsakega stanovanjskega tlorisa. To obenem pomeni, da tako zasnovano jedro ostaja enako ne glede na spremenljivost števila uporabnikov in velikosti stanovanja. Tak projektantski pristop je neupravičen, predvsem zaradi dejstva, da ima prostor kuhinje z jedilnim kotom namesto zavestno izpuščene dnevne sobe³⁷ pomembno vlogo središča stanovanja, v katerem se lahko zberejo vsi družinski člani ob mizi. Vendar se lahko reče, da je šlo za poskus. Kuhinja z jedilnim kotom predstavlja poskusno obliko omenjene Aaltove kuhinje. Z vzpostavitvijo povezave med Aaltovo kuhinjo in glavno spalnico ter s tem tudi krožne poti med vsemi prostori v stanovanju, še posebej v rešitvi dvosobnega stanovanja, bi se dobila pravzaprav zasnova stanovanja s središčnim sanitarno-gospodinjiskim vozlom (1955), ki sta jo postavila arhitekta Ilija Arnautović in Milan Mihelič. Gre za zelo močno inovacijo za takratne razmere, s popolnoma racionalnim, ekonomičnim in fleksibilnim stanovnjanskim tlorisom (Anđelković 2018, 324). Z izpuščanjem te možnosti, ki bi prispevala k večji prostornosti stanovanja, je nastala groba in rigidna tlorisna zasnova stanovanj. K temu je prispevalo tudi dejstvo, da so se še uporabljale nosilne opečne stene v stanovanjski gradnji.

Šlo je za pomembno izkušnjo skupine mladih arhitektov, ki so te nagrajene sheme tlorisnih zasnov stanovanj dodatno razvili in uporabljali pri projektiranju novobeograjskih in novosadskih večstanovanjskih objektov ter na javnih natečajih na področju stanovanjske gradnje.

Glede zahtevnosti, obsežnosti in specifičnosti programa projektne naloge izstopa javni natečaj za idejno arhitekturno rešitev nove zgrad-

³⁶ Finski arhitekt Alvar Aalto je združeno ozko kuhinjo (v globini prostora) z jedilnim kotom (na fasadi) prvič uporabil pri zasnovi stanovanjskega bloka za berlinski projekt Interbau (1957). Taka zasnova tega združenega prostora je omogočala maksimalno izrabo fasadne fronte za bivalne (dnevne in nočne) prostore. Aaltova kuhinja, predvsem zaradi svoje racionalnosti in ekonomičnosti, je bila značilna za večino zasnovanih in zgrajenih stanovanj v šestdesetih letih dvajsetega stoletja na območju nekdanje Jugoslavije.

³⁷ Takratni veljavni normativi in predpisi so predvidevali dodatno ležišče za spanje v dnevni sobi. To pomanjkljivost, ki je izhajala iz takratnih veljavnih normativov in predpisov, so avtorji skušali uporabiti pri pridobitvi kakovostnejših stanovanjskih tlorisov, ustvarjajoč na ta način zares inovativne in inventivne rešitve stanovanj.

be Radiotelevizije Beograd v Novem Beogradu (1961).³⁸ Na natečaj je prispelo skupaj 35 del (Stojanović in Pešić 1961, 54). Iz edine shranjene fotografije perspektive natečajne rešitve tega kompleksa v Čankovi za-puščini je razviden močan Mitićev vpliv pri oblikovanju kompozicijske celote, pa tudi nadaljnji razvoj njegove idejne zasnove iz diplomske na-loge – Centra stanovanjske skupnosti »EFGH« s poslovno-stanovanjsko stolpnico »S–10« (1960). V razvoju posameznih celot pa je očiten pri-spevek drugih članov skupine. Tako se v primeru stolpnice lahko zasle-di Lenarčičeva zasnova iz prej zgrajene stanovanjske stolpnice na Ulici Jaše Prodanovića. Poleg Čankovega sklicevanja na stolpnico Franka Lloyda Wrighta (Čanak 2005, 27), in sicer na Price tower (1952–1956), elementi oblikovanja beograjske stolpnice, ki so bili uporabljeni zaradi doseganja čistega, enostavnega in enotnega kubusa, s poudarkom na vrhu, predstavljajo še vedno aktualni Le Corbusierov odmev na začetku šestdesetih let dvajsetega stoletja. Novost prinaša drzna uporaba be-tonskih tranzen v celotni višini stolpnice, ki ustvarja dvojno razmerje med odprtimi in zaprtimi fasadnimi površinami ter dodatno poudarja vertikalo samega stolpa. Enak motiv, bolj razdelan in prilagojen pred-videni namembnosti, se pojavi tudi v natečajni rešitvi zgradbe sodnih institucij na Savski ulici (1963). Posebno pozornost pritegne vertikala izstopajočih horizontalnih elementov, ki deli stolpnico na dva asime-trična dela, z izmenično menjavo svetlega in temnega, ustvarjajoč na ta način močan *chiaroscuro* vtis celotne kompozicije. Iz dnevnega tiska je razviden tudi podatek, da je bila predvidena višina radiotelevizijske stolpnice P + 24 (*Politika*, 17. maj 1961), enako kot v primeru načrtova-ne zgradbe družbenopolitičnih organizacij (1960–1965) v stavbnem otoku 16,³⁹ ki je po gradnji veljala za najvišjo zgradbo v socialistični Jugoslaviji (Anđelković 2018, 341).

Javni natečaj za zgradbo Muzeja revolucije narodov in narodnosti Jugoslavije (1961) je potekal vzporedno z omenjenim natečajem za ra-diotelevizijo Beograd. Na natečaj je prispelo skupaj 29 del (Babić 1961, 56). V primerjavi s prejšnjimi natečajnimi rešitvami skupine, je opazna zelo razčlenjena in dinamična kompozicija objekta. Edina shranjena perspektivna risba, ki jo je narisal Mitić, kaže na dosežen ustvarjalni vrhunec skupine. Lenarčičev prispevek pa je prisoten v čisti površinski obdelavi avtonomnih belih volumnov, ki tvorijo večetažno kompozicijo muzeja. Čeprav je vzpostavljena povezava s The Whitney Museum of American Art (1963–1966) v New Yorku (Čanak 2014, 60), se obliko-vna rešitev (obrnjenega) »Babilonskega zigurata« pojavlja še v urbani-stičnem načrtu Osrednje cone Novega Beograda. Dva zigurata, v obliki

³⁸ Lega kompleksa je bila predvidena v današnjem novobeograjskem stavbnem otoku 11a.

³⁹ Stolpnica je zgrajena po načrtih arhitektov Mihajla Jankovića, Dušana Milenkovića in Mirjane Marjanović.

latinične črke »C«, sta bila namreč predvidena na Osrednjem trgu, ki je predstavljal središče kulturnega in zabavnega življenja tega dela mesta (Đorđević 1960, 5).⁴⁰ V obeh primerih sta pomembno prispevala Lenarčič in Mitić. To pomeni, da se obema lahko pripiše enakovredna zasluga za idejno zasnovo tega Muzeja.

Po odhodu Petrovića in Simovića v tujino (1964) je skupina v okrnjeni sestavi nadaljevala z delom (1964–1967), in sicer z natečajno dejavnostjo ter izvajanjem večstanovanjskih objektov v stavbnem otoku 21 (1960–1966) in Novem Sadu (1962–1968).

Eden izmed pomembnejših javnih natečajev je bil za urbanistično-arhitekturno rešitev treh stavbnih otokov na Bulvarju Revolucije (1966), ki je bil hkrati zadnji Lenarčičev natečaj v beograjskem ustvarjalnem obdobju (slika 12). Specifika tega javnega natečaja je bila, da je razpis veljal le za beograjske arhitekte (Borovnica 1966, nepaginirano). Odkupljena natečajna urbanistično-arhitekturna rešitev skupine, ki sta jo spremljala ročno izdelana maketa in mapa grafičnih prilog, je bila sestavljena iz treh tipov objektov: treh stanovanjskih stolpnic, petih stanovanjskih blokov in dveh stanovanjskih meandrov. Že na prvi pogled je očiten vpliv tipološke opredelitve večstanovanjskih objektov iz stavbnega otoka 21. Edina razlika je v tem, da gre v novobeograjskem primeru za popolnoma novo stanovanjsko naselje v praznem in brezosebnem prostoru prihodnje Osrednje cone Novega Beograda. V konkretnem primeru gre za poudarjanje orientacijskega okvirja prihodnje stanovanjske soseske ob prometni vpadnici. To potrjujeta dva prostorska pogoja iz razpisa javnega natečaja, in sicer, prvič, nastanek novih beograjskih »vhodnih vrat« iz smeri Smedereva, in drugič, odpiranje vizure proti Voždovcu in Avali (Borovnica 1966, nepaginirano). Skupina je s svojo rešitvijo odprla tudi vprašanje oziroma tretji prostorski pogoj same lokacije, in sicer odpiranje vizure proti Zvezdari, ki je bil spregledan s strani razpisovalca tega natečaja. S tega vidika je natečajna rešitev skupine prispevala k rešitvi urbanističnega problema projektne naloge na kakovosten način.

Čeprav je znana razdelitev dela na tem javnem natečaju (Čanak 2014, 64),⁴¹ je nedvomno dejstvo, da tlorisna zasnova stanovanj predstavlja bolj razdelano shemo prostorske in funkcionalne organizacije stanovanj iz Lenarčičeve drugonagrajene rešitve na javnem natečaju za kolektivne tipične nadstropne stanovanjske stavbe (1960). To je potrditve pomena tega natečaja za skupino v nadaljnjem delu, in sicer na javnih natečajih na področju stanovanjske gradnje. Avtorji so med zasnovo želeli doseči bolj racionalen, ekonomičen in fleksibilen stanovanjski tloris. To je bil obenem tudi pogoj samega natečaja – projektiranje stanovanj v enem izmed sprejetih konstrukcijskih sistemov

⁴⁰ Osrednji trg je bil predviden v današnjem stavbnem otoku 25.

⁴¹ Lenarčič in Mitić sta delala urbanistično zasnovo, Čanak pa tlorisno zasnovo stanovanj.

v povojni industrializirani stanovanjski gradnji (Borovnica 1966, nepaginirano). Skupina je torej odgovorila na to zastavljeno vprašanje ter podala ustrezno prostorsko in funkcionalno organizacijo stanovanj za takratne razmere.

Oblikovna rešitev večstanovanjskih objektov kaže na spremenjeno in nadgrajeno arhitekturno govorico skupine, ki gre v smeri neobrutalističnih tendenc, drznih razčlenjenih fasadnih površin, dinamično gibljivih kompozicijskih mas po horizontali in vertikali ter poudarjanja strešnih »kap« vertikalnih komunikacijskih jeder. Taka arhitekturna govorica skupine je bila v skladu z aktualnimi tendencami na področju stanovanjske gradnje v Beogradu in na širšem območju nekdanje Jugoslavije. Cilj takih tendenc je bil izognitev monotonosti in monolitnosti kompozicije stanovanjskih naselij. Lahko se reče, da so avtorji uspeli ustvariti prepoznavno arhitekturno in urbanistično zasnovo za takratne razmere v nekdanji Jugoslaviji.

Stanovanjske stolpnice predstavljajo nadgradnjo zasnove Lenarčičeve stolpnice iz obdobja samostojne prakse v projektivnem ateljeju »Atrium«. V primerjavi z njo imajo načrtovane stolpnice pomembno vlogo pri poudarjanju križišča kot osrednjega mesta v prihodnji stanovanjski soseski – novega vhoda v velemesto.⁴²

Iz shranjene projektne dokumentacije sta razvidni dve tipi stanovanjskih stolpnic (sliki 13 in 14).

Prvi tip štirinajstnadstropne stolpnice se pojavi na južni strani Bulvarja Revolucije. Oblikovna rešitev kaže na dvojnost sprednje (glavne) in zadnje (stranske) fasade. Vsaka fasadna površina ima dva načrta. Prvi načrt je glavni volumen stolpnice, drugi pa poudarjeni izstopajoči del. Na ta način so avtorji želeli poudariti pomen predvidenih namembnosti v stolpnici ter razbiti do tedaj običajno in shematsko fasadno kompozicijo v eni ravnini. Lega prvega tipa stolpnice kaže tudi na to, da sta bolj odprti fasadni strani proti Zvezdari in Avali kot proti središču in Smederevu. S tem so želeli doseči kakovostnejši odnos do neposrednega konteksta. Na vrhu stolpnice se pojavi enonadstropni kubus s kvadratnim oknom (v smeri zahod–vzhod), to je strešna »kapa« vertikalnega komunikacijskega jedra, kot jasen zaključek kompozicijske celote. Ta zaključni oblikovni element, kot tudi v primeru prejšnje Lenarčičeve stolpnice, predstavlja zapozneli Le Corbusierov odmev med šestdesetimi leti dvajsetega stoletja.

Drugi tip štirinajstnadstropne stolpnice se pojavi na severni strani Bulvarja Revolucije, in sicer na križišču z Batutovo ulico. Gre za skupino dveh medsebojno zamaknjenih stolpnic. Glede oblikovne rešitve teh stolpnic so očitni enaki elementi kot v prvem tipu. Razlika se od-

⁴² V tem delu mesta sta tudi dve skupini stanovanjskih stolpnic, ki poudarjata prometno vpadnico. Prvo skupino šestih stolpnic (1953–1955) je zasnoval arhitekt Ivan Antić, drugo skupino treh stolpnic (1957–1959) pa arhitekt Igor Potkonjak.

raža v tem, da se na glavni fasadi pojavljata dva izstopajoča dela, ki dodatno poudarjata simetričnost fasadne kompozicije. V primerjavi s »Savskimi stolpnici« ob Linhartovi cesti v Ljubljani (1958–1962), zgrajenimi po načrtih omenjenih arhitektov Arnautovića in Miheliča, se opaža podobnost, ne glede na določene oblikovne razlike. Ni znano, ali sta bili arhitekturna in tlorisna zasnova »Savskih stolpnic« neposreden vpliv na avtorje skupine, vendar je mogoče z gotovostjo trditi, da je idejna zasnova stanovanja s središčnim sanitarno-gospodinjiskim vozlom (1955), izjemna inovacija arhitektov Arnautovića in Miheliča za takratne razmere, spodbudno vplivala na veliko arhitektov z območja nekdanje Jugoslavije, ki so jo nadalje nadgrajevali in razvijali ter prispevali k bolj inovativnemu in inventivnemu stanovanjskemu tlorisu (Anđelković 2018, 474–488). To zagotovo velja tudi v tem primeru, kjer je skupina dodatno razdelala omenjeno idejno tlorisno zasnovo in tipološki razširila na druge tipe večstanovanjskih objektov.

Sklep

Rezultat obravnave Lenarčičeve arhitekturne dejavnosti (1951–1967) je ugotovitev njegovih dveh faz v razvoju povojne beogradske arhitekture.

Prva faza Lenarčičeve dejavnosti je zaznamovala študijsko obdobje na Fakulteti za arhitekturo Tehniške velike šole. Zanj so značilne neuresničene rešitve natečajnih projektov in ustanovitev arhitekturne skupine »Beograjskih pet« (1956), ene izmed prvih v povojnem obdobju v Beogradu in nekdanji Jugoslaviji. Dejavnost skupine, predvsem na področju javnih arhitekturnih in urbanističnih natečajev, je bila zelo spodbudna za mlade študente arhitekture, ki so na tak način vstopili v resnično projektantsko prakso in so se srečali s tedanjo aktualno arhitekturno vsakodnevnico.

Druga faza kaže na Lenarčičevo projektantsko dejavnost. Tu se razlikujeta dve podfazi: samostojna (1957–1959) in skupna projektantska dejavnost (1959–1967).

Lenarčičevo samostojno podfazo (1957–1959) je zaznamovala projektantska dejavnost v projektivnem ateljeju »Atrium«. V tem ateljeju je Lenarčič zasnoval petnajstnadstropno stanovanjsko stolpnico na Ulici Jaše Prodanovića št. 31. Gre za prvi resni poskus do tedaj teoretično sprejetih in še vedno praktično nepotrjenih načel, pa dosledno uporabljenih pri projektiranju in izvajanju konkretnega objekta v starem delu mesta.

Skupno podfazo je zaznamovala udeležba na javnih arhitekturnih in urbanističnih natečajih ter prva večja in samostojna avtorska realizacija v stavbnem otoku 21 (1960–1966).

Posebno mesto zavzema prav Splošni urbanistično-arhitekturni natečaj za Osrednjo cono Novega Beograda s podrobno razdelavo prve

stanovanjske skupnosti za 10.000 prebivalcev (1958–1959). Ta natečaj je omogočil Lenarčiču prvo resno srečanje z urbanistično problematiko na Urbanističnem zavodu Beograda (1959–1960), kar je vplivalo na njegovo usmeritev v nadaljnjem poklicnem razvoju.

Po končani razdelavi urbanističnega načrta Osrednje cone Novega Beograda in Podrobnega prostorskega načrta stanovanjske skupnosti »EFGH« se je začelo projektiranje in izvajanje večstanovanjskih objektov. Stanovanjska bloka »B-7« (stanovanjski meander) in »B-9« (megablok) predstavljata značilne predstavnike tako imenovanega »novo-beograjskega horizontalizma« v povojni beograjski arhitekturi.

Za celotno Lenarčičevo beograjsko ustvarjalno obdobje je značilna kontinuiteta razvoja osnovnih idej. Zato Lenarčič pripada skupini arhitektov, ki na svoji ustvarjalni poti razvijajo osnovno zamisel do končne popolnosti.

Specifična značilnost Lenarčičeve arhitekture se odraža v spodbujanju maksimalne izrabe tipa stanovanjske stolpnice v praksi, ki je postala tako »zaščitni znak« skupine kot njegove ustvarjalne afinitete v petdesetih in šestdesetih letih dvajsetega stoletja.

Nadaljnjo usmeritev raziskave je mogoče razvijati v dveh smereh. Prvič, nadaljevanje raziskave Lenarčičeve dejavnosti v Združenem kraljevstvu Velike Britanije in Severne Irske (1967–1973) ter v Ljubljani (1973–2011), in drugič, raziskava avtorskih pozicij drugih članov arhitekturne skupine »Beograjskih pet«, z namenom natančnega določanja posameznih prispevkov.

Literatura

- Anđelković, Goran. 2018. *Specifičnosti in pomen tlorisne zasnove večstanovanjske arhitekture modernizma v obdobju 1950–1973 v Beogradu, Ljubljani in Zagrebu*. Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani – Fakulteta za arhitekturo.
- Anđelković, Goran. 2019. »O srpsko-slovenačkim vezama u arhitekturi (2)«. *ASA: arhitektura, nauka, umetnost* 2: 25–28.
- Anđelković, Goran. 2020. »O srpsko-slovenačkim vezama u arhitekturi (4)«. *ASA: arhitektura, nauka, umetnost* 6: 59–60.
- Anđelković, Goran. 2021. »Homage: arhitekta Milosav Miša Mitić (1932–1970)«. *ASA: arhitektura, nauka, umetnost* 8: 66–68.
- Babić, Branko. 1961. »Konkurs za zgradu Muzeja revolucije naroda Jugoslavijek«. *Arhitektura – urbanizam* 11–12: 56–57.
- Bernik, Stane. 2004. *Slovenska arhitektura dvajsetega stoletja = Slovene architecture of the twentieth century*. Ljubljana: Mestna galerija.

- Bjažić Klarin, Tamara. 2016. »CIAM networking – Međunarodni kongres moderne arhitekture i hrvatski arhitekti 1950-ih godina«. *Život umjetnosti : časopis o modernoj umjetnosti i arhitekturi* 99: 40–57.
- Blagojević, Ljiljana. 2007. *Osporeni modernizam : Novi Beograd*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Borovnica, Nedeljko. 1966. »Povodom arhitektonsko-urbanističkog konkursa za rešenje tri bloka na Bulevaru Revolucije u Beogradu«. *Arhitektura – urbanizam* 39: nepaginirano.
- Čanak, Mihailo. 1980. »Milosav – Miša Mitić, arhitekta, 1932–1970«. *Informativni bilten Centra za stanovanje* 26: 1–40.
- Čanak, Mihailo. 2004. »In memoriam: prof. arh. Uroš Martinović«. *ARD Review* 30: 50–52.
- Čanak, Mihailo. 2005. »Mala priča o zaboravljenim 'Beogradskih pet'«. *ARD Review* 33: 20–29.
- Čanak Mihailo. 2010. *Doprinos beogradskog Centra za stanovanje koncepciji i razvoju Beogradskog stana*. Dostopno na <https://www.youtube.com/playlist?list=PL3AC1C3CD461E16ED> (dostop: 10.12.2020).
- Čanak, Mihailo. 2012. »Beogradski period arhitekta mr. Leonida Lenarčića«. *ARD Review* 39: 44–53.
- Čanak, Mihailo. 2012a. »Timski rad u kreativnom segmentu arhitektonskog projektovanja«. *Arhitektura* 170: 14–17.
- Čanak, Mihailo. 2014. *Automonografija*. Beograd: ARD.
- Đorđević, Aleksandar. 1960. »Urbanističko rešenje centralnog dela Novog Beograda«. *Arhitektura – urbanizam* 2: 3–12.
- Koselj, Nataša. 1995. *Arhitektura 60-ih let v Sloveniji : kontinuiteta ideje*. Ljubljana: AB.
- Manević, Zoran, Mihajlo Mitrović, Stojan Maksimović, Mirjana Misita Maksimović in Daniel St. Clair. 2006. *Stojan Maksimović : stvaralaštvo*. Beograd: S. Maksimović.
- Manević, Zoran (ur.) 2008. *Leksikon neimara = Encyclopaedia architectonica*. Beograd: Građevinska knjiga.
- Milašinović Marić, Dijana. 2017. *Poletne pedesete u srpskoj arhitekturi*. Beograd: Orion art.
- Mitrović, Mihajlo (ur.) 1953. *Gradovi i naselja u Srbiji : razvoj, urbanistički planovi i izgradnja : 1946–1951*. Beograd: Urbanistički zavod NRS.
- Nastasović Miodrag in Vjerko Aničin. 1962. *Projekti spratnih stambenih zgrada : 17 tipova u modularnom sistemu*. Beograd: Građevinska knjiga.
- Nestorović, Bogdan, Aleksandar Deroko, Petar Krstić, Branislav Kojić, Branko Maksimović, Đurđe Bošković, Petar Anagnosti, Oliver Minić, Grigorije Samojlov, Miodrag Petrović, Slobodan Nenadović, Anka Stojaković, Đorđe Petrović in Dimitrije Mladenović. 1996. *Visokoškolska nastava arhitekture u Srbiji : 1846–1971 : neobjavljen rukopis*. Beograd: Arhitektonski fakultet.

- Nikolić, Zoran in Mirko Radonjić. 2012. *Tajna Novog Beograda 2 : Novo doba*. Beograd: Službeni glasnik.
- Petričić, Branko. 1975. »Prve urbanističke realizacije: Novi Beograd 1945–1975«. *Godišnjak grada Beograda* 22: 219–234.
- Politika*. 1960. Hoće li se usvojiti projekt urbanističkog centra Novog Beograda. *Politika* 27. januar.
- Politika*. 1961. Raspisan konkurs za zgradu Radio-televizije Beograd. *Politika* 17. maj.
- Stojanović, Bratislav in Vladimir Pešić. 1961. »Konkurs za novu zgradu radio-televizije Beograd«. *Arhitektura urbanizam* 11–12: 54–55.
- Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda. »Centralna zona Novog Beograda« utvrđena za prostorno kulturno-istorijsku celinu. Dostopno na https://beogradskonasledje.rs/aktuelnosti/centralna-zona-novog-beograda?_rstr_nocache=rstr31461601c5f3bebd (20. 05. 2021).

Горан В. Анђелковић
Studio AG Arhitektura
Београд, Србија
gioranoangelo@gmail.com

ДОПРИНОС АРХИТЕКТЕ ЛЕОНИДА ЛЕОНА ЛЕНАРЧИЧА РАЗВОЈУ ПОСЛЕРАТНЕ БЕОГРАДСКЕ АРХИТЕКТУРЕ

Дело словеначког архитекте Леонида Леона Ленарчича (1932-2011) до сада није било детаљније истражено у српској и словеначкој стручној и научној литератури. Због тога се у овом чланку обрађује београдски период овог архитекте, и то у светлу развоја послератне београдске архитектуре. Циљ рада је да се подробно расветле Ленарчичеви периоди студија (1951–1957) и пројектантске праксе у послератној београдској архитектури (1957–1967), као и да дефинише значајне фазе његовог развоја, утврди основне и специфичне карактеристике његове архитектуре, те његову ауторску позицију у архитектонској групи »Београдских пет«.

Кључне речи: Леонид Леон Ленарчич, послератни модернизам, модерна архитектура, архитектонска група »Београдских пет«, 20. век

Goran V. Anđelković
AG Architecture
Belgrade, Serbia
gioranoangelo@gmail.com

LEONID LEON LENARČIČ'S CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF BELGRADE'S POST-WAR ARCHITECTURE

So far, the work of the Slovenian architect Leonid Leon Lenarčič (1932–2011) has not been the subject of detailed study and scholarly research in Serbian and Slovenian historiography. Therefore, this paper presents his Belgrade period in the light of the development of Belgrade's post-war architecture. The aim of this paper is to shed light on Lenarčič's period of studies (1951–1957) and design practice (1957–1967) in the context of Belgrade's post-war architecture, and to define the major phases of his development, determine the main and specific characteristics of his architecture and his position as an author in the architectural group Belgrade Five.

Keywords: Leonid Leon Lenarčič, post-war modernism, modern architecture, architectural Group Belgrade Five, twentieth century

Prejeto / Priljeno / Received: 24. 05. 2021.
Sprejeto / Prihvaćeno / Accepted: 20. 10. 2021.

Slikovno gradivo

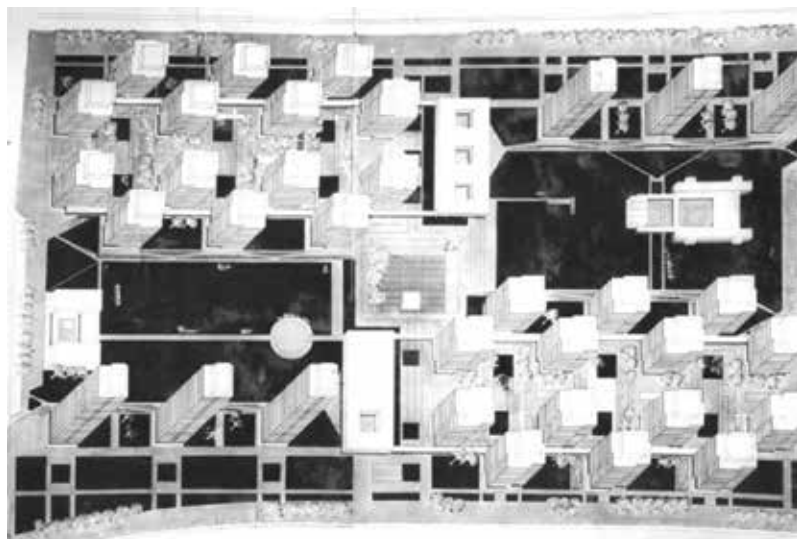
Slika 1. Urbanistična rešitev delavskega stanovanjskega naselja na Kanarevem brdu v Beogradu (1955) Vir: Mihailo Čanak *Automonografija*, str. 37

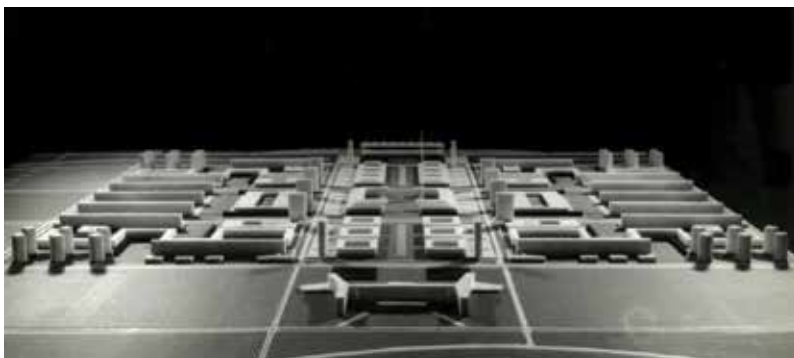
Slika 2. Natečajna urbanistična rešitev arhitekturne skupine »Beograjskih pet« za Trg padlih borcev (danes Trg vstaje) v Čačku (1956) Vir: zasebni arhiv avtorja prispevka

Slika 3. Stanovanjska stolpnica na Ulici Jaše Prodanovića št. 31 (1957–1958)
Foto: avtor prispevka, maj 2021

Slika 4. Natečajna urbanistična rešitev arhitekturne skupine »Beograjskih pet« za prvo stanovanjsko skupnost »EFGH« v Osrednji coni Novega Beograda (1958–1959)
Vir: Mihailo Čanak *Automonografija*, str. 46

Slika 5. Maketa urbanistične rešitve Osrednje cone Novoga Beograda (1960)
Vir: zasebni arhiv avtorja prispevka

Slika 6. Stanovanjski blok »B-7« v stavbnem otoku 21 (1960-1966)
Vir: zasebni arhiv avtorja prispevka

Slika 7. Stanovanjski blok »B-9« v stavbnem otoku 21 (1960–1966)
Vir: zasebni arhiv avtorja prispevka

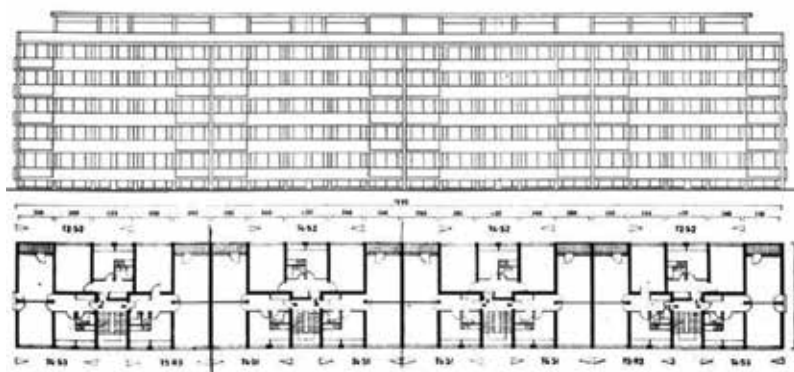
Slika 8. »Rdeče stene« na čelnih straneh vsake lamele stanovanjskega bloka »B-9«
(1960–1966) Vir: zasebni arhiv avtorja prispevka

Slika 9. Prosto pritličje stanovanjskega bloka »B-9« (1960–1966) s prostorom za igro otrok, pešce in zelenje Vir: zasebni arhiv avtorja prispevka

Slika 10. Kip »Orfej«, umetniško delo Milana Vergovića (1928–1980), v dvorišču Osnovne šole »Josip Broz Tito« (danes »Jovan Dučić«) Vir: zasebni arhiv avtorja prispevka

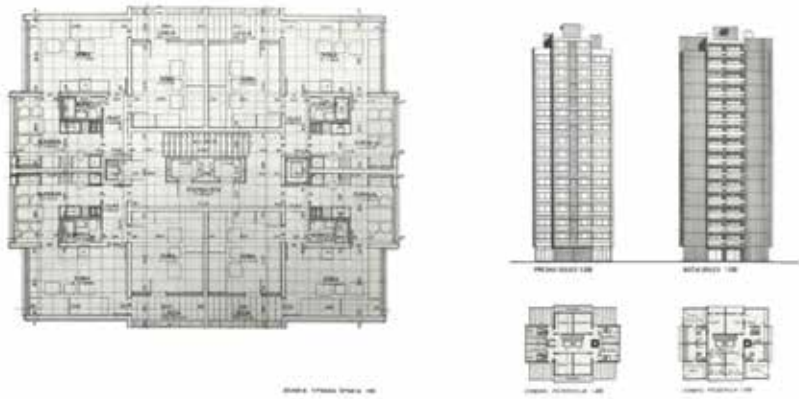

Slika 11. Drugonagrajeni projekt večstanovanjske stavbe na natečaju za kolektivne tipične nadstropne stanovanjske stavbe (1960)

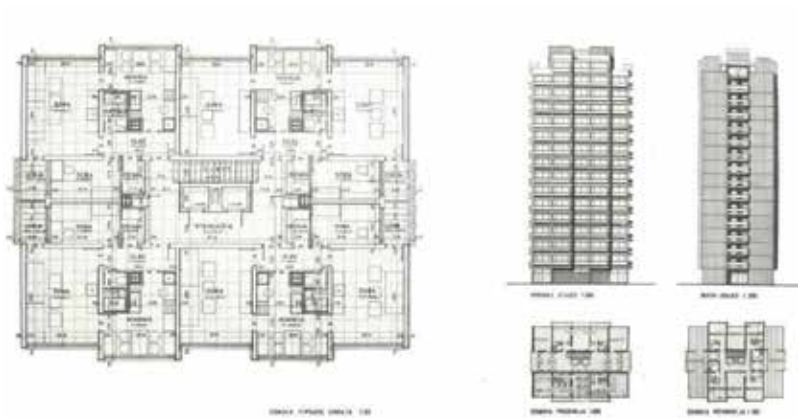
Vir: Miodrag Nastasović in Vjerko Aničin *Projekti spratnih stambenih zgrad, str. 47*

Slika 12. Urbanistično-arhitekturna rešitev treh stavbnih otokov na Bulvarju Revolucije (1966) Vir: zasebni arhiv avtorja prispevka

Slika 13. Prvi tip stanovanjske stolpnice na Bulvarju Revolucije (1966)
Vir: zasebni arhiv avtorja prispevka

Slika 14. Drugi tip stanovanjske stolpnice na Bulvarju Revolucije (1966)
Vir: zasebni arhiv avtorja prispevka

This image displays a page of musical notation, likely a score for a piece of music. The notation is highly abstract and rhythmic, consisting of several staves of symbols. The symbols include:

- Vertical lines of varying lengths and thicknesses, some grouped together.
- Horizontal lines with various markings, including dots, dashes, and wavy lines.
- Repeating patterns of symbols, such as vertical lines followed by a '9' or a series of '=' signs.
- Wavy lines that resemble sound waves or tremolos.
- Horizontal lines with a '2' written above them, possibly indicating a second ending or a specific rhythmic value.
- Horizontal lines with a '9' or a '9' followed by a '9', possibly indicating a specific rhythmic value or a measure.

The overall appearance is that of a complex, rhythmic score, possibly for a piece of music that is highly experimental or abstract in nature. The notation is dense and fills most of the page.

Hronika i prikazi

Kronika in prikazi

Saša Verbič

Nacionalni svet slovenske
narodne manjšine
Beograd, Srbija
verbic.sasa@gmail.com

Ob dvajsetletnici Društva Slovencev v Beogradu – Društva Sava

Društvo Slovencev v Beogradu – Društvo Sava letos praznuje dvajseto obletnico svojega obstoja. Ustanovili so ga ljudje, ki jih medsebojno povezujejo slovenski jezik, kultura, običaji in tradicija. V teh dveh desetletjih se je v društvu zvrstilo veliko dogodkov in izjemnih dosežkov, ki so jih s svojim trudom ustvarili člani in prijatelji, od tistih, ki so omogočili ustanovitev, do onih, ki so društvo skozi vsa ta leta ohranjali in poskrbeli, da je postalo takšno, kakršnega poznamo danes.

Dvajsetletnico delovanja smo praznovali 2. junija v prostorih Jugoslovanske kinoteke v Beogradu. Proslava se je začela s svečano otvoritvijo fotografske razstave, ki predstavlja pot in razvoj Društva Sava od njegove ustanovitve do današnjih dni. Osebnosti in dogodki, ki so ustvarjali njegovo zgodovino, so ostali trajno zabeleženi s profesionalnim fotoaparatom Branka Zorka, fotografa in planinca ter dolgoletnega člana društva. Uvodni del je bil posvečen tudi samemu avtorju razstave in njegovemu delu, o čemer je spregovorila dr. Ivana Kronja. Po odprtju razstave se je v dvorani Makavejev začel slovesni program proslave z izvedbo himn Slovenije in Srbije, ki ju je zapel ženski pevski zbor Društva Sava *Pojoča družba* pod vodstvom dirigentke Višnje Dimitrijević. Prisotne sta pozdravila Saša Verbič, predsednik Društva Sava, in dr. Helena Jaklitsch, ministrica na Uradu za Slovence v zamejstvu in po svetu.

Ob tej priložnosti je dr. Jaklitscheva v imenu Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu Društvu Sava podelila Priznanje in Zahvalo Vlade RS za neprecenljiv prispevek k ohranjanju slovenskega jezika, kulture in narodne identitete v Republiki Srbiji.

V nadaljevanju programa sta bila publiki predstavljena dva dokumentarna filma avtorjev Dragomirja Zupanca in Vladimirja Šojata, ki sta bila v produkciji Društva Sava posneta prav za to priložnost. Prvi film z naslovom *20 let Društva Sava* predstavlja filmsko zgodbo o Društvu Sava, njegovih članih in dejavnostih. Drugi film, naslovljen *Društvo Sava v času korone*, že na prvi pogled precej zgovorno izdaja svojo temo, saj na poetičen način predstavlja, kako so člani Save preživeli čas karantene, s čim so se ukvarjali in kaj vse jim je uspelo narediti za skupnost društva.

Glasbeni del programa je dodatno obogatil vokalni Kvartet Sava z izvedbo dveh slovenskih ljudskih pesmi, poleg tega pa so udeleženci dopolnilnega pouka slovenskega jezika, ki ga že 10 let uspešno vodi učiteljica Tatjana Bukvič, izvedli igro *Slovenija v mojem srcu*.

Podeljevanje zahval je priredilo tudi samo Društvo Sava, ki je za služnim članom in inštitucijam vročilo plakete in priznanja. Ob proslavi jubileja sta tako največje priznanje posameznikom prejela režiser Dragomir Zupanc in učiteljica dopolnilnega pouka slovenskega jezika v Srbiji Tatjana Bukvič. Posebno priznanje inštitucijam sta sprejela dr. Helena Jaklitsch v imenu Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu ter Roman Waixler v imenu Veleposlaništva Republike Slovenije v Srbiji. Z zahvalami za delo in trud so bili nagrajeni še Dino Dolničar, urednik portala Slokult.info, Marija Vauda, vodja likovnih delavnic, dr. Tanja Tomazin, lektorica na Filološki fakulteti v Beogradu, Jovan Mitrović, dolgoletni aktiven član društva, in Višnja Dimitrijević, zborovodkinja.

Praznik smo pospremili tudi s tiskano besedo. Ob okrogli obletnici smo s slovesno 37. številko Biltena, ki je bila tokrat seveda povsem posvečena jubileju, poskusili sestaviti retrospektivo nastanka, obstoja in delovanja Društva Sava.

Program jubileja je bil svečano zaključen s himno Beogradu slovenskega skladatelja Mihovila Logarja, ki so jo pod dirigentsko palico zborovodkinje in dirigentke Višnje Dimitrijević izvedli komorni ansambel Škancin, ženski zbor Društva Sava *Pojočna družba* ter moški vokalni *Kvartet Sava*.

Zaradi upoštevanja epidemioloških razmer je bilo število gostov na dogodku žal omejeno. Slovesno proslavo 20. obletnice obstoja Društva Sava je v okviru projekta finančno omogočil Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu.

Aleksandar Dinčić

Narodni muzej Niš

Srbija

adincic21@gmail.com

Ivana Gruden Milentijević, Slovinci u Srbiji pod nemačkom okupacijom 1941–1944. godine

Iako postoji izuzetno veliki broj monografija, rasprava i članaka o Drugom svetskom ratu u Jugoslaviji, Ivana Gruden Milentijević, već afirmisani istoričar, nakon monografije koja opisuje stradanje Slovenaca u Nišu i daje prikaz porodičnih albuma Slovenaca u Srbiji, svojom novom naučnom hronologijom o stradanju slovenačkog življa na području okupirane Srbije pokušala je da izvrši ponovnu sveobuhvatnu sintezu važnih istorijskih događaja. Tako se čitalačka publika, naročito istorijski znatiželjnici, iznova upoznaju sa najnovijim rezultatima istraživačkog rada mlade niške istoričarke, od čije prve studije nije prošlo više od sedam godina. Metodičnim i celovitim delom uobličena je svojevrsna slovenačka trilogija. Događaji su od velikog značaja za srpsku, naročito historiografiju Republike Slovenije, koja pak od desolucije nekadašnje jugoslovenske države nije imala studije posvećene slovenačkom i uopšte katoličkom življu u granicama Srbije (1941–1944).

Knjiga je izašla u izdanju Slovenačke kulturne zajednice (Slovenska kulturna skupnost) „France Prešern“ iz Niša i Narodnog muzeja Niš. Ima 168 strana, a posvećena je Želimiru Žilniku (proslavljenom jugoslovenskom režiseru) i potomcima svih Slovenaca stradalih u Srbiji. Monografija je podeljena na nekoliko tematskih celina i odeljaka: uvod, Slom Jugoslavije i podela okupiranih teritorija, Slovenci u Aprilskom ratu i jugoslovenski ratni zarobljenici, Pripreme za iseljavanje Slovenaca, Iseljavanje Slovenaca u Srbiju, Slovenci kao

žrtve terora u Srbiji, rezime na slovenačkom jeziku i popis Slovenaca stradalih u direktnom teroru u Srbiji.

Na osnovu temeljnog istraživanja primarne arhivske (u Srbiji i Sloveniji), memoarske građe i objavljene literature (81 knjiga), autorka je u prvom redu pokušala da preko nekoliko pomenutih tematskih celina na što pravilniji način sagleda pojedine specifičnosti ove istorijske pojave, koja je, uzimajući sve u obzir, vrlo malo obrađivana u čitavoj ratnoj periodici i publicistici.

Pomenuta autorka svoju najnoviju studiju, u prvom redu, temelji na rezultatima višegodišnjih istraživanja u arhivima i na podacima iz objavljene literature. Oni koji se razumeju u ovu vrstu rada znaće kakve velike teškoće istraživaču-hroničaru predstavljaju traganja za zapisima jednog vremena, razbacanim na više adresa, u više institucija, s druge strane, i kakva je dragocenost, nakon što se ispitivanja dovedu do samog kraja, izvrši izvorno udvajanja, a potom i preko potrebna istorijska sinteza. Zbog toga su monografska proučavanja i radovi ove vrste u pojedinim našim oblastima za svaku pohvalu i treba ih što više pospešivati preko različitih projekata. Projekat *Slovenici u Srbiji pod nemačkom okupacijom (1941–1944)*, iz koga je na posletku i proistekla pomenuta studija, svakako je jedan od takvih. Uopšte, pomoću ovog vida monografske ekspozicije stiču se vredna i dragocena znanja za poznavanje etničkog razvitka i strukture života i običaja jednog slovenskog naroda. Uz to, može se nadovezati u jednoj opštoj problematici koja prati Kraljevinu Jugoslaviju kroz Drugi svetski rat, predstavljajući time solidan izvor u daljim pisanjima vezanim za stanovništvo, vojnu problematiku, trgovinu, privredu, prosvetu, crkvu, kulturna zbivanja, humanitarne organizacije i sl.

Prva celina (str. 3–24) opisuje kratkotrajni rat i okupaciju jugoslovenske teritorije. Drugi svetski rat (1939–1945), pored velikog broja zemalja, zahvatio je i tadašnju Jugoslaviju. Poput Poljske, Francuske i još nekih evropskih zemalja, ni Kraljevina Jugoslavija (nekadašnja Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca), uz evidentnu unutarvojničku slabost, nije se mogla odupreti snažnoj nemačkoj armadi i njenim koalicionim saveznicima. Neprijateljska okupacija povlačila je takođe važne pojave za praćenje slovenačkog življa u ondašnjim granicama: ratno zarobljeništvo (str. 5–12) i iseljeništvo (pripreme, transporti i dolazak u Srbiju, str. 13–49).

Za vreme tog kratkotrajnog rata istakli su se i slovenački vojnici, naročito vazduhoplovci, koji su hrabro branili Beograd (trojica poginula, str. 100).

Slovenački ratni zarobljenici vojske Kraljevine Jugoslavije u dosadašnjim studijama i člancima obrađivani su uglavnom odlomачno. S druge strane, u ovoj monografiji se pružaju vrlo korisni, većinom nepoznati podaci, a koji su pak rezultat temeljnih istraživanja u arhivima u Srbiji i Sloveniji. Na primer, autorka nam navodi da je na području Slovenije jugoslovenska vojska raspuštena pre odsudne kapitulacije jugoslovenskih oružanih snaga, pa su u zarobljeništvo dospeli samo oni slovenački vojnici i starešine koji su zarobljeni van granica Slovenije. Dokumentacija koja se čuva u Arhivu Jugoslavije u Beogradu takođe pokazuje da su iz zarobljeništva otpušteni i neki Slovenci koji su potom upućivani u naročite logore za povratnike, dok su porodice istih zarobljenika bile u obavezi da prilikom odašiljanja paketa komuniciraju isključivo na nemačkom jeziku (str. 10–11).

Transporti za Nemačku i Italiju iz unutrašnjosti zemlje otpočeli su krajem aprila i početkom maja preko teritorije novoformirane kvinslinške tvorevine Nezavisne Države Hrvatske (NDH), gde se već bila učvrstila nemačka vlast uz bespogovornu subordinaciju hrvatskih, naročito ustaških vlasti. Zajedno sa Srbima, Slovencima i Jevrejima transportovani su takođe i pripadnici vojnih snaga Ujedinjenog Kraljevstva, kao i nešto Grka.

Odeljak o pripremama za iseljavanje Slovenaca i o samom iseljavanju (str. 24–49) sadrži rezultate sistematičnog i vrlo studioznog proučavanja prvih emigracija posle poznate aprilske konferencije u Mariboru, na kojoj je odlučeno da se stanovništvo protera u granicama okupirane Srbije i na teritoriji NDH. S druge strane, nemački plan predviđao je i naseljavanje nemačkog življa Kočevja, Besarabije, Bukovine, Dobrudže, južnog Tirola, Austrije, Dalmacije i Bosne u domove prognanika. U istom odeljku detaljno su opisani i transporti iz Slovenske Bistrice, Maribora, Rajhenburga i Šentvida.

Slovenačko-srpsko ratno prijateljstvo upravo se ogledalo u prihvatanju izbeglica. Naročito su se angažovale opštine i nadležni odbori Crvenog krsta, preduzimajući mere da bi se izbeglice najpre zaposlile i svojim radom prehranjivale sebe i svoje porodice. Najveći broj zbrinut je po selima, dok je svaka izbeglička porodica od nadležne opštine dobila i zemlju za obrađivanje.

Glavne postulate buduće srpske civilne (subordinarne) vlasti predstavljali su sreski načelnik, predstojnik policije, komandir žandarmerijske čete, vodova i stanica. Nemačke vojne vlasti zadržale su predratnu sresku i opštinsku vlast, tj. službenike i činovnike koji nisu dospeli u ratno zarobljeništvo. Takođe su pristizali i državni,

opštinski i službenici drugih samoupravnih grana iz krajeva koje su okupirale bugarske, italijanske, albanske i naposljetku nemačke vlasti. Međutim, slovenačkim podanicima, naročito iz prosvetnog miljea (475 učitelja, nastavnika i profesora, str. 39) i činovničkog aparata (332 državna činovnika, str. 40), u početku nije bilo dozvoljeno zapošljavanje u državnim institucijama. Deo Slovenaca uspeo je nekako da se zaposli u fabrici „Vistad“ kod Smedereva (Beogradski okrug) ili fabrici stakla u Paraćinu (Moravski okrug). Oni koji su se nalazili na određenim funkcijama svesrdno su pomagali pri zapošljavanju svojih sunarodnika koji su proterani u leto 1941. godine (str. 87, 95–96). Nešto kasnije Slovincima će biti omogućeno i angažovanje u vojnim formacijama Srpske vlade – trupama Srpske državne straže (SDS) ili pak u Ljotićevim dobrovoljačkim formacijama.

Odeljak o slovenačkim žrtvama (str. 49–75) rezultat je temeljnih istraživanja slovenačkih podanika koji su nastradali prilikom masovnih nemačkih odmazdi za vreme ustanka 1941. godine. Naročito se izdvajaju dve velike odmazde po zločinačkoj naredbi „stotinu za jednog“ u Kragujevcu i Kraljevu. Tada je, pored ostalih, streljano i 67 Slovenaca.

Naredni odeljak ujedno je najduži (str. 111–125) i predstavlja esenciju same monografije. Kroz devet okruga u Srbiji (nedostaju četiri), prikazane su brojne živopisne slike slovenačkih izbeglica i onih koji su na istim prostorima živeli pre rata. Ovde se u prvom redu obrađuje smeštaj izbeglica, organizacija ishrane, organizacija zapošljavanja i slovenačkih kolonija i dr.

Naročiti akcenat stavljen je na istaknutim pripadnicima pokreta otpora – partizanskog i četničkog – poput poručnika Franca Crepnjšeka, koji je upravljao tenkom prilikom ambicioznog napada na Kraljevo u novembru 1941, majora Ivana Fregla i njegovo junačko držanje prilikom zarobljavanja i kasnijeg streljanja u Valjevu, ili pak slovenačke čete „Ivan Cankar“ Užičkog partizanskog odreda. Izdvaja se i veliki miting izbeglica u sokolskom domu u Užicu 16. oktobra 1941. godine (str. 77, 79, 80).

Poslednja celina, koja upotpunjuje čitavu monografiju, jeste popis Slovenaca stradalih u direktnom teroru (str. 121–160). Najveći procenat podataka korišćen je iz fonda 179 Arhiva Jugoslavije (Savezna komisija za popis žrtava rata 1941–1945). Popis je svakako nepotpun: navedena su 473 nastradala na području Srbije i još 101 u zarobljeničkim i internirskim logorima u Srbiji i Evropi. S druge strane, važan je jer predstavlja prvi celishodni popis poginulih slovenačkih podanika na teritoriji okupirane Srbije – njih 509.

Pored toga, studija je bila jedinstvena prilika da podseti na slovenačke porodice: Kodermanove, Žilnikove, Černičeve, Žaucerove, Pertotove, Lahove, Roševe, Zupančeve, Sašekove i mnoge druge, ali isto tako i da ih sačuva od zaborava.

Svako veliko delo sastavljeno je iz niza sitnih i malih, svaka krupna stavka iz niza sitnica. Nema sumnje u to da je i slovenačka trilogija, koja se razvijala u razmaku od 2014. do 2021. godine, isto tako veliko delo mlade niške istoričarke. Isto tako ne treba sumnjati u to da novim istraživanjima neće dopuniti ratne događaje u Požarevačkom, Leskovačkom, Šabačkom i Kosovskomitrovačkom okrugu i pružiti budućim istoričarima i istraživačima jugoslovenske ratne prošlosti još mnogo korisnih podataka.

Kao što se može videti iz iznetog, autorka je u ovoj naročito zanimljivoj etno-sociološko-viktimološkoj studiji, na monografski način, pružila mnogo dragocenih saznanja i podataka i tako privela kraju ovu veoma solidnu i društveno korisnu knjigu.

Nejc Robida

Univerza v Ljubljani

Filozofska fakulteta

Slovenija

Nejc.Robida@ff.uni-lj.si

Tanja Tomazin

Univerzitet u Beogradu

Filološki fakultet

Srbija

tanja.tomazin@fil.bg.ac.rs

Prikaz priročnika *Slovenski predlogi in frazemi*

Rada Lečić, avtorica več pomembnih didaktičnih in oblikoslovnih priročnikov, je izdala nov jezikovni priročnik *Slovenski predlogi in frazemi*. Uporaben bo predvsem učiteljem in lektorjem pri poučevanju tujcev, ravno tako pa je primeren za interaktivno in utrjevalno delo z učenci v osnovnih in dijaki v srednjih šolah. Priročnik je rezultat avtoričinega odličnega poznavanja ciljnih uporabnikov, pedagoškega procesa in samega funkcioniranja jezika. Poleg natančnega pregleda predlogov so zelo dobrodošli konkretni primeri frazemov in zabavne slikovne interpretacije ter razlage nekaterih slovenskih pregovorov, saj frazemi, kot enote vsakdanjega sporazumevanja, s svojo široko konotativnostjo predvsem bogatijo naše izražanje in razbijajo monotonost odnosa do sveta. Priročnik Rade Lečić pa to omogoča tudi pri poučevanju občasno toge slovnice.

Predlogi so nepregibne besedne vrste brez svoje stavčne vloge, ki v razširjenem smislu izražajo razmerja med besedami ali besednimi zvezami. Razmerja lahko izražajo čas, vzrok (npr. *Obsodili so ga **za** umor*), prostor (npr. *Ptice so **na** nebu*) način (npr. ***Z** veseljem nam je pomagal*) itn. Poleg pravih poznamo tudi neprave predloge, ki so lahko del predložne zveze ali pa funkcionirajo kot prislovi. Priročnik navaja predložne zveze, ki izražajo način, čas, prostor, količino, namen, mero, položaj, sredstvo, vzrok ... Opremljeni pa so z glagoli, ki predlog uporabljajo kot

prosti glagolski morfem, s katerim skupaj tvorita nov glagolski pomen (npr. *misliti na*).

Frazemi so besedne zveze z nespremenljivo ali omejeno spremenljivo sestavo, katerih pomen ni ali ni povsem ugotovljiv iz sestavin in se od drugih jezikovnih enot ločujejo po: večbesednosti, stalnosti, leksikaliziranosti, idiomatičnosti in ekspresivnosti. V knjigi je pomensko pojasnenih več kot 400 frazemov in 30 pregovorov, ki predstavljajo poseben stik, ne le z jezikovno, pač pa tudi širšo kulturološko in sociološko razsežnostjo slovenščine. Za lažjo predstavbo so večkrat upodobljeni v že omenjenih ilustracijah, ki domiselno ponazarjajo pomensko razsežnost in ustreznost petdesetih frazemov.

Delo avtorice Lečič, izdano v mehki vezavi, je naslovljeno kot *Slovenski predlogi in frazemi*, izdala ga je Založba Gaya, recenzirali pa so ga Robert Grošel, Nataša Jakop in Andreja Žele. Obsega 160 strani in poleg uvodnika ter biografije vsebuje še skoraj 70 poglavij, ki so praktično naslovljeni s po abecedi razporejenimi slovenskimi predlogi. Besedilo je jasno razdelano, s pomočjo grafičnih sredstev in krepkim tiskom pa so znotraj natančno razdeljenih poglavij še shematično in nazorno predstavljeni praktični primeri rabe.

Rada Lečič je že uveljavljena in znana avtorica priročnikov za poučevanje slovenskega jezika, ki so nastali na podlagi avtoričinih bogatih izkušenj v poučevanju slovenščine kot tujega jezika. Do zdaj so izšli: *Osnove slovenskega jezika* (tudi v angleškem in italijanskem prevodu); *Slovenščina od A do Ž*, učbenik v dveh delih (tudi v angleškem, italijanskem, nemškem in srbskem prevodu); *Slovenski predlogi in frazemi* (tudi v italijanskem prevodu); *Slovenski glagol: oblikoslovni priročnik in slovar slovenskih glagolov / Slovene verb: a morphological manual and dictionary of Slovene verbs* (s prevodi v več jezikov); kartice *Igraje do znanja slovenščine* in *Prepletanke*. Najnovejšega, *Slovenski predlogi in frazemi*, smo že dolgo potrebovali in ga z veseljem uporabljamo.

Maja Kovač in Sašo Puljarevič

Univerza v Ljubljani

Filozofska fakulteta

Slovenija

mk.majakovac@gmail.com

puljarevic.saso@gmail.com

Cikel pogovorov: Južnoslovanski večer

Homogenost ni le izjemno dolgočasen, temveč je v resničnem življenju, če ne že nemogoče, vsaj izjemno težko dosegljiv pojem. Nič drugače ni, ko govorimo o homogenih družbenih formacijah, pa naj bodo to narodi, nacije ali civilizacije. Trenutno smo morda priča paradigmatškemu poskusu homogenizacije določenih družb, za kar pa bi le s težavo lahko rekli, da je v skladu z resničnim stanjem. Iz te premise je nastal tudi cikel pogovornih večerov s krovnim imenom *Južnoslovanski večer*, ki je potekal od leta 2018, dokler ga leta 2020 ni prekinila pandemija. Zasnovo sta sva ga študenta ljubljanske Filozofske fakultete, Maja Kovač in Sašo Puljarevič, nastajal pa je v sodelovanju Oddelka za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani ter Slovenskega narodnega gledališča Drama Ljubljana.

Glavni namen pogovorov je bil predvsem javni razmislek o temah, ki so naju kot študenta zanimali, zdelo pa se nama je, da pri tem nisva sama. Ravno zato sva si zamislila, da bi se pogovori odvijali v kavarni ljubljanske Drame, pri čemer sva poskušala doseči, da ne bi prišlo zgolj do medsebojnega potrjevanja istomislečnih, temveč da bi se v javni debati porajale nove ideje, hkrati pa se nama je zdelo nujno opozoriti na to, da je prostor, v najinem primeru slovenski, podobno pa lahko trdiva za kateregakoli drugega, vpet v določen širši kontekst ter da je ob zanemarjanju tega dejstva le s težavo mogoče priti do globljega razumevanja določenih fenomenov.

V najinem primeru govoriva o južnoslovanskem kontekstu, ki nas, če ne drugače, vsaj zgodovinsko, prav gotovo pa jezikovno povezuje. Danes, ko so se institucionalne vezi povsem razrahljale, se zdi, da prav kultura in kulturniki skrbijo za medkulturno posredovanje ter vzpostavljanje dialoga. Če se to morda na kakšnem drugem primeru zdi

samoumevno, je južnoslovansko področje precej specifično – po eni strani se mora raziskovalec v luči kanoniziranih svetovnih tem nenehno otepati stereotipnih predstav, istočasno pa je postavljen pred izziv, saj mora pri svojem delu nenehno paziti na nacionalne aspiracije in poskuse posploševanja virov. To so bile nekako ideje, ki so naju vodile pri zasnovi posameznega večera in izbiri sogovornika.

Kot rezultat dvoletnega projekta je nastala tudi publikacija, ki je izšla pri Znanstveni založbi Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in je prosto dostopna na spletu.¹ V njej najdemo avtorske zapise gostov prve sezone in prepise pogovorov z gosti druge sezone. V prvem delu tako dr. Đurđa Strsoglavec, profesorica hrvaške in srbske književnosti ter prevajalka, razmišlja o odgovornosti prevajalcev, dr. Biljana Žikić, urednica radijske oddaje Kontrola leta in portala SKC Danilo Kiš, o medijih pripadnikov manjšin, ki prihajajo z območja bivše Jugoslavije, dr. Svetlana Slapšak, klasična filologinja in antropologinja, predstavlja smer raziskovanja znotraj balkanologije, in sicer jugoslavologijo, dr. Lidija Dimkovska, pisateljica in pesnica, piše o makedonski ter slovenski književnosti in kulturnem prostoru, hrvaški pisatelj Renato Baretić esejistično preprašuje položaj sodobne hrvaške književnosti, dr. Ljudmil Dimitrov, nekdanji lektor za bolgarski jezik na ljubljanski Filozofski fakulteti, pa podaja pregled medkulturnih stikov med bolgarsko in slovensko književnostjo.

V drugem delu sledijo prepisi pogovorov z dr. Mirjano Benjak, profesorico didaktike hrvaškega jezika in književnosti, s pisateljem in režiserjem Goranom Vojnovićem, s pisateljem Ivanom Antićem in prevajalko Sonjo Polanc, z umetniško vodjo SKC Danilo Kiš Ireno Vujčić Pavlović in dr. Lidijo Dimkovsko, urednico zbornika *Biće bolje – Bo že*, ter Aleno Begić, Tanjo Božić in Snježano Vračar Mihelač, avtoricami besedil v njem, ter nato še z režiserko Dano Budisavljević.

Publikacija seveda ne poskuša problematike opisati v celoti, še manj razrešiti, odpira pa določene nevrvalgične točke, za katere upava, da bodo predmet prihodnjih raziskav. Veseli naju, da je najino prizadevanje opazila tudi najina matična fakulteta, ki nama je za projekt podelila priznanje za enkratni dosežek. In nenazadnje tudi zanimanje v Beogradu kaže na nagnjenje k odstiranju tovrstnih tem, kar pa je bil konec koncev najin glavni namen. Kajti, če zaključiva z mislijo, ki se nama je zapisala že v uvodniku, »[...] če sami ne bomo raziskovali svojega sveta, ga verjetno tudi nihče drug ne bo. Vsaj ne na tak način.«

¹ Kovač, Maja in Puljarević, Sašo (ur.). 2020. *Južnoslovanski večer: zbrane razprave 2018–2020*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Dostopno na: <<https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/book/260>>.

Jelena Budimirović

Univerzitet u Beogradu

Filološki fakultet

Srbija

jelena.budimirovic@fil.bg.ac.rs

Projekat UPSKILLS

Međunarodni projekat UPSKILLS nastao je u okviru programa Erasmus+ i predstavlja strateško partnerstvo za visoko obrazovanje koje nastoji da identifikuje i reši nedostatke i neusklađenosti u vezi sa veštinama studenata filoloških nauka. U ovom projektu učestvuju Univerzitet na Malti (kao vođa projekta), Univerzitet u Beogradu, Univerzitet u Rijeci, Univerzitet u Bolonji, Univerzitet u Gracu i CLARIN, uz finansijsku podršku agencije „Movetia“, Univerziteta u Ženevi i Univerziteta u Cirihu. Predviđeno trajanje Projekta je od septembra 2020. do avgusta 2023. godine.

Glavna ideja projekta UPSKILLS jeste da se pomenuti izazovi premeste kroz razvoj nove komponente nastavnog plana i pratećih materijala koji će biti ugrađeni u postojeće studijske programe. Otuđa dolazi i ime projekta, koje zapravo predstavlja akronim punog naziva **UP**grading the **SK**ills of **L**inguistics and **L**anguage **S**tudents.

Naime, izgledi za zapošljavanje studenata sa diplomom iz filoloških disciplina (lingvistika, strani jezici, jezička pedagogija, prevođenje i tumačenje) i dalje su uglavnom fokusirani na nastavničke i prevodilačke pozicije. Međutim, to je u oštroj suprotnosti sa njihovim potencijalnim zaposlenjem s obzirom na sveprisutnost jezika i komunikacije u društvu, kao i na broj kompanija u kojima jezik čini glavnu delatnost.

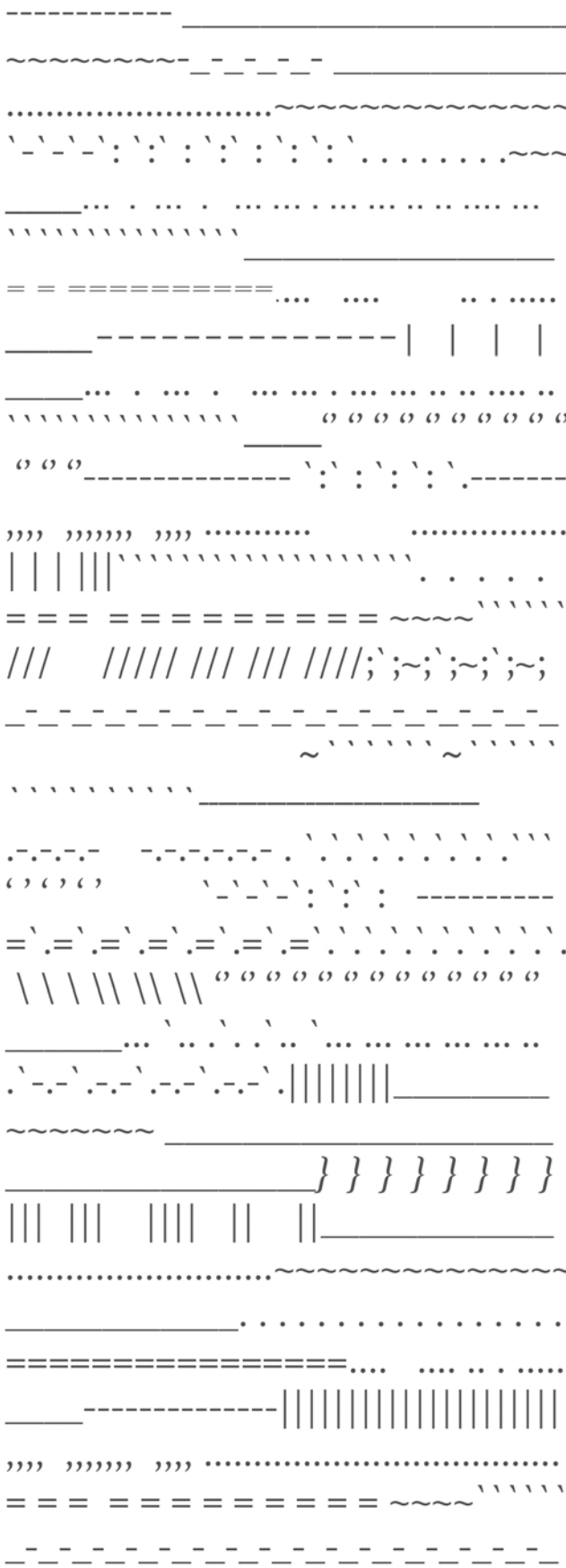
Zbog toga je glavni cilj ovog projekta da jezički studijski programi, i to pre svega programi osnovnih akademskih studija, dobiju i ovu, trenutno nedovoljno zastupljenu istraživačku dimenziju, zahvaljujući kojoj će studenti tokom studija steći veštine potrebne za njihovu bolju konkurentnost na tržištu rada, odnosno mogućnost

zapošljavanja u širem spektru radnih pozicija. Konzorcijum projekta UPSKILLS saraduje sa kompanijama kako bi obučio studente da rešavaju zadatke iz stvarnog sveta i uključio upotrebu savremenih tehnologija u nastavni materijal. U isto vreme, on nastoji da postojeće istraživanje integriše u nastavu promovišući aktivno učenje i organizujući obuke za predavače.

Razvoj ove nove studijske komponente artikulisan je kroz četiri intelektualna rezultata.

1. Analiza potreba – Podrobna analiza potreba tržišta rada nastoji da razvije detaljan profesionalni profil za diplomirane filologe, i to kroz povezane nastavne ciljeve (znanje, veštine i kompetencije), tipične zadatke i odgovornosti. Preliminarni nalazi već ukazuju na činjenicu da je neophodno da studenti jezika i lingvistike razviju nove veštine kako bi se suočili sa društvenim i profesionalnim izazovima koji su pred njima.
2. Najbolje prakse i smernice za nastavu zasnovanu na istraživanju – Dok se prednosti nastave zasnovane na istraživanju sve više prepoznaju, njeni praktični aspekti tek treba da se razrade. Za ovaj intelektualni rezultat, partneri na projektu UPSKILLS dokumentuju korake potrebne za uključivanje tekućih istraživanja u nastavu, fokusirajući se ne samo na akademsko istraživanje već i na integrisanje istraživačkih infrastruktura u samu nastavu.
3. Kreiranje i razvoj nastavnog plana i programa – Ovaj intelektualni rezultat podrazumeva prikupljanje i kreiranje nastavnog gradiva, kao i kompilaciju materijala koji će se prezentovati studentima u formi istraživačkih projektnih zadataka. Izbor nastavnog gradiva zasnovan je na prethodnim iskustvima partnera na projektu, kao i na nekim početnim nalazima analize potreba, i može se ugrubo podeliti u tri grupe: istraživačke veštine, veštine prikupljanja podataka i veštine rukovanja podacima.
4. Obogaćivanje nastavnog plana i programa kroz edukativne igre – Iako se edukativne igre već koriste u nastavi jezika, njihova upotreba je još uvek relativno retka kada je u pitanju razvoj veština kao dela nastavnog plana i programa u lingvistici i jezičkim disciplinama. Ovaj intelektualni rezultat je posvećen kreiranju smernica za integraciju edukativnih igara u nastavu kroz uvođenje novih sadržaja iz različitih disciplina. Tačnije, ova smernica će sadržati uputstva za predavače o tome kako da koriste igre u nastavi, te o tome kako da postojeće igre popune sadržajem koji su kreirali.

Tokom trajanja projekta UPSKILLS biće održano i više događaja za širenje rezultata projekta (engl. *multiplier events*), na kojima će se promovisati istraživanje sprovedeno tokom projekta, kao i objedinjeni nastavni plan i program zasnovan na tom istraživanju. Ovi događaji namenjeni su učesnicima iz više od 20 zemalja. Prvi događaj održan je 25. juna 2021. godine, a o narednim događajima, kao i o drugim aktivnostima u okviru projekta UPSKILLS, zainteresovani se mogu informisati na veb-sajtu projekta, koji se nalazi na adresi <https://upskillsproject.eu/>.

In memoriam

In memoriam

Milena Spremo
Zrenjanin, Srbija
milena.spremo@gmail.com

In memoriam: Cvetka Hedžet Tóth (1948–2020)

Decembra 2020 se je v 73. letu starosti poslovila red. prof. dr. Cvetka Hedžet Tóth (1948–2020), slovenska vodilna filozofinja in ena izmed najbolj priljubljenih profesorice, ne zgolj na Oddelku za filozofijo Filozofske fakultete, kjer je bila redna profesorica za ontologijo, metafiziko in filozofijo utopistike, ampak tudi na drugih oddelkih omenjene fakultete in drugih fakultetah Univerze v Ljubljani, kjer je svojčas izvajala izbirni predmet Filozofija za nefilozofe. Zagotovo si jo bomo njeni študentje zapomnili po njenih strastnih in slikovitih predavanjih, ki so domala že skoraj bolj spominjala na pridige kot na univerzitetna predavanja ter bila prepredena z življenjskimi zgodbami iz katerih je preveval njen filozofski zanos povezan z radostjo do življenja, obstoja, biti.

Red. prof. dr. Cvetka Hedžet Tóth je bila rojena v Murski Soboti, kjer je končala osnovno šolo in gimnazijo. Po opravljeni maturi se je leta 1967 vpisala na Filozofsko fakulteto v Ljubljani. Najprej je diplomirala iz sociologije (1969), nato pa iz filozofije (1972). Aprila 1975 je magistrirala z delom *Umetnost kot spoznavni problem*. Doktorica filozofskih znanosti je postala 1. marca 1988. V naziv redna profesorica za predmet ontologija in metafizika je bila izvoljena oktobra 1999.

Področja njenega širšega znanstvenoraziskovalnega dela in predavateljskega delovanja so bila ontologija, metafizika, dialektika, utopistika, etika in aksiologija, povezava med njimi in središče njenih razprav pa je bilo življenje samo. Filozofija življenja je bila tista, ki jo je v najbolj žlahtnem smislu nagovarjala, hkrati pa je bila to dejansko živeta filozofija, kajti red. prof. dr. Cvetka Hedžet Tóth je filozofijo živela in ne zgolj posredovala. Ravno zaradi tega bi težko rekli, da je bila njena raziskovalna dejavnost strogo formalno omejena, še več, marsikdaj se je razhajala z akademsko usmerjeno filozofijo, kajti svojo filozofijo je večkrat premaknila na cesto, med ljudi. Njeno življenje je že od mladih

nog zaznamoval upor oziroma glasen protest proti vsem vrstam nepravilnosti, pravičnost pa je razumela kot drugo plat solidarnosti.

S svojimi načelnimi nazori in pogledi, ki jih ni nikoli podrejela trenutnim okoliščinam in politiki, še manj osebnim interesom, si je nemalokrat nakopala težave. Že v študentskih časih je bila zavzeta družbenopolitična aktivistka, pripadnica generacije '68, ki je bila pripravljena za svoje ideale jurišati na nebo ter se izpostavljati policijskim pendrekom in se odločno upreti takratni oblasti proti preganjanju študentov v želji po bolj demokratični, bolj pravični družbi, toda ne z malo manj, ampak z več socializma. Red. prof. dr. Cvetka Hedžet Tóth je namreč bila in ostala celo svoje življenje predana marksistka. Zaradi svojih pogledov in odkritega aktivizma je bila v nevarnosti, med drugim ji je bila zaradi tega onemogočena politična pot, česar ni nikoli obžalovala. Zaradi spleta okoliščin se je posvetila akademski karieri, ki se ji je popolnoma predala. Aktivizma pa ni nikoli opustila, o čemer ne pričajo zgolj njeni protestno naravnani prispevki proti nepravilnemu sistemu, imenovanem kobiličarski kapitalizem, ki se je razpasel po svetu, oziroma spomini o jurišanju na nebo za svoje ideale v letu 1968, ampak tudi njen angažma pri številnih protestih v zadnjih letih njenega življenja.

Kljub temu, da je študirala v času, ko naj bi bila filozofija namenjena zgolj eliti v metropoli z ustreznim meščanskim pedigrejem in je pri tej vsak drug, ki ga je zanimal študij na filozofski fakulteti, zbujal odpor in zgražanje, kar je večkrat na svojih predavanjih povedala in tudi zapisala v svoji zadnji in obsežni knjigi *Demaskirajoče tendence*, ki je v marsičem tudi avtobiografska izpoved, je postala ena najvidnejših profesorice. Bila je predstojnica katedre za sistematsko filozofijo, namestnica predstojnika oddelka, članica fakultetne in oddelčne komisije za kvaliteto študija in senatorka na fakulteti (2009–2013). Prav tako je bila daljši čas podpredsednica Društva visokošolskih profesorjev Univerze v Ljubljani in je ostala članica upravnega odbora tega društva. Dejavnost je bila tudi v Slovenskem filozofskem društvu in še marsikje drugod dala svoj doprinos. Predavala in strokovno sodelovala je tudi s Hebrejsko univerzo v Izraelu ter z Univerzo Regensburg in Univerzo München v Nemčiji. Red. prof. dr. Cvetka Hedžet Tóth je vedno sprožala pomembne iniciative, tako ni mirovala tudi po svoji upokojitvi, bila je namreč pobudnica ustanovitve Srebrne katedre Filozofske fakultete, ki združuje upokojene profesorje in profesorice ter kot pobudnica imenovana za prvo vodjo te katedre.

To je bila njena akademska pot, ki jo je prehodila s svojo pokončno, vzravnano hojo. Od tega, kar je ustvarila in zapustila, je treba omeniti njeno trdno in neomajano vero v moč filozofije, ki je dana vsem ljudem v vseh časih. To je tudi razlog, da je za njo ostala tako bogata dediščina. O njeni zagnanosti in ustvarjalni plodnosti bo večno pričal izjemen raziskovalni opus, ki obsega več kot sto znanstvenih člankov in sedem monografij. Svojih prispevkov ni objavljala le v filozofskih revijah ozi-

roma zbornikih, temveč tudi drugod, med njimi tudi v *Sloveniki*, katere članica uredniškega odbora je bila tudi sama. Njena obsežna doktorska disertacija, izdana v dveh zvezkih na 547 straneh, nosi naslov *Lukácsevo pojmovanje dialektike* (1986). Zatem pa so sledile že omenjene in prav tako obširne monografije: *Spontanost in avtonomnost mišljenja* (1994), *Metafizika čutnosti* (1998), *Med metafiziko in etiko* (2002), *Hermenevtika metafizike* (2008), *Dialektika refleksijskega zagona* (2015), *Materialistično-idealistična zareza* (2015) ter poslednja *Demaskirajoče tendence* (2018).

V svoji disertaciji *Lukácsevo pojmovanje dialektike* nas sooča z mislijo madžarskega filozofa in revolucionarja György Lückasa, ki je pravzaprav živeta misel, pri tem ugotavlja med drugim tudi, da je temelj etike ontologija, ki jo omenjeni filozof obravnava s stališča svojkega pojmovanja dialektike. V *spontanosti in avtonomnosti mišljenja* se ukvarja s pojmovanjem filozofije pri Theodorju W. Adornu, predstavniku frankfurtske šole in filozofu, znanem po izjemni spontanosti v razmišljanju in živem filozofiranju kot aktualni produkciji misli. *Metafizika čutnosti* je posvečena filozofskemu sistemu nemškega filozofa Arthurja Schopenhauerja, enemu najpomembnejših mislecev 19. stoletja. Delo *Med metafiziko in etiko* se preko različnih filozofskih imen ukvarja z vprašanji, kot so: kaj je to, kar je, svet, svetovna bit, življenje v njej, kako jih ohranjati ob hkratni zavesti o naši končnosti in možnosti neskončnosti, celo nesmrtnosti, ko ugotavlja, da življenje usmerja najprej življenje samo s samoobnoviteno močjo, h kateri spada kaj metafizičnega. *Hermenevtika metafizike* je delo s podnaslovom *Metafizika – materializem – etika – utopija*, kjer izstopajo problemi, ki so zaznamovali naš čas, tj. čas posthistorične, postutopične, poupanjske, skratka postmoderne dobe, še posebej zaradi politike, ki je povsem zasvojila 20. stoletje. *Dialektika refleksijskega zagona* je družbeno kritično delo, v katerem se je poskušala miselno soočiti s tranzicijo v kapitalizem in divjo privatizacijo ter hkrati ohraniti upanje na življenje onkraj ekonomske prisile in zasvojenosti s politiko. V *Materialistično – idealistični zarezi* z vidika etike preiščuje o napetem odnosu med idealističnim in materialističnim filozofskim pristopom ter nas poziva k pritrjevanju vedremu humanizmu, ki ga predvsem Evropi zaradi njene tragične preteklosti primankuje, s tem pa tudi pritrjevanju življenju. V svoji zadnji knjigi *Demaskirajoče tendence* pretresa metafiziko in etiko, ne abstraktno, temveč kot vpeto v zgodovinske trenutke od reformacije in protireformacije preko narodnoosvobodilnega boja in protestov leta 1968 vse do konca velikih zgodb in njenih mojstrov, torej v čas, ko ostaja teorija skorajda nemočna, zato je knjiga svetel opomin na našo potrebo po novem utemeljevanju etike, obnovljenem dojemanju stvarnosti in spodbujanju rasti življenja znotraj svetovne biti.

Hvaležni smo ji, da je s svojimi deli v slovenski filozofski prostor pripeljala različne filozofske šole, med njimi še posebej izstopa Frankfurt-

ska šola, predstavila različne pristope in številne filozofe, naj omenimo le nekatere, kot so György Lukács, Theodor Adorno, Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche, Ernst Bloch, Paul Tillich, Nicolai Hartmann, Sören Kierkegaard, Karl Jaspers, Albert Schweitzer, Hans Küng, Jürgen Habermas, Peter Sloterdijk, razglabljala o zgodovini filozofije in o aktualnih filozofskih temah ter s svojo izredno govorniško močjo nagovarjala svoje poslušalce ter jim vzbujala zanimanje za filozofijo. Poseben je tudi njen slog pisanja, odlikuje ga jedrnatost in razumljivost, njene razprave so doživete, polne prispodob, aforizmov oziroma besednih enigm. S takim stilom pisanja je predvsem želela vzbuditi pri svojih bralcih in poslušalcih čudenje, strmenje, torej ta žlahtni arhé za filozofijo, ki ga je Platon nekoč poimenoval *tò thaumázein*. Kajti, kot je vedno povedala svojim študentom v enem od svojih uvodnih predavanj, je izvor potrebe po filozofiji in filozofiranju čudenje, strmenje nad tem, da nekaj je, ne pa da ničesar ni. S pomočjo čudenja, strmenja prične človekova misel napredovati v smeri resnice, smisla, zato le ta ostaja trajni temelj filozofije in filozofiranja, torej ta, ki filozofijo omogoča in jo tudi ohranja, zato ga je potrebno negovati, v čemer ji moramo oddati priznanje, da je bila neprekosljiva.

Red. prof. Cvetka Hedžet Tóth je ostala celo življenje tesno povezana z rodnim Razkrižjem. Čeprav je z družino tam živela le kratek čas, se je sem rada vračala ter z domačini spregovorila v razkriškem narečju. Za njene dosežke na znanstveno raziskovalnem področju ter prizadevno delovanje v dobro Občine Razkrižje in ljudi ob meji, je bila leta 2003 imenovana za častno občanko Občine Razkrižje. Obstaja tudi zapis na spomin iz njenih otroških let, ko se spominja praznovanja velike noči in dogodka s sovrstniki. Navada je bila, da so otroci dobili posebne košarice za velikonočna jedila, ki so jih nato nesli k blagoslovu. Ker njena družina ni hodila v cerkev, je bila deležna posmeha vaških otrok. Gospod, ki je izdeloval košarice, je to opazil in stvari uredil po svoje, uspelo mu je združiti in spraviti otroke in mala deklica mu je za to ostala celo življenje hvaležna, v spomin je dobila košarico, ki so jo mame drugih otrok takrat napolnile z žegnjem. Ta njena košarica je še, ostaja, kljubuje času kot kakšno veselo, trajno in radostno sporočilo.

Ta poseben spomin na otroštvo je zaznamoval njeno življenje tako zelo, da je kasneje postala med drugim tudi ustanovna članica Slovenskega protestantskega društva. Čeprav se je izrekala za deklarirano ateistko, ji je bila in celo življenje ostala blizu protestantska etika, s katero se je ukvarjala tudi v svojih delih. Protestantizem, ki je kljub pregonu s slovenskega prostora, ostal v Prekmurju prevladujoča veroizpoved, je opazovala na podlagi živeti vrednot in idej o svobodi posameznika in njegove misli, kamor nedvomno spadajo toleranca, živeta in povsem onaravljena strpnost, to je zmožost sožitja z nazorsko drugačnimi, pravica do upornštva, ki opozarja na njegov najbolj naravni in prizemljeni temelj, in sicer potrebo po pravičnosti in občutku

za poštenost. Moramo ji priznati, da je v skladu s tako etiko živela tudi sama, torej v skladu z živeto etiko, ki je bila tako značilna za območje, s katerega prihaja.

Dr. Cvetka Hedžet Tóth je ostala celo svoje življenje razpeta na poti med Ljubljano in Mursko Soboto, med drugim je bila tudi aktivna članica Ustanove dr. Šiftarjeve fundacije in ena izmed ustanovitvenih članov Pomurske akademsko znanstvene unije (PAZU), saj je zmeraj poudarjala pomen povezovanja pomurske znanstvene inteligence ter imela v tej instituciji eno vodilnih vlog, zato ni naključje, da je prav ona od častnega člana PAZU akad. pom. akad. dr. Antona Vratuše nasledila uvodno predavanje na letnih konferencah. Z dr. Antonom Vratušo ju je vezalo še nekaj več, in sicer Vratušovo tesno prijateljstvo z Josipom Hedžetom (1915–1943), stricem dr. Cvetke Hedžet Tóth, pozneje diplomiranim inženirjem montanistike, ki je bil istih let kot on ter v marsičem tudi njegov zgled, med drugim ga je podučil tudi o tem, kaj je to domovina. Na vprašanje, kaj je domovina, mu je Hedžet pojasnil, da je to najprej mati, ki se je kot otrok držiš za krilo, nato vsa družina in njeni člani, ko shodiš, pa se domovina širi tja, do koder greš – sčasoma je to cel svet, To je tudi trajna in svetovljanska misel, ki je spremljala in zaznamovala filozofijo dr. Cvetke Tóth, ko nam je posredovala svoja razmišljanja o domu v vsakem kotičku tega sveta. Pred Hedžetovo rojstno hišo na Razkrižju pa je še danes lep, velik spomenik s sledečim napisom: »V tej hiši so se sestajali nosilci upora NOB za Pomurje. 1. sestanek je bil 22. 5. 1941.« Naj povemo, da je to tudi rojstna hiša dr. Cvetke Hedžet Tóth.

Izhajala je iz zavedne partizanske družine in bila ves čas aktivna v Združenju borcev za vrednote NOB. V reviji Svobodna beseda je izšla decembra 2019, leto dni pred njeno smrtjo, avtobiografska pesem *Ranjena roka matere partizanke*, ki je osebna izpoved o ljubezni in globokem spoštovanju do svoje matere. Svojo družino je dr. Cvetka Tóth vsak konec tedna obiskala ter stala svojim najbližjim v oporo in ponos do konca dni. Pesem je posvečena materi partizanki, hkrati pa je to njena čuteča in globoka izpoved, zakaj je bila do nas študentov vedno tako sočutno, če ne že materinsko naravnana, saj ji je bila ta srčnost izročena in ona jo je prenašala zvesto naprej, zato ni odveč, če se v imenu mnogih študentov zahvalim naši akademski mami za vso njeno srčnost ter ji obljubim, da jo bomo kot dragoceno zapuščino tudi mi negovali in nosili ter predali naprej.

Naše srce utripa z Vašo srčnostjo.

Beleške o autorima

Podatki o avtorjih

Dr. **Goran V. Anđelković**, univ. dipl. inž. arh., je rojen leta 1987 v Beogradu. Prva znanja s področja arhitekture je pridobil v srednji Arhitekturni tehnični šoli. Bil je učenec male pripravne arhitekturne šole (2005–2006), ki jo je vodil arhitekt dr. Mihailo Čanak. Na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Beogradu je diplomiral leta 2011, z diplomsko nalogo *Kontinuitet diskontinuiteta – arheološki trag*. Izobraževanje je nadaljeval v Sloveniji. Leta 2012 je vpisal doktorski študij na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani. Doktorsko disertacijo z naslovom *Specifičnosti in pomen tlorisne zasnove večstanovanjske arhitekture modernizma v obdobju 1950–1973 v Beogradu, Ljubljani in Zagrebu* je uspešno zagovarjal marca 2018. Poleg projektiranja se dejavno ukvarja z raziskovanjem zgodovine in teorije arhitekture. Je član strokovne civilne družbe Asociacija srbskih arhitektov.

Prof. dr **Maja Đukanović**, rođena 1962. u Ljubljani, diplomirala je, magistrirala i doktorirala na Filološkom fakultetu u Beogradu, gde od 1989. predaje slovenački jezik, sada u zvanju redovnog profesora. Na Filološkom fakultetu u Beogradu osnovala je Lektorat za slovenački jezik u okviru Katedre za opštu lingvistiku, uvela je četvorogodišnje studije slovenačkog jezika i kulture, kao i predmete iz oblasti slovenistike na master i doktorskim studijama. U Nacionalnom savetu slovenačke nacionalne manjine u ovom mandatu je potpredsednica Saveta, predsednica Odbora za obrazovanje, autorka i koautorka kulturnih projekata, u kojima učestvuju pre svega mladi. Redovno učestvuje na domaćim i međunarodnim naučnim konferencijama, autorka je i koautorka brojnih naučnih članaka, naučnih monografija i priručnika iz oblasti slovenačkog jezika i kulture.

Msr **Darko Ilin** rođen je 1996. godine u Smederevu. Završio je društveno-jezički smer Prve kragujevačke gimnazije, a godine 2020. diplomirao je na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, smer Srpska književnost i jezik sa komparatistikom. Tokom studija pohađao je uporedne studije slovenačkog jezika na Filološkom fakultetu. Godine 2021. završio je master studije na smeru Kulture u dijalogu na Filološkom fakultetu, a trenutno je student master studija Slovenistike – smer Nauka o književnosti na Fakultetu za humanistiku Univerziteta u Novoj Gorici. Polja njegovog interesovanja su slovenačka i postjugoslovenske književnosti, kao i studije kulture Jugoslavije. Bavi se stručnim i književnim prevodjenjem sa slovenačkog jezika, kao i predavanjem slovenačkog jezika. Sa slovenačkog na srpski preveo je monografiju *Kao lopov u noći* Slavoj Žižeka. Objavljuje naučne radove u časopisima i zbornicima.

Aleksandar Kodela je študent zaključnega letnika magistrskega študija na Oddelku za muzikologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Izhaja iz glasbene družine v Nišu v Srbiji, kjer je končal nižjo in srednjo glasbeno šolo. V obdobju srednješolskega izobraževanja je kot kitarist sodeloval na številnih tekmovanjih in javnih nastopih ter si priboril več priznanj in nagrad. Diplomiral je v Ljubljani leta 2019 in trenutno pripravlja magistrsko nalogo – Kritično izdajo 5. simfonije Františka Dusíka. Je avtor znanstvenih člankov s področja muzikologije in je sodeloval na projektni publikaciji z naslovom *Glasba in etnične manjšine: (Trans)kulturalna dinamika v Sloveniji po letu 1991*.

Mag. **Maja Kovač** (1995) je na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani magistrirala na temo poezije na Instagramu z vidika medijske in empirične literarne znanosti, vzporedno pa študira južnoslovenske študije ter etnologijo in kulturno antropologijo. Zanimajo jo medkulturni stiki v južnoslovenskem prostoru in je sourednica zbornika *Južnoslovanski večer: zbrane razprave 2018–2020*. Ukvarja se s poučevanjem slovenščine kot tujega jezika in prevajanjem iz južnoslovenskih jezikov v slovenščino (ter obratno).

Msr **Nevena Lukinić** rođena je 1994. u Pančevu, gde je završila osnovnu školu i gimnaziju kao nosilac Vukove diplome. Diplomirala je 2018. i odbranila master rad 2020. na Katedri za srpsku književnost sa južnoslovenskim književnostima na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Na istom fakultetu trenutno pohađa doktorske

akademske studije (modul Srpska književnost) i zaposlena je u zvanju istraživač-pripravnik. Dobitnik je nekoliko značajnih akademskih nagrada za postignute rezultate u svom dosadašnjem istraživačkom radu. Učestvovala je na nekoliko međunarodnih naučnih konferencija, a imala je priliku i da se stručno usavršava na različitim radionicama i seminarima. Interesuje se za metodiku nastave srpske književnosti i jezika, sa posebnim naglaskom na izučavanju aktuelnih teorijsko-metodoloških problema i interdisciplinarnih istraživanja. Naučne radove i kritike objavljuje u periodici.

Doktorand msr **Vanja Petrović** rođen je 1994. godine u Zrenjaninu. Osnovne i master studije završio je na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, na Katedri za srpsku književnost sa južnoslovenskim književnostima. Trenutno pohađa doktorske studije na Fakultetu za humanističke studije Univerziteta u Primorskoj, smer Slovenistika. Bavi se prevođenjem književnosti za decu i mlade, kao i njenim proučavanjem u južnoslovenskom kontekstu.

Sašo Puljarević je po končani klasični gimnaziji Poljane v Ljubljani diplomiral iz Primerjalne književnosti in literarne teorije ter Španskega jezika in književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Trenutno prav tako na ljubljanski Filozofski fakulteti končuje magistrski študij Primerjalne književnosti in literarne teorije ter Južnoslovenskih študijev. Pri raziskovanju se posveča predvsem sodobnim južnoslovenskim književnostim, s poudarkom na postjugoslovanskem romanu, odnosu med družbo in književnostjo ter kulturi spominjanja. V času študija je s kolegico Majo Kovač osnoval cikel pogovornih večerov z naslovom Južnoslovanski večer, ki se je osredotočal zlasti na medkulturno posredovanje na južnoslovenskem območju. Rezultat projekta, zbornik *Južnoslovanski večer: zbrane razprave in pogovori 2018–2020*, je izšel pri Znanstveni založbi Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, projekt pa je prejel priznanje Filozofske fakultete UL za enkratni dogodek. Puljarević sodeluje tudi pri radijski oddaji Kontrola leta, ki nastaja v sodelovanju Radia Študent in Kulturnega centra Danilo Kiš, posveča pa se predvsem manjšinskim temam. V slovenščino je prevedel dramo *Prividi iz srebrne dobe*, bosanskohercegovskega avtorja Almirja Bašovića.

Helena Rill školovala se u Somboru, Beogradu i Novom Sadu. Nakon završenih studija istražuje, radi, obrazuje se i usavršava iz oblasti usmenih istorija, pomirenja i geštalt psihoterapije, a posebno je zanimaju lični narativi i rad s ljudima. Koautorka i autorka je više publikacija koje se odnose na usmene istorije, mirovni rad i jogu, među kojima se izdvajaju, u izdanju CAN, gde je i aktivna: *Slike tih vremena: životne priče veterana/veteranki i članova/članica njihove porodice* u kouredništvu sa T. Šmidling (2010), *Na tragu podunavskih Nemaca u Vojvodini* sa M. Stojčić (2018), *Dvadeset poticaja za buđenje i promenu* sa T. Šmidling i A. Bitoljanu (2007). Živi i radi u Beogradu.

Doc. dr **Marko Simonović** rođen je 1983. godine. U Beogradu je završio osnovne studije nederlandistike i opšte lingvistike, a u Utrechtu (Holandija) master studije 2009. i doktorat 2015. Nakon doktorata radi kao predavač na departmanima za nederlandistiku i germanistiku u Utrechtu. Godine 2018. prelazi na Univerzitet u Novoj Gorici, a 2019. na Univerzitet u Gracu, gde je trenutno zaposlen na austrijsko-slovenačkom projektu Glagol u hiperprostoru: Interakcija između prozodije, morfologije i semantike u zapadnojužnoslovenskom glagolskom domenu te na Erasmus+ projektu UPSKILLS (UPgrading the SKILLS of Linguistics and Language Students). Autor je dvadesetak članaka u lingvističkim naučnim časopisima.

Msr **Teodora Trajković**, master teoretičar umetnosti i diplomirani bibliotekar, rođena je 1993. godine u Beogradu, gde je završila osnovnu školu i dve srednje muzičke škole – „dr Vojislav Vučković“ (odsek za klavir) i „Stanković“ (odsek za solo pevanje). Diplomirala je 2018. i odbranila master rad 2020. na Fakultetu muzičke umetnosti u Beogradu, na smeru za muzičku pedagogiju. Godine 2018. stekla je Uverenje o položenom stručnom ispitu u bibliotečko-informacionoj delatnosti, a od 2019. godine zaposlena je u Muzikološkom institutu SANU. Pored bibliotečkog i arhivskog posla koji obavlja, administrira Digitalni arhiv izdanja SANU – DAIS (kolekciju Muzikološkog instituta SANU), volonterski radi na internacionalnom muzičkom festivalu „Rossi festi“, član je Srpsko-jevrejskog pevačkog društva, hora „Braća Baruh“. Polje interesovanja joj je očuvanje i objavljivanje arhivske građe o srpskim kompozitorima, kao i digitalizacija (muzičkog) kulturnog nasleđa Srbije.

Aleksandar Trifunović rođen je 1994. godine u Užicu. Završio je srednju Ugostiteljsko-turističku školu u Čajetini. Godine 2017. diplomirao je na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu na smeru Jezik, književnost, kultura, moduli albanski i slovenački jezik. Od 2019. je student master studija Filozofskog fakulteta u Ljubljani na smerovima Južnoslovenske studije i Usporedna slovenska lingvistika. Tokom studija je bio polaznik Seminara albanskog jezika koji organizuje Filozofski fakultet u Prištini i dva puta polaznik Seminara slovenačkog jezika, književnosti i kulture. Polja njegovog interesovanja jesu slavistika i balkanologija. Bavi se prevođenjem na slovenački i albanski jezik, predavanjem ova dva jezika i novinarstvom. Sa slovenačkog jezika je na srpski preveo više filmova za festival Dani slovenačkog filma.

Izdavaški svet i lista recenzenata: imena i afilijacije / Svetovalni odbor in seznam recenzentov: imena in afilijacije

Međunarodni izdavaški svet / Mednarodni svetovalni odbor

Prof. dr **Jurij Bajec**, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Srbija

Dr **Jadranka Đorđević Crnobrnja**, Etnografski institut SANU, Beograd, Srbija

Dr **Zdenka Petermanec**, Univerzitetna knjižnica Maribor, Slovenija

Prof. dr **Vesna Polovina**, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Srbija

Dr **Mladena Prelić**, Etnografski institut SANU, Beograd, Srbija

Dr **Nataša Rogelja**, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije, Ljubljana, Slovenija

Prof. dr **Alojzija Zupan Sosič**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Slovenija

Recenzenti / Recenzija

Dr **Nina Aksić**, Etnografski institut SANU, Beograd, Srbija

Dr **Aleksandar Bede**, Univerzitet u Novom Sadu, Akademija umetnosti, Srbija

Prof. dr **Aleš Bjelčević**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Slovenija

Prof. dr **Sonja Cvetković**, Univerzitet u Nišu, Fakultet umetnosti, Srbija

Msr **Miroslav Jovanović**, Arhiv SANU, Beograd, Srbija

Doc. dr **Goran Korunović**, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Srbija

Doc. dr **Ivana Latković**, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet,
Hrvatska

Prof. dr **Željko Marković**, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet,
Srbija

Doc. dr. **Gjoko Nikolovski**, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta,
Slovenija

Dr **Slobodan Novokmet**, Institut za srpski jezik SANU, Beograd, Srbija

Dr **Ivana Pantelić**, Institut za savremenu istoriju, Beograd, Srbija

Dr. **Mladen Pavičić**, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest,
Hungary

Msr **Adriana Sabo**, ZRC SAZU, Podiplomska šola, Ljubljana, Slovenija

Prof. dr. **Nataša Pirih Svetina**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta,
Slovenija

Doc. dr **Milan Prosen**, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Fakultet
primenjenih umetnosti, Srbija

Prof. dr. **Vera Smole**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta,
Slovenija

Dr **Lada Stevanović**, Etnografski institut SANU, Beograd, Srbija

Dr **Tanja Tomazin**, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Srbija

Dr **Svetlana Šeatović**, Institut za književnost i umetnost, Beograd,
Srbija

Prof. dr. **Tatjana Vučajnk Celovec**, Alpen-Adria-Universität Klagenfurt,
Institut für Slawistik, Austria

Prof. dr. **Aleš Vodopivec**, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo,
Slovenija

~~~~~ _____

..... |||||

_____ } } } } } }

||||| _____

..... ~~~~~

_____ . . . . .

\ \ \ \ \ _____

==== . . . . .

_____ - - - - - |||||

)))))))))) .....

== == == ~~~~~ \ \ \ \ \

- - - - -

\ \ \ \ \ _____

Politika časopisa

Journal policy

Politika časopisa

Časopis *Slovenika*: časopis za kulturu, nauku i obrazovanje (dalje *Slovenika*) izlazi godišnje u režimu otvorenog pristupa.

U časopisu *Slovenika* objavljuju se stručni i naučni radovi iz oblasti kulture, nauke, obrazovanja, arhivistike, umetnosti, te likovnog i literarnog stvaralaštva autora koji se tim oblastima bave, a odnose se na život i delovanje slovenačke nacionalne manjine u Srbiji, odnosno – na slovenačku populaciju koja živi i boravi u Srbiji.

Kategorije radova koji se dostavljaju mogu biti sledeće: originalni naučni rad, pregledni rad, naučna kritika / kritika, polemika, saopštenje, građa, osvrt, prikaz, hronika, bibliografija, preuzet rad, preveden rad, kao i intervjui sa značajnim osobama. U časopisu mogu da se objavljuju i radovi studenata slovenačkog jezika i drugih disciplina, koji po svome sadržaju odgovaraju tematici časopisa.

Mogu se objavljivati i specijalni brojevi časopisa sa posebnom tematikom i gostujućim urednikom, kao i tekstovi napisani po pozivu, posvećeni izabranoj temi broja.

Radovi mogu biti napisani na slovenačkom ili srpskom jeziku (ćirilica / latinica). Naslov rada, apstrakt i ključne reči *Slovenika* objavljuju na srpskom, slovenačkom i engleskom jeziku.

Obaveze urednika

Glavni urednik časopisa *Slovenika* donosi konačnu odluku o tome koji će se rukopisi objaviti. Urednik se prilikom donošenja odluke rukovodi uređivačkom politikom, vodeći računa o zakonskim propisima koji se odnose na klevetu, kršenja autorskih prava i plagiranje.

Urednik ne sme imati bilo kakav sukob interesa u vezi sa podnesenim rukopisom. Ako takav sukob interesa postoji, o izboru recenzenata i sudbini rukopisa odlučuje uredništvo. Pošto je identitet autora i recenzenata nepoznat drugoj strani, urednik je dužan da tu anonimnost garantuje.

Urednik je dužan da sud o rukopisu donosi na osnovu njegovog sadržaja, bez rasnih, polnih / rodnih, verskih, etničkih ili političkih predrasuda.

Urednik ne sme da koristi neobjavljen materijal iz podnesenih rukopisa za svoja istraživanja bez pisane dozvole autora.

Obaveze autora

Autori garantuju da rukopis predstavlja njihov originalni doprinos, da nije objavljen ranije i da se ne razmatra za objavljivanje na drugom mestu.

Autori garantuju da prava trećih lica neće biti povređena i da izdavač neće snositi nikakvu odgovornost ako se pojave bilo kakvi zahtevi za naknadu štete.

Autori snose svu odgovornost za sadržaj podnesenih rukopisa i validnost rezultata, i moraju da pribave dozvolu za objavljivanje podataka od svih strana uključenih u istraživanje.

Autori koji žele da u rad uključe slike ili delove teksta koji su već negde objavljeni dužni su da za to pribave saglasnost nosilaca autorskih prava i da prilikom podnošenja rada dostave dokaze da je takva saglasnost data. Materijal za koji takvi dokazi nisu dostavljeni smatraće se originalnim delom autora.

Autori garantuju da su kao autori navedena samo ona lica koja su značajno doprinela sadržaju rukopisa, odnosno da su sva lica koja su značajno doprinela sadržaju rukopisa navedena kao autori.

Autori se moraju pridržavati etičkih standarda koji se odnose na naučno-istraživački rad i rad ne sme biti plagijat. Autori garantuju i da rukopis ne sadrži neosnovane ili nezakonite tvrdnje i ne krši prava drugih.

U slučaju da autori otkriju važnu grešku u svom radu nakon njegovog objavljivanja, dužni su da momentalno o tome obaveste urednika ili izdavača i da sa njima sarađuju kako bi se rad povukao ili ispravio.

O recenziranju

Slovenika primenjuje postupak dvostranog anonimnog recenziranja, gde je identitet recenzenata nepoznat autorima, a identitet autora nepoznat recenzentima. Cilj recenzije je da uredniku pomogne u donošenju odluke o tome da li rad treba prihvatiti ili odbiti i da kroz proces komunikacije sa autorima poboljša kvalitet rukopisa.

Prispele rukopise iz kategorija naučnih i stručnih radova urednik najpre upućuje na predrecenziju Redakciji, koja utvrđuje da li je tekst u skladu sa politikom časopisa. Prispele radove, odobrene od strane Redakcije, glavni urednik šalje dvojici stručnjaka za naučnu oblast kojom se određeni rad bavi, i uz rad dostavlja recenzentski obrazac. Recenzentski obrazac sadrži niz pitanja na koja treba odgovoriti, a koja recenzentima ukazuju na to koji su to aspekti koje treba sagledati kako bi se donela odluka o objavljivanju rukopisa. U završnom delu obrasca recenzenti moraju da navedu svoja zapažanja i predloge kako da se podneti rukopis poboljša; dati komentari šalju se autorima, bez navođenja imena recenzenata, radi unošenja potrebnih ispravki. Rok za ispravke radova je 10 dana od datuma slanja recenzije autoru. Autor odlučuje da li će postupiti ili ne po uputstvima recenzenata i o tome obaveštava Redakciju, a Redakcija donosi konačnu odluku u pogledu objavljivanja rada.

Ako odluke dvaju recenzenata nisu iste (prihvatiti / odbaciti), glavni urednik može da traži mišljenje drugih recenzenata. Konačan izbor recenzenata spada u diskreciona prava urednika. Recenzentski list recenzentu šalje sekretar redakcije *Slovenika*. Recenzent je dužan da u roku od tri nedelje dostavi gotovu recenziju rada.

Izbor recenzenata spada u diskreciona prava urednika. Recenzenti moraju da raspoložu relevantnim znanjima u vezi sa oblašću kojom se rukopis bavi i ne smeju biti iz iste institucije kao autor, niti to smeju biti autori koji su u skorije vreme objavljivali publikacije zajedno (kao koautori) sa bilo kojim od autora podnesenog rada. Recenzent ne sme da bude u sukobu interesa sa autorima ili finansijerom istraživanja. Ukoliko postoji sukob interesa, recenzent je dužan da o tome momentalno obavesti urednika. Recenzent koji sebe smatra

nekompetentnim za temu ili oblast kojom se rukopis bavi dužan je da o tome obavesti urednika.

Recenzija mora biti objektivna. Komentari koji se tiču ličnosti autora smatraju se neprimerenim. Sud recenzenata mora biti jasan i potkrepljen argumentima. Recenzenti evaluiraju radove u odnosu na usklađenost teme rada sa profilom časopisa, relevantnost istraživane oblasti i primenjenih metoda, originalnost i naučnu relevantnost podataka iznesenih u rukopisu, stil naučnog izlaganja i opremljenost teksta naučnim aparatom.

Plagijarizam

Plagiranje, odnosno preuzimanje tuđih ideja, reči ili drugih oblika kreativnog izraza i njihovo predstavljanje kao svojih predstavlja grubo kršenje naučne etike. Plagiranje može da uključuje i kršenje autorskih prava, što je zakonom kažnjivo. Plagijat obuhvata sledeće:

- doslovno ili gotovo doslovno preuzimanje ili smišljeno parafraziranje (u cilju prikriivanja plagijata) delova tekstova drugih autora, bez jasnog ukazivanja na izvor ili obeležavanja kopiranih fragmenata (na primer, korišćenjem navodnika);
- kopiranje slika ili tabela iz tuđih radova bez pravilnog navođenja izvora i/ili bez dozvole autora ili nosilaca autorskih prava za njihovo korišćenje.

Rukopisi kod kojih postoje jasne indicije da se radi o plagijatu biće automatski odbijeni. Ako se ustanovi da je rad koji je objavljen u časopisu *Slovenika* plagijat, rad će biti opozvan, a od autora će se zahtevati da upute pisano izvičenje autorima izvornog rada i prekinuće se saradnja sa autorima plagijata.

Otvoreni pristup

Časopis *Slovenika* je dostupan u režimu otvorenog pristupa. Članci objavljeni u časopisu mogu se besplatno preuzeti sa sajta časopisa i koristiti u skladu sa licencom Creative Commons Autorstvo 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>)

Časopis *Slovenika* ne zaračunava troškove objavljivanja ni autorima ni institucijama u kojima su zaposleni.

Samoarhiviranje

Časopis *Slovenika* omogućava autorima da nerezimiranu verziju rukopisa (pre-print), recenziranu verziju rukopisa (Author's post-print) i objavljenu verziju rada (Publisher's version, Version of Record) deponuju u PDF formatu u institucionalni ili tematski repozitorijum, ili da pomenute verzije objave na ličnim veb stranicama, ili na veb-sajtu institucije u kojoj su zaposleni, a u skladu sa odredbama licence Creative Commons Autorstvo 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), pre i tokom postupka recenzije, nakon prihvatanja rukopisa za objavljivanje, kao i nakon objavljivanja u časopisu. Pri tome se moraju navesti DOI oznaka članka u formi interaktivnog linka, autori, izdavači, nosioci autorskih prava i ostali bibliografski podaci.

Autorska prava

Autori zadržavaju autorska prava nad objavljenim člancima, a izdavaču daju neekskluzivno pravo da članak objavi, da u slučaju daljeg korišćenja članka bude naveden kao njegov prvi izdavač, kao i da distribuira članak u svim oblicima i medijima.

Uputstvo za slanje rukopisa

Rukopisi se šalju elektronskom poštom (kao Word dokument) na adresu Redakcije: nacionalnisvet@gmail.com. Rok za predaju radova je 1. jul.

Prilikom podnošenja rukopisa autori garantuju da rad koji se podnosi nije već objavljen (osim u formi apstrakta na nekom skupu, ili kao deo nekog objavljenog predavanja, preglednog rada ili teze); da se ne razmatra za objavljivanje kod drugog izdavača ili u okviru neke druge publikacije; da je objavljivanje odobreno od strane svih koautora, ukoliko ih ima, kao i, prećutno ili eksplicitno, od strane nadležnih organa u ustanovi u kojoj je izvršeno istraživanje.

Prilikom slanja rukopisa, autori obavezno da navedu: ime i prezime, instituciju u kojoj rade, e-mail adresu. Ukoliko ima više autora, za svakog autora treba navesti sve tražene podatke.

Uz rukopis teksta treba obavezno poslati naslov, apstrakt i ključne reči, tekst zahvalnosti, reference, spisak tabela, spisak ilustracija. Pozicije slika i tabela treba obeležiti u tekstu (slike i tabele ne treba inkorporirati u datoteku koja sadrži rukopis; one se dostavljaju kao posebne datoteke u odgovarajućim formatima).

Prilozi na srpskom jeziku mogu biti štampani ćirilicom ili latinicom, shodno odluci autora.

Svi rukopisi prihvaćeni za štampu prolaze lekturu i korekturu, a autori unose potrebne lektorske i korektorske izmene najkasnije u roku od 10 dana od prijema lektorisanog rukopisa.

Apstrakt ne treba da bude duži od 200 reči i treba da sadrži kratak pregled metoda i najvažnije rezultate rada, tako da se može koristiti prilikom indeksiranja u referentnim periodičnim publikacijama i bazama podataka. U apstraktu ne treba navoditi reference. Apstrakt treba dostaviti na srpskom, slovenačkom i engleskom jeziku.

Ključne reči (najviše njih 5) navode se u posebnom redu iza apstrakta. Ključne reči moraju biti relevantne za temu i sadržaj rada. Dobar izbor ključnih reči preduslov je za ispravno indeksiranje rada u referentnim periodičnim publikacijama i bazama podataka. Ključne reči treba navesti na srpskom, slovenačkom i engleskom jeziku.

Način formatiranja, kategorije i obim rukopisa

Autori su dužni da se pridržavaju uputstva za pripremu radova. Rukopisi u kojima ova uputstva nisu poštovana biće odbijeni bez recenzije.

Za obradu teksta treba koristiti Word program. Rukopise treba slati u doc ili docx formatu.

Rukopisi se šalju u A4 formatu, font Times New Roman (12pt) sa proredom 1,5. Fusnote su u fontu Times New Roman (10pt), sa proredom 1,0. Struktura

rukopisa može biti sa poglavljima i potpoglavljima. Tip naslova, poglavlja i potpoglavlja, kao i drugo van gore navedenih podataka, autori ne treba sami da formatiraju, već to čini Redakcija u skladu sa svojim načinom formatiranja. Upućivanje na broj projekta i njegove finansijere (ukoliko je prilog napisan u okviru naučnog projekta), izraze zahvalnosti i slične komentare treba navesti.

Pasuse treba uvlačiti, a ne razdvajati praznom linijom. Znači navoda koriste se za citate unutar teksta, a apostrofi za citat u okviru citata. Tabele, grafikoni, sheme, slike i ilustracije treba da budu precizno naslovljeni i numerisani, sa pratećim objašnjenjem.

Redakcija zadržava pravo preloma i opreme teksta i ilustracija u skladu sa formatom časopisa.

U **kategoriji originalnih i preglednih naučnih radova**, maksimalan obim rukopisa po broju slovnih mesta sa poredom iznosi: za originalni naučni rad – do 70 000 slovnih mesta; za pregledni rad – do 45 000 slovnih mesta; za naučne kritike i polemike – do 20 000 slovnih mesta; za prikaze – do 10 000 slovnih mesta, za hronike – do 6 000 slovnih mesta; apstrakt – do 200 reči, ključne reči – do 5.

Slike, crteži i druge ilustracije treba da budu dobrog kvaliteta. Grafički prilozi se mogu dostaviti u elektronskom obliku, i to za crteže obavezno kao *Line art*, u rezoluciji od 600 dpi, a fotografije – u rezoluciji od 300 dpi. Ako autor ugradi grafički prilog u svoj Word dokument, onda on obavezno mora dostaviti isti taj grafički materijal i kao posebne dokumente, u formatu *tif*, *pdf* ili *jpg*.

Redakcija zadržava pravo odluke u pogledu fleksibilnosti ovih zahteva u određenim slučajevima.

Pored naučnih i stručnih radova, časopis je otvoren i za različite vrste tekstova, pa se i priprema za njihovo objavljivanje razlikuje. Kada su u pitanju građa, komentari, hronike, prikazi, izveštaji, bibliografije i slični tekstovi, za njihovo opremanje nema posebnih zahteva, osim onih tehničke prirode, koji važe za sve ostale radove.

Način obaveznog i jedinstvenog citiranja

Autori su obavezni da prilikom citiranja i navođenja literature koriste **isključivo** format Chicago Manuel of Style – author-date.

Detaljnija obaveštenja nalaze se na veb stranici: https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-2.html

- **Sve reference u tekstu, fusnotama i literaturi moraju biti na latinici.**

Za pomoć u transliteraciji preporučujemo autorima sajt: <https://www.transliteration.com/transliteration/en/serbian/national/>

- **Citiranje je unutar teksta.** U tekstu se u zagradu stavlja prezime autora i godina izdanja odgovarajuće bibliografske jedinice, bez zareza između prezimena autora i godine, a po potrebi se navodi broj stranice, odvojen zapetom, npr. (Pejović 2008), ili (Pejović 2008, 37), ili (Kodela i dr. 2006, 25–9).

- Spisak literature (referenci) na kraju rada daje se po azbučnom ili abecednom redu prezimena autora. Ukoliko se navodi više bibliografskih jedinica istog autora, koje imaju istu godinu izdanja, one se dodatno označavaju malim početnim slovima abecede.

- Fusnote (napomene) pri dnu strane treba da sadrže manje važne detalje, dopunska objašnjenja, naznake o korišćenim izvorima (poput naučne građe,

veb stranica, priručnika i sl.), ali ne mogu biti zamena za citiranu literaturu. Citiranje nekog autora u fusnoti jednako je načinu citiranja u tekstu.

- Ukoliko postoji, obavezno je stavljanje DOI broja (Digital Object Identifier), uz tekst koji se navodi u literaturi. DOI se stavlja na kraju reference, bez obzira da li je tekst preuzet iz elektronskog ili štampanog primerka.

Načini citiranja u spisku literature

Knjige (monografije):

Ukoliko postoji dva, tri ili više autora, piše se prezime prvog autora, a potom se dodaju imena i prezimena ostalih autora. U citiranju u tekstu navodi se samo ime prvog autora i dodaje se skraćunica *i dr.*, odnosno *et al.* Nakon naziva knjige, prvo se navodi mesto izdanja, pa izdavač odvojen dvotačkom. Ukoliko ima više izdavača, oni se odvajaju crticama. Ukoliko ima više mesta izdanja, navodi se samo ime prvog grada.

Cvetko, Dragotin. 1952. *Davorin Jenko i njegovo doba*. Beograd: Naučna knjiga.

Đukanović, Vlado i Maja Đukanović. 2005. *Slovenačko-srpski i srpsko-slovenački rečnik*. Ljubljana: Pasadena.

Kodela, Slobodan A., Danijela Stojanović, Sonja Cvetković. 2006. *Slovinci muzičari u niškom kraju = Slovenci glazbeniki v Nišu in okolici*. Niš: Slovenska kulturna zajednica „France Prešern”.

Urednik monografije ili zbornika radova:

Pejović, Roksanda, ur. 2008. *Allegretto giocoso: stvaralački opus Mihovila Logara*. Beograd: Fakultet Muzičke umetnosti.

Trebše-Štolfa, Milica, ur. 2001. *Slovensko izseljenstvo: zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice*. Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica.

Poglavlje u monografiji ili zborniku radova:

Zeković, Dragomir. 2004. „Svetopolk Pivko (1910–1987)”. U *Život i delo srpskih naučnika 9*, urednik Vladan D. Đorđević, 287–328. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.

Maricki Gađanski, Ksenija. 2009. „Klasičarska aktivnost Albina Vilhara”. U *Antički svet, evropska i srpska nauka: zbornik radova*, urednik Ksenija Maricki Gađanski, 208–213. Beograd: Društvo za antičke studije Srbije : Službeni glasnik.

Uvod, predgovor i slični delovi knjige:

U tekstu – (Bronner 2005, xiii-xx)

Bronner, Simon J. 2005. Introduction to *Manly Traditions. The Folk Roots of American Masculinities*, edited by Simon J. Bronner, xi-xxv. Bloomington: Indiana University Press.

Članak u štampanom časopisu:

Bižić Omčikus, Vesna. 2003. „Niko Županić v Etnografskem muzeju v Beogradu”. *Etnolog: glasnik Slovenskega etnografskega muzeja* 13 (64): 273–283.

Mišić, Darko. 2009. „Starograđanin Odon Vertovšek proslavio stoti rođendan”. *Informator Opštine Stari grad* 25: 4.

Mihurko Poniž, Katja. 2019. „Vezi Zofke Kveder s srbskim kulturnim prostorom“. *Slovenika* 5: 23-48. <https://doi.org/10.18485/slovenika.2019.5.1.1>

Članak u dnevnoj ili periodičnoj štampi, sa imenom autora članka, ili bez njega:

Članak iz dnevne štampe može biti citiran unutar teksta, bez posebnog navođenja u spisku referenci, na sledeći način: „Kao što je Niderkorn napisao u *New York Timesu* od 20. juna 2002, ...“, ili sa napomenom u zagradi posle odgovarajuće rečenice (*Večernje novosti*, 25. jun 2007). Ukoliko autor želi da izvor stavi u listu referenci, to čini na sledeći način:

Niderkorn, William S. 2002. A scholar recants on his „Shakespeare“ discovery. *New York Times*, June 20.

Večernje novosti. 2007. Godine bez traga. *Večernje novosti* 25. jun.

Prikaz knjige:

Radović, Srđan. 2009. Kontinuirano istraživanje zajednice Srba u Mađarskoj. Prikaz knjige (*Ni*) *ovde (ni) tamo: Etnički identitet Srba u Mađarskoj na kraju XX veka* Mladene Prelić. *Antropologija* 7: 161–2.

Teza ili disertacija:

Denby, P. 1981. *The Self Discovered: The Car in American Folklore and Literature*. PhD diss. Indiana University.

Milenković, Miloš. 2006. *Teorija etnografije u savremenoj antropologiji (1982-2002)*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet.

Veb sajt:

Veb sajt se navodi unutar tekućeg teksta ili u fusnoti, i obično se izostavlja iz liste referenci. Ukoliko autor želi da veb stranicu stavi u listu referenci, to može učiniti na sledeći način:

Howard, Clark. 2001. *The True Story of Charyl Chessman*. Dostupno na: www.crimelibrary.com/classics3/chessman/index.htm

Jedinica iz onlajn baze podataka:

Onlajn baze podataka obično se citiraju u tekstu isto kao i druge reference, a u spisku literature dodaje se njihova veb strana. Primeri:

U tekstu – (Cambridge Dictionary Online)

U spisku referenci – Cambridge Dictionary Online. Dostupno na: <http://dictionary.cambridge.org>

U tekstu – (ProQuest Information and Learning)

U spisku referenci – ProQuest Information and Learning. „Interdisciplinary – Dissertations & Theses“. Dostupno na: <http://proquest.umi.com/login/user>

NAPOMENA:

- Recenzija i objavljivanje radova su besplatni.
- Autorima će PDF datoteka koja sadrži njihov prihvaćeni rad biti poslata besplatno, elektronskom poštom.

- Elektronska verzija rada biće dostupna na internet stranici časopisa, <http://slovinci.rs>, i može se koristiti u skladu sa uslovima licence Creative Commons Autorstvo 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).
- Prilozi se ne vraćaju autorima.
- Molimo autore da popune i pošalju Redakciji **Autorsku izjavu**.

Redakcija *Slovenike*

Politika časopisa

Časopis Slovenika: časopis za kulturo, znanost in izobraževanje (v nadaljevanju *Slovenika*) izhaja letno na način odprtega dostopa.

V časopisu *Slovenika* se objavlja strokovne in znanstvene prispevke s področja kulture, znanosti, izobraževanja, arhivistike, umetnosti in likovnega ter književnega ustvarjanja avtorjev, ki se s temi področji ukvarjajo, navezujejo pa se na življenje in delovanje slovenske nacionalne manjšine v Srbiji oziroma na slovensko prebivalstvo, ki živi in prebiva v Srbiji.

Kategorije poslanih del morajo biti sledeče: izvorni znanstveni članek, pregledni znanstveni članek, znanstvena kritika / kritika, polemika, novica, sestavek, pregled, prikaz, kronika, bibliografija, prevzeti članek, prevod, kot tudi intervju o pomembnih osebnostih. V časopisu se lahko objavljajo tudi dela študentov slovenskega jezika in ostalih disciplin, ki po vsebini ustrezajo tematiki časopisa.

Izidejo lahko posebne številke časopisa s specifično tematiko in gostujočim urednikom, kot tudi besedila, napisana kot odziv na povabilo, ki se posvečajo izbrani temi določene številke časopisa.

Vsi prispevki morajo biti napisani v slovenskem ali srbskem jeziku (cirilica / latinica). Naslov prispevka, povzetek in ključne besede *Slovenika* objavlja v srbskem, slovenskem in angleškem jeziku.

Dolžnosti urednika

Glavni urednik časopisa *Slovenika* poda končno odločitev o tem, kateri rokopisi bodo objavljeni. Urednik svoje odločanje uravnava v skladu z uredniško politiko in pri tem upošteva zakonske predpise, ki se nanašajo na obrekovanje, kršenje avtorskih pravic in plagiatorstvo.

Urednik ne sme imeti nikakršnih navzkrižnih interesov v zvezi s predloženim rokopisom. Če se ti vendarle pojavijo, o izboru recenzentov in o usodi rokopisa odloča uredništvo. Ker je identiteta avtorjev in recenzentov tajna, je urednik dolžan zagotoviti njihovo anonimnost.

Urednik je dolžan, da svojo presojo o rokopisu izvede na podlagi njegove vsebine, brez predsodkov, povezanih z raso, spolom, vero, etničnim poreklom ali politiko.

Urednik neobjavljenega materiala iz predloženih rokopisov ne sme uporabljati za svoja raziskovanja, razen če za to pridobi dovoljenje avtorja.

Dolžnosti avtorjev

Avtorji zagotavljajo, da rokopis predstavlja njihov originalni doprinos, da pred tem še ni bil objavljen in da ni predlagan za objavo nekje drugje. Avtorji zagotavljajo, da z njihovim rokopisom niso kršene pravice drugih oseb in da založnik ne nosi nobene odgovornosti, če se pojavijo kakršnekoli zahteve za nadomestitev škode.

Avtorji nosijo vso odgovornost za vsebino predloženih rokopisov in veljavnost objavljenih podatkov, za katere morajo pridobiti dovoljenje za objavo s strani vseh, ki so v raziskovanje vključeni.

Avtorji, ki želijo, da prispevek vključuje slike ali dele besedila, ki so že bili nekje objavljeni, so dolžni pridobiti soglasje nosilca avtorskih pravic in ga predložiti skupaj s predloženim prispevkom. Material, za katerega niso priloženi tovrstni dokazi, se smatra za originalno avtorsko delo.

Avtorji zagotavljajo, da so kot avtorji navedene samo tiste osebe, ki so pomembno prispevale k vsebini rokopisa, oziroma da so vse osebe, ki so pomembno prispevale k vsebini rokopisa, navedene kot avtorji.

Avtorji morajo izpolnjevati etične standarde, ki se nanašajo na znanstvenoraziskovalno delo, ki ne sme biti plagiat. Avtorji prav tako zagotavljajo, da rokopis ne vsebuje neutemeljenih ali nezakonitih trditev in da ne krši pravic drugih oseb.

U primeru, da avtorji po objavi v svojem prispevku odkrijejo pomembno napako, so dolžni o tem takoj obvestiti urednika ali založnika in z njim sodelovati, da se prispevek umakne iz publikacije oziroma popravi.

O recenzijem postopku

Slovenika upošteva postopek dvostranskega anonimnega recenziranja, pri čemer recenzenta ne poznata identitete avtorja, ta pa ne njune. Cilj recenzije je, da uredniku pomaga pri odločanju o tem, ali se posamezne prispevke sprejme ali zavrne, in da prek komunikacije z avtorji izboljša kakovost rokopisov.

Prispele rokopise iz kategorij znanstvenih in strokovnih del urednik najprej posreduje v predrecenzijo redakciji, kjer se ugotavlja, če je besedilo napisano v skladu s politiko časopisa. Prispela dela, odobrena s strani redakcije, glavni urednik nato pošlje dvema strokovnjakoma s področja tiste znanosti, s katero se določeno delo ukvarja, in pri tem predloži recenzijski obrazec. Recenzijski obrazec vsebuje niz vprašanj, na katera je treba odgovoriti in ki recenzenta usmerjajo, katere aspekte je ob sprejemanju odločitve glede objave rokopisa treba posebej upoštevati. V zaključnem delu obrazca morajo recenzenti navesti svoje opazke in predloge, kako bi se predložen rokopis dalo izboljšati; podane komentarje se z namenom vnašanja potrebnih sprememb brez navedenih imen recenzentov pošlje avtorjem. Rok za predložitev popravljenega besedila je 10 dni od datuma, ko je bila avtorju poslana recenzija. Avtor sam odloča, ali bo upošteval predloge recenzentov ali ne in o tem obvesti redakcijo, na kar redakcija sprejme dokončno odločitev glede objave prispevka.

Če odločitve dveh recenzentov niso enake (sprejeto / zavrnjeno), glavni urednik lahko za mnenje vpraša druge recenzente. Končni izbor recenzentov spada med diskrecijske pravice urednika. Recenzijski list recenzentu pošlje poslovni sekretar redakcije *Slovenike*.

Recenzent je dolžan, da v roku treh tednov preda zaključeno recenzijo dela.

Izbira recenzentov je ena od diskrecijskih pravic urednikov. Recenzenti morajo posedovati relevantno znanje s področja, s katerim se ukvarja rokopis, ne smejo biti del iste institucije kot avtorji, prav tako pa recenzenti ne morejo biti tisti, ki so v bližnjem času skupaj s katerim od avtorjev članka objavili skupno delo (v soavtorstvu). Recenzent ne sme biti v interesnem navzkrižju z avtorji ali financerji raziskave. Če navzkrižje interesov obstaja, je recenzent dolžan o

tem takoj obvestiti urednike. Recenzent, ki se čuti nekompetentnega za temo ali področje, s katerim se ukvarja rokopis, je o tem dolžan obvestiti urednike.

Recenzija mora biti objektivna. Komentarji, povezani z avtorjevo osebnostjo, so neprimerni. Ocena recenzentov mora biti jasna in podprta z argumenti. Recenzenti članke ovrednotijo glede na skladnost njihove teme s karakterjem časopisa, relevantnost raziskovalnega področja in uporabljenih metod, originalnost in znanstveno pomembnost podatkov, ki jih rokopis navaja, stil znanstvenega predstavljanja in opremljenost besedila z znanstvenim aparatom.

Plagiatorstvo

Plagiatorstvo oziroma prevzemanje tujih idej, besed ali drugih oblik kreativnega izražanja in predstavljanje le-teh kot svojih predstavlja grobo kršenje znanstvene etike. Plagiatorstvo lahko vključuje tudi kršenje avtorskih pravic, ki je po zakonu kaznivo.

Kot plagiat se obravnava sledeče:

- dobesedno ali skoraj dobesedno prevzemanje ali namerno parafraziranje (z namenom prikrivanja plagiata) delov besedil drugih avtorjev brez jasnega navajanja njihovega izvora ali označevanja kopiranih fragmentov (na primer z znaki za citiranje);
- kopiranje slik ali tabel iz tujih del brez pravilnega navajanja njihovega izvora in/ali brez dovoljenja za njihovo uporabo s strani avtorjev ali nosilcev avtorskih pravic.

Rokopisi, za katere obstajajo jasni pokazatelji, da so plagiat, bodo avtomatsko zavrnjeni. Če se ugotovi, da je prispevek, objavljen v časopisu *Slovenika*, plagiat, bo le ta preklican, od avtorja pa se v tem primeru zahteva, da avtorjem originalnega besedila pošlje pisno opravičilo, prav tako se z njim prekine sodelovanje.

Odprt dostop

Časopis *Slovenika* je dostopen na način odprtega dostopa. Članke, objavljene v časopisu, je mogoče brezplačno prevzeti s spletne strani časopisa in uporabiti v skladu z licenco Creative Commons Avtorstvo 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>)

Časopis *Slovenika* ne zaračuna stroškov objavljanja avtorjem in inštitucijam v katerih so zaposleni.

Samoarhiviranje

Časopis *Slovenika* avtorjem omogoča, da nerecenzirano različico rokopisa (pre-print), recenzirano različico rokopisa (Author's post-print) in tiskano različico prispevka (Publisher's version, Version of Record) deponirajo v PDF formatu v institucionalni ali tematski repozitorij, da omenjene različice objavijo na osebnih spletnih straneh, ali na spletni strani inštitucije v kateri so zaposleni, v skladu z določili licence Creative Commons Avtorstvo 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), pred in med postopkom recenzije, po sprejetju rokopisa za objavo ter po objavi v časopisu. Ob tem so dolžni navesti

DOI oznako članka v obliki interaktivne spletne povezave, avtorje, založnike, nosilce avtorskih pravic in druge bibliografske podatke.

Avtorske pravice

Avtorji obdržijo avtorske pravice nad objavljenimi članki, založniku dajo neekskluzivno pravico, da članek objavi, in da je v primeru nadaljnje uporabe članka naveden kot njegov prvi založnik, ter da članek distribuira v vseh oblikah in medijih.

Navodila za pošiljanje rokopisov

Rokopise se pošilja po elektronski pošti (v obliki word dokumenta) na naslov redakcije: nacionalnisvet@gmail.com. Rok za predložitev prispevkov je 1. julij.

S predložitvijo rokopisa avtorji zagotavljajo, da predloženo delo še ni bilo objavljeno (razen v obliki povzetka na konferenci ali kot del objavljenega predavanja, preglednega članka ali teze); da delo ni v obravnavi za objavo pri drugem založniku ali v okviru neke druge publikacije; da je objava odobrena s strani vseh soavtorjev, če ti obstajajo, tako kot implicitno ali eksplicitno tudi s strani pristojnih organov ustanove, v kateri je potekalo raziskovanje.

Ob pošiljanju rokopisov morajo avtorji obvezno navesti: ime in priimek, institucijo, kjer so zaposleni, elektronski naslov. Če je avtorjev več, je treba vse te podatke navesti za vsakega posamezno.

Skupaj z rokopisom besedila je obvezno treba poslati naslov, povzetek in ključne besede, besedilo zahvale, reference, seznam tabel in seznam ilustracij. Položaj slik in tabel je treba v besedilu označiti (slik in tabel ni treba vključiti v datoteko z rokopisom; dostavlja se jih v posebni datoteki ustreznega formata).

Prispevki v srbskem jeziku bodo objavljeni v cirilici ali latinici, o tem odloči avtor.

Vsi rokopisi, sprejeti za tisk, so lektorirani in recenzirani, nakar avtorji v roku 10-ih dni od prejema pregledanega rokopisa vnesejo potrebne lektorske in recenzijske spremembe.

Povzetek naj ne bo daljši od 200 besed in naj vključuje kratek pregled metod ter najpomembnejše ugotovitve dela, in sicer na način, da se ga lahko uporabi za indeksiranje v referenčnih periodičnih publikacijah in bazah podatkov. V povzetku ni treba navajati referenc. Povzetek je treba predložiti v srbskem, slovenskem in angleškem jeziku.

Ključne besede (največ 5) se navajajo v posebni vrstici pod povzetkom dela. Ključne besede morajo biti relevantne glede na temo in vsebino dela. Dober izbor ključnih besed je pogoj za ustrezno indeksiranje dela v referenčnih periodičnih publikacijah in bazah podatkov. Ključne besede je treba navesti v srbskem, slovenskem in angleškem jeziku.

Način oblikovanja, kategorije in obseg rokopisa

Avtorji so dolžni, da se držijo navodil za pripravo prispevkov. Rokopisi, v katerih ta navodila niso upoštevana, bodo brez recenzije zavrženi.

Za pripravo besedil je treba uporabljati program Word. Rokopise je treba poslati v doc ali docx formatu.

Rokopise je treba poslati v A4 formatu, font Times New Roman (12pt) z velikostjo razmika med vrsticami 1,5. Opombe naj bodo v fonu Times New Roman (10pt) z enojnim razmikom med vrsticami. Struktura rokopisa lahko vključuje poglavja in podpoglavja. Naslovov, poglavij in podpoglavij, kot tudi vsega ostalega, kar ne spada pod zgoraj navedene dele besedila, avtorji ne oblikujejo, saj to stori redakcija v skladu s svojim lastnim načinom oblikovanja. Besedilu je treba priložiti navedbo številke projekta in vir njegovega financiranja (če gre za delo, napisano v okviru znanstvenega projekta), kot tudi zahvalo in podobne komentarje.

Odlomke je treba zamakniti, ne pa ločevati s praznimi vrsticami. Narekovaji se uporabljajo za citate znotraj besedila, opuščaji (apostrofi) pa za ločene citate. Tabele, grafi, sheme, slike in ilustracije morajo biti natančno naslovljeni, oštevilčeni in opremljeni z razlago.

Redakcija si pridržuje pravico do preloma in opreme besedila ter ilustracij v skladu s formatom časopisa.

V **kategoriji originalnih in preglednih znanstvenih prispevkov** je glede na znake skupaj s presledki maksimalen obseg dela sledeč: za izvorni znanstveni članek – do 70 000 znakov; za pregledni članek – do 45 000 znakov; za znanstvene kritike in polemike – 20 000 znakov; za pregledne ali ocene – do 10 000 znakov; za kronike – do 6000 znakov; povzetek naj obsega do 200 besed; ključnih besed naj bo do 5.

Slike, risbe in druge ilustracije morajo biti kvalitetne. Grafične priloge je treba predložiti v elektronski obliki, pri čemer je v primeru risb obvezno treba uporabljati Line art. Grafične priloge naj bodo posredovane v resoluciji od 600 dpi v primeru risb in v resoluciji od 300 dpi v primeru fotografij. V primeru, da avtor grafične priloge vključi v svoj word dokument, jih mora obvezno posredovati tudi v obliki posebnih dokumentov, in sicer v formatih tif, pdf ali jpg.

Redakcija si pridržuje pravico do odločitve glede fleksibilnosti teh zahtev v posameznih primerih.

Poleg znanstvenih in strokovnih člankov časopis sprejema tudi različne vrste besedil, katerih priprava za objavo je drugačna. Kadar gre za sestavek, komentar, kroniko, pregled ali oceno, poročilo, bibliografijo in podobna besedila, za njihovo oblikovanje niso predpisane posebne zahteve, razen tistih tehnične narave, ki veljajo tudi za vse ostale prispevke.

Način obveznega in enotnega citiranja

Avtorji morajo v primeru citiranja in navajanja literature uporabljati **izključno** obliko Chicago Manual of Style – author-date.

Podrobnejša navodila se nahajajo na internetni strani: https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-2.html

- **Vse reference v besedilu, opombah in literaturi morajo biti v latinici.**

Za pomoč pri prečrkovanju avtorjem priporučamo spletno stran: <https://www.translitteration.com/transliteration/en/serbian/national/>

- **Citiranje znotraj besedila.** V besedilu se v oklepaju navaja priimek avtorja in leto izida ustrezne bibliografske enote, in sicer brez vejice med obema, po

potrebi se zraven navede tudi številka strani, ločena z vejico, npr. (Pejović 2008) ali (Pejović 2008, 37) ali (Kodela in dr. 2006, 25–9).

- Seznam literature (reference) na koncu prispevka mora upoštevati abecedni red glede na priimke avtorjev. Če se navaja več bibliografskih enot istega avtorja z isto letnico izida, jih je treba dodatno označiti z malimi prvimi črkami abecede.

- Opombe na dnu strani morajo vsebovati manj pomembne detajle, dodatna pojasnila, podatke o uporabljenih virih (na primer o znanstvenem gradivu, internetnih straneh, priročnikih ipd.), vendar ne morejo nadomestiti citiranja literature. Citiranje posameznega avtorja v opombi je enako načinu citiranja v tekstu.

- Če ta obstaja, je na seznamu literature obvezno navesti številko DOI (Digital Object Identifier). DOI stoji na koncu refernce, ne glede na to, ali je besedilo prevzeto iz elektronskega ali tiskanega primerka.

Načini navajanja v seznamu literature

Knjige (monografije):

Če je avtorjev več (dva, trije ali več), se zapiše priimek prvega avtorja, kateremu se doda imena in priimke ostalih avtorjev. Pri citiranju v besedilu se navede samo ime prvega avtorja in okrajšavo *in dr.* oziroma *et al.* Za naslovom knjige se najprej navede kraj izida in potem, ločeno z dvopičjem, založnika. Če je založnikov več, se jih medsebojno loči s pomišljajem. Če obstaja več mest izida, se navede samo ime prvega mesta.

Cvetko, Dragotin. 1952. *Davorin Jenko i njegovo doba*. Beograd: Naučna knjiga.

Đukanović, Vlado in Maja Đukanović. 2005. *Slovenačko-srpski i srpsko-slovenački rečnik*. Ljubljana : Pasadena.

Kodela, Slobodan A., Danijela Stojanović, Sonja Cvetković. 2006. *Slovenci muzičari u niškom kraju = Slovenci glazbeniki v Nišu in okolici*. Niš: Slavenska kulturna skupnost »France Prešeren«.

Urednik monografije ali zbornika:

Pejović, Roksanda, ur. 2008. *Allegretto giocoso: stvaralački opus Mihovila Logara*. Beograd: Fakulteta za glasbo.

Trebše-Štolfa, Milica, ur. 2001. *Slovensko izseljenstvo: zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice*. Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica.

Poglavje v monografiji ali zborniku:

Zeković, Dragomir. 2004. »Svetopolk Pivko (1910–1987)«. V *Život i delo srpskih naučnika* 9, urednik Vladan D. Đorđević, 287–328. Beograd: Srbska akademija znanosti in umetnosti.

Maricki Gađanski, Ksenija. 2009. »Klasičarska aktivnost Albina Vilhara«. V *Antički svet, evropska i srpska nauka: zbornik radova*, uredila Ksenija Maricki Gađanski, 208–213. Beograd: Društvo za antične študije Srbije: Službeni glasnik.

Uvod, predgovor in podobni deli knjige:

V besedilu – (Bronner 2005, xiii–xx)

Bronner, Simon J. 2005. Introduction to *Manly Traditions. The Folk Roots of American Masculinities*, edited by Simon J. Bronner, xi-xxv. Bloomington: Indiana University Press.

Članek v tiskanem časopisu:

Bižić Omčikus, Vesna. 2003. »Niko Županič v Etnografskem muzeju v Beogradu«. *Etnolog: glasnik Slovenskega etnografskega muzeja* 13 (64): 273–283.

Mišić, Darko. 2009. »Starograđanin Odon Vertovšek proslavio stoti rođendan«. *Informator Opštine Stari grad* 25: 4.

Mihurko Poniž, Katja. 2019. »Vezi Zofke Kveder s srbskim kulturnim prostorom«. *Slovenika* 5: 23-48. <https://doi.org/10.18485/slovenika.2019.5.1.1>

Članek iz dnevnega ali periodičnega tiska z ali brez imena avtorja članka:

Članek iz dnevnega tiska je lahko citiran znotraj besedila brez posebne navajanja v seznamu literature, in sicer na naslednji način: »Kot je zapisal Bryson v *New York Timesu* 20. junija 2008, ...«, ali z opombo v oklepaju za ustreznim stavkom (*Večernje novice*, 25. junij 2007). V kolikor avtor želi tovrstno navedbo uvrstiti na seznam referenc, naj to stori na naslednji način:

Niederkorn, William S. 2002. A scholar recants on his »Shakespeare« discovery. *New York Times*, June 20.

Večernje novice. 2007. Godine bez traga. *Večernje novice* 25. junij.

Prikaz knjige:

Radović, Srđan. 2009. Kontinuirano istraživanje zajednice Srba u Mađarskoj. Prikaz knjige (*Ni*) ovde (*ni*) tamo: *Etnički identitet Srba u Mađarskoj na kraju XX veka* Mladene Prelić. *Antropologija* 7: 161–2.

Teza ali disertacija:

Denby, P. 1981. *The Self Discovered: The Car in American Folklore and Literature*. PhD diss. Indiana University.

Milenković, Miloš. 2006. *Teorija etnografije u savremenoj antropologiji (1982-2002)*. Doktorska disertacija. Univerza v Beogradu – Filozofska fakulteta.

Internetna stran:

Internetno stran se navede v tekočem besedilu ali v opombi, v seznamu literature pa se jo ponavadi izpusti. V kolikor avtor internetno stran vseeno želi navesti v seznamu referenc, to lahko stori na naslednji način:

Howard, Clark. 2001. *The True Story of Charyl Chessman*. Dostopno na: www.crimelibrary.com/classics3/chessman/index.htm

Enota iz elektronske baze podatkov:

Spletno bazo podatkov se v besedilu navede enako kot druge reference, v seznamu literature pa je treba dodati njeno internetno stran. Primeri:

V besedilu – (Cambridge Dictionary Online)

V seznamu literature – Cambridge Dictionary Online. Dostopno na: <http://dictionary.cambridge.org>

V besedilu – (ProQuest Information and Learning)

V seznamu literature – ProQuest Information and Learning. »Interdisciplinary – Dissertations & Theses«. Dostopno na: <http://proquest.umi.com/login/user>

OPOMBA:

- Recenzija in objavljanje prispevkov sta brezplačna.
- Avtorjem se PDF datoteko z njihovim sprejetim prispevkom brezplačno pošlje preko elektronske pošte.
- Elektronska različica prispevka je dostopna na internetni strani časopisa <http://slovinci.rs> in se jo lahko uporablja v skladu s pogoji licence Creative Commons Avtorstvo 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).
- Prilog se avtorjem ne vrača.
- Avtorje naprošamo, da izpolnijo in pošljejo redakciji **izjavo o avtorstvu**.

Redakcija *Slovenike*

Journal policy

Slovenika: Journal for Culture, Science and Education (hereinafter referred to as *Slovenika*) is an annual Open Access journal.

The journal *Slovenika* publishes technical and research papers dealing with culture, science, education and archival studies, as well as art and literary works. Contributions published in *Slovenika* are related to the life and work of the Slovenian national minority in Serbia, i.e. the Slovenian population in Serbia.

Slovenika publishes the following types of papers: original research articles, review articles, critical reviews, discussions, communications, technical studies, retrospective articles, book and exhibition reviews, chronicles, bibliographies, reprints and translated papers, as well as interviews with eminent persons. The journal may also publish papers authored by the students of the Slovenian language and other disciplines that fall within the scope of the journal.

Slovenika may also publish special thematic issues edited by a guest editor, as well as invited papers on a featured topic.

Contributions may be submitted in the Slovenian or Serbian (both Cyrillic and Latin alphabets) languages. In *Slovenika*, the titles of papers, abstracts and keywords are provided in Serbian, Slovenian and English.

Editorial Responsibilities

The Editor-in-Chief is responsible for deciding which manuscripts submitted to *Slovenika* will be published. The editor is guided by the journal policy and constrained by legal requirements in force regarding libel, copyright infringement and plagiarism.

The Editor-in-Chief must hold no conflict of interest with regard to the manuscripts he/she considers for publication. If there is such a conflict of interest in relation to his/her handling of a submission, the selection of reviewers and all decisions on the manuscript shall be made by the Editorial Board. As the journal uses double-blind peer review, the Editor-in-Chief shall ensure that reviewers remain anonymous to authors and *vice versa*.

The Editor-in-Chief shall evaluate manuscripts for their intellectual content free from any racial, gender, sexual, religious, ethnic, or political bias.

Unpublished materials disclosed in a submitted manuscript must not be used in an Editor-in-Chief's own research without the express written consent of the author.

Authors' Responsibilities

Authors warrant that their manuscript is their original work that it has not been published before and is not under consideration for publication elsewhere. Authors warrant that the rights of third parties will not be violated, and that the publisher will not be held legally responsible should there be any claims for compensation.

Authors are exclusively responsible for the contents of their submissions, the validity of the presented results and must make sure that they have permission from all involved parties to make the data public.

Authors wishing to include figures or text passages that have already been published elsewhere are required to obtain permission from the copyright holder(s) and to include evidence that such permission has been granted when submitting their papers. Any material received without such evidence will be assumed to originate from the authors.

Authors must make sure that only contributors who have significantly contributed to the submission are listed as authors and, conversely, that all contributors who have significantly contributed to the submission are listed as authors.

Authors must abide to the ethical standards that apply to research and their submissions must not contain plagiarism. Authors affirm that the article contains no unfounded or unlawful statements and does not violate the rights of others.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published work, it is the author's obligation to promptly notify the Editor-in-Chief or publisher and cooperate with them to retract or correct the paper.

Peer Review

Slovenika uses double-blind review system, where the reviewers are anonymous to authors and *vice versa*. The purpose of peer review is to assist the Editor-in-Chief in making editorial decisions and, through the editorial communication with the author, it may also assist the author in improving the manuscript.

The submitted research and technical papers are subject to pre-evaluation by the Editorial Board. The purpose of pre-evaluation is to determine whether a manuscript complies with the journal policy. The Editor-in-Chief sends manuscripts approved by the Editorial Board to two experts in relevant fields. Each manuscript is accompanied with a reviewers' evaluation form, which contains questions meant to help referees cover all aspects that should be taken into consideration in order to decide the fate of a submission. In the final section of the evaluation form, the reviewers must include observations and suggestions aimed at improving the submitted manuscript; these are sent to authors, without the names of the reviewer, and the authors are required to make necessary corrections within ten days from receiving the reviewers' reports. The author decides whether he/she will accept the reviewers' suggestions and informs the Editorial Board about his/her decision.

If the decisions of the two reviewers are not the same (accept/reject), the Editor-in-Chief may assign additional reviewers. The choice of reviewers is at the discretion of the Editor-in-Chief. The reviewer's form is sent to a reviewer by the Editorial Secretary of *Slovenika*. The reviewers should submit their reviews within three weeks.

The choice of reviewers is at the Editors' discretion. The reviewers must be knowledgeable about the subject area of the manuscript; they must not be from the authors' own institution and they should not have recent joint publications with any of the authors. Reviewers must not have conflict of

interest with respect to the research, the authors and/or the funding sources for the research. If such conflicts exist, the reviewers must report them to the Editor without delay. Any selected referee who feels unqualified to review the research reported in a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the Editor without delay.

Reviews must be conducted objectively. Personal criticism of the author is inappropriate. Reviewers should express their views clearly with supporting arguments. The reviewers assess manuscript for the compliance with the profile of the journal, the relevance of the investigated topic and applied methods, the originality and scientific relevance of information presented in the manuscript, the presentation style and scholarly apparatus.

Plagiarism

Plagiarism, where someone assumes another's ideas, words, or other creative expression as one's own, is a clear violation of scientific ethics. Plagiarism may also involve a violation of copyright law, punishable by legal action.

Plagiarism includes the following:

- Word for word, or almost word for word copying, or purposely paraphrasing portions of another author's work without clearly indicating the source or marking the copied fragment (for example, using quotation marks);
- Copying figures or tables from someone else's paper without properly citing the source and/or without permission from the ORIGINAL author or the copyright holder.

Any paper which shows obvious signs of plagiarism will be automatically rejected. In case plagiarism is discovered in a paper that has already been published by the journal, the paper will be retracted and its authors will be required to send a written apology to the authors of the original paper. The journal will stop receiving contributions from the authors who plagiarized somebody else's work.

Open Access

The journal *Slovenika* is an Open Access Journal. The papers published in *Slovenika* can be downloaded free of charge and used under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).

The journal *Slovenika* does not charge authors or their affiliated institutions for publication.

Self-Archiving

The journal *Slovenika* allows authors to deposit author's pre-print, author's post-print (accepted version) and publisher's version (Version of Record) of their work in the PDF format in an institutional repository or a subject-based repository, and to publish it on Author's personal website, and/or a departmental website in line with the provisions of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/>

by/4.0), prior or during the submission process, at any time after the acceptance of the manuscript and at any time after publication. Authors, publishers and copyright holders, as well as other bibliographic information must be duly cited, and a link must be made to the article's DOI.

Copyright

Authors retain copyright of the published papers and grant to the publisher the non-exclusive right to publish the article, to be cited as its original publisher in case of reuse, and to distribute it in all forms and media.

Submission Instructions

Manuscripts should be submitted by email (as MS Word documents) to the Editorial Board: nacionalnisvet@gmail.com. The submission deadline is July 1.

By submitting a manuscript authors warrant that their contribution to the journal is their original work, that it has not been published before (except as a conference abstract, a part of a published lecture, a review article or a PhD thesis), that it is not under consideration for publication elsewhere, and that its publication has been approved by all co-authors, if any, and tacitly or explicitly by the responsible authorities at the institution where the work was carried out.

When submitting a manuscript, authors should always provide their first name and surname, affiliation and e-mail. If there are multiple authors, this information should be provided for each author.

Apart from the text of the manuscript, each submission should contain the title, abstract, keywords, acknowledgments, references, a list of tables and a list of illustrations. The position of figures and tables should be indicated in the text (tables and figures should not be included in the manuscript. They should be submitted as separate files in appropriate formats).

Contributions in Serbian can be published either in the Cyrillic or in the Latin alphabet, as the authors prefer.

All accepted manuscripts are subject to copyediting. Authors should verify and enter the necessary corrections within ten days from receiving the copyeditor's suggestions.

Abstract should not exceed 200 words and should contain a short review of the method and the most important results of work, so that its original text can be used in referential periodicals and databases. Do not include citations in the abstract. The abstract should be provided in Serbian, Slovenian and English.

Keywords (up to five) are listed in a separate line after the abstract. Keywords should be relevant to the topic and content of the paper. An accurate list of keywords will ensure correct indexing of the paper in referential periodicals and databases. Keywords should be provided in Serbian, Slovenian and English.

Formatting, categories of papers and manuscript length

Authors must follow the submission instructions strictly. The manuscripts that do not comply with instructions will be rejected without review.

Manuscript should be written using MS Word and submitted as doc or docx files.

The paper format should be A4, font Times New Roman (12pt), line spacing 1.5. Footnotes should be typed using Times New Roman (10pt), line spacing 1.0. The structure of the manuscript may include chapters and subchapters. Please do not apply any special formatting to titles, chapters, subchapters, or any other structural elements. The formatting will be done by the Editorial Office in accordance with the journal's page layout. Authors should specify the project code and funders (if the manuscript is a result of a research project) and include acknowledgments and similar comments, if appropriate.

Paragraphs should be indented and not separated with blank lines. Double quotation marks should be used to mark quotes in the text, and single quotation marks to mark quotes within quotes. Tables, graphs, diagrams, images and illustrations should be supplied with appropriate captions, numbers and accompanying explanations.

The Editorial Office reserves the right to adjust the layout of the text and illustrations to the standard layout of the journal.

The following text length limits apply in **original research papers and reviews**: up to 70,000 characters (original research papers); up to 45,000 characters (review articles); up to 20,000 characters (critical reviews and discussions); up to 10,000 characters (book and exhibition reviews); up to 6,000 characters (chronicles); up to 200 words (abstracts); up to five words (keywords).

Images, drawings and other illustrations should be of good quality. All graphic images must be submitted in an electronic format at the minimum resolution of 600 dpi for line art, and 300 dpi for photos. The authors who insert graphic images in MS Word documents must also provide the same images and as separate TIF, PDF or JPG documents.

In certain cases, the Editorial Office may assume a more flexible approach to these requirements.

Along with research and technical papers, the journal is also open to various types of contributions. Accordingly, the technical requirements that they have to meet are different. As far as technical studies, comments, chronicles, book and exhibition reviews, bibliographies and similar contributions are concerned, they do not have to meet any special requirements except for the technical ones, which also apply to other types of contributions.

Uniform citation style

Authors **are required** to format references according to the Chicago Manual of Style – author-date.

Detailed information can be found on the web page: https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-2.html

• **References in text, footnotes (notes) and in the reference list should be in Latin script.**

For help in transliteration, one can consult following web site: <https://www.transliteration.com/transliteration/en/serbian/national/>

- **In-text citations.** The author's name and publication year of a particular bibliographic entry are given in parentheses; there is no comma between the author's surname and the publication year; if necessary, a page number may be cited and it is separated by a comma, e.g.: (Pejović 2008), or (Pejović 2008, 37), or (Kodela et al. 2006, 25–9).

- The references in the bibliography (list of references) at the end of a paper are listed in the order of the Cyrillic or Latin alphabet according to the author's surname. If several bibliographic entries belong to the same author and have the same publication year, lowercase letters of the alphabet are added.

- Footnotes (notes) at the bottom of the page should include less important details, additional explanations, citations of used sources (such as unpublished materials, websites, manuals, etc.) but they cannot substitute the list of references. Citations in footnotes shall conform to the same format as in-text citations.

- A DOI (Digital Object Identifier) is a unique and permanent string assigned to a piece of intellectual property such as a journal article or book, in any medium in which it is published. Authors are obliged to put DOI with journal articles, if there is one.

Bibliographic citations in the reference list

Books (monographs):

In case a book has two, three or more authors, the surname of the first author is followed by the names and surnames of other authors. In in-text citations, only the surname of the first author followed by the abbreviation *i dr.* or *et al.* is given. The title of the book is followed by the publication place and the publisher, separated by a colon. If there are multiple publishers, they are separated by dashes. If there are more places of publication, only the name of the first city is given.

Cvetko, Dragotin. 1952. *Davorin Jenko i njegovo doba*. Beograd: Naučna knjiga.

Đukanović, Vlado i Maja Đukanović. 2005. *Slovenačko-srpski i srpsko-slovenački rečnik*. Ljubljana: Pasadena.

Kodela, Slobodan A., Danijela Stojanović, Sonja Cvetković. 2006. *Slovinci muzičari u niškom kraju = Slovenci glazbeniki v Nišu in okolici*. Niš: Slovenska kulturna zajednica „France Prešern”.

Editors of monographs or collections of papers:

Pejović, Roksanda, ur. 2008. *Allegretto giocoso: stvaralački opus Mihovila Logara*. Beograd: Fakultet Muzičke umetnosti.

Trebše-Štolfa, Milica, ur. 2001. *Slovensko izseljenstvo: zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice*. Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica.

Chapters in a monograph or a collection of papers:

Zeković, Dragomir. 2004. „Svetopolk Pivko (1910–1987)”. In *Život i delo srpskih naučnika 9*, urednik Vladan D. Đorđević, 287–328. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.

Maricki Gađanski, Ksenija. 2009. „Klasičarska aktivnost Albina Vilhara”. In *Antički svet, evropska i srpska nauka: zbornik radova*, urednik Ksenija Maricki Gađanski, 208–213. Beograd: Društvo za antičke studije Srbije: Službeni glasnik.

Introductions, prefaces and similar book parts:

In-text citation (Bronner 2005, xiii–xx)

Bronner, Simon J. 2005. Introduction to *Manly Traditions. The Folk Roots of American Masculinities*, edited by Simon J. Bronner, xi–xxv. Bloomington: Indiana University Press.

Articles in print journals:

Bižić Omčikus, Vesna. 2003. „Niko Županič v Etnografskem muzeju v Beogradu”. *Etnolog: glasnik Slovenskega etnografskega muzeja* 13 (64): 273–283.

Mišić, Darko. 2009. „Starograđanin Odon Vertovšek proslavio stoti rođendan”. *Informator Opštine Stari grad* 25: 4.

Mihurko Poniž, Katja. 2019. „Vezi Zofke Kveder s srbskim kulturnim prostorom”. *Slovenika* 5: 23–48. <https://doi.org/10.18485/slovenika.2019.5.1.1>

Articles in daily press or periodicals, by known or anonymous authors:

References to article from daily press can be made in the text, without being included in the list of references, as follows: “As Niederkorn wrote in *The New York Times* on 20 June 2002 ...”, or they may be placed in parentheses after the corresponding sentence (*Večernje novosti*, 25. jun 2007). If the author wants to include the source in the reference list, the reference should be formatted as follows:

Niederkorn, William S. 2002. A scholar recants on his „Shakespeare” discovery. *New York Times*, June 20.

Večernje novosti. 2007. Godine bez traga. *Večernje novosti* 25. jun.

Book reviews

Radović, Srđan. 2009. Kontinuirano istraživanje zajednice Srba u Mađarskoj. Prikaz knjige (*Ni*) *ovde (ni) tamo: Etnički identitet Srba u Mađarskoj na kraju XX veka* Mladene Prelić. *Antropologija* 7: 161–2.

Theses or dissertations

Denby, P. 1981. *The Self Discovered: The Car in American Folklore and Literature*. PhD diss. Indiana University.

Milenković, Miloš. 2006. *Teorija etnografije u savremenoj antropologiji (1982–2002)*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet.

Websites

Websites are cited within the text or in a footnote and are normally not included in the list of references. If an author wishes to include a website in a reference list, the reference should be formatted as follows:

Howard, Clark. 2001. *The True Story of Charyl Chessman*. Available through: www.crimelibrary.com/classics3/chessman/index.htm

Entries form online databases:

Online databases are cited in the text like other references; in the reference list, the reference should be accompanied with an URL, e.g.:

in-text citation: (Cambridge Dictionary Online)

in the list of references: Cambridge Dictionary Online. Available through <http://dictionary.cambridge.org>

in-text citation: (ProQuest Information and Learning)

in the list of references: ProQuest Information and Learning, „Interdisciplinary – Dissertations & Theses“. Available through <http://proquest.umi.com/login/user>

NOTE:

- The peer review and publishing procedures are free of charge.
- Authors will receive the PDF files of their papers for free via e-mail.
- The electronic versions of articles will be available at the journal website <http://slovinci.rs> and they may be used under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).

- The submitted materials are not returned to authors.
- The authors are required to fill the **Author Statement** and send them to the Editorial Office.

Editorial Office of *Slovenika*

CIP – Каталогизacija y publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

008

SLOVENIKA : časopis za kulturu, nauku i obrazovanje =
časopis za kulturo, znanost in izobraževanje / glavni i odgovorni
urednici Maja Đukanović, Biljana Milenković-Vuković.-
[Štampano izd.].- 2015, br. 1- .- Beograd : Univerzitet u Beogradu,
Filološki fakultet : Nacionalni savet slovenačke nacionalne manjine,
2015- (Beograd : Simbol print).- 24 cm

Godišnje.- Tekst na srp., engl. i sloven. jeziku.- Drugo izdanje na
drugom medijumu: Slovenika (Online) = ISSN 2466-2852
ISSN 2466-555X = Slovenika (Štampano izd.)
COBISS.SR-ID 228313612

tema broja / tema številke
Млади словенисти: други век
Mladi slovenisti: drugo stoletje